

ČASOPIS ARCHIVNÍ ŠKOLY

ROČNÍK V.

OBSAH:

	Strana
ČLÁNKY:	1—175
<i>Zd. Kristen</i> : Listy poselací a jejich registra v král. kanceláři české až do Blé Hory	1
<i>E. Schieche</i> : Svědnický formulář Jana ze Středy	110
<i>B. Matouš</i> : Rakouský státní archiv vnitra a spravedlnosti ve Vídni a jeho zkáza	160
LITERATURA:	176—185
<i>August Sedláček</i> : Českomoravská heraldika II. (<i>Vl. Klecanda</i>)	176
<i>J. Opočenský</i> : Beda Dudík a archivní konvence florentská (<i>J. Borovička</i>)	181
<i>Strassmayr Ed.</i> : Archivář Johann Adam Trauner (<i>O. Bauer</i>)	183
ZPRÁVY:	186—212
Ladislav Klicman šedesátníkem (<i>V. Novotný</i>)	186
Šedesátiny archiváře P. Františka Teplého (<i>Fr. Roubík</i>)	189
Ze státní školy archivní (<i>B. Jenšovský</i>)	191
Z Československého státního ústavu historického (<i>B. Rynešová</i>)	192
Z Československého ústavu historického v Římě (<i>B. Jenšovský</i>)	196
Z českého zemského archivu v Praze (<i>B. Jenšovský</i>)	201
Z archivu pražského hradu (<i>J. Morávek</i>)	206
Z Čsl. státního archivu zemědělského v Praze (<i>L. Krejčík</i>)	209
Ze Schwarzenberských archivů za r. 1926 (<i>H. Gross a A. Markus</i>)	210
Z městského archivu v Plzni (<i>Fr. Macháček</i>)	211

VDÁNO S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ
A NÁRODNÍ OSVĚTY
I ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

Listy poselací a jejich registra v královské české kanceláři české až do Bílé Hory.

(Příspěvek k novější české diplomatice.)

Úvod.

Předmětem této práce jest zachytiti celkový vývoj listů poselacích královské české kanceláře až do Bílé Hory a to jak po jejich stránce historické — t. j. z čeho se asi vyvinuly a jakého významu se postupem času domohly —, tak i po stránce jejich formuláře.

Celá studie pracována jest téměř výhradně jen na základě dochovaného materiálu. Tak pokud jde o originály listů poselacích, použil jsem pro dobu nejstarší zejména bohatého fondu Archivu Třeboňského (odd. „Historica“) a Archivu Národního Musea v Praze, pro dobu habsburskou pak kromě Archivu musejního ještě sbírky „Autografy císařů a králů českých“ v Archivu min. vnitra v Praze. Vedle toho přihlédl jsem, pokud mně bylo možno, i k materiálu jinému, ať již vydanému nebo v jiných archivech uloženému. Pokud register se týče, probral jsem přirozeně všechny dochované jich knihy, rovněž v Archivu min. vnitra v Praze uložené.¹⁾

V dosavadní literatuře předmětu této práce dosud pozornost věnována nebyla. Proto mohl jsem použití toliko knih, jež se jen poněkud věci dotýkají; jmenuji tu především základní studii Čelakovského „O domácích a cizích registrech“.

Za všestrannou podporu a živý zájem, s nímž sledovali postup, jakož i tisk mé práce, vzdávám své uctivé díky pp. univ. prof. Dru G. Friedrichovi a vrch. zemsk. archiv. radovi Dru J. B. Novákovi.

¹⁾Správám a úřednictvu všech tří uvedených archivů děkuji zde za jejich laskavou ochotu, s níž mně při mém badání vycházeli vstříc, zejména pak pp. min. radovi Dru Lad. Kliemanovi, Doc. Dru K. Stloukalovi, prof. Dru Fr. Čádovi a PhC. V. Hadačovi. — Stejnými díky jsem zavázán i kol. Dru J. Šebánkovi za jeho sdělení o missivách uložených v Zemském archivu moravském v Brně.

I.

Listy posélačích doby předhabsburské.

O nejstarší době máme sice zprávy velmi kusé a dokladů málo, přece však nelze zamítati domněnku, že i u nás, právě tak jako v zemích sousedních, byl činěn již velmi dávno rozdíl mezi listinami vyhotovenými o jakýchkoli porážkách právních a mezi listy nebo dopisy, obsahujícími různá oznámení a sdělení.

Ze zpráv o prvních notářích a kancléřích českých vévod i králů je patrné, že stáli v osobním služebném poměru ku svému pánu. Jejich úkolem bylo především konati diplomatická posílání, dále ověřovati a pečeti listiny, čímž za ně přejímali zodpovědnost jak vůči panovníkovi, tak i příjemci, a posléze i vyřizovati soukromá posílání panovníkova. V době pak, kdy již kancelář česká vskutku existovala, myslím, že je nutno činiti rozdíl mezi listinami a listy jejím prostřednictvím vydávanými, a listy, které psal král pouze svým jménem, a jež snad kanceláři vůbec neprocházely. Že se nám korespondence ta nezachovala, nemůže nás celkem překvapovati; byla to obyčejně pouhá sdělení, jež pro příjemce jinak neměla významu a jichž proto jistě neopatroval tak, jako činil s listinami, jež mu potvrzovaly nějaká práva anebo udělovaly výsady nebo milosti.

Jaký asi byl vzhled listů královských, můžeme poznati ze zachovaného originálu listu krále Přemysla Otakara I. papeži Honoriovi III. z r. 1217.¹⁾ Jest to jeden z řady oněch listů, jež se týkají známého sporu Přemyslova s biskupem Ondřejem. Ježto obsah jeho jest politicko-soukromý a měl zůstatí utajen, expedován byl list uzavřený. Byl uzavřen pečeti přivěšenou, a to po způsobu papežských „litterae clausae“. — List přeložen byl nejdříve po výši na polovici a pak dvakrát přehnut po šíři; nato poblíže okrajů vedeny byly složeným listem dva řezy, jimiž protažena byla šňůra nití, na jejichž konce přivěšena pečeť — v našem případě zlatá bula. Tím byl list ovšem zcela bezpečně uzavřen:

¹⁾ Orig. je v Arch. Vatik. — Posledně otištěn je ve Friedrichově Codexu, sv. II. č. 149. — Faksimile podává rovněž Friedrich v „Acta regum Bohemiae selecta phototypice expressa“ na tab. 20. obr. 2.

nemohl býti otevřen¹⁾, leč s porušením buď závěsu nebo látky psací.

Ale nejen vzhledem a úpravou,²⁾ nýbrž i odchylnou stylisací liší se listy papeži posílané³⁾ od ostatních listin Přemyslových. Nezačínají totiž intitulací panovníkovou, nýbrž oslovením papeže, jemuž odesílatel projevuje při tom povinnou úctu.⁴⁾ Vedle toho i to jest pro listy tyto příznačno, že ani jediný z nich nenese datování.

Z další doby, pokud vím, originálů nemáme, ač není možno pochybovati, že i tehdy králové čeští podobné listy psali; jakýsi nepřímý doklad toho možno spatřovati ve formulářové sbírce „Codex epistolaris Primislai Otocari II.“, která, třebaže obsahuje dictamina (t. j. písemnosti uměle jako školská cvičení skládané), přece jen mnohým z nich poskytly látku listy skutečně vyšlé.

Větší počet dokladů zachovala nám teprve až kancelář Jana Lucemburského. Za něho pozorujeme již jistý náběh k pozdějším listům posélačím, avšak přes to o nich jako o zvláštním druhu listin ani v této době ještě mluvití nelze.

Listy Janovy stylisovány jsou z části docela jako patenty,⁵⁾ lišíce se od nich toliko tím, že jsou uzavírány a pečeti přitiště-

¹⁾ Kancelář papežská, chtě zachovati zlatou bulu při listině, volila tento způsob otevření: prořzlá všechny složené okraje listu až na jeden, u něhož chtěla pečeť ponechatí, a to až k samé šňůře závěsu, takže tím ono uzavření šňůrou bylo porušeno a list snadno a bez poškození pečeti i závěsu mohl býti otevřen a obsah učiněn přístupným. — Kdyby nebylo záleželo na udržení pečeti, stačilo přirozeně přerýznouti nitě závěsu.

²⁾ Jest i to na listě tomto odchylným, že jest psán s mnohými zkratkami, což v listinách nebývá.

³⁾ Zachovaly se jen v opisech — sr. Friedrichův Codex dipl. II. čísla 8, 139, 160 a 184.

⁴⁾ Tak na př. list zachovaný v originále začíná: „Venerabili in Christo patri et domino Honorio, dei gracia sancte Romane ecclesie summo pontifici, O., eadem gracia Boemorum rex, tam debitum quam devotum cum omnimoda reverencia servicium.“ — a podobně i v listech ostatních.

⁵⁾ Na př. list Janův do Litoměřic z 1319 Dec. 4 (v. Čelakovský „Codex iuris municipalis“ II. č. 109) nebo do Chebu z 1335 Jun. 16 (ibidem č. 174). — Chebský list na př. začíná: „Johannes dei gracia Boemie rex ac Lucemburgensis comes fidelibus nostris dilectis magistro consulum, consilio et communitati civium in Egra gracionam suam et omne bonum“ — tedy právě tak jako patenty.

ným sekretem¹⁾ a že na rubu opatřeny jsou adresou. — Kromě toho přicházejí však i listy jiné, jež napodobují současné dopisy osob soukromých, což se projevuje tím, že místo intitulace nastupuje podpis panovníkův.²⁾ — V obou případech společná je pro listy této doby již charakteristická vlastnost, že datovány jsou toliko dnem podle svátků (a pod.) beze všeho udání letopočtu.

Podobně vyhlíží i listy jeho synů; tak Karla, pokud byl markrabětem moravským,³⁾ i Jana, vévody Korutanského — ovšem jen ty, jež byly v české kanceláři vydány.⁴⁾

Úplné rozlišení listů od patentů a ustálení jistých pevných zásad je zásluhou kancelářských reforem Karla IV.⁵⁾ Od té doby můžeme všechny listiny — a to nejen české, nýbrž i říšské a podle jich vzoru pak i ve všech zemích okolních — třídit, přihlížíme-li k jejich úpravě, k způsobu zpečetění a obsahu, ve tři veliké skupiny:

¹⁾ Na př. uvedený list do Litoměřic „byl složen a pak zevně zapečetěn sekretem královským ve vosku zeleném, jenž se však vydrobil“ (sr. Čelak).

²⁾ Za příklad budiž listina Janova pro Friedricha II. Míšeňského z 2.—9. února asi 1345. (Orig. v saském hlavním archivě státním v Drážďanech č. 3010^a a fotografie v Čsl. státním ústavě historickém v Praze.) — Pod textem, jenž začíná přímo oslovením adressátovým („Sororie karissime“), stojí uprostřed podpis (psaný však rukou písaře listiny) krále Jana: „— — Rex Boemie —“. — Na rubu listu psána jest adresa a to v řádcích stojících kolmo na řádky textu. List složen byl tak, že nejdříve sklopeny byly dovnitř horní a dolní okraj a pak teprve přehnuty okraje postranní a to tak, aby se kryly. Takto složený list proříznut byl dvěma řezy, jimiž protažen úzký proužek pergamenu, jehož konce zpečetěny byly sekretem v hnědém vosku přitištěným.

³⁾ Sr. Lindner „Urkundenwesen Karls IV. und seiner Nachfolger“ S. 96.

⁴⁾ Tak na př. list Jana Korutanského Friedrichu II. Míšeňskému z c. 1345 Jul. 11. (Orig. v saském hlavním archivě státním v Drážďanech č. 3021 — fotografie v Čsl. státním ústavě historickém v Praze). Je právě tak upraven jako list krále Jana témuž markraběti poslaný (sr. pozn. 2. na této str.) a nese rovněž podpis pod textem: „Johannes dux Karinthie“.

⁵⁾ Sr. Th. Lindner „Das Urkundenwesen Karls IV. und seiner Nachfolger (1346—1437)“ v Stuttgartě 1882. — Podle něho příslušné partie zpracoval F. Tadra ve své knize „Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310—1420)“ v Rozpr. Čes. Akad., I. Třída, roč. I. č. 2.

1. diplomy čili privilegia s pečeti přivěšenou a obsahující udělení práv a milostí;

2. patenty čili mandáty s pečeti přitištěnou (a to buď uprostřed pod textem anebo na dorsu), obsahující všeobecně platná nařízení a zvláštní poručení; pak listy průvodní, odporučení a j.;

3. listy poselací čili missivy s pečeti sice rovněž přitištěnou, ale je uzavírající — pro pouhá sdělení bez moci závazné.

Všechny tyto tři skupiny vyznačují se kromě toho ještě jen sobě vlastními známkami, jež pak rozdělení to tím více odůvodňují.

Jelikož předmětem této práce jest sledovati vývoj listů poselacích, omezím se toliko na ně samé. S diplomy ostatně nemají zcela nic společného, ale i od patentů, z nichž se jaksi postupem času vyvíjely, jsou teď již dokonale rozlišeny; kdežto patenty jsou otevřené, listy poselací (kromě jiných rozdílů) jsou vždy uzavírány a to pečeti přitištěnou.

Ode všech listin ostatních liší se missivy na prvý pohled umístěním intitulace panovníkovy. Všude jinde intitulace připojována je přímo k textu, stojíc v jedné řádce s ním; v listech poselacích kladena je však vždy nad text doprostřed¹⁾ a to pravidelně ve dvou řádcích. Odchylku tvoří toliko listy posílané papeži nebo kardinálům,²⁾ v nichž intitulace není nadpisována, nýbrž z jakéhosi motivu úcty a pokory kladena vpravo pod text listu.³⁾ Z umístění intitulace lze tudíž bezpečně souditi na list poselací.⁴⁾

¹⁾ Někdy pouhou nepozorností písařovou stojí ne uprostřed, nýbrž po jedné straně, ale vždy je nadepsána — tak na př. v listě kr. Zikmunda z r. 1425 Oct. 12 v Arch. Třeboň. Hist. č. 267, a j.

²⁾ Za Zikmunda přistupují k tomu i listy ke koncilu.

³⁾ Kromě těchto odchylek možno jinou úpravu pozorovati i v listech posílaných jiným panovníkům; úprava ta podobá se listům otevřeným; tak na př. list Karla IV. Dandolovi, dožeti benátskému (CDM. VII. č. 967), nebo listy Zikmundovy králi Václavovi IV. (AČ I. str. 10) nebo Svidrigalovi Litevskému (Lindner v přílohách ke své knize na str. 221) a pod.

⁴⁾ Výjimky od pravidla tohoto jsou toliko velmi vzácné, ale možno je přece uvést; tak na př. list Karla IV. arcibiskupovi Arnoštu z Pardubic z r. 1351 Apr. 21, o předání špitálu v Budějovicích řádu Křižovnickému. (Orig. listu toho je v archivu řádu Křižovnického v Praze, sig. I. 35 „Beneficia ammissa“.) List ten má nadepsanou intitulaci, ale pak expedován byl jako list otevřený, patent; nenese na rubu adresy, nebyl uzavřen a má pečet

Druhou toliko missivám vlastní známkou, a proto pro ně charakteristickou, jest psaní adresy na rubu listu; souvisí to přirozeně s tím, že listy ty expedovány byly uzavřené. Doručování dále se po zvláštních poslech — odtud odvozuji původ i názvy listů „listy posélačí“, „sendbriefe“, missivy¹⁾ —, takže bylo třeba zevně adresáta přesně označiti, aby list byl správně dodán; můžeme totiž s určitostí předpokládati, že posel takový doručoval při jedné posílce řadu listů i zcela rozličným adresátům.

Ale i pro formální stránku úpravy missiv ustálily se přesné předpisy.

K listům posélačím používá se již výhradně — nehledíme-li k ojedinělým případům doby Karlovy, kdy přichází ještě pergamen — novodobé látky psací, totiž papíru; píše se pak zpravidla na jednoduchém listě²⁾ a to přirozeně toliko po jedné jeho stránce ve směru širší strany.³⁾

V čele nesou, jak již uvedeno, vždy nadepsanou intitulaci panovníkovu, pod níž pravidelně v jediném odstavci stojí vlastní text listu, začínající oslovením adresátovým a ukončený formulí datovací, jež pravidelně postrádá udání let podle letopočtu křesťanského,⁴⁾ určujíc letopočet toliko léty panování. V textu nikdy nebývá činěna zmínka o zpečetění, dále-li se způsobem pravidelným, bylo-li totiž užito sekretu (anebo, ač jen ve vzácných pří-

přítištěnu na straně textu, pod ním uprostřed. — Podobnou výjimku podává i Lindner v „Kaiserurkunden in Abbildungen“, Lief. V., Taf. 2c.

¹⁾ V středověkých kancelářích často je užíván název „litterae missiles“.

²⁾ Odchytku zjistil jsem jedinou; je to list kr. Vladislava II. z r. 1494 Nov. 5 v Arch. Třeb. Hist. č. 3368; psán je na dvojlístě — ale že je to výjimečný případ, ukazuje i to, že složen je týmž způsobem jako jednolist.

³⁾ Po výši psán jest kromě svrchu zmíněného dvojlistu, pokud jsem mohl shledati, toliko ještě jeden list Jiřího z Poděbrad, jehož celá úprava je poněkud odchylná, což lze snad vysvětliti tím, že vyšel „pod signetem prstena našeho“; je to list z r. 1467 Sept. 21, v arch. Třeb. Hist. č. 2036; složení jeho je odchylné: přehnut byl shora do polovice a pak se stran, a tak zpečetěn.

⁴⁾ Výjimky jsou jen ojedinělé; tak někdy za Zikmunda (na př. arch. Třeb. Hist. č. 294, 295 a j.), za Matyáše, Vladislava; je to patrně vliv kanceláře uherské (sr. níže). — Pravidelněji jest udáván rok v listech pod pečeti prstena vyšlých.

padech, i pečeti velké);¹⁾ naproti tomu v listech zpečetěných prstenem panovníkovým zpečetění takové jest pravidelně ohlašováno.²⁾

Vpravo pod textem připsána vždy³⁾ kancelářská poznámka, která nás poučuje o tom, jak a na čí podnět došlo k sepsání toho kterého listu. Stylisována je vždy ve formě latinské, i když listy jsou psány česky nebo německy, a psána je pravidelně ve dvou řádcích. Z jejího znění, ale i umístění⁴⁾ možno usuzovati i na různé vlivy cizí, pokud se na českou kancelář a její listy uplatňovaly. — V době Karlově a v prvních letech Václavových psána jest touž rukou jako celý text; později již to pravidlem není, naopak často přichází i jiná ruka.

Když byl list napsán, byl pravidelným způsobem složen. Nejdříve sklopen byl částečně hořejší okraj dovnitř listu, jenž pak složen s obou stran tak, aby jeden ohyb kryl ohyb druhý. Nato na zadní straně napsána byla adresa a to opět v ustáleném směru; začínala vždy při straně přehnuté a uzavřené směřujíc k straně otevřené, takže řádky její stály kolmo na písmo textu. Poté ve směru linií adresy učiněny byly složeným listem zářezy, takže procházely i oběma ohyby, jimi protažen byl proužek pergamenu, na jehož konce na straně kryjících se ohybů (jež později do sebe byly vsunovány) přitištěna byla pečeť; zpravidla byl to sekret, vždy v červeném vosku, zprvu někdy, později pravidelně pod krytem papírovým. — Uzavřením tím měl býti chráněn obsah před nepovolaným zrakem zvědavců; nutno však říci, že ochrana tato nebyla dokonalá: mohla značná část obsahu býti přečtena z one otevřené strany při dolním okraji listu. — Ježto však i složený list byl často příliš veliký, byla ona otevřená strana sklopována

¹⁾ Na př. za Ladislava (Arch. Třeb. Hist. č. 1737), Vladislava Jagell. a Ludvíka více příkladů, ale vždy přece jen vzácné.

²⁾ Děje se tak obraty „nostro sub signeto“, „pod signetem prstena našeho“ a pod. — Sr. níže.

³⁾ Listy bez kancelářské poznámky jsou jen zcela ojedinělé; tak podařilo se mně nalézt toliko dva: Zikmundův v Arch. Třeb. Hist. č. 274 a kr. Vladislava II. z 1506 Jun. 19 v Arch. Mus. F. Budějovice kor.

⁴⁾ V listech Matyášových a někdy i Vladislavových stává vpravo nad textem — vliv uherský!

zpět, takže kryla pak i přitištěnou pečeť; a je možné, že dalo se to i z tohoto důvodu.

Řeč, v níž psaly se listy poselací, v době Karlově a Václavově byla většinou latina. V následujícím období však jsou latinské listy poselací již jen zcela ojedinělé. Řeči národní se v listech postupem času vždy víc a více uplatňují. Němčina přichází již za Karla IV., čeština však teprve v devadesátých letech XIV. století. Za Václava jsou listy česky psané ještě velmi vzácným zjevem. Teprve války husitské zjednaly českému jazyku platnost, a možno říci, že po válkách husitských převážná většina missiv (kromě listů do končin německých psaných) jest psána česky.

Listy poselací slouží, jak řečeno, v době předhabsburské pouhým sdělením bez moci závazné; podávají se jimi zprávy, dotazy a rady. Jak z povahy věci samé vyplývá, není možno, aby se formulář jejich mohl ustalovati: pro rozmanitost obsahu každý list vyžaduje zvláštní stylisace, určované tím, čeho se týká, ale i komu je psán. A tak v této době můžeme pozorovati pouze jakýsi náběh k tvoření jistých formulek a obrátů, jež pak častějším a častějším užíváním se jaksi ustalovaly, připravující tím zase vývoj další.

Přes to chci se pokusiti zachytiti vývoj ten, třebas tedy neurčitý, v jednotlivých důležitějších formulích missiv.

Znění intitulace panovníkovy dáno je přirozeně poměry politickými; celkem však možno říci, že v missivách užívá se obyčejně titulu menšího, jak bude patrné ze stručného přehledu titulů jednotlivých králů doby předhabsburské.

Karel IV. a Václav IV. užívají intitulace v ustáleném a pravidelném znění¹⁾ a to jak v listech latinských:

„Karolus dei gracia Romanorum rex
(Wenceslaus)
semper augustus et Boemie rex“,

tak i v missivách německy psaných:

¹⁾ V císařských listinách Karlových jest intitulace přirozeně znění jiného; v latinských listech místo „dei gracia Rom. rex“ stojí „divina favente clemencia Romanorum imperator“; v německých listech jest stylisace táž, jedině „Rom. kunig“ nahrazeno jest „Romischer Kaiser“.

„Karl von gotes gnaden Romischer kunig, zu allen
(Wenczlaw)
zeiten merer des reichs und kunig zu Beheim“.

Český titul Václavův stylisován jest v téže formulaci:

„Václav z božie milosti římský král, po vše
časy rozmnožitel říše a český král“.¹⁾

Zikmund do této intitulace, již užívá i v době, kdy jest císařem, a to jak v listech českých tak i německých, vkládá ještě královskou svou hodnost uherskou;²⁾ ale kromě této obšírnější stylisace přichází v jeho listech i znění jednodušší:

„Sigmund z božie milosti římský,
uherský, český oc. král“.

Onen ustálený a obšírný titul Zikmundův²⁾ přejímá i jeho nástupce Albrecht, přidávaje k němu nad to ještě vévodskou svou hodnost rakouskou jakožto země rodové.

Ladislav Pohrobek po krátkém kolísání ustaluje svůj titul ve všech listech na jednotné formě:

„Ladislav z božie milosti uherský, český oc. král,
vévoda rakúský a markrabie moravský oc.“;

naproti tomu, třebaže s počátku užívá intitulace širší,³⁾ Jiří Poděbradský osvojuje si intitulaci velmi jednoduchou:

„Jiří z božie milosti král český
a markrabě moravský oc.“⁴⁾

Protikrál Jiřího, Matyáš Uherský, vydává rovněž do Čech řadu listů poselacích, a tu užívá dvojí intitulace; až do smrti Jiříkovy zve se v listech pravidelně:

„Matyáš boží milostí uherský, český oc.
král, markrabě moravský oc.“,

poté (tedy po r. 1471) prostě:

¹⁾ Jindy místo „po vše časy“ stojí „vždy“ a to v druhé řádce.

²⁾ Zní pak pravidelně:

„Sigmund z božie milosti římský král, po vše časy (vždy)
rozmnožitel říše a uherský, český oc. král“.

³⁾ „Jiří z božie milosti český král, markrabie moravský,
lucemburský a slezský vévoda a markrabě lužický.“

⁴⁾ Jinou intitulaci mají jeho listy pod pečeti prstenovou vyšlé: „Jiří boží milostí český král a markrabě moravský“; sr. i níže.

„Matyáš z božie milosti
uherský a český oc. král“.

Vladislav Jagellonský podržuje ve svých listech beze změny titul svého předchůdce:

„Vladislav z božie milosti král český
a markrabě moravský oc.“,

ovšem jen do své korunovace uherské; tehdy rozmnožuje intitulační o novou svou hodnost, klada ji opět před titul krále českého, takže pak pravidelně zve se v listech:

„Vladislav z božie milosti uherský, český oc.
král a markrabie moravský oc.“

A týž titul podržuje pak i syn jeho Ludvík.

Text listu začíná oslovením adresáta. V listech latinských — jež (jako vůbec listy této doby) psány jsou převážnou většinou jen příslušníkům stavu panského anebo měšťtům — stylisováno jest prostým „Fidelis dilecte“; v českých listech v případě tom z původního „Věrný milý“ ustálilo se „Urozený věrný (naš) milý“, eventuálně, šlo-li o projev zvláštní přízně panovníkovy, i rozšířené znění „Urozený věrný náš nám zvláště milý“. A týž vývoj jest i v missivách německých: „Lieber getreuer“ — „Edler lieber getreuer“ — „Edler besunder lieber getreuer“. — V listech do měst původně oslovení znělo rovněž jen „Věrní (naši) milí“ („Liebe getreue“), ale poměrně záhy ustaluje se pravidelné pak oslovení měšťtanů „Opatrní věrní (naši) milí“ — „Ersame (= erbare) liebe getreue“. — Přicházejí sice podle stavu adresátů i oslovení jiná, ale ta pro vývoj v době další nemají toho významu a proto jich pomíjím.¹⁾

Znění textu jest, jak jsem již uvedl, velmi odlišné a rozmanité; dánoť jest obsahem a předmětem listu. Než to možno jest přece jen poznamenati, že aspoň již v době jagellonské, i když ne vždy a zcela jasně, jest patrný pozvolný přechod od oznamova-

¹⁾ Podobně jako oslovení stylisována je pak i adresa na rubu listiny; tak pro pány pravidelně „Nobili N. N. fidei nostro dilecto“ v latinských a „Urozenému N. N., věrnému našemu milému“ v listech českých; měšťtanům „Magistro civium et iuratis consulibus civitatis N. fidelibus nostris dilectis“, „Opatrným purgmistru a konšeluum města N., věrným našim milým“, a t. p.

cího rázu missiv k stylisaci přísnější, poroučející. Projevuje se to nejen ze stylisace textu, nýbrž lze to sledovati i na závěrečných obrazech, které se postupem času vždy víc a více ustalují, třebaže nepřicházejí ani zdaleka tak pravidelně jako později v době habsburské. Přece však můžeme sledovati v nich jakýsi vývoj, který se pak stává základem vývoje dalšího v období následujícím.

V listech latinských pravidelnější ukončování je celkem velmi vzácné — přichází obyčejně jen konec nahodilý, z povahy listu vyplývající; přece však nacházíme i tu obraty jako „in eo nobis plurimum placiturus“¹⁾, „aliter non facturus nostro regio sub favore“²⁾ a pod. Ale ani v listech českých zakončovací formule nepřicházejí pravidelně, třebaže jsou již častější. Tak v missivách až do doby jagellonské ohlašují se podobné motivy jako jsme viděli v listech latinských — čteme na př. „nečiníce jinak pod naší milostí“³⁾, „a toho jinak nečin, jakož zvláště tobě úfámy“⁴⁾ a j., nebo za Zikmunda velice časté⁵⁾ „Na tom nám zvláštní službu ukážeš“, „na tom nám zvláštní libost učiníš“, „na tom nám velmi vděčně poslužíš“ a j., kteréžto obraty přicházejí pak i v listech let následujících. Vesměs však, jak patrně, postrádají obraty motivu příkazu — k splnění toho, co list obsahuje, veden bývá spíše adresát v této době vyhlídkou na přízeň panovníkovy, jak z jiných ukončení vyplývá; tak setkáváme se s rčeními „a toť chcem i potom všim dobrým spomínati“⁶⁾, „věřímeť, že toho pro ižádnú věc nezmeškáš, neboť tobě to chcem spomínati“⁷⁾ a tak pod.

Pravidelněji než české missivy jsou ukončovány listy německé — formule jsou zde ustálenější; tak na př. „Das ist unser ernste maynung“⁸⁾, „Daran tuestu unser ernstlich mainung und wolgefallen und wellen das in genaden gen dir erkennen“⁹⁾ a pod.

¹⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 74, 113A a j.

²⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 195.

³⁾ Arch. Mus. F. Budějovice korr. 1412 Oct. 25.

⁴⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 92 a j.

⁵⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 267, 212, 205 a ř. j.

⁶⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 265 a pod. i č. 425 a j.

⁷⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 1787 a pod. i č. 1774 a j.

⁸⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 1669 a j.

⁹⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 2942.

V době jagellonské nastává pak přechod k období následujícímu; ukončování stává se čím dále pravidelnější a ustálenější, a kromě toho objevuje se zde moment příkazu stále ostřeji. Tak „Tot jest vuole a rozkázanie naše“¹⁾, „Vuoli naši a rozkázanie věduce zachovejtež sě, jakožť vám píšem, jinak toho nečinice“²⁾ a pod., eventuelně i s připojenou hrozbou „nikdy jinak nečinice pod nemilostí naší“³⁾ nebo „... pod uvarováním hněvu a nemilosti naší královské“⁴⁾ a j., v čemž možno spatřovati již přímé ohlasy příštích časů. — Vedle hrozeb přichází ovšem i zde slibování odměny, jako „a myť vám to nyní i potom milostivě vším dobrým budem vzpomínati“⁵⁾, „a my to tobě, ač tak učiníš, milostivě a laskavě, jakožto věrnému našemu lásků a odplatů zpomínati a odplacovati chceme“⁶⁾ a ř. j.

Text, jenž pravidelně (jak řečeno) psán jest v jediném odstavci, zakončován je formulí datovací. V datu u listů poselacích uvedeno jest jednak místo vydání listu, pak den a měsíc (v českých, někdy i německých, dnem týdenním podle svátků) a pak rok; ten však (až na ojedinělé výjimky) udáván jest toliko léty panování v jednotlivých zemích v titulu uvedených⁷⁾; takže stylisace pravidelná data zní: „Dán v Praze ten čtvrtek před Svátostí království našich českého XLIIII a římského XXXI léta“; někdy se stává, zvláště v době starší, že i léta králování nejsou plně vypsána, nýbrž jen naznačena („... regnorum nostrorum oc.“, „— královstvie našiech oc.“ a pod.⁸⁾), takže pak vlastně letopočet vůbec schází.

¹⁾ Arch. Mus. F. Hora Kutná minc. 1474 Dec. 10.

²⁾ Arch. Mus. F. Hora Kutná minc. 1475 Febr. 11.

³⁾ Arch. Mus. F. Budějovice korr. 1514 Mart. 4.

⁴⁾ Arch. Mus. F. Kouřim korr. ob. 1515 Jan. 5.

⁵⁾ Arch. Mus. F. Budějovice korr. 1480 Mai 17.

⁶⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 2511.

⁷⁾ Uváděna jsou ovšem jen léta králování, event. i císařování; tedy na př. k markrabství se přirozeně nepřihlíží. — Vždy jednotlivá léta králování přicházejí zvláště, toliko za Albrechta všechna udána jsou najednou „královstvie našich...“ — nabyt všech stejně! — Ludvík však, třebaže jich nabyt stejně, rozlišuje „královstvie našich uherského a českého...“.

⁸⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 106, 113, 181, 266, 369 a ř. j.

O vyhotovení toho kterého listu a tím i o poměrech a úřadování kanceláře, zpravuje nás kancelářská poznámka, které jest proto věnovati značnou pozornost.

V listech Karlových a Václavových vedle nejobvyklejší kancelářské poznámky „Ad mandatum dni regis (imperatoris) N. N.“ přicházejí ojediněle i jiná znění jako „Ad relacionem — cancelarii N. N.“ nebo „Per dom. — archiepiscopum N. N.“ a pod. — Listy jeho vycházejí pravidelně z kanceláře české, jež — jak z jejích dějin jest známo — až do r. 1400 byla spojena s kanceláří říšskou.

Po smrti Václavově Zikmund jako král český vydává řadu listů poselacích do Čech — ale nemaje zvláštní kanceláře české, užívá k tomu služeb kanceláře říšské; i tyto listy nesou obvyklý typ kanc. poznámky „Ad mandatum dni regis (imperatoris) N. N.“, avšak objevuje se v nich zajímavý zjev: ve většině jich, třebaže text psán jest česky, adresa psána je latinsky¹⁾. A zjev tento mizí, když Zikmund v l. 1435/36 zřizuje si samostatnou kancelář českou od říšské kanceláře odlišnou, třebaže i pak někdy, ale jen ojediněle ještě přichází. — Albrecht za krátké své vlády pokračuje v šlépějích Zikmundových.

Ladislav Pohrobek obnovil, jak známo, českou kancelář v interregnu zaniklou; avšak v listech jeho uplatňuje se i vliv jiný. Kdežto některé navazují na tradici domácí t. j. nesou poznámku „Ad mandatum dni regis“²⁾ nebo i „Ad relacionem N. N.“, v datu majíce udán rok vždy jen léty králování³⁾, jiné listy⁴⁾ nesou stopy vlivu kanceláře rakouské, nebyly-li jí dokonce vydány: kancelářská poznámka jejich jest typu zcela odlišného — „Commissio dni || regis in consilio“, a vedle toho v datu kromě let králování stojí vždy na prvním místě i rok po Kr.

Jiřím Poděbradským⁵⁾ vstupuje na český trůn rod český —

¹⁾ Sr. na př. při edici jich Palackým pořízené v A. Č. I. str. 5—51. — Někdy (na př. Arch. Třeb. Hist. č. 206) přichází nad to i datum v znění latinském — v tom zdá se mě pronikat vliv kanceláře uherské.

²⁾ Od dřívějších dob ten rozdíl, že není již uváděn úředník listinu koncipující.

³⁾ Na př. v Arch. Třeb. Hist. č. 1744, 1745, 1752, 1753, 1760 a j. v.

⁴⁾ Na př. Arch. Třeb. Hist. č. 1737, 1746, 1754 a j.

⁵⁾ Než se stal králem, vydává své listiny ovšem v úpravě jiných listin

a tu musí překvapiti, že v prvých letech svého kralování nenavazuje na tradici domácí, nýbrž patrně pod vlivem předchozí vlády Ladislavovy užívá v listech svých¹⁾ poznámky kancelářské typu rakouského (nebo uherského) „Commissio (propria) domini regis“; zvyk ten neudrzuje se však dlouho,²⁾ nýbrž po r. 1461 opanovala pole tradice domácí — od té doby nacházíme v jeho listinách pozn. kanc. „Ad mandatum dni regis“ nebo „Ad relacionem N. N.“ V datování však léta po Kr. vesměs schází,³⁾ takže rok udáván jest opět jen léty „královstvie našeho“.

Protikrál Jiříkův, Matyáš Uherský, třebaže má svého kancléře českého, přece jen vydává listy⁴⁾ své z kanceláře uherské. To zřejmě se hlásí z jejich úpravy; již to, že kancelářská poznámka typu uherského „Commissio propria domini regis“ nebo „De commissione propria domini regis“ stává ve většině z nich v pravo nad textem,⁵⁾ dále to, že byt listy psány byly v řeči české, datum stylisováno je latinsky, a že v datu konečně udáván jest letopočet jak rokem po Kr., tak i léty kralování — to vše o cizím původu svědčí nezvratně; že pak nutno mysliti na kancelář uherskou, je samozřejmo. — I pečetění listů není pravidelné — brzy přichází sekret, brzy prsten nebo velká pečet — ale beze všeho rozdílu.

Vladislav Jagellonský navazuje⁶⁾ na typ domácí, na listiny Jiřího z Poděbrad. Svědčilo již o tom převzetí jeho intitulace a svědčí

osob soukromých té doby; t. j. místo nadepsaného jména stojí podpis pod textem listu beze vší ovšem poznámky; text začíná pravidelným obratem „Službu svú vzkazují...“, v datu přichází jen rok po Kr. a list zpečetěn je prstenem. — Řadu jich vydal Palacký v A. Č. V. 267—71.

¹⁾ Řadu jich vydal Palacký v A. Č. V. str. 272—310.

²⁾ Nehledíme-li k listům zpečetěným prstenem, kde se drží stále.

³⁾ Ovšem je třeba vyjmouti listy pod pečetí prstenovou vyšlé, o nichž bude níže podrobněji pojednáno.

⁴⁾ České listy Matyášovy vydal opět Palacký v Archivu Českém VI. str. 45—77.

⁵⁾ Na př. Arch. Třeb. Hist. č. 2942, 2960, 3054, 3217 a j. — Schází-li v jeho listě z 1473 Mart. 23 (Arch. Mus. F. Buděj. korr.) intitulace, jest to pouhý nedostatek, omyl, z něhož ovšem žádného závěru nemožno činiti.

⁶⁾ Nutno ovšem spustiti se zřetele listy cestou do Čech vydané, jež v mnohém upomínají na listy Matyášovy; ne snad vliv uherský, nýbrž polský! — Sr. Arch. Třeb. Hist. č. 2511, 2526 a j.

o tom i převzetí formy kancelářské poznámky, jež opět přichází v obvyklém znění: buď „Ad mandatum dni regis“ nebo „Ad relacionem N. N.“ (jako relatoři přichází nejčastěji kancléř, podkomoří, mincmistr, hofmistr, maršálek a j. — tedy nejvyšší úředníci a osoby okolí králova). V datu pravidelně stylisovaném jest rovněž jen uváděn rok „královstvie našeho.“ To platí však jen o listinách do r. 1490.¹⁾

Zvolen byv králem uherským, přestěhoval se Vladislav i s dvorem svým do Budína. A tehdy dochází poprvé k rozdělení české kanceláře — vlastní kancelář zůstává i pak v Praze, avšak část její s král. protonotářem nebo sekretářem v čele jako zvláštní expositura provází krále na jeho cestách, eventuelně dlí při jeho dvoře budínském. Kdežto privilegia směla vydávati toliko vlastní kancelář na hradě pražském, exposituře dvorské povoleno vydávati listy otevřené a poselací.²⁾

A tu ovšem nemůže překvapovati, že na listy z Budína expositurou vydávané projevuje se opět značný vliv kanceláře uherské; tak setkáváme se v nich znovu s uherským typem kancelářské poznámky „Commissio propria domini regis“ anebo i jinou její stylisací jako „Ex commissione propria regie maiestatis“, „Ex mandato proprio regie maiestatis“ a pod. Poznámky ty kladeny jsou většinou sice pod text zápisu — tedy v tom jaksi tradice udržena —, ale přes to i řada dokladů s poznámkou v pravo nad textem.³⁾ Toliko v malém poměrně počtu missiv po r. 1490 vyšlých (a to obyčejně jen v těch, jež vyšly za pobytu králova v Čechách) objevují se kancelářské poznámky typu domácího.⁴⁾ — Nejen však

¹⁾ Řadu jeho listů do r. 1583 vydal Palacký v A. Č. VI. str. 78—107.

²⁾ Sr. o tom Čelakovský „Registra“ str. 43 a Kapras „Právní děj. zemí koruny české“ II. 1. str. 463. — I v tom možno spatřovati již jakousi předzvěst doby následující.

³⁾ Tak, jen abych uvedl několik málo dokladů, v Arch. Třeb. Hist. č. 3358, 3368 a j., v Arch. Mus. F. Hora Kutná minc. 1496 Oct. 4., Dec. 19., a j.

⁴⁾ Ale i zde nastává jistá změna; vedle obvyklých „Ad mandatum dni regis“ a „Ad relacionem N. N.“ objevuje se i nová stylisace, jež přechází pak do doby habsburské: „Ad mandatum dni regis proprium“ (na př. Arch. Mus. F. Buděj. soukr. 1497 Nov. 22., Hora Kutná minc. 1497 Aug. 27 a j.) — stylisace ta ohlásila se již jednou dříve, za Ladislava.

kancelářské poznámky, nýbrž i datum jest o tom svědectvím. Ve většině listů s kanc. poznámkou typu uherského stojí datum v stylisaci latinské, to však jest nutno připomenouti, že i v něm den určen jest podle dnů týdeních a podle svátků; občas přichází v něm i rok po Kr.¹⁾ — Naproti tomu v listech pokračujících v domácí tradici datum stylisováno jest česky, avšak i v tom případě léta kralování velice často uváděna jsou latinsky.²⁾ Ovšem přicházejí i odchylky, že i v listech v Budíně vyšlých pod vlivem uherským přece přichází datum české,³⁾ ale to na věci celkem ničeho nemění.

A totéž působení kanceláře uherské projevuje se i za vlády Ludvíkovy; o jeho listech možno opakovati totéž jako o listech jeho otce z druhého období jeho vlády.

Tolik lze asi říci o listech poselacích českých králů⁴⁾ doby předhabsburské, pokud vycházely pod pečeti menší, pod sekretem královským.

Nacházíme však i řadu listů jiných, jež vycházejí pod pečeti prstenovou, což vždy v nich bývá ohlášeno. A tu se nám namane otázka, zda i ony byly vydávány tímž způsobem jako missivy ostatní.

Otázku tu přirozeně možno řešiti jen na základě originálů listův. Pro starší dobu dokladů našel jsem velmi málo. Lze uvésti na př. listy Karla IV. strýci jeho Balduinovi Trevířskému, které kromě pečeti prstenové nesou i vlastnoručně Karlem vepsané „Approbamus“ — ale ty do naší úvahy nepřipadají. A tak zbývá, pokud mně je známo, jediný list Václava IV.⁵⁾

¹⁾ Příklad jeho stylisace: „Datum Bude (= Ex Buda) f. II^a post dominicam Cantate [anno domini oc. XV^c VIII], regnorum autem nostrorum Hungarie XVIII°, Boemie vero XXXVII°.“

²⁾ Na př. „Dán na Budíně v neděli po sv. Bartoloměji anno regnorum nostrorum Hungarie octavo, Boemie vero XXVII°.“

³⁾ Na př. Arch. Mus. F. Hora Kutná 1496 Oct. 4., Dec. 19, 1498 Dec. 14 a j.

⁴⁾ Stejně jako listy králů, ovšem s příslušnými změnami, vyhlíží i listy poselací královen českých; tak na př. královna Barbora (Arch. Třeb. Hist. č. 373, 376 a j.), královna Alžběta (Arch. Třeb. Hist. č. 454, 459 a j.), i královna Johanna (Arch. Český VI. str. 351, 352, 353, 354, 356 a j.) — jejich kancelářská poznámka pravidelně zní „Commissio propria domine regine“.

⁵⁾ Arch. Mus. F. Buděj. korr. 1405 Jul. 25.

V listě tom pak možno pozorovati jisté odchylky proti jiným listům Václavovým; tak kromě onoho ohlášení prstena v dodatku k formuli datovací („... regnorum nostrorum oc. nostro sub signeto“) jest i jinak upravena intitulace panovníkova; slovně se sice shoduje, ale rozdělení její ve dvě řádky je jiné. Zní totiž „Wenczeslaus dei gracia Romanorum || rex semper augustus et Boemie rex“. — A to přirozeně může překvapovati. Poněkud vysvětlení podává kancelářská poznámka v listě tom přicházející, jež jest rovněž odchýlná; zní totiž: „Rex per se“. Z ní vyplývá, že král list ten vydal patrně bez vědomí rady, zcela ze své vůle; a tu je možno, že list nevyšel z kanceláře obvyklou cestou a že proto byl zpečetěn prstenem.¹⁾

Další doklady nalezl jsem až u Jiřího z Poděbrad²⁾ a Vladislava Jagellonského.³⁾ A jako u listu Václavova, i všechny tyto listy jeví odchylky od ostatních missiv. Tak u obou panovníků intitulace jest odlišně stylisována.⁴⁾ V datu, které je buď stylisováno česky (za Jiřího vždy, za Vladislava jen někdy) nebo latinsky,⁵⁾ rok jest udán výhradně podle letopočtu křesťanského — což, jak jsme poznali, v missivách nebývá —, kdežto obvykle užívaná léta kralování ve směs schází; k formuli datovací připojeno jest opět pravidelně ohlášení pečeti prstenové.⁶⁾ — A sledujeme-li kancelářskou poznámku, vidíme, že v listech Jiříkových v tomto případě zcela pravidelně⁷⁾

¹⁾ Bylo by možné i vysvětlení to, že neměl tehdy při sobě kancelář — list dán je na Točníku — ale to zdá se mně vzhledem k následujícímu nepravděpodobným.

²⁾ Orig. v Arch. Třeb. Hist. č. 1774, 1979a, 2036 a j. — Sr. i v AČ. V. str. 289, 290, 292, 296, 301, 303 a 304.

³⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 3271; Arch. Mus. F. Hora Kutná minc: 1476 Jun. 12, Jul. 17, Aug. 8, 1477 Dec. 1, 1478 Mart. 3, 1482 Mart. 16 a j.

⁴⁾ V listinách Jiřího (Sr. pozn. 28): „Jiří boží milostí král český || a markrabie moravský“ — za Vladislava podobně „Vladislav boží milostí král || český a markrabě moravský“.

⁵⁾ V některých listech Vladislavových; tak Arch. Třeb. Hist. č. 3271, Arch. Mus. F. Hora Kutná 1476 Jun. 12., 1482 Mart. 16.

⁶⁾ Tak na př. „Dán v Praze v sobotu prvú v postě let božích oc. LXX° pod signetem prstena našeho“ nebo „Dán v Praze f. III. ante festum sancti Viti sub signeto annuli nostri a^o oc. LXXVI°.“

⁷⁾ Nic neznamená jediná odchylka (AČ V. str. 310), kdy i při signetu stojí pozn. „Ad mandatum dni regis“ — ostatně i ta mluví o příkaze králově!

stává „Commissio propria domini regis“, i když ve všech ostatních ovládl již typ český. — Dotyčné listy Vladislavovy vydány jsou pak vesměs (až na jediný, jenž zhotoven byl „Ad mandatum dni regis“¹⁾) „Ad relacionem domini Joh. Sokolovsky (Bernhardi Bierka)“, jenž byl „cubicularius“, později „camerarius domini regis“ — čili podle relace osobního služebníka králova.

A z obou těch kancelářských poznámek lze zase hledati vysvětlení; i Jiřkovy, i Vladislavovy missivy pod prstenem vycházejí z vůle a rozhodnutí sama krále, bez obvyklého projednávání v radě a pod. Přibereme-li pak k tomu v úvahu ony odchylky proti obvyklé stylisaci, zejména pokud se intitulace týče — tu není snad upřílišené domnění, tvrdíme-li, že nebyly vydávány obvyklým způsobem a že neprocházely tak, jako ostatní, kanceláří.²⁾

A mínění to lze pak podržeti pro všechny listy poselací „pod signetem prstena“ vyšlé.

Osobní účast panovníkovo při listech poselacích, při jich vydání, se na venek nijak neprojevuje — nepřichází v nich jako v listech osob soukromých podpis odesílatele. Teprve na samém konci středověku — zase v době jagellonské — setkáváme se s vlastnoručními podpisy. Za krále Vladislava, pokud jsem se mohl přesvědčiti, zachoval se nám doklad jediný³⁾ — častěji přichází již podpis krále v missivách Ludvíkových,⁴⁾ kde stylisován

¹⁾ Arch. Třeb. Hist. č. 3271.

²⁾ Pro to zdá se mluvit i to, že aspoň některé z uvedených listů Vladislavových psány jsou rukou od kancelářských odlišnou a touž; kromě toho i nepravdělná forma jednoho listu Jiřkova (sr. pozn. 18).

³⁾ Arch. Mus. F. 1496 Nov. 19; v levo pod textem stojí vlastnoruční podpis: „Wladislaus rex manu propria ss.“

⁴⁾ Tak na př. Arch. Třeb. Hist. č. 3828, 3839, 3894 a j., v Arch. Mus. F. Buděj. korr. 1526 Febr. 27 a snad i více.

Z doby Ludvíkovy zachoval se nám i celý list vlastnoručně králem psaný (Arch. Třeb. Hist. č. 3729), jež pro zajímavost podávám v plném znění:

„Ludvík uherský,
český oc. král.

jest pravidelným obratem: „Ludovicus rex || manu propria“.1)

Tím opět potvrzuje se to, nač jsem již několikrát upozornil: doba jagellonská, pokud se týče listů poselacích, jest již ohlasem doby následující, tvoří k ní jakýsi přechod, třebaže nelze tvrditi, že by listy těchto dvou období byly v zcela přímé souvislosti.

Na konec zbývá ještě přihlédnouti k tomu, byly-li listy poselací psány podle konceptů, a dále, byly-li registrovány.

Na otázku, bylo-li při missivách užíváno konceptů, jest dosti neschopné odpověděti. Koncepty doby předhabsburské se nám nezachovaly, takže přímého dokladu vlastně nemáme. Lindner²⁾ na př. soudí, že pro missivy pravděpodobně koncepty psány nebyly, ježto byly podle všeho (pokud je nepsal kancléř anebo jiný úředník sám) diktátem v našem slova smyslu. Přesto však sám o něco dále³⁾ uvádí zajímavý doklad konceptu, vevázaný do register Zikmundových.

Nejlepším řešením této otázky jest voliti jakousi střední cestu. Mnohé z missiv vznikaly snad na diktát, ať již panovníka samého⁴⁾ nebo některého úředníka kancelářského, mnohé však (ba snad většina) byly psány na čisto podle předem zhotoveného konceptu.

„Pane z Ozimberka. Věste, že k nám poslal král Karel z Hyspany, žádaje nás vysoce za hlas náš k volení, kterýž my máme jako král český. Žádáme vás, buďte k tomu pomocni, jestliže bychme sami osobu naši k tomu přijeti nemohli, aby náš hlas žádnému dán nebyl než Karlovi králi, neb znáte, že naše sestra vdána není a chtěli bychme rádi, aby ji král Karel měl. Cheme to vám vši milostí naši spomínati. Datum Bude feria quarta post dominicam Palmarum 1519. manu propria“.

Podpis jménem v listě nepřichází — jeť psáno již jednou — neboť celý list psal král sám — v intitulaci!

¹⁾ To však jest nutno ještě připomenouti, že ve všech listech, v nichž přichází vlastnoruční podpis králův, schází kancelářská poznámka — patrně podpis činí ji zbytečnou!

²⁾ Na str. 148 své citov. knihy „Urkundenwesen —“.

³⁾ Tamže str. 150.

⁴⁾ Dokladem toho jest jeden z listů Karla IV. Colovi di Rienzo (Sr. Lindner „Urkundenwesen“ str. 97), v němž intitulace zní: „Karolus quartus oc. qui hanc epistolam met dictavit“.

V otázce registrování missiv před r. 1526 postavení jsme před podobný problém: Na originálech listů poselacích nenacházíme nikdy znaménka registračního a registra missiv se nám rovněž nedochovala — čili jsme opět bez přímého důkazu, čímž zcela bezpečná odpověď jest ovšem velmi ztížena.

O českých registrech doby předhabsburské lze si na základě dochovaných zbytků a zpráv jen těžko učiniti bezpečně správnou představu. Čelakovský v záslužné jinak své práci „O domácích a cizích registrech, zvláště o registrech české a jiných rakouských dvorských kancelářích“¹⁾ zachází zvláště v první době příliš daleko — tak odvažuje se předpokládati registra listův královských již za Přemysla Otakara II.; kombinaci tu opírá o známé dvě formulářové sbírky té doby. Soudí, že sbírka Henrica Italica čerpá z register privilegií, kdežto ona druhá, t. zv. „Codex epistolaris Primislai Ottocari II.“ — o ceně a autentičnosti její ovšem nepochybuje — že pořizena jest na základě druhých register — register listů a mandátů. Domněnku tuto neuvádí ovšem jako věc jistou, avšak možnost její téměř více než připouští.

A tu ovšem nemůže překvapovati, že takto starobylou tradici chce udržeti, ač dokladů nemá, i v dobách dalších — a skutečně od té doby (resp. od Karla IV.) předpokládá tři řady register: registra privilegií, registra patentů a registra missiv²⁾.

Soudím, že takto daleko v předpokladech jíti nelze. Že se registra v české kanceláři vedla, máme ovšem zjištěno bezpečně. Avšak

¹⁾ V „Rozpravách král. české společnosti nauk“, VII. ř., 3. sv., v Praze r. 1890.

²⁾ Snad promítá zde zpět poměry v registrech říšských, jak se jeví za Ruprechta Falckého (1400—1410), z jehož doby vskutku zachovaly se tři řady register a to privilegií, patentů a missiv, a to vždy oddělení latinské a německé. Registrum missiv tvoří toliko svazek jediný, v němž na fol. 1—83 jest obsažen „ein dutsche register, darynne geschrieben sind brieve . . . und darnach treffelich sendebrieve und auch werbunge“, a v druhé části (fol. 84—120) zapisovány jsou „Registrata in latino plura . . . ac missive notabiles et ambaziate!“ — Ovšem z rozsahu svazku, počtu zápisů a ostatně i z nadpisů oddílů je patrné, že nejde tu o registrování všech missiv, nýbrž že se zapisují toliko význačné listy posilací. (— Čelakovský „Registra“ str. 17/18; — předpokládá totéž zařízení register říšských v době předcházející i v následujících).

jistě nebylo jich několik oddělení, aspoň ne v době starší, nýbrž vedena byla patrně toliko registra privilegií¹⁾. — Dvě řady register daly by se připustiti teprve až ku konci středověku, když Vladislav Jagellonský přesídlil do Budína s expositurou české kanceláře. Tehdy totiž privilegia vycházela jen v Praze (snad však jen do r. 1509), takže registra jich vedena byla při kanceláři pražské. Naproti tomu expositura dvorská české kanceláře vydávala jménem krále toliko listy otevřené a poselací — a tu registra jich, byla-li vůbec vedena, musila by vznikati v Budíně²⁾.

Viděli jsme však, že na originály listů poselacích expositurou vydaných uplatňoval se silný vliv kanceláře uherské. A nemenší vliv nutno pak předpokládati i na celé její vedení a úřadování — a tudíž i na registra.

K tomu ze zachovaných zpráv³⁾ o registrech uherské kanceláře do r. 1526 — všechny svazky jich se ztratily — vysvitá zcela jasně, že v ní psána byla toliko registra listů pod majestátem vyšších, kdežto patenty a missivy že vůbec registrovány nebyly. — A tak pod vlivem toho není nutno, ba snad ani možno, počítati s registry českých listů poselacích při exposituře budínské.

Závěr celé pak úvahy o registrech missiv jest ten, že v době předhabsburské listy poselací (s největší pravděpodobností) registrovány nebyly.

¹⁾ V zachovaném svazku registra Vladislavova (Archiv min. vnitřní v Praze) vskutku zapsány jsou jen listy majestátní.

²⁾ V Praze vedena byla registra listů otevřených a poselacích při úřadě nejv. purkrabí pražského, jenž byl i zástupcem královým v zemi. Zbytky jich (řada nevázaných ternionů) zachovaly se v Arch. Třeboňském. Jednotlivé svazečky nadpisovány jsou pravidelně takto: „L. 15 —. Toto jsou registra léta toho (druhá), do kterýchž se vpisují přípisové listuov poselacích, kteří se píší od urozeného pána, pana Zdeňka Lva z Rožmitála a z Blatné, nejvyššího purkrabí pražského, od . . . (a uvedeno jest datum počátku) —“. — Obsah však tvoří většinou soukromé dopisy páně Lvovy, třebas i v záležitostech veřejných psané.

³⁾ Sr. Čelakovský „Registra“ str. 21/22 — podle pojednání Emericha Hajníka.

II.

Doba prvních Habsburků.**1. Pronikání nového názoru na kancelář
a o ceně listin.**

Pro dobu habsburskou možno podržeti to rozdělení všech listin ve tři velké skupiny, které se ustálilo od časů Karla IV., totiž 1. na privilegia čili diplomy, 2. mandáty a patenty, a 3. na listy posélači čili missivy. Přece se tu však proti době předchozí hlásí jistá změna. Přináší ji s sebou novověký názor na kancelář a význam jednotlivých druhů listin, názor, který později Ferdinand ve svém sporu o českou kancelář dovedl proti konservativním stavům výhodně uplatňovati.

Nechci se zde šířiti o dějinách české kanceláře, ač by to bylo vděčné a lákavé; odkazují v té věci na příslušné práce starší¹⁾. Avšak přes to přece jen některých momentů musím se dotknouti, ovšem pokud jen s daným thematem blíže souvisejí.

Jest dobře známo, že Ferdinand byl vždy veden snahou, co nejvíce práva vyhraditi sobě. Tak hned na počátku své vlády zřizuje novou kancelář, totiž kancelář české komory, která nepodléhala vlivu stavovskému. Panovník nejen že si dovedl její samostatnost přes četné protesty uhájiti²⁾, naopak čím dále tím více utužovala se závislost její na komoře dvorské. A tžž plán měl Ferdinand i s nově zavedenou expositurou české kanceláře při dvoře, i tu chtěl včleniti jako součást do dvorské své kanceláře. Proti tomu se arci stavové bránili a získali úspěch: česká dvorská expositura zůstává částí kanceláře české, na kanceláři dvorské

¹⁾ Základem je Čelakovského práce „O domácích a cizích registrech“ str. 46 a n. — Jí se přidružuje i Fellner-Kretschmayr „Die österreichische Zentralverwaltung“ (Wien, 1907) ve čtvrté své kapitole, str. 174 a násl. — Cenné jsou i postřehy Gindelyho v jeho práci o Rudolfovi „Rudolf II. und seine Zeit“ v díle II. na str. 265 a násl., a ve zvláštním dodatku (str. 345 a n.). — Ostatní literatura u Fellnera.

²⁾ Známý je tu výrok králův: „což se užítkuov našich v témž království dotýče, zdá se nám za neslušné, aby nám kdo v tom jakú míru ukládati měl, jak bychom je spravovati a řídití měli“. (Sr. Čelakovský, str. 50.)

nezávislou, naopak svými chefy (zprvu sekretář, pak místokanceléři) odvislou od nejvyššího kancléře českého, který za pobytu svého u dvora ujímá se i jejího řízení.

Jiný výsledek byl ve sporu o listiny a právo je vydávati: stavové čeští, ačkoli na oko zvítězili, byli vlastně poraženi! Usnesením sněmovním z r. 1541 vymohli si totiž uzákonění zásady, že privilegia t. j. listy s pečeti majestátní, smějí vycházeti toliko z české kanceláře na hradě pražském a že musí býti pečetěna jen tou pečeti, kterou choval nejvyšší kancléř u sebe; tím ovšem, odvolávající se na stará práva a vžitý zvyk, hodlali stavové uplatňovati svůj vliv na vydávání majestátů. A Ferdinand k usnesení tomu dal svůj souhlas, takže jako platný zákon zapsáno bylo do desk zemských.

V bystrém postřehu vytušil neblahý omyl stavů; vycítil, že názory svými utkvěli ještě zcela v půdě středověké, že přeceňující význam majestátů nemají pochopení pro cenu ostatních listin a pro myšlenky nové doby. V témž usnesení totiž stavové prohlásili, že všechny ostatní druhy listin královských může panovník vydávati ze všech svých kanceláří. A této krátkozrakosti stavů dovedl pak Ferdinand využití. Aby nemusel ve všem býti vázán souhlasem nejvyššího kancléře jako representanta stavů, užívá stále hojněji zejména listů otevřených, ale i posélačích k zavádění novot, které pak prodlením času rovněž mohly nabýti i moci zákonné¹⁾.

Podle zmíněného usnesení stavovského mohly posélači listy vycházeti ze všech kanceláří. Ale přihlédneme-li blíže, musíme dospěti k přesvědčení, že daleko největší význam pro ně má expositura české kanceláře při dvoře. A je to samozřejmo: listy posélači doby habsburské musí totiž vždy míti vlastnoruční podpis panovníkův, takže je přirozeno (a ostatně lze to dokázati i z udání místa vydání listů ve formulce datovací), že missivy vycházejí při dvoře, při osobě králově.

Česká kancelář na hradě pražském přichází tudíž pro missivy v úvahu jen v té době, kdy se panovník zdržoval se svým dvorem v Čechách a kdy expositura dvorská splývala s pražským ústředím v jedno. Za nepřítomnosti královny v zemi stávala se pražská kan-

¹⁾ Sr. Čelakovský str. 52.

celář expedici jednak místodržících, t. j. zástupců králem jmenovaných, jednak nejvyšších úředníků zemských; obstarávala pak přirozeně i jejich listy poselací, které vydávali buď jménem svým anebo královým. Listy ty psány jsou ovšem po způsobu dopisů osob soukromých té doby, takže od missiv královských se zcela liší. Výjimkou z toho pravidla jsou listy poselací arciknížete Ferdinanda, které vydával jakožto „místodržící v království českém a zemích k němu příslušejících“. Arcikníže zastával ten úřad téměř dvacet let (od října 1547 do července 1566) a byl nadán rozsáhlou pravomocí: činnost jeho zasahovala do všech oborů správy, vztahující se i na země vedlejší.

Kancelář české komory byla oprávněna vydávati listy poselací, pokud se týkaly správy kameralistické. A tu byla především expedici zřízených rad české komory, jejichž missivy (jménem krále vydávané) se zase podstatně liší od missiv královských. Avšak vedle toho v době, kdy arcikníže Ferdinand byl místodržitelem, obstarávala kancelář tato také značnou část jeho listů a to kromě listů posílaných různým adresátům zvláště jeho dopisy otci. Posléze se zdá, že kancelář české komory vydávala snad i missivy královské, ovšem jen ve věcech komorních a pokud vyšly za pobytu krále v zemi.¹⁾

Kanceláře doby habsburské rozděleny jsou — a to patrně jen z praktického zřetele, totiž pro národnostní dvojitost zemí koruny české — ve dvě expedice: v expedici českou a expedici německou.²⁾ Každá pak vydává listy příslušnou řečí psané. Tak česká expedice píše české missivy do Čech, na Moravu, do Opavska a knížectví hornoslezských, kdežto německá expedice expeduje německé listy příjemcům zejména v Dolním Slezsku a obojích Lužicích, avšak vedle toho i mnohé do zemí českých: tak zejména německým městům, arciknížeti a komoře³⁾, ale i jednotlivým úředníkům zemským.

Agenda kanceláře byla veliká. Určitou, byť i ne zcela přesnou

¹⁾ Sr. o tom níže, při registrech komorních.

²⁾ Později zvána jest „slezská“.

³⁾ Komoře píše král většinu listů německy; snad proto, že jest to jeho úřad a ne úřad zemský!

představu o množství listů vydávaných, lze si učiniti z počtu zápisů v jednotlivých letech v registrech. Tak vidíme, že na př. v době od července 1533 do srpna 1534¹⁾ zapsáno jest na 500 listů českých, v roce 1535²⁾ na 600 českých missiv a pod. — počet jich přirozeně není nikterak pravidelný; brzy jich vychází více, brzy méně; možno však říci, že postupem času počet jich vzrůstá; tak na př. za Rudolfa II. v roce 1605³⁾ přichází na 820 zápisů českých, v roce 1603⁴⁾ dokonce na 1100 listů. K číslům těm nutno jest ovšem přičísti také počet vydaných missiv německých, který mnohdy nebývá menší, a kromě toho třeba uvážiti i to, že mnohé listy vydány byly v témž znění několika adresátům, což je v registrech jen poznámkou uvedeno. Tak dospíváme v některých letech k číslům skutečně úctyhodným.

Obsah listů poselacích byl pochopitelně velmi rozmanitý. Pro dobu, kdy dvůr mešká převážně mimo zemi, možno říci, že listy královské, pokud se obracejí k místodržícím, úřadům, soudům a pod., jsou plny pokynů, dotazů, rad i nařízení ve věcech správy zemské anebo všímají si i záležitostí osob soukromých. Stylistice jich jest zpravidla žádatelcová, ba často i přímo poroučející.

Poměry se změnily za Rudolfa II., když se dvůr přestěhoval do země. Tím význam kanceláře české vzrostl:⁵⁾ podržujíc všechny své dřívější funkce (jest na př. i nadále expedici nejvyšších úředníků a pod.), převzala k tomu i působnost zaniklé české dvorské expositury. Kromě toho však se kancelář česká stala také expedicí české rady královské, která se za XVI. století vyšinula na nejvyšší instanci soudní, následkem čehož počala šířiti svou agendu i tímto novým směrem.

K tomu poskytovalo jí vhodnou příležitost i samo obyvatelstvo, obracejíc se pod vlivem přítomnosti císařovy v zemi na kancelář se svými žádostmi, suplikami i stížnostmi. Kancelář ovšem je vyřizovala. Za tím účelem obsílala strany [obsílky (citace) psaly

¹⁾ Arch. min. vnitra, Registra Sv. 11.

²⁾ Arch. min. vnitra, Registra Sv. 13 pag. 122—452.

³⁾ Arch. min. vnitra, Registra Sv. 114.

⁴⁾ Arch. min. vnitra, Registra Sv. 111.

⁵⁾ Pěkně věc podává Čelakovský v uv. knize str. 53 a n.

se buď ve formě missiv nebo dekretů¹⁾ a sama rozhodovala jejich spory, ať se týkaly záležitostí zemských nebo stavovských, náboženských nebo poddanských, při čemž přestal se pak činiti přesný rozdíl mezi působností správní a soudní. Kancelář česká zasahovala tak do pravomoci jiných úřadů a soudů. Jsouc v rukou strany katolické, užívala ovšem své moci stranicky proti protestantům; na nevinné uvalovala často vyšetřování (a při tom pohnaný — i měšťan! — býval někdy držen i ve vězení) a naopak vinníky na přimluvu osvobozovala. — To vše budilo odpor. Stížnosti na kancelář staly se přední příčinou sporů českých stavů s vládou Rudolfovou; avšak kromě toho její přehmaty a nezákonný postup živil i separatistické snahy zemí vedlejších, které nechtěly déle snášeti její poručníkování.

Tak Moravané²⁾ při vhodné příležitosti, když přijímali Matyáše za pána (1608), vymkli se z její pravomoci, a vracejíce se, uzavřeli smlouvu, v níž ohražují se proti nezákonným krokům české kanceláře ve věcech moravských; zakázali jí vměšovati se do záležitostí soudních a zakázali dále také libovolné posílání listů otevřených a mandátů (jen s vědomím zemského hejtmána nebo stavů moravských). Poroučeti pak něco pomoci dekretů mělo vůbec přestat, a kdyby přece bylo co nařizovati, mělo se to díti jen listy poselacími a psaními královskými, ale s mírností a šetrností, jak za dřívějších králů bývalo. Přání stavů moravských šla ještě dále, ale k tomu zde netřeba přihlížeti. Moravané vycítili, jak z uvedeného je patrné, dobře změnu, která se s listy královskými stala za XVI. století.

Vedle Moravy zejména Slezsko v dlouhých sporech³⁾ domáhá se osamostatnění a zřízení vlastní kanceláře, což se mu i na čas zdařilo. Avšak když jejich snahy ohrožují celistvost zemí, císař koncessi Slezanům danou ruší a kancelář jejich připojuje opět ke kanceláři české jako expedici slezsko-lužickou.

¹⁾ Rozdíl v tom jest ten, že, kdežto missivu musil podepsati panovník sám, dekret vycházel jen z jeho vůle, avšak byl nepřímou stylisován a nesl podpis kancléřův a sekretářův.

²⁾ Sr. opět Čelakovský, uv. m. str. 56.

³⁾ Pro spor ten nejlepší zpracování podává Gindely ve zmíněném dodatku k své práci „Rudolf II. und seine Zeit“.

Kancelář česká přes to neustoupila z dráhy jednou nastoupené. Její přehmaty se stále množí, budíce vždy a vždy odpor stavů, a když při tom všem i stránka náboženská vstupuje do popředí, tu nemožno se diviti, že to byla právě česká kancelář, která se stala jevištěm posledního výbuchu z 23. května 1618.¹⁾

2. Zevní úprava originálů missiv a vývoj jejich formuláře.

Pro úpravu listů poselacích ustálily se, jak jsme viděli, již v době předchozí jisté pevné zásady. Za prvních Habsburků pravidla ta zůstávají celkem stejná až na nepatrné rozdíly — zejména pokud šlo o uzavírání missiv.²⁾ V stylisaci pak po nepravdělném vývoji, jak se již projevovail zejména v kanceláři jagellonské, nastává nyní další pokrok: formulář missiv aspoň v jistých formulích se vždy víc a více ustaluje, takže některé nabývají leckdy již i pravidelně se opakujícího znění.

Listy poselací píší se teď již zcela pravidelně pouze na papíře. V prvních dobách Ferdinandových, pokud jsem mohl zjistiti, převládá zvyk již vžitý: psáti je totiž na listech jednoduchých a to po širší straně.³⁾ Vedle toho však pozvolna ujmá se zvyk nový: píší se na list přeložený, resp. na dvojlist; v tom případě psáno jest vždy po výši. A poněvadž tento nový zvyk byl vhodnější, získává znenáhla převahu, takže pro dobu Rudolfovu a Matyášovu možno říci, že vytlačiv způsob starší sám opanoval pole.

Ježto missivy expedovány jsou uzavřené, píše se text jejich přirozeně toliko po jedné stránce listu jednoduchého anebo na prvních dvou stranách⁴⁾ dvojlistu.

Nad textem uprostřed a vždy ve dvou řádcích stojí opět intitu-lace panovníkova. Její znění dáno jest opět politickými poměry.

¹⁾ Věnoval jsem poněkud více pozornosti těmto událostem, neboť na ně chci pak navázati část poslední, kde přihlédnu k poměrům za českého povstání.

²⁾ Mám tu na mysli odchylné skládání listů!

³⁾ Dokladů toho, že jednolist popsán byl někdy též po výši, podařilo se mně shledati jen zcela málo, takže jest to patrně jen pouhá výjimka.

⁴⁾ Byl-li text příliš dlouhý, bylo psáno ještě i na stránce třetí, které, jak níže poznáme, užívali i pro „postscripty“.

Ferdinand I. po své korunovaci na krále českého užívá v missivách celkem jednotného titulu¹⁾ a to:

„Ferdinand z boží milosti uherský, český oc. král, infant v Hispanii, arcikníže rakúské a markrabie moravský oc.“

v listech českých, a stejně i v německých:

„Ferdinand von gotes genaden zu Hungern, Behaim oc. kunig, infant in Hispanien, ertzhertzog zu Österreich, marggraf zu Merhern oc.“

Když pak byl 5. ledna 1531 v Kolíně nad Rýnem zvolen králem římským²⁾, rozšiřuje přirozeně svůj titul o tuto novou svou hodnost. A tak intitulace jeho v českých listech té doby ustaluje se na znění:

„Ferdinand z boží (-ie) milosti římský, uherský, český oc. král, infant v Hispanii, arcikníže rakouské a markrabie moravský oc.“

V německých missivách pak přichází stylisace dvojí; buď:

„Ferdinand von gottes genaden romischer, hungerischer und behaimischer c kunig oc.“,

anebo:

„Ferdinand von gotts genaden romischer, (auch) zu Hungern und Behaim c kunig oc.“

Takováto znění titulu udržují se beze změny až do března 1558, kdy Ferdinand dosahuje hodnosti císařské. Pod vlivem toho mění ovšem opět svůj titul na

„Ferdinand z Boží milosti volený římský císař, po všechny časy rozmnožitel říše, a uherský, český oc. král oc.“

v missivách českých, kdežto v německých nalézáme opět formu dvojí; jednu obšírnější:

¹⁾ Ojedinele přichází i intitulace jiná, ale to pro celkový vývoj a přehled nemá důležitosti.

²⁾ Zmínku o tom čteme i v německých registrech (Arch. min. vnitra, Reg. Sv. 7 pag. 51: „Anno domini MMXXXI am V tag des monat Januari ist die Ko. Mt. zu Hungarn und Boehaim c zu Kölln am Rein zu romischen konig erwelt worden“.

„Ferdinand von gottes genaden erwelter romischer kaiser, zu allen zeiten merer des reichs, auch zu Hungern und Behaim kunig oc.“,

druhou stručnějši:

„Ferdinand von gottes gnaden erwelter romischer kaiser, zu allen zeiten merer des reichs oc.“

Za nástupců Ferdinandových, Maximiliána II. a Rudolfa II., kteří dosedají na český trůn, byvše již před tím zvoleni králi římskými a zdědivše zároveň smrtí otcovou i titul zvoleného císaře římského¹⁾, intitulace v listech poselacích — a to jak v českých, tak i v německých — ustálila se na dvou pravidelných formách. A stejně je tomu i za císaře Matyáše II. po jeho volbě římské (v červnu 1612)²⁾. — A tak v jejich missivách setkáváme se jednak se stylisací širší:

„Maximilián Druhý } z boží milosti volený římský císař, po³⁾
„Rudolf Druhý, Matyáš }
všecky časy rozmnožitel říše a uherský, český c král oc.“;
„Maximilian der Ander } von gotes genaden erwelter
„Rudolf der Ander, Mathias } romischer kaiser, auch zu Hungern und Behaim kunig oc.“,

jednak se stylisací stručnějši:

„Maximilián Druhý } z boží milosti volený
„Rudolf Druhý, Matyáš } římský císař a uherský, český c král oc.“
„Maximilian der Ander } von gottes gnaden erwelter
„Rudolf der Ander, Mathias } romischer kaiser, zu allen zeiten mehrer des reichs oc.“

A po celou dobu jich vlády shledáváme v jejich missivách toliko tuto dvojí formulaci souběžně vedle sebe přicházející. Odchylek, pokud vím, vůbec není.

¹⁾ Před nastoupením na trůn užívají ovšem titulů jiných, k nimž však v této práci netřeba přihlížeti — uvádějí v nich tehdejší své hodnosti v stylisaci celkem obvyklé; příklady může nám poskytnouti Maximilián II. — tak v Arch. Mus. F. Pizeh ob. 1564 Febr. 3, Arch. min. vnitra „Autografy“ 1564 Febr. 10 a pod.

²⁾ Před tím jako král český zve se v listech:

„Matyáš Druhý z boží milosti uherský a český oc. král oc.“

³⁾ Za Matyáše pravidelně: „...po všecky časy...“

Vlastní text listu začíná oslovením adresátovým. Jeho znění dáno jest společenským postavením příjemce, totiž k jakému stavu náležel a pod. Základem jeho v českých listech je obrat „věrný náš milý“, v německých „lieber getrewer“. K tomu připojuje se pak čestné oslovení jako „slovutný v. n. m.“, „urozený v. n. m.“ (pro stav panský) nebo „statečný v. n. m.“ (pro stav rytířský) — v německých missivách „wolgebormer (ernvester) l. g.“ nebo „gestrenger l. g.“. — V oslovení žen slůvko „věrná“ schází — tak na př. „urozená nám milá“ a pod.

Vedle těchto jednoduchých znění, přicházejících v listech adresovaných jednotlivcům ze stavu panského a rytířského, zavedeno bylo pro určité osoby nebo úřady oslovení pravidelné, jak bude patrné z několika uvedených příkladů.

Tak knížata slezská oslovována jsou stereotypním „Osvícený ujče, věrný náš milý“ — „Hochgebormer oehaim furst und lieber getrewer“, biskup olomoucký „Důstojný a urozený (nábožný) věrný náš milý“, vratislavský „Hochwirdiger (unser) furst, (andechtiger) und lieber getrewer“, opatové nebo proboštové „Velebný a nábožný věrný náš milý“ — „Wirdiger (unser) andechtiger lieber getrewer“, a podobně i abatyše „Urozená a nábožná nám milá“ nebo „Velebná milá“ — „Wirdige andechtige unser liebe“ („Andechtige liebe“) a tak pod.

V listech posílaných měštům stává zcela pravidelný obrat, jež nalezneme již v období předcházejícím, a to „Opatrní věrní naši milí“; toliko Pražané a Horníci (t. j. měšťané Kutnohorští) oslovení jsou jinak: „Poctiví věrní naši milí“. — V německých missivách do měst přichází obrat „Ersame (ersambe) liebe getrewe.“ —

Z úřadů stereotypnímu oslovení těší se na př. zřízené rady na hradě pražském „(Vysoce urození), urození a stateční věrní naši milí“ — „Wohlgebormen gestrengen lieben getrewen“, nebo soudy zemské a komorní „Urození, stateční a slovutní naši milí“ (na Moravě, kde v něm zasedal i biskup, začíná toto oslovení ještě přidaným „Důstojný, urození...“) anebo hejtmané krajští „Urození a stateční věrní naši milí“ — a řada jiných. — Samozřejmě ustálené oslovení nalézáme i v listech do zřízené české komory; tak v listech českých (jichž, jak řečeno, psáno bylo velmi málo) při-

chází opět „Urození a stateční věrní naši milí“, kdežto v missivách německých ustaluje se na charakteristickém „Wolgebormen, gestrengen, ernvesten und lieben getrewen“.¹⁾

Zmínky zasluhuje na př. i to, že v německých listech učenci (jako doktoři, právníci a j.) zvaní jsou zvláštním oslovením „Hochgelehrter lieber getrewer“, a že podobně výjimečné oslovování vžil se pro židy: byl-li list psán celé obci židovské, tu začíná obratem „Židé starší“, byl-li však určen toliko jednotlivci, oslovení zní pouhým „Žide N. N.“.

Na oslovení navazuje pak přímo vlastní text listu; k tomu používá se přirozeně velmi rozmanitých obrátů — tak na př.: „Jakož jsme tobě před tím psaním naším oznámili ráčili, že...“, „Oznamujeme vám, že jest nás zpráva došla, kterakby...“, „Věděti vám dáváme, že...“ anebo zvláště v době Rudolfové se vyskytující „Věz, že jest na nás N. N. vznesl supliku..., kterak...“, „Jaká jest ponížená prosba N. N., tomu z příležitosti supplikací jeho šířeji vyrozumíte; i pokudžby...“ a t. mnoho jiných. — Podobná rčení vyskytují se ovšem i v missivách německých; tak „Wir geben dir zuerkennen, dass...“, „Auf deinen unterricht und schriftliche antwort, so du uns... gethan, hat uns...“, „Uns hat unser lieber getrewer N. N. supplication gethan (zuerkennen geben), dass ime...“²⁾ a pod. — V listech do komory, jež velice často bývají odpovědí na došlou zprávu, bývá obvyklý začátek „Wir haben aus eurem lieben schreiben des datum... verstanden, dass...“ nebo „Wir haben ewer schreiben dato... vernomben“ a pod.

Stanoviti určitá pravidla nebo stylisací přirozeně nelze; řídí se to nejen obsahem, nýbrž často i tónem listu.

Obsah listu podáván jest zpravidla stručně a úsečně a to většinou — ať již je jakýkoliv, ať je to rozkaz nebo prosba, přimluva nebo sdělení, odpověď na dotaz anebo dotaz sám — ve formě buď zcela nebo aspoň nepřímou poroučející, takže vždy je v listě patrný aspoň jakýsi nádech rozkazu. A tak setkáváme se v textu missiv s obraty „... a protož vám (tobě) milostivě

¹⁾ V některých dobách, zejména za Ferdinanda, ono náslovní „Wolgebormen“ schází.

²⁾ Opět zejména za Rudolfa II.

poroučeti ráčíme...“, „... protož prikazujem, abyste...“, „... und ist unser bevelch an euch...“, „... jest žádost naše“ a pod.

Týž ton projevuje se i v zakončování textu. Listy poselací bývají totiž ukončovány jistými obraty, v nichž panovník vyjadřuje svou naději, že adresát vyplní to, o čem jest žádán. Pozorovali jsme, že k takovému ukončování stal se již jistý náběh v době předchozí, zvláště za Jagellonců — nyní v době habsburské stává se to téměř pravidlem. V stylisaci obrátů takových možno pak pozorovati dokonce i jakýsi vývoj, jež se aspoň v hlavních rysech, pokud jsem je mohl poznati, pokusím zachytiti.

V těch listech, v nichž jde o plný rozkaz anebo v nichž se vyžaduje aspoň splnění vůle panovníkovy, přicházejí obraty takového znění: „... o tom nepochybujem, že tak učiníš...“, „i vědúce vy o tom, tak se zachovejte, jakož vám poroučíme...“ nebo zvláště oblíbený „... a protož znaje konečnú vuoli naši (= prikázanie naše), tak se zachovej, (jakž tobě psáti ráčíme) jináč nečině“. K tomu někdy přímo připojována je hrozba jako „— ač chceš hněvu a trestání našeho se uvarovati“ nebo „tak se zachovej pod uvarováním hněvu a nemilosti naší“ a pod. — Vedle zmíněných zakončení přichází ovšem i celá řada zakončení jiných, ačkoliv ona svrchu uvedená převládají.

Postupem času ujímá se užívání těchto dvou forem: „Na tom jistou vuoli naši královskou (císařskou) naplníš“ a „... kdež vědúce v tom jistú a konečnú vuoli naši královskú (císařskú) býti, tak se zachovejte jináče nikoliv nečiníce“. — A tyto dva obraty v poněkud pozměněné stylisaci v době Rudolfově opanovaly téměř výhradně pole; zní pak stereotypně: „[Vědúce, že-] Na tom jistou a milostivou vuoli naši císařskou naplníš (-te)“ a „... jináč (nikoliv) nečiníce“.

Žádal-li císař od adresáta nějakou mimořádnou službu, ochotu a pod., tu ovšem za splnění toho sliboval jistou odměnu, totiž svoji přízeň, vděčnost a ochotu jemu navzájem vycházeti vstříc; k tomu užívá rčení „— a my tobě takovou tvou povolnost milostí naši královskú spomínati a nahražovati ráčíme“ nebo slibuje, že „ve věcech vašich pánem milostivým býti chtíti ráčíme“ a pod. Obraty ty jen v zcela nepatrně pozměňované podobě udržují se pak v listech až do Bílé Hory.

Podobně i v missivách německých ukončovací formule podrobována je časem určitým změnám, ačkoliv ne v takové míře jako v listech českých. Nejobvyklejším německým zakončením jest: „Daran (= An dem) volbringst [nebo verbringst, volziehst, thuest a j.] du unsern ernstlichen (entlichen) gnedigsten willen und maynung“ nebo „Daran (= In dem) besieht [nebo „bescheht“, nebo i prostě „das ist“] unser gnediger willen und maynung“ — a obraty ty celkem beze změny drží se po celou dobu prvých Habsburků. — Vedle toho přicházejí ovšem opět i obraty jiné rozmanitě stylisované, z nichž ještě častěji nalézáme na př. „Kain anders thuet, ist unser endliche mainung“¹⁾ — ale ty nejsou již tak pravidelné jako svrchu zmíněné.

Posílá-li panovník listem odpověď na dotaz (tak obzvláště v listech do komory), přichází v nich často ukončení takového znění: „Das wolten wir euch zu antwurt nit verhalten und es besieht hieran unser genediger willen und mainung“ nebo „Das wolten wir dir zu einer genedigen trastung auf dein schreiben nit pergen“ a pod.

Onen motiv hrozby a varování bývá německy stylisován asi takto: „.. (thue das und das) .. bei vermeidung unserer schwerer straf und kuniglichen (kaiserlichen) ungnad; das meinen wir ernstlich“ a pod.

A k vyjádření slibu přízně a vděčnosti užívá německé oddělení kanceláře asi těchto obrátů: „Dies alles wollen wir in gnaden gegen dir (euch) erkennen“ (někdy i s dodatkem „und freundlich vergleichen“) nebo „Das wollen wir in kunftig zeit gegen dir mit genediger belohnung unvergessen halten“ a j.

Celý text listu bývá psán pravidelně v jediném odstavci — tedy v celku. Toliko při příliš dlouhých textech a to zejména tehdy, týká-li se obsah více nesourodých záležitostí a předmětů, bývá dělen podle toho v menší odstavce.

Konec textu missivy tvoří formule datovací. — Ve formulaci té uvedeno jest jednak místo vydání listu a pak určen jest den,

¹⁾ Pouhé „Kain anders thuet“, jež — jak jsme viděli — bylo v českých listech [„jináče (nikoliv) nečiníce“] zejména později s oblibou užíváno, v missivách německých jest jen velmi vzácnou výjimkou.

měsíc a rok, kdy se vyhotovení stalo; při udání léta není uveden rok toliko podle let kralování (císařování) toho kterého panovníka v jednotlivých jeho zemích, jako tomu bylo v období předchozím, nýbrž vždy a pravidelně i rokem po Kr. — Stylisace data je táž jak v listech českých tak i německých; toliko v určení dne a měsíce jest rozdíl a to ten, že, kdežto v missivách německých den a měsíc stanoven jest pravidelně průběžným počítáním dní toho kterého měsíce, v českých listech poselacích určován je vždy podle jednotlivých svátků svatých dnem týdením. — Číslo, ať již roku po Kr. nebo dní anebo let panování mohou býti psána číslicemi anebo vypsána slovy — v té věci neplatily patrně žádné předpisy, neboť v originálech přichází obojí střídavě.¹⁾

Pod datem následují podpisy list ověřující. V prvé řadě jest to vlastnoruční podpis císařův, stojící vždy v levo pod textem; jest nezbytnou podmínkou platnosti listu.²⁾

Kdežto za Ferdinanda velice často stává na listě toliko podpis panovníkův — jen občas kromě něho přichází i podpisy jiné, a to buď nejvyššího kancléře nebo vicekancléře, a jen výjimečně vedle nich i jiných úředníků —, za jeho nástupců nacházíme na originálech missiv kromě podpisu císařova dva až tři podpisy jiné; jsou to podpisy buď (a to většinou) úředníků kanceláře nebo rad královských.

Podpisuje-li listinu nejvyšší kancléř království českého, což stává se ovšem jen tehdy, dleli u dvora, činí tak v originále pod podpisem panovníkovým, tudíž rovněž v levo. V prvních letech vlády Ferdinandovy podpis jeho stylisován jest přímo jako ověření — „Vidit“ (= V^t), — později jen jméno a titul — „N. N. || S. R. Boemiae cancellarius“.

¹⁾ Jako příklady stylisace datovací formulky buďtež uvedeny: „Dán na hradě našem pražském v sobotu po středopostí léta 5 šestnáctistého třetího a království našich římského dvacátého osmého, uherského třicátého prvního a českého též dvacátého osmého.“ — „Geben in unser Stadt Inspruck (in unser und des reichs stadt Regenspurck, auf unserm kuniglichen schloss Prag) am XV^{ten} tag (des monats) Juni anno 5 im XXXI^{ten}, unserer reiche des romischen im ersten und der andern alle im Ven“.

²⁾ Proto překvapuje, že expedován a doručen byl list, jenž jest beze všech podpisů (Arch. Mus. F. Plzeň ob. 1590 Oct. 30); že vskutku byl dodán, patrně je z presentáty na straně adresy příjemcem připsané.

Proti podpisu kancléřovu, t. j. v pravo pod textem, vyhrazeno jest místo ostatním podpisům; tak stává tu pravidelně podpis chefa příslušného oddělení české dvorské expositury (t. j. zprvu sekretář, pak vicekancléř) a vedle něho i jiných úředníků; za Rudolfa jsou to sekretář kanceláře, eventuelně i pisař toho kterého listu.

Podpisy těchto úředníků (v pravo pod textem) v prvních letech vlády Ferdinandovy, pokud ovšem vůbec přicházejí, psány jsou obyčejně bez jakékoliv kancelářské poznámky. Teprve časem ujímá se zvyk nadpisovati ji uvedeným podpisem a to ve stylisaci: „Ad mandatum dni || regis proprium“. Kdežto v listech českých brzy se píše a brzy ne, v missivách německých přichází pravidelně pouze v těch, v nichž bylo užito intitulace „Ferdinand von gottes gnaden romischer || (auch) zu Hungern und Behaim kunig oc.“; naproti tomu v listech s onou druhou intitulací¹⁾ kancelářská poznámka pokaždé schází.²⁾ — Avšak ani tehdy, kdy stal se císařem, neužívá kancléř Ferdinandova poznámky ve všech listech; toliko opět v missivách německých a sice v těch, jež mají onou stručnější intitulaci, vždy přichází a to v pravidelném znění „Ad mandatum dni electi || imperatoris proprium“.

Teprve za Maximiliána II. a pak ovšem i za Rudolfa a Matyáše, stojí kancelářská poznámka ve všech listech poselacích; ba pozorujeme dokonce, že se tehdy ustálil i jakýsi přesný poměr mezi jejím zněním a mezi intitulací. — Neboť právě tak jako intitulace³⁾ i ona vyhraňuje se ve dvojí formu a obě jest pak opravdu v přímé souvislosti. V těch listech, v nichž bylo užito širší intitulace, přichází vždy kancelářská poznámka ve stylisaci:

„Ad mandatum Sacrae Caesareae
Maiestatis proprium“,

kdežto při kratší intitulaci klade kancléř pokaždé druhé její znění:

„Ad mandatum dni electi⁴⁾
imperatoris proprium“.

¹⁾ Totiž „Ferdinand von gottes genaden Romischer, || hungerischer und behaimischer kunig“.

²⁾ Ovšem i zde, jako vždy, jsou jisté výjimky — na př. Arch. min. vnitř: Autografy 1533 Jan. 14., — ale jsou celkem velmi vzácné.

³⁾ Sr. výše na straně. —

⁴⁾ Jindy „Ad mandatum electi dni || imperatoris proprium“.

A zásada ta jest v kancelářích uvedených tří císařů celkem přísně a důsledně dodržována.¹⁾

Někdy se stává, že panovník chtěl adresátovi oznámiti ještě něco, co buď s obsahem listu přímo nesouviselo, nebo co mělo sloužit jako bližší vysvětlení a pod. K tomu sloužila douška čili t. zv. postscripta.

Byla-li postscripta kratší, tu vpisována byla v listě samém pod podpis panovníkův t. j. do mezery mezi ním a podpisem kancelářovým.²⁾ Byla-li však delší aneb nebylo-li tam s dostatek místa, psána byla při missivách jednoduchých na zvláštní lístek,³⁾ který byl pak před uzavřením a zpečetěním listu dovnitř voskem vlepován,⁴⁾ anebo při listech dvojlistových na prázdnou stránku třetí.⁵⁾

Text její začíná vždy nadpisem „Postscripta“, ať již plně vypsaným anebo jen pouhou zkratkou „P. S.“ naznačeným, avšak beze všeho oslovování adresáta; vždy však ukončen jest datem. V případě, byla-li douška dodána do listu v týž den, kdy byl zhotoven, zní datum pravidelně „Datum ut in litteris“ nebo „Actum (Dat.) ut supra“; byla-li však psána jiný den, později nežli vlastní list, což — třebaže je to celkem vzácné — bylo snadno možné, neboť expedice listů se často značně protahovala, tu datum je přirozeně vypsané plně, ale v stručnějším znění, nežli tomu bývá v originálech.⁶⁾

Poněvadž agenda kanceláře byla veliká a panovník musil všechny listy vlastnoručně podpisovat, nelze se diviti, že při podpisování nemohl jich všech čísti. Jistě však mu záleželo na tom,

¹⁾ Tak podařilo se mně v celém tom období nalézt jedinou výjimku a to za Rudolfa II. — Arch. Mus. F. Hora Kutná minc. 1598 Aug. 1.

²⁾ Tak na př. Arch. Mus. F. Hora Kutná minc. 1598 Aug. 1., Arch. min. vnitř: Autografy 1557 Sept. 7, 1558 Nov. 2, 1576 Jan. 26 a j.

³⁾ Lístek ten zve se „cedule“ — „zettl“, jak ze zápisů v registrech vysvítá.

⁴⁾ Příklady: Arch. Mus. F. Kouřim korr. ob. 1567, Mart. 28, F. Kouřim voj. 1546 Sept. 27 a j.

⁵⁾ Na př. v Arch. Mus. F. Plzeň ob. 1615 Oct. 19 a j.

⁶⁾ Na př. „Actum na témž hradě pražském v sobotu v vigílii Všechny Svatých léta c 1615“. (Arch. Mus. F. Plzeň ob. 1615, Oct. 29).

aby věděl, co vlastně podpisuje. Za tím účelem připisován byl při dolním okraji listu jakýsi regest, t. j. stručné udání obsahu příslušné missivy. Není ovšem nutno domnívati se, že panovník četl si pak regesty tyto sám, nýbrž je možno předpokládati, že úředník císaři listy k podpisu předkládající podle nich obsah listu mu naznačoval. Regesty tyto psány jsou vždy, tedy i v listech českých, řečí německou. Bylo-li o jedné věci zhotoveno více listů, byl regest napsán toliko na jediný z nich, kdežto na všechny ostatní poznamenáno bylo pouhé „I“ = „Idem“;¹⁾ při podpisování byly pak tyto listy položeny pod list regestem opatřený.

Když byly listy panovníkem podepsány, byly z nich ještě před odesláním odstraněny tyto regesty prostě tak, že byl dolní okraj odříznut. Někdy však to kancelář opominula²⁾ — u listů s pouhým „Idem“ se to patrně vůbec nedělalo — nebo jindy provedla věc nedokonale, takže stopy regestu jsou na listě zřejmě patrný.³⁾

Listy posélačí expedovány byly uzavřené. Pro uzavírání listů platily jisté pevné předpisy zvykem ustálené, jež jest možno seznati ze zachovaného materiálu. A tu poznáváme, že způsob uzavírání je odlišný pro missivy psané na listech jednoduchých a pro missivy dvojlistové.

Při jednolistě, který — jak řečeno — popisován byl pravidelně po šíři, sklopeny byly nejdříve oba postranní okraje dovnitř listu; poté přehnul se horní i dolní okraj již složeného listu (opět dovnitř) a to tak, že se dolní okraj vsunul do hořejšího. Tím byl list uzavřen. Pak byl složený list dvěma řezy proříznut, otvory byl protažen úzký proužek pergamentu,⁴⁾ na jehož konce, které byly ponechány na straně složení, přitištěna byla menší pečeť ve vosku červeném a vždy pod krytem papírovým.

¹⁾ Na př. Arch. Mus. F. Kouřim korr. ob. 1567 Mart. 28, F. Plzeň ob. 1579 Febr. 28. a mn. j.

²⁾ Dokladů dosti; tak Arch. Mus. F. Jáchymov list. 1546 Sept. 13., Arch. min. vnitř: Autografy 1616, Oct. 5., a ř. j.

³⁾ Dokladů velmi mnoho.

⁴⁾ Kancelář habsburská užívá vždy pergamenového proužku, nikdy ne papírového!

Obráceným postupem skládán byl dvojlist.¹⁾ U něho byly totiž sklopeny dovnitř dříve okraje horní a dolní a pak teprve okraje postranní; také zde byly vsunovány do sebe, a to postranní okraj vnější do přehnutého okraje hřbetového. Takto uzavřený list zpečetěn byl pak týmž způsobem jako list jednoduchý: sekretem ve vosku červeném a pod krytem papírovým přitištěným na konce úzkého proužku pergamenového listem protaženého.

Na stranu protilehlou přitištěné pečeti, to jest na druhou stranu složeného listu, psala se adresa. I pro psaní adresy platí jisté pravidlo: řádky její vedeny jsou totiž vždy rovnoběžně s tou hranou, která při zasunutí okrajů do sebe zůstala horní — tudíž s horním okrajem při jednolístech a se hřbetní hranou při dvojlístech. A tím je pak dáno, že při missivě jednolístové psána je vždy rovnoběžně s řádky textu,²⁾ kdežto na dvojlístech že řádky její stojí kolmo na text missivy.

Adresa stylisována jest pravidelnými obraty, které se shodují s obraty obvyklými pro oslovení; tak pro jednotlivce na př. „Slovutnému (a pod.) N. N. věrnému našemu milému“, pro města „Opatrným purkmistru a konšeluom města našeho N., věrným našim milým“ („Den ersamben unsern lieben getrewen N. burgermeister und rath unser stadt X.“), nebo do komory „Den wolgebornen, gestrengen, ernvesten unsern lieben getrewen, N. unsern verordenten Cammerräten im kunigreich Behaimb“ a tak pod.

Někdy na straně adresy nacházíme uvedeno i místo dodání — tak zejména v listech do komory (nebo arciknížeti) stává „Prag“, „Brüx“ a pod. Ovšem je možno, že poznamenal si je až doručovatel listu, neboť není to zvyk ustálený. — Spěchal-li list, připisováno bylo rovněž na stranu adresy citoslovce „Cito“ i několikrát opakované, nebo i jeho superlativ „Citissime“.

Záleželo-li na brzkém dodání listu a byla-li obava, že adresát třeba nebude přítomen, uváděn byl v adrese i adresát v za-

¹⁾ Týmž způsobem je uzavíráno i oněch několik málo listů jednoduchých po výši popsaných.

²⁾ V tom jest tedy rozdíl proti době předchozí, kde při stejném tvaru missiv adresa stála vždy kolmo na text.

stoupení. K tomu sloužily určité obraty;¹⁾ tak na př. v listech českých:

„Najvyššimu hofmistru královstvie českého,
bez přítomnosti nejvyš. sudímu téhož král.“²⁾
„Podkomořímu markr. moravského“ —
„a bez přítomnosti jeho prokuratoru markr.
moravského k otevření a k vyřízení“³⁾

a pod.

a podobně i v missivách německých:

„An landvoygt in Ober-Lausitz; im abwesen
dem hauptmann zu Budissin.“⁴⁾
„Bevelch an Melchiorn Balthezer“ — „Im abwesen
Balthezer von Biberstain Melchiorn von Bi-
berstain zu eröffnen und gedachtem Balthezer
furtherlich zu geschicken“⁵⁾

a j. —

Doručování listů poselacích děje se, jako v době předchozí, opět po zvláštních poslech. Listy vydávané expositurou při dvoře byly podle všeho, pokud byly určeny zejména adresátům v Čechách, dopravovány do Prahy; aspoň v listech i registrech dějí se o poště častější zmínky. — Z Prahy pak adresátům je doručuje a rozesílá ústředí české kanceláře⁶⁾, užívajíc k tomu zvláštních poslů.⁷⁾ — Za Rudolfa, kdy dvůr sídlí v Čechách, se proces ten ovšem značně zjednodušuje.

¹⁾ Doklady na originálech se mně nepodařilo nalézt, proto uvádím příklady z register — bylať stylisace jistě táž.

²⁾ Arch. min. vnitř: Reg. sv. 13 pag. 300.

³⁾ Arch. min. vnitř: Reg. sv. 62, fol. 309; první část v nadpise zápisu, druhá jako poznámka pod textem.

⁴⁾ Arch. min. vnitř: Reg. sv. 6, pag. 337.

⁵⁾ Arch. min. vnitř: Reg. sv. 2, pag. 50; první část jest opět v nadpise, druhá pod textem jako poznámka.

⁶⁾ Sr. i Čelakovský v uv. práci na str. 52 a 55 — „česká kancelář — doručovala stranám listy poselací“.

⁷⁾ Tak abych uvedl aspoň jeden z četných dokladů v registrech přicházejících — na př. Sv. 17 fol. 106: „Der pot hat dise citacion denen von Lemberg in die Corporis Christi überantwort“. — Pro poštu máme na př. doklad ve Sv. 114, fol. 154 a j.

Doručení listu příjemci vyžaduje tudíž času několika dní, takže vždy je nutno počítati s tím, že list dodán byl o tři i více dní později — a to při normálním řízení — nežli zní jeho datum.¹⁾ — Máme však i doklady, že mezi vyhotovením a dodáním listu uplynulo i více nežli celý měsíc, aniž by se snad s listem nebo jeho zněním provedla v kanceláři nějaká změna.²⁾ Tu je ovšem hledati vysvětlení jiné; list zdržel se patrně u podpisu císařova — že k tomu vskutku docházelo, vysvítá z některých listů nejvyššího kancléře, p. Zdeňka z Lobkovic³⁾ — a proto tak opožděně je doručen. — Ovšem takové případy nejsou časté, nýbrž jsou to jen výjimky. — Přes to však nesmíme nikdy onen rozdíl časový mezi sepsáním a vyřízením listů spustiti se zřetele!

Tolik možno asi říci o originálech a formuláři královských listů poselacích, daných císařem různým adresátům, a to jak jednotlivcům tak i úřadům.

* * *

Poněkud jinou stylisací mají listy císařovy arciknížeti Ferdinandovi posílané.

Arcikníže Ferdinand, jak již bylo uvedeno, byl v letech 1547—1566 místodržícím v Čechách se značnou mocí, která zasahovala do všech oborů a vztahovala se i na země vedlejší. Vedl správu zemí jménem císařovým. A tu je ovšem přirozeno, že korespondence jeho s dvorem byla velice hojná a že císař udílel mu rozkazy, rady, odpovídal mu na jeho dotazy ve věcech správy (hlavně v otázkách komorních), že mu posílal suppliky jiných osob k vyřízení a pod. A to vše dalo se listy poselacími.

¹⁾ Poučují nás o tom presentáty některými příjemci na straně adresy připsované; tak z nich na př. vidíme, že list Plzeňským 30. října 1590 daný (Arch. Mus. F. Plzeň ob.) doručen byl teprve dne 3. listopadu a pod.

²⁾ Na př. opět list Plzeňským: Arch. Mus. F. Plzeň ob. — „dán byl ve čtvrtek po Třech králích 1584“ (t. j. 12. ledna) a „dodáno to psaní k ouřadu v středu post Reminiscere v 18 hodin léta 84.“, t. j. až 29. února!

³⁾ Příklady toho máme v registrech českých (Arch. min. vnitra) ve Sv. 55 na fol. 262', 265', 271' a 278' — tak na př. nejvyšší kancléř píše list Hradeckým, v němž přímo praví: „i poněvadž psaní a poručení to, jež J.M.C. v té příčině vám činiti ráčí, při podpisu JM^{ci} zůstává a tak naspěch pro jiná a mnohá pilná JMC zaneprázdnění zhotoveno býti nemůže, protož jménem a na místě J. M. C. vám poroučím...“ — Sr. i níže při registrech doby Rudolfovy.

Listy ty — a to jak Ferdinandovy, tak i celkem vzato Maximiliánovy (r. 1564 počínajíc) — mají zcela týž vzhled jako ostatní missivy císařské.¹⁾ V čele jich opět stojí v té které době užívaná intitulace panovníkova; text pak rovněž začíná oslovením adresátovým, jež jest stylisováno stereotypně; tak za Ferdinanda „Nejjasnější kníže, synu náš nejmilejší“ — „Durchleuchtiger hochgeborner freundlicher lieber Sun und furst“ a za Maximiliána II. — „Nejjasnější kníže, pane bratře náš nejmilejší“ — „Durchleuchtiger hochgeborner freundlicher geliebter herr brueder und furst“.

K oslovení připojován jest vlastní text zase pomocí rozmanitých obrátů, jako „Věděti Tvé Lásce milostivé dáváme, že...“, „Wir geben Deiner Lieb vaterlich (bruederlich) und freundlicher mainung zuerkennen, dass...“; nebo „Jakož bezpochyby o tom Tvá láska dobrú vědomost má, že jsou...“, „Wir haben Deiner Lieb schreiben empfangen...“ a mn. j.

I v listech arciknížeti posílaných v textu, stručně a břitce stylisovaném, netají se příkaz („Tvé lásce milostivě a otcovsky poroučeti ráčíme...“ a pod.), aby vůli císařovu určitě vyplnil a podle listu se zachoval. Za to ovšem dostává se mu pravidelně ujištění vděčnosti i odměnou v budoucnu; tak v závěrečných obratech přicházejí velice často „Na tom Tvá Láska milostivú a otcovskou vůli naši naplní a my toho Tvé Lásce milostivě a otcovsky vzpomínati ráčíme“ nebo „... a my jsme Tvé Lásce všelijak milostí a otcovskou láskou nakloněni“ a j. — a podobně i v missivách německých: „Daran volbringen Dein Lieb unsern vatterlichen willen und maynung und wir sein Deiner Lieb mit allen vatterlichen genaden und hulden jeder zeit wolgewogen“ nebo „Das kumbt uns von Deiner Lieb zu sondern freundlichen annemben gefallen in allen vatterlichen gnaden gegen Deiner Lieb zu erkennen“ a tak pod.²⁾

Pod datem, jež jest stylisováno pravidelně jako v ostatních

¹⁾ Řada jich jest na př. v Arch. min. vnitra, Autografy Ferdinanda I. a Maximiliána II.

²⁾ Za Maximiliána se obraty ty celkem udržují beze změny, toliko příslušně se upravují; tak na př. „Na tom Vaše Láska bratrskou žádost naši naplní a my jsme Váší lásce bratrskou láskou vždycky náchylni“ — „... das wollen wir hinwider freundlich und bruderlich erkennen“ a pod.

listech, přicházejí rovněž podpisy. Za Ferdinanda I. i ony psány jsou v obvyklé formě¹⁾, za Maximiliána však podpis císařův zní pravidelně „Vaší Lásky || povolný bratr || Maximilian“ — „E. L. || gutwilliger brueder || Maximilian“, při čemž zpravidla císař píše toliko své jméno vlastnoručně,²⁾ ač jsou i případy, kdy celý podpis, celý ten obrat píše císař sám.³⁾ — Vedle podpisu panovníkova i zde, zejména však až za Maximiliána, přicházejí někdy podpisy úředníků s poznámkou kancelářskou, avšak — pokud jsem se mohl přesvědčiti — jen v těch missivách, kde císař vepisuje sám toliko své jméno.

Složení a spečetění listů poselacích arciknížeti jest též pravidelné, právě tak jako psaní adresy, jejíž znění se přirozeně ustálilo na pravidelných obrazech: „Nejjasnějšímu knížeti Ferdinandovi, arciknížeti rakouskému oc. synu našemu nejmilejšímu“ — „Dem durchleuchtigen hochgebornen Ferdinando, Ertzhertzoge zu Österreich oc. unserm freundlichen lieben sun und furst“.⁴⁾ — Někdy, poměrně však dosti často, připojena jest k adrese poznámka, že list má býti dodán arciknížeti prostřednictvím komory; tak na př. stává na nich „Ad cameram“ nebo „Zu handen unserer behaimischer Camer“; eventuálně i s bližším určením místa jako „Prag“ a pod.

Odchylně ode všech listů císařských stylisovány jsou listy králi polskému.⁵⁾

Ačkoliv i ony expedovány byly jako ostatní listy ve formě uzavřené, přece jakýsi akt zdvořilosti nutí odesilatele, aby nekladl svou intitulaci v nadepsaných řádkách v čelo listu, nýbrž na začátek textu před oslovení adresátovo. Tím podobají se listy tyto

¹⁾ Týž způsob podržen jest i na listu z r. 1552 Nov. 2 (Arch. min. vnitřní, Autografy), ač tam císař připisuje synovi několik řádek pod datem vlastnoručně.

²⁾ Na př. v Arch. min. vnitřní „Autografy“ 1563 Junius 20., 1564 Sept. 7, 1565 Juli 1., Dec. 17. a j. — Arch. Mus. F. Broumov klášter 1565 Jan. 15. a ř. j.

³⁾ Na př. v Arch. min. vnitřní „Autografy“ 1552 Junius 1, 1564 Dec. 20 a j.

⁴⁾ Za Maximiliána opět příslušně pozměněno.

⁵⁾ Originál nenalezl jsem sice žádný, avšak plnou náhradou, zvláště pro stylisaci, mohou býti zápisy v registrech; tak v českých ve Sv. 11 pag. 148, 161; Sv. 13 a jinde, v německých registrech ve Sv. 7 pag. 321, 350, 367, Sv. 2 pag. 365, Sv. 26 fol. 2', 3, 21 — a ř. j. — Latinské listy přicházejí jak v registrech českých, tak i německých, zejména však až v době Rudolfově; tak Sv. 62 fol. 177', Sv. 111 fol. 199', Sv. 113 fol. 216', Sv. 116 fol. 57' a j.

listům otevřeným¹⁾ — a možno vpravdě říci, že jsou jakousi kombinací missiv a mandátů královských spolu i s některými prvky listů osob soukromých.²⁾

Stylisace jejich znění jest pak takováto:³⁾ „Ferdinand z božie milosti římský, uherský, český oc. král, infant v Hispanii, arcikníže rakúské a markrabě moravský, lucemburské a slezské kníže a lužický markrabě oc. nejjasnějšímu knížeti panu Zigmundovi, polskému králi, velikému knížeti litevskému, ruskému, pruskému oc. pánu a dědici, bratru a švagru našemu milému, pozdravení a bratrskou lásku s vinšováním zdraví i jiného všeho dobrého vzkazujuem. Najjasnější králi, pane bratře a švagře náš milý. Odpověď, kterou. . . (následuje vlastní text, jenž pak ukončen jest opět pravidelným. . . S tím dejž pan Buoh vaší lásce na všem se dobře ve zdraví jmiti. Dán . . .“.

A stejně odlišnou formou i stylisací vyznačují se jistě i listy jiným panovníkům (jako na př. králi francouzskému a pod.) nebo papeži posílané.

Posléze chci ještě dvěma doklady doložit, že panovníkova účast při psaní listů neomezovala se vždy toliko na podpis originálů kancelářů zhotovených, ale že někdy byla i větší. Tak na př. v jednom listě arciknížeti Ferdinandovi poslaném⁴⁾ přičiňuje císař několik řádek pod textem vlastnoručně. — Jistě není to případ ojedinělý, třebaže se mně nepoštěstilo naléztí více dokladů. Jindy psával císař dokonce i celý list sám, vlastnoručně, Nemám sice pro to přímého dokladu, avšak mohu se v tom odvolati na slova císařova, jenž se v jiném listě zmiňuje přímo o tom, že „Tvé lásce psaním našim rukú vlastní naši jsme oznámili.“⁵⁾ — Ovšem jistě jest to případ jen zcela výjimečný, který nastával asi jen tehdy, šlo-li o věc vyžadující zvláštní důležitosti a plné důvěrnosti.

¹⁾ Sr. pro dobu předhabsburskou poz. 14.

²⁾ Vliv ten zvláště v ukončení jednak formulky oslovovací, jednak celého textu.

³⁾ Podobně stylisovány jsou i listy německé a latinské.

⁴⁾ Arch. min. vnitřní „Autografy císaře Ferdinanda“ — 1552, Nov. 3.

⁵⁾ Arch. min. vnitřní Registra Sv. 60 fol. 331.

3. Missivy arciknížete Ferdinanda.

Královská kancelář česká doby habsburské jest — jak jsem se již v úvodní kapitole této části zmínil — expedicí nejen krále, nýbrž i nejvyšších úředníků zemských a místodržících, kteří byli ustanovení pro dobu nepřítomnosti panovníkovy v zemi. Ona vydává tudíž jejich listy. Jež buď svým anebo královým jménem posílají ve věcech zemské správy neboli „regimentu.“

Z místodržících obzvláště významným je častěji již zmíněný arcikníže Ferdinand, který téměř po dvacet let vedl ve jménu otcově a pak bratrově správu a to nejen Čech, nýbrž i zemí vedlejších. Ježto pak pravomoc jeho zasahovala ve velké míře i do záležitostí komorních, používal jako svých expedicí jak kanceláře české na hradě pražském, tak i kanceláře české komory.¹⁾

Listy arciknížete Ferdinanda neliší se v podstatě příliš od missiv královských: vnější jejich vzhled i úprava je táž, ba ani ve formuláři jich není vlastně celkem rozdílu.

Jako listy královské i ony mají v čele uprostřed nadepsánu dvojrádkovou intitulaci, která je stylisována stereotypně:

„Ferdinand z boží milosti
arcikníže rakouský oc.“

A v německých listech:

„Ferdinand von gottes gnaden
ertzhertzog zu Österreich.“

Text začíná přirozeně opět oslovením adresátovým, které se řídí jeho postavením a je podobně formulováno jako v missivách královských. Někdy však — zejména v listech německých — jest zjednodušeno, takže pak zní prostě „Getrewer lieber.“²⁾

V textu samém přicházejí velice často zmínky o tom, že arci-

¹⁾ Kanceláře české komory užíval více — snad proto, že byl to úřad na stavech neodvislý.

²⁾ V listech osobám vysoko postaveným (jako na př. říšským knížatům a pod.) začátek stylisován jest jinak — jako v listech soukromých osob: „Unsern günstigen gruss (nebo „Unsern dienst und guten willen“ —) zuvor, erbar und weise sonder guter freund“ a pod. — V tom případě však intitulace nestojí nad textem listu, nýbrž jako podpis pod textem. — Příklady jsou v Registrech (Arch. min. vnitra) Sv. 52, 67 a j.

kníže je zástupcem otcovým¹⁾ a že jedná tudíž v jeho jméně. K tomu užívá kancelář obrátů jako „— protož vám na místě JM^{ti} královské (císařské) oc., pána a otce našeho nejmilejšího, poroučeti ráčíme, abyste...“, „Im namen und anstat der Rom. Ku. M^t, unsers allergnedigisten liebsten herrn und vaters befehlen wir euch.“ nebo „und ist darauf anstat und im namen hochgedachter Ku. M^t unser bevelch an dich.“ a pod.

Týž motiv hlásí se pak i ze závěrečných formulí, které jsou celkem dosti pravidelně stylisovány, Nejčastěji se vyskytují následující dva obraty: „A na tom jistú vuoli JM^{ti} královské (císařské) [i naši] naplníš“ v listech českých a v německých: „An dem volbringt Ir (= pod.) obgedachter Ku. (Kais.) M^t [und auch unsern] gefelligen willen und maynung“.

Ovšem odkazy takové nejsou nikterak nutny a také vždycky ani nepřicházejí, vydávát někdy arcikníže list toliko za svou osobu. V tom případě jsou ovšem příslušné obraty náležitě upraveny.

V datovací formulí na rozdíl od missiv královských neudávají se léta kralování (takže stojí tu jen rok po Kr.). Jinak však stylisace její je stejná; na př. „Dán na hradě pražském ve čtvrtek po Sv. Janu léta oc. padesátého“. — „Geben Prag den zehenten tag mai anno oc. im 48ten“.

Také arcikníže Ferdinand podpisuje všechny své listy vlastnoručně. Na mnohých bývá toliko jeho podpis samotný²⁾, jindy však přistupují k němu i podpisy jiné. Či — to záleží na tom, z které kanceláře příslušný list vyšel. Byl-li expedován českou kanceláří na hradě pražském, má podpisy úředníků této kanceláře³⁾; a tu někdy (byl-li v Praze) podpisuje se v listech těch, a to opět pod podpisem arciknížete, sám nejvyšší kancléř.⁴⁾ — Byl-li však list psán v kanceláři české komory, tu bývá na místě podpisu kan-

¹⁾ Za císaře Maximiliána ovšem příslušné obraty odkazují na zastupování „bratra“.

²⁾ Na př. Arch. Mus. F. Kouřim soukr. 1558 Mai 8, 1565 Mai 31, 1566 Febr. 17, Mart. 3, 11, 19 a j. — F. Třebová Mor. věc. ob. a: 1559 Aug. 7, Dec. 5 a ř. j.

³⁾ Arch. Mus. F. Kouřim korr. ob. 1547 Dec. 2, 1555 Mart. 20, 1557 Aug. 30 a j.

⁴⁾ Arch. Mus. F. Kouřim korr. ob. 1555 Mart. 20 a j.

cléřova podpisu presidenta komory a v pravo pod textem podpisy rad a sekretáře téže komory.¹⁾ — Pravidelně stávají podpisy úředníků v obou případech bez jakékoliv kancelářské poznámky. Ta vyskytuje se totiž v listech arciknížecích toliko ve velmi vzácných případech a je-li, pak bývá stylisována „Ad mandatum dni || archiducis proprium.“²⁾

Dříve, nežli byl list arciknížeti předložen k podpisu, opatřen byl opět při dolním okraji regestem, který také zde je vždy německý.³⁾ (Tento regest byl pak s listu před jeho expedicí odřezáván.⁴⁾ Uzavírání a pečetění missiv, dále psaní adresy⁵⁾ a doručování listů bylo stejné jako při missivách královských.

Kromě missiv poslaných ve věcech správy zemské nebo komorní různým adresátům, píše — a to ve velmi značném počtu⁶⁾ — arcikníže Ferdinand listy císaři, v nichž mu buď podává zprávy o svých krocích anebo jimiž dožaduje se jeho rady nebo rozhodnutí v rozmanitých otázkách. Listy tyto, psané většinou německy, vyznačují se jinou úpravou a stylisací; intitulace v nich není nadepsána, poněvadž mizí v podpisu, takže začínají hned oslovením císaře, Stylisace jejich jest pak tak dalece (v začáteční a konečné formulce) ustálená, že stačí uvést jeden příklad:⁷⁾

„Allerdurchleuchtigster, grossmechtigster romischer kaiser, Euer Rom. Kai. M^t oc. sein meine söhnlische treu in aller gehorsamb

¹⁾ Arch. Mus. F. Hora Kutná minc. 1560 Jul. 20, 1563 Aug. 6; F. Kouřim korr. ob. 1555 Mai 11, 1560 Dec. 6, 27, a ř. j.

²⁾ Na př. Arch. Mus. F. Píseň ob. 1564 Nov. 15, 1567 Apr. 25 a j.

³⁾ I v jeho listech při téměř znění psáno je pouhé „Idem“ — tak Arch. Mus. F. Kouřim korr. ob. 1564 Oct. 25, 1565 Nov. 7 a j.

⁴⁾ Stopy regestu jsou na př. patry (ač odříznut) v Arch. Mus. F. Hora Kutná minc. 1560 Jul. 20, 1559 Jun. 29 a j.

⁵⁾ V těchto listech podařilo se mně nalézt i případ adresáta v zastoupení na originále (Arch. Mus. F. Hora Kutná minc. 1563 Aug. 6) „Den ernvesten und unsern getrewen lieben... Ro. Kai. M^t oc. Minzambleuten zum Kutenperg. In abwesen Mathesen Eidl dem Ludwig Carln zu eröffnen.“

⁶⁾ Vedena jsou pro ně při kanceláři české komory také zvláštní registra, o nichž srv. níže.

⁷⁾ Jest to originál — Arch. Mus. F. Praha židé 1561 Sept. 8.

zuvor. Allergenedigster liebster herr und vater.¹⁾ Euer Kai. M^t gib ich gehorsamblich zu erkennen..... (následuje vlastní text listu, který je pak ukončován pravidelným obratem...)... und thue Euer Rom. Kai. M^t [welche der Allmechtige in langwiriger fridlicher Regirung erhalten welle,] mich zu vatterlichen genaden und hulden gehorsamblich empfehlen.

Geben Prag... .

Euer Rom. Kais. M^t

gehorsamer son

Ferdinand.“

V podpisu tom arcikníže píše „gehorsamer son F.“ vlastnoručně, kdežto ostatní list vyhotoven jest kanceláří.

Na rubu pravidelně složeného a zpečetěného listu, psána jest opět v ustáleném znění adresa: „Der romischen kaiserlichen, auch zu Hungern und Behem oc. Ku. M^t, meinem allergenedigsten liebsten herrn und vatern“.

Táž úprava a stylisace²⁾ byla zachovávána i v listech po česku císaři psaných, jež však vyskytují se jen jako výjimky; tak nacházíme na př.:³⁾

„Nejjasnější králi a pane, pane otče muoj milostivý, Vaší královské M^{ti} poslušnú a vždycky hotovú synovskou službu vzkazují a při tom poddaně oznamují, že...“ (a ukončení)... „S tím se Vaší královské M^{ti}, pánu a otci svému milostivému a na se laskavému, poroučím. Dán...“

Vaší královské Milosti

poslušný syn

Ferdinand
arcikníže rakouský“.

¹⁾ V listech, jež rokem 1564 počínajíc zasílá arcikníže Maximiliánovi, stojí v oslovení „Allergenedigster freundlicher geliebter herr und brueder“ — a podobně i v jiných formulích příslušné změny.

²⁾ Stejně na př. vyhlížejí i listy krále Rudolfa jeho otci Maximiliánovi Arch. min. vnitř. „Autografy“ 1576 Jul. 16 a 25.

³⁾ Zapsán je plně v Reg. (Arch. min. vnitř. Sv. 53 fol. 179’.

Listy arciknížete Ferdinanda, jak je z uvedeného patrné, neliší se v podstatě od missiv královských. Ale listy poselací nejvyšších úředníků zemských, místodržících a zřízených rad komory jsou stylisovány a upraveny zcela odchylně. Jsou to prostě listy osob soukromých, které se různí od ostatních missiv soukromých té doby jen tím, že se v textu svém odvolávají na krále, z jehož moci a v jehož jméně byly vydány. A z té příčiny, třebaže i ony vycházejí z král. české kanceláře a z kanceláře české komory, nás v této práci zajímatí nebudou.

4. Koncepty listů poselacích.

Podnět k sepsání listů poselacích bývá ovšem různý. Někdy jsou psány prostě z rozkazu a vůle panovníkovy beze všeho popudu z vnějška, jindy¹⁾ k vydání jich dala příčinu suplika do kanceláře došlá.

Když bylo rozhodnuto vyřídití nějakou záležitost listem poselacím, bylo některému z konceptních úředníků kancelářských uloženo, aby složil jeho znění čili aby sepsal koncept. V době habsburské píší se totiž čistopisy missiv již vesměs podle konceptů.²⁾

Koncept³⁾ byl psán pravidelně na jednoduchý list papíru a to vždy jen po pravé polovici strany, kdežto levá byla ponechávána pro opravy a doplňky.

V pravém horním rohu poznamenal písař stručně jméno adresáta, jemuž list byl určen. Intitulace naznačena byla pouhým jménem anebo jen siglou jména panovníkova. Text však je vypsán v plném znění; toliko ukončující formule, byly-li stylisovány stereotypními obraty, zkracovaly se a v datu⁴⁾ pravidelně vypouštěna léta králování. — Byly-li listy psány v stejném znění několika osobám, bylo

¹⁾ A to zejména v době Rudolfově.

²⁾ Možno tak soudit z velikého množství, v němž se nám zachovaly zvláště od 50tých let XVI. století.

³⁾ Jeho název v soudobé kancelářské řeči jest „copei“. Pěkný jeho příklad je na př. faksimile v Arch. Škole z 1603 Mart. 19.

⁴⁾ Formulí datovací vkládá do listu někdy až úředník koncept schvalující — tak zejména v listech arciknížete Ferdinanda: na př. Arch. Mus. F. Plzeň ob. 1565 Apr. 19., F. Praha hrad 1563 Apr. 20. a j.

to poznamenáno na konceptě pod textem obraty: „In simili N. N.“, „V táž slova psáno N. N.“ a pod.¹⁾

Když koncipující úředník znění listu sepsal a když třeba již sám v něm něco opravil, předložil koncept sekretáři. Sekretář měl povinnost text listu podle kancelářských norem přesně upravití a dáti mu definitivní znění. Jeho prací jsou škrty, opravy a doplňky, které tak často, a někdy i v převelké míře, v konceptech přicházejí.

Takto opravený koncept byl předložen ke konečnému schválení buď místokancléři nebo kancléři samotnému. Schválení jeho naznačeno je připsáním zvláštního znaménka,²⁾ a to buď parafy (t. j. zkratka jména úředníkovy začátečním písmenem) nebo expeditu („Ex.“ = expediatur). Znamení to jest vlastně zároveň i rozkazem k ingrossování konceptu čili k napsání čistopisu, což bylo prací jiných sil kancelářských.

Na některých konceptech nacházíme — a to buď při dolním okraji nebo jindy na rubu — napsán již i text stručného regestu,³⁾ který pak na čistopise byl císaři poznamenáván pro udání obsahu toho kterého listu. A tak z dochovaných konceptů možno často doplniti znění těchto regestů, byly-li zcela z originálu odštěpeny, nahraditi anebo byly-li jen při odřezávání poškozeny.

Takové bylo normální vyhotovení konceptu. V jiných případech, zejména mělo-li se z nějaké příčiny změnití datum vydání listu anebo měla-li se provéstí nějaká změna v textu již napsaného originálu, sloužil za koncept k sepsání nového listu zrušený a neodeslaný čistopis původní missivy.⁴⁾ Byl-li takový čistopis již i podepsán a zpečetěn, což se také někdy přiházelo, byla pečeť zpravidla odlomena a podpisy seškrtnány.⁵⁾ V textu pak provedeny příslušné změny a

¹⁾ Arch. Nár. Musea F. Znojmo b. 1564 Aug. 19. a j.

²⁾ Znaménko to zváno jest odborně (v kancelářském pořádku říšském z r. 1559) „passierzeichen“.

³⁾ Na př. Arch. Mus. F. Praha židé 1559 Mart. 4 a 21, F. Jihlava list. 1561 Nov. 3., F. Opava 1564 Sept. 7., F. Litoměřice ob. 1604 Jan. 19. a ř. j.

⁴⁾ Arch. min. vnitra: Autografy 1591 Sept. 13., 1595 Febr. 13., Aug. 7. a j. — Arch. Mus. F.: Praha St. M. ob. 1611 Sept. 12. a j.

⁵⁾ Na př. faksimile konceptu z 1603 Sept. 2. v Arch. škole.

opravy, list znovu předložen byl k schválení, a když byl označen parafou,¹⁾ zhotoven podle něho čistopis nový.

Jindy se vyskytují na konceptech ještě i jiné poznámky, které nebývají bez zajímavosti pro poznání kanceláře a jejího řízení. Tak zvláště cenné jsou poznámky o taxe.²⁾

Koncepty, i když již byl podle nich napsán originál, kancelář uschovávala,³⁾ svěřujíc je péči registrátorově, který pak měl podle nich pořizovati zápisy do knih registračních. Proto na konceptech nalézáme také některé stopy ukazující na tuto činnost registrátorovu. O nich bychom sice měli jednati až při řešení otázky, jak byly listy posélači registrovány, aby však obraz konceptů podán byl v úplnosti, chci o nich pojednati již zde.

Zápisy do register, jak dále poznáme, daly se chronologicky, proto registrátorovi záleželo nejdříve na tom, aby si koncepty seřadil. Za tím účelem si převáděl datum a to zejména při konceptech listů českých, kde den a měsíc byl vždy označen podle svátků svatých a dnů týdenních. Převod data čte se pravidelně pod textem konceptu.⁴⁾ Kromě toho poznamenával si registrátor v levém horním rohu pořadové číslo konceptu v tom kterém měsíci.⁵⁾ Činil to zprvu prostým připsáním čísla,⁶⁾ později k němu přidával ještě heslovité udání obsahu listu.⁷⁾

¹⁾ K parafě jsou někdy připojována i slova souhlasu: tak „Dobře jest“ (faks. v Arch. škole 1603 Sept. 2.) nebo „Ist recht“ (— Arch. Mus. F. Praha St. M. ob. 1611 Sept. 22.) a pod.

²⁾ Na př. na konceptu z 1604 Jan. 19. (Arch. Mus. F. Litoměřice ob. 1604 Jan. 19.) čteme pod zápisem regestu určeného pro císaře poznámku „Taks 1/2 fl.“ — nebo ještě názornější je případ v konceptu z 1603 Sept. 2. (faksimile v Arch. škole): „Taksa 1 fl.“ — „Od poručení dání bejvá taxa věcí a náleží místokancléři“.

³⁾ Někdy byl uschován i v tom případě, když čistopis z neurčitého důvodu nevyšel; tehdy však na něm bývá poznamenáno „Nevyšel“ (na př. Arch. Mus. F. Brno soukr. 1564 Febr. 25.).

⁴⁾ Na př. Arch. Mus. F. Beroun soukr. 1605 Dec. 7. a ř. j. — Někdy však převod data proveden není — tak Arch. Mus. Jihlava list. 1561 Nov. 3., F. Brno soukr. 1564 Febr. 25. a j.

⁵⁾ Knihy register byly totiž děleny v odstavce podle měsíců.

⁶⁾ Na př. Arch. Mus. F. Opolečno panství 1561 Nov. 11., F. Plzeň ob. 1565 Apr. 19. a j.

⁷⁾ Na př. Arch. Mus. F. Opava 1564 Sept. 7. (na jednom konceptu jest

Že se pak vskutku podle konceptů registrovalo, dokazují nezvratně i poznámky „R_x^{ta}“ = Registrata, která se vyskytují na značném počtu zachovaných konceptů. Bezpochyby si registrátor značkou tou poznamenával koncepty již do registra zapsané, aby je snad nezregistroval dvakrát; neboť, jak ještě poznáme, záznamy do register byly zapisovány až po čase. Znamení registrátorovo bývá připsáno buď na prázdné (levé) polovici stránky, na níž se připsovaly opravy, doplňky a poznámky, a na níž psána jest i parafa,¹⁾ nebo na zadní straně konceptu v jejím středu.²⁾

Tyto stopy činnosti registrátorovy³⁾ vedou nás k další otázce, totiž k registrování missiv za prvních Habsburků.

5. Registrování listů posélačích.

Listy posélači za doby prvních Habsburků byly pravidelně registrovány, jak poznáváme z toho, že se nám posud zachovala celá řada jejich register.

Pro posouzení obsahu těchto register je důležité zjistiti, jak se do nich zapisovalo, zdali podle konceptů či podle originálů. Abychom tuto otázku mohli zodpověděti, nutno sáhnouti přímo k archivnímu materiálu, poněvadž řád české královské kanceláře, z něhož bychom mohli poznati, jaké v té věci platily předpisy, se nám nedochoval.

Na čistopisech missiv marně bychom hledali nějaké stopy po registrování:⁴⁾ na žádném listě posélačím znaménko registrační psáno „23 Franz Kantor“, na druhém pouhé „24 Idem“ týkáť se list téže věci) — nebo na faks. v Arch. škole z 1603 Mart. 19 „46. aby při sněm moravském zůstával“ a pod.

¹⁾ Tak v Arch. Mus. F. Praha židé 1559 Mart. 4 a 21, F. Opava 1564 Sept. 7. a mn. j.

²⁾ Je to zvykem zejména na listech arciknížete Ferdinanda — na př. v Arch. Mus. F. Praha hrad 1563 Apr. 20., F. Hora Kutná 1563 Jul. 1. a j.

³⁾ Sr. ostatně i v následující kapitole.

⁴⁾ Nelze sem počítati registrační znaménko přicházející na r u b u, to jest na straně adresy, některých listů poslaných komoře nebo arciknížeti; neboť jest to znamení psané až v kanceláři české komory a znamená, že list ten byl zapsán do kopiáře missiv komoře ode dvora daných. (Sr. více při těchto kopiářích).

pisovalo podle konceptu, podává nám list poslaný arciknížeti Ferdinandovi ze 4. února 1557¹⁾; do originálu posud zachovaného bylo bezprostředně před expedováním dodáno nebo opraveno několik slov nad řádkou textu. V zápise jeho v registrech²⁾ dodatky tyto však nepřicházejí,³⁾ poněvadž v konceptu nebyly.

To vše, myslím, dokazuje nade všechnu pochybnost, že kancelář česká registrovala listy posélačí podle jejich konceptů.

O vlastním vedení register, o způsobu zapisování do nich, jakož i o době jejich vzniku promluví dále, až budeme probírat jednotlivé jejich druhy. Zde chci se ještě zmínit jen o tom, lze-li také v našich registrech předpokládati dodatečné srovnávání (kollacionování) zápisů s koncepty, jaké bylo na př. v říšské kanceláři pořádky a řády kancelářskými přímo předpisováno,⁴⁾ anebo spíše, zda lze-li je předpokládati také i pro registra missiv.

Při řešení této otázky nutno se opět obrátit jen k materiálu samotnému, neboť — jak bylo již svrchu řečeno — řádu české

vice) čteme vlastí jméno „Theobald“, kdežto v zápise téhož listu v registra (ve Sv. 110 fol. 83 č. 46) stojí zcela jasně „Therbald“; tudíž je pravděpodobno, že zápis pořízen podle konceptu, ale podle konceptu psán přece byl i originál; a tu nahlédneme-li do konceptu (Arch. min. vnitra, St. man. fasc. H ²⁰/₅), vidíme, že jméno tam psáno jest tak zběžně a nejasně, že možno čísti „Theobald“ i „Therbald“, takže mohl a byl předlohou jak čistopisu, tak i registru.

¹⁾ Arch. min. vnitra Autografy 1557 Febr. 4.

²⁾ Ve svazku 60, fol. 104'.

³⁾ Pro zajímavost věci chci uvést souběžně příslušné úryvky zmíněného listu, aby vystoupila tím jasněji:

Originál:

„... Mikuláš Miškovský z Tropčic na Plané kraje či náš věrný milý, na nás opět vznesl...“

„... potřeba od něho Miškovského další správu vzal a té od něho vyrozuměl...“

„... tvá láska v radě nejd e^{a)} správu s tvé lásky zdáním, který bychom spraviti mohli a dále se v tom...“

^{a)} vyškrabáno „nejdeš“.

⁴⁾ Na př. v řadě z roku 1494, 1522, 1550 i 1559.

Registra:

„... Mikuláš Miškovský z Tropčic na Plané, kraje e náš věrný milý, opět vznesl...“

„... potřeba od Miškovského další správy té od něho vyrozuměl...“

„... tvá láska v radě nejdeš správu s tvé lásky zdáním, který bychom se spraviti a dále se v tom...“

kanceláře nemáme. Materiálem k řešení této otázky jsou ovšem jednotlivé svazky register.

V prvních svazcích,¹⁾ a to jak register řady české tak i německé, setkáváme se s řadou oprav a doplňků v zápisech samých anebo na okraji knihy přidaných. Opravy ty jsou učiněny jednak vlastní rukou písařovou,²⁾ jednak rukou odlišnou.³⁾ V prvním případě mohl ovšem písař činit opravy hned při psaní zápisu, v druhém případě je to však naprosto vyloučeno. Pozorujeme-li pak, že tato jiná ruka opravuje jednak chybně napsaná slova — a to buď tím, že chybný text škrtá, nadpisujíc nad ním znění správné,⁴⁾ anebo že chybný text přelepuje lístkem s textem opraveným,⁵⁾ — jednak že doplňuje prázdná místa prvním písařem vynechávaná⁶⁾ (patrně proto, že nemohl přechází příslušné místo v předloze⁷⁾, tu jest jisto, že opravy tohoto druhu jsou opravami pořízenými dodatečně při srovnávání zapsaného listu s jeho konceptem. Z toho plyne tuším dosti bezpečně, že pro tuto prvou dobu možno pro registra missiv král. české kanceláře předpokládati kollacionování zápisů registraturních s jejich předlohami (t. j. koncepty). Že se pak v dalších svazcích stopy toho neobjevují, jest jednak vysvětlitelno jiným vznikem register, jednak snad i tím, že kanceláři nezdálo se nutným při listech posélačích podobné srovnávání nadále prováděti.

¹⁾ Zhruba řečeno asi do druhé polovice třicátých let XVI. stol.

²⁾ Na př. sv. 11, 13, 6, 7, a j.; dokladů velmi mnoho.

³⁾ Svazek register čís. 7 str. 424, 435, 444, 446, 454, 471, 476, 501, 515 a j. — Sv. 16 str. 107, 158, 194 a jinde,

⁴⁾ Na př. abych jeden aspoň uvedl, ve sv. 7 na str. 476 místo „thuest“ klade „verbringst“, přidává „nit“, „ernstlichen“ a j.

⁵⁾ V českém svazku, Roudnickém, str. 19, 120 a j.

⁶⁾ Zvláště pěkné toho doklady ve sv. 7 na str. 484 a 515, kde mezera nechaná byla příliš velká, takže nepopsav jí celou, činí ve zbývající části vlnovku, by nic jiného nemohlo se vepsati; nebo zase na listech 441, 476, 501 a j., kde naopak mezera ta byla tak malá, že k vepsání příslušného místa nestačila, takže dopsáno je na okraji; — jindy doplňuje datum (sv. 7 str. 471) nebo nadpisy (sv. 16 str. 45, 115 a j.).

⁷⁾ Jindy mezery ty dodatečně vyplňuje písař vlastní — tak na př. ve Sv. 32 na listech 21', 83, 85, 90 a j.; že činí tak později a ne hned, lze poznati z odchýlné barvy inkoustu.

Zbývá již jen pojednati o registrech listů poselacích doby prvých Habsburků.

Registra ta zachovala se nám v dosti značném počtu a uložena jsou teď vesměs po převezení materiálu vídeňského v Archivu ministerstva vnitra v Praze¹⁾ až na jediný svazek, totiž sv. českých missiv z let 1554—1556, který chován jest v Universitní knihovně pražské²⁾, kamž se dostal po zrušení kláštera bosáků řádu sv. Augustina na Zderaze v Novém Městě Pražském.³⁾

Jako listy dělí se i registra jich ve dvě řady: v registra listů českých a registra missiv německých, jež vždy vedena byla příslušným oddělením kanceláře.

Seznam dochovaných knih podává Čelakovský⁴⁾, ale výčet jeho není ani úplný, ba ani ve všem přesný. Z té příčiny pokusil jsem se jej opravit a doplnit.⁵⁾

Viděli jsme, že listy poselací vycházely jednak z královské české kanceláře, jednak i z kanceláře české komory. Každá pak kancelář vedla i svá zvláštní registra. A podle toho možno pak registra listů poselacích doby habsburské dělit na dvě velká oddělení:

- A) registra missiv král. české kanceláře,
- B) registra missiv kanceláře české komory.

6. Registra listů poselacích král. české kanceláře.

Král. česká kancelář spolu se svou expositurou při dvoře byla v první řadě expedicí panovníkovou; ale pražské její ústředí — jak jsem již poznamenal — stávalo se za nepřítomnosti panovníkovy také i expedicí nejvyšších úředníků zemských a místodržících. A tak vedena byla v kanceláři i dvoje odlišná registra listů poselacích.

¹⁾ Do archivu toho byl uložen i Roudnický svazek českých missiv z května 1532 až června 1533; cituji jej v následujícím „Roudnický svazek“.

²⁾ Sign. XVII. A. 27.

³⁾ To se dovídáme z přípisu na titulním listě toho svazku přicházejícího: „Ex conventus S. Wenceslai fratrum discalceatorum ordinis S. Augustini Neo-Pragae“. — Jak se však kniha ta do kláštera dostala, je mně neznámo.

⁴⁾ Čelakovský „O domácích a cizích registrech“, Příloha IV., A V. a VI. a B III., IV., V. a VI.

⁵⁾ Sr. přílohy.

A. Registra missiv královských.

Registra tato sloužila k zapisování listů vydávaných králem (císařem) z kanceláře české v nejrozmanitějších záležitostech různým příjemcům v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i v obojích Lužicích, a to bez rozdílu byly-li tyto listy posílány jednotlivcům nebo zemím, stavům nebo úřadům a soudům, arciknížeti či komoře atd.

Poněvadž kancelář byla z praktických ohledů na národnostní dvojítoť zemí koruny české rozdělena na dvě expedice, byla vedena i dvojí řada register: česká a německá.

Počet dochovaných knih těch register je sice značný, přece řada jich není bez velkých mezer.¹⁾ Pro dobu Ferdinandovu jsou poměrně dosti úplná. Česká řada v souvislosti objímá léta 1532—1540 a 1544—1562 (nehledíme-li k ztrátě roku 1550), německá pak obsahuje v nepřetržitém celku léta 1529—1551, kromě několika ojedinělých svazků. Za to však pro celou vládu Maximiliánovu a pro celý začátek panování Rudolfova²⁾ všechna registra obojí řady se ztratila, a teprve zase až ze samých počátků XVII. stol. se nám něco málo dochovalo; tak české svazky z let 1601—1608, a to ještě ne vždy zcela úplné, z německých pak jen zcela nepatrné zlomky z let 1599—1601, které právě pro to, že jsou pouhými troskami, nemají zvláštního významu. Z dalších let až do Bílé Hory, tedy z konce vlády Rudolfovy a z celé doby Matyášovy, nemáme vůbec žádných svazků register.

Otázky, jak je možno vysvětliti tyto ztráty, objasní snad poněkud rozřešení otázky jiné; totiž otázky, kde registra missiv byla vedena: zda při ústředí, t. j. při kanceláři české na hradě pražském, či při dvorské exposituře české kanceláře.

Jak již dříve bylo ukázáno, byla dvorská expositura oprávněna vydávati listy bez jakékoliv součinnosti ústředí a také je jistě v převážném počtu i vydávala. Kdyby pak byla registra bývala vedena při kanceláři na hradě pražském, byly by se koncepty musily posílati ode dvora, kde byly sepsány, do Prahy k zapsání do register. Takové úřadování by však bylo jistě nejen nepraktické,

¹⁾ Sr. jich výčet v příloze I. A a B.

²⁾ Až na zcela nepatrný zlomek — svazek českých register č. 97 a 101.

nýbrž i pošetilé. Proto myslím, že je velmi pravděpodobno, ba snad zcela jisto, že registra missiv královských byla psána při dvorské exposituře české kanceláře, tedy při osobě panovníkově. Ostatně není to nikterak překvapující. Dvorská expositura byla přece částí kanceláře české a pro missivy, jak jsem v úvodě k tomuto oddílu ukázal, mnohem významnější nežli samo ústředí. V jejím čele stáli přece dva vícekancléři, na nejvyšším kancléři závislí a jemu zodpovědní. A tak kancelář česká nemusela se ovšem nikterak proti tomu stavěti, neboť jejího práva to neporušovalo. — Za pobytu Rudolfova v Praze řešení otázky místa vzniku register podává se samo.

Avšak i když registra až do doby přesídlení Rudolfova na hrad pražský byla vedena při dvoře, jest možno připustiti, že napsané svazky register byly převáženy do Prahy a zde při ústředí v kanceláři ukládány. Ztrátu Maximiliánových knih možno právě vysvětliti tím, že převezení bylo snad opominuto. Poněkud ovšem musí překvapiti to, že nedošla nás registra z let prvních pobytu Rudolfova v Praze, byla-li zde vedena. Vysvětlení toho jest opravdu nesnadné. Naproti tomu to, že nemáme dalších register od r. 1608 až do Bílé Hory, lze vysvětliti tím, že poslední svazky Rudolfovy — byly-li již vůbec napsány, neboť registra, jak uvidíme, psala se tehdy až po jistém odstupu časovém — byly odvezeny při stěhování dvora r. 1612 za Matyáše do Vídně, a tam se — neznámo ovšem jak — i s registraturou Matyášovou ztratily.

Dochované knihy jsou nyní uloženy vesměs v Archivu ministerstva vnitra v Praze. Některé z nich¹⁾ došly nás v původní současné vazbě; jest to vazba tuhá s deskami, světlou koží potaženými a bohatou ornamentikou té doby zdobenými. Ostatní svazky, jež byly bezpochyby v nové době převázány, mají obyčejné tuhé desky papírem potažené s koženým hřbetem a většinou s koženými rohy. Na hřbetě všech knih jsou nalepeny tři štítky (dva barvy modré a jeden červené) na nichž kromě čísla svazku²⁾ stojí i novodobé označení register, a to u řady české zpravidla „Missiven

¹⁾ Svazky 17, 18, 20, 21, 25, 26, 30, 32, 33, 38, 41, 43, 48, 54, 60 a XVII. A. 27.

²⁾ Číslování nepřihlíží naprosto k původu register; jedním a týmž číslováním jsou označena promiscue i kancelářská i komorní registra!

vom Jahre —“, u knih německých pak „Kaiserliche Befehle vom Jahre —“.¹⁾

Jak se knihy nazývaly původně, možno poznati z titulních listů, pokud ovšem v knihách přicházejí, anebo z nápisů psaných na původních deskách. A tu vidíme, že se česká registra v době Ferdinandově nazývají „Registra listuov posielacích léta — (vyšlých)“.²⁾ V posledních svazcích však již názvů nebývá a pak knihy ustávají. Když se posléze za Rudolfa opět objevují, vidíme, že vlastně jednotlivé knihy již nadpisovány nejsou; toliko obyčejným písmem v horním rohu na prvním listě textu bývá připisováno „Missivy 1603. Nachází se celý rok“³⁾ nebo naopak zase „Missivy 1607“.⁴⁾ Málo něco schází⁴⁾ a pod. Přípisky ty jsou patrně pozdější.

Německá registra vlastního pojmenování vůbec nemívají. Na původních deskách bývá napsán toliko příslušný letopočet a jen výjimečně i název, jako na př. „Missiven des XL III Jar“ a t. pod.⁵⁾ Avšak ani titulního listu německé svazky nemívají: začínají přímo textem pod nadpisem toho kterého roku a měsíce; a tu někdy⁶⁾ letopočet ten vypsán jest slovy ve stylisaci buď latinské („Anno domini millesimo quingentesimo . . .“) nebo poloněmecké („Anno domini tausent funfhundert und im . . .“) na prvním listu knihy přes celou stranu a ozdobným písmem jakoby titulní list.

Aby se knihy staly přehlednějšími, bývají jednotlivé svazky děleny na určité odstavce.

U prvních svazků české řady missiv⁷⁾ nepřichází ještě obvyklé dělení knih, nýbrž uplatňuje se jiný zřetel rozdělovací. Zápisy jsou

¹⁾ Svazky 4, 26, 33, 36, 43, 44, 48 a 64 mají však také pojmenování „Missiven von Jahre —“; svazek 24 dokonce „Abschiede“.

²⁾ V letech čtyřicátých a padesátých (svazky 34, 38, 41, 49 a XVII. A. 27) na titulních listech stává název mnohem obsírnější pravidelné stylisace: „Registra listuov posielacích pod menší pečetí vyšlých nejjasnějšího knížete a pána pana Ferdinanda, římského, uherského, českého oc. krále - - (následuje celý velký titul) - - léta božieho 15 —“.

³⁾ Sv. 111, fol. 1.

⁴⁾ Sv. 116, fol. 1.

⁵⁾ Sv. 26 a pod. Sv. 43 a 48 (vždy „Missiven . . .“)

⁶⁾ Ve svazcích z let 1538—1551.

⁷⁾ Sv. Roudnický, svazky 11, 13 a 16.

sice psány neustále přímo za sebou, tedy in continuo, přece však buď nadpisy na příslušná místa vkládanými anebo margináliemi přihlíží se k místu vydání listů poselacích.¹⁾ — Zřetel ten projevuje se brzy silněji, brzy slaběji, avšak dlouho se neudrzuje; v roce 1538 již nepřichází a od té doby není po něm ani sebemenší stopy.

V německých registrech dokladu pro takovéto dělení svazků v odstavce vůbec nenacházíme. V nich se hned od počátku²⁾ ujímá jednak rozdělování knih, několika letům věnovaných, na odstavce podle let, jednak další dělení jednotlivých let v odstavce podle měsíců; při tom bývají nadpisovány obraty „Monat N.“, „Anno domini — Monat N.“ a pod.

Bezpochyby podle tohoto vzoru počíná se uplatňovati stejné dělení od r. 1535 také v registrech českých, v nichž jednotlivé měsíce bývají označovány „Mensis N. 15 —“ nebo „Mensis N. anno (domini) 15 —“ a pod.

Odstavce tyto zprvu ani v německých ani v českých registrech nebyly od sebe oddělovány mezerami, nýbrž jsou psány přímo za sebou. To jest: na téže straně, kde jeden měsíc končí, začíná hned

¹⁾ Tak na př. ve svazku roudnickém již v titulu ohlášeno jest místo vydání: „Na hradě pražském léta páně oc XXXII°“; odtud odejel král do Řezna (pag. 49 „V Řezně léta oc. XXXII°“); z Řezna zamířil pak král přes Líncec (pag. 165 „V Linci léta oc. XXXII°“) do Vídně, odkudž vydané listy nesou záhlaví „Ve Vídni léta oc. XXXII°“ (pag. 187). — Z Vídně odejel dvůr do Inšpruku, kdež se delší dobu zdržel (pag. 212 „V Inšpruku léta oc. XXXII°“), takže ztrávil tu i vánoce; proto, jelikož kniha dělena je i v odstavce podle let, nový nadpis na pag. 258 „V Inšpruku léta oc. XXXIII°“. — Z Inšpruku vrací se císař delší oklikou do Vídně, ale tomu, třebaže cestou vydává listy, nevěnována v poznámkách pozornost; teprve zase až listy vídeňské jsou nadepsány (p. 289) „V Vídni“. — A podobně je tomu i ve Sv. 11, 13 a 16; zde však provedeno jest dělení to již jen na počátku knihy; tak když z Prahy, kamž přijel v březnu 1537 („V Praze vyšlých“ — p. 66) odjíždí král v září do Vídně, vydává cestou řadu listů; a tu u prvního z nich je na okraji pozn. „V Benešově a na té cestě do Vídně z Prahy vyšly listové“ (pag. 186). — A nadpis vídeňských listů (pag. 189 „V Vídni“) jest pak posledním dokladem tohoto dělení; k dalším cestám z Vídně do Prahy a odtud do Slezska se již nepřihlíží. — [Z poznámek těch bylo by snadné sestavit itinerář!]

²⁾ Výjimku činí zlomek něm. register z r. 1527 (Svazek 4.), jenž v odstavce podle měsíců dělen není. (Sr. níže.)

pod příslušným nadpisem měsíc nový.¹⁾ A zásada ta není pak porušena ani tehdy, když svazek věnován jest dvěma nebo i více letům; i v tom případě pravidelně ani odstavec ledna nezačínává na nové stránce, nýbrž hned za posledním zápisem prosincovým.²⁾

Teprve časem³⁾ k zvýšení přehlednosti knih začínají jednotlivé odstavce vždy aspoň na nové stránce, ne-li dokonce na novém listu.

Při dělení register v odstavce podle měsíců je ještě nutno připomenouti, že až asi do r. 1546 počínal se pro českou kancelář nový rok již 25. prosincem, takže poslední dny prosincové nutno počítati již do nového kalendářního roku.⁴⁾ Zajímavost jest, že zvyk tento pozorujeme (aspoň v letech čtyřicátých) toliko v registrech českých. A s tím patrně souvisí zvyklost označovati zakončení svazku (ročníku) přiměřeným přípiskem. V registrech německých již od roku 1537⁵⁾ vešlo v obyčej ukončovati jednotlivé svazky, pokud končí prosincem, slůvkem „Finis“⁶⁾. V českých registrech

¹⁾ Začal-li přece jen výjimečně odstavec nového měsíce na nové straně, tu zbytek prázdné stránky předcházející byl zmřezován, aby tam nemohlo býti nic vepsáno; na př. ve Sv. 36 fol. 147' a 213' a j.

²⁾ Ovšem tu a tam, kde rok po způsobu svazků register pro jeden kalendářní rok jest nadepsán letopočtem příslušného roku, leden začíná na nové straně; na př. ve Sv. 25. rok 1542 a pod.

³⁾ Tak v českých registrech objevuje se oddělování odstavců v letech čtyřicátých; po prvé již ve Sv. 20., ale pravidelněji až od svazku 41., ač ani pak není provedeno pokaždé (není na př. ve Sv. 60, 62 a 71). — V německých knihách musil se ujmouti nový ten zvyk v letech padesátých, neboť po oné mezeře ve Sv. 64. pro rok 1559 již přichází.

⁴⁾ Proto v registrech vždy po 25. prosinci číslovka roku o jednotku se zvětšuje. Z téže příčiny na př. ve Sv. 20. po 24./XII. stojí jako záhlaví dalších prosincových zápisů „MDXXXIX.“, třebaže teprve po 31. pros. začíná nový odstavec knihy „Registrum||anni MDXXXIX||Mense Januari“. — Pěkně jest to patrné na př. i ve Sv. 34. pro zápisy roku 1545 a ledna 1546. Svazek ten začíná odstavcem „Mensis December 1545“, jenž obsahuje sedm zápisů vesměs z 26./XII. našeho roku 1544 (v předchozím Sv. 32. končí prosinec 24./XII.), a pak teprve následují odstavce vlastního roku 1545. — Poslední stopa tohoto užívání epochy 25. prosince přichází ve Sv. 38. na fol. 233/246, kde zapsány jsou zápisy z prosince 1546 pod nadpisem „Mensis December A^o 1546, 47“ (t. j. od 25./XII. 1547). — V roce 1547 sahá již rok až do 31./XII.

⁵⁾ Sv. 17 fol. 224.

⁶⁾ Toliko jednou a to výjimečně — ve Sv. 33. — přichází obrat německý „Endes des XLV. Jars.“

však podobný obrat (arci stylisovaný po každé česky „Konec roku (léta) 15—“) přichází po prvé až roku 1547¹⁾, t. j. teprve tehdy, kdy kalendářní rok končí již stejně jako v německých registech až 31. prosincem.

V registrech doby Ferdinandovy jednotlivé měsíce nikdy nejsou ukončovány nějakými obraty, v registrech českých missiv²⁾ Rudolfových za každým z odstavců podle měsíců, v něž se dělí jednotlivé svazky věnované po každé jen jednomu kalendářnímu roku, je připojeno pravidelné zakončení jako „Finis“, „Finis huius mensis“ nebo česky „Konec toho měsíce“. Při tom za prosincem následuje zároveň i poznámka ukončující celou knihu: „Konec toho celého roku“.

V některých svazcích, hlavně německých³⁾, bylo docíleno ještě větší přehlednosti tím, že jsou jednotlivé měsíce označovány pergamenovými proužky vyčnívajícími z knihy, na nichž bývá siglou poznamenáno jméno měsíce, který jest jimi označen.⁴⁾

Tím vším dostalo se knize větší přehlednosti po stránce zevní. Po stránce obsahové bylo téhož cíle dosaženo rejstříky, které nám podávají pro jednotlivé svazky přehled všech zápisů do nich učiněných.

Rejstříky se nám však nezachovaly v úplném počtu. Tak pro celou řadu českých register missiv nemáme ani jediný⁵⁾, k německým knihám došly nás pak toliko u svazků z let 1529—1551.⁶⁾

¹⁾ Sv. 41, fol. 97 — a pak již pravidelně; — latinsky stylisován („Finis“) jest toliko ve Sv. 32, fol. 227 a Sv. 34 fol. 170.

²⁾ V německých registrech nepřichází.

³⁾ Sv. 33, 36, 40, 43, 44, 47 a rejstříkový 138. — Český jen Sv. 41.

⁴⁾ Tak na př. „Jan.“, „Feb.“, „Mart.“ a pod., u rejstříku „Rep.“ (= repertorium“).

⁵⁾ Jakýsi počátek, ne však rejstříku, nýbrž spíše obsahu svazku, shledáváme ve svazku 11; zde totiž jest podán přehled adresátů listů sestavený podle listů; vztahuje se však toliko k listům 1—48. — Jiných dokladů v českých svazcích pak vůbec nemáme.

⁶⁾ Rejstříky ty, podle jednotlivých svazků register vedené, nacházejí se buď vevázány na konci příslušné knihy (Svazky 26, 30, 44, 47 a 48), anebo pro několik svazků svázaný jsou ve zvláštní knihy; tak pro léta 1529—1542 ve svazku 138 („Repertorium über königl. Missiven vom Jahre 1529 bis—42.“) a pro rok 1545—1548 ve svazku 139 („Der Missiven repertorium...“). — Jed-

Rejstřík byl pro každý svazek register zhotoven samostatně a ovšem dodatečně¹⁾. — Systém jeho jest abecedně-foliový. Jest totiž rozdělen na odstavce podle jednotlivých písmen abecedy, v nichž však zápisy dějí se postupně, chronologicky, tak jak na za sebou jdou na jednotlivých foliích svazku. Rejstřík ten nepřihlíží k adresátům missiv, nýbrž jest vždy veden podle osob nebo věcí, jichž se příslušné listy týkají; a tak list zapsán jest v rejstříku obsahovým heslem s udáním folia knihy a měsíce, kde přichází.²⁾

Příslušné heslo jest uvedeno zcela prostě, pouhým jménem osobním, místním nebo věcným. — Zajímavé jest, že na př. čeští zemští i královští úředníci jsou zapisováni pod heslo „Behaimb“, stavové jednotlivých zemí pod jméno té které země, všichni židé pod heslo „Juden“ a pod. — Již z toho jest patrné, že kromě hesel zvláštních přicházejí i hesla souhrnná, z nichž pak pozornosti zasluhují zejména: heslo všem zápisům náboženských poměrů se týkajícím věnované,³⁾ heslo pro věci berní, vojenské, sněmovní a pod.⁴⁾ — Bylo-li některé heslo obsahově příliš obšírné, bylo rozděleno na hesla podrobnější.⁵⁾

Spolehlivost těch rejstříků — pokud jsem se mohl přesvědčiti — jest většinou dokonalá.

notlivé rejstříky v těchto knihách nesou pak pravidelný nadpis, naznačující, ke kterému roku přísluší; tak buď „Repertorium uber ein Registraturbuch vom... bis auf (zu end)...“ nebo „Repertorium uber das... Jahr“ a pod.

¹⁾ U žádného však nelze z nahodilé zmínky seznaní, kdy asi vznikl; zdá se, že poměrně záhy po sepsání registra.

²⁾ Jako příklad uvádím začátek písmeny Z ve svazku 48:

„Ziampach	Mai . . . 132/133
Ja 5	Aug 242
Ziabka	Sept 288
Ap 87	a tak pod.

³⁾ Má nadpis „Religion, glaubn, widertaufferisch, luterisch und dergleichen verfürisch sekten oc. kirchenkleineter oc.“. — Kromě tohoto hesla přichází v některých svazcích ještě heslo „Geistlichkeit“, opět pro každou jednotlivou zemi zvláště; v jiných svazcích toto heslo (Geistlichkeit“) nahrazuje ono heslo obšírné.

⁴⁾ Pod nadpisem „Ko. Mt. aigne, auch steuer, kriegs, landtags, turkisch, reitherei, landsbeschediger und dergleichen sachen“.

⁵⁾ Tak na př. Vratislav rozpadá se v „Bresslau Stadt“, „Bresslau bischof“, „Bresslau kloster“ a pod.

Registra missiv určena jsou toliko pro listy poselací,¹⁾ neboť pro listy otevřené vedena byla registra zvláštní. Přes to však v jejich prvních svazcích — a to jak českých, tak i německých — jest zapsána celá řada listů otevřených, které tu v menším onde ve větším počtu jsou pomíšeny mezi zápisy missiv. Tak přicházejí tu zejména patenty a mandáty (Offen — mandat, — bevelh, — schreiben a pod.), ať již povahy všeobecné nebo speciální, glejty²⁾ a pass-briefy, listy vejhostní (t. j. propuštění z člověčenství), listy fedrovní,³⁾ listy věřící⁴⁾ a zachovací — vesměs stylisované ve formě listů otevřených. Kromě těchto listů velice často do obojí řady register

¹⁾ Výjimku z toho zdá se tvořiti, pokud aspoň z nadpisu jeho možno souditi, zlomek německých register z r. 1527 — (svazek čtvrtý); jeho titulní list zní: „Auf das jor oc. siebenundzwanzigisten vom dato . . . gemeiner sendbrief, instruction oc., gleithe und commission registratur oc. 1527“. — Přes to však myslím, že ani z tohoto nadpisu nemožno je usuzovati na to, že svazek ten měl být společným registrem missiv i všech listů otevřených; snad určen byl vedle listů poselacích (sendbrief), jež v něm daleko převládají, jen pro ony skupiny listů otevřených, jež se i v následujících svazcích vyskytují, třebaže v nich nadpis o tom nemluví; že zde jest to na titulním listě uvedeno, lze snad vysvětliti tím, že svazek ten, jak i z úpravy jeho jest zjevně, jest produktem doby počátků. Tak oproti jiným registrům německých missiv jeví i značné odchylky: tak zápisy v celé knize psány jsou in continuo beze všech odstavců podle měsíců; intitulace téměř vždy schází, názvy listů nebývají pokaždé uváděny a pod. — Kniha vznikala snad současně s listy do ní zapisovanými, ač to není bezpečně jisto. — Někdy jsou do ní vkládána i jistá akta kancelářská (tak na př. vložka mezi str. 110 a 111, str. 132 a j. — Souhrnem lze o svazku tom říci, že celou svou formou ukazuje zcela nepochybně, že tu jsme na začátku vývoje, kterému posud chybí tradice.

²⁾ Glejty nabyly tak dalece stálého znění, že mohly býti v registrech jen naznačovány pouhými zkrácenými zápisy; tak na př. „Dán jest glejt bezpečný před mocí a právem (a pod.) proti N. N. od datum listu tohoto až do . . . a nic dále, ut in forma comuni. Dán . . .“ a pod. — Podobně zkrácený zápis glejtu v registrech německých stylisován jest asi takto: „Gemainglejt vor gewalt zum rechten N. N. von dato ain jarlang. Actum . . .“. — Vedle zápisů glejtů přicházejí v registrech i zápisy o jejich obnovení a prodloužení — často i ony formou zkrácenou.

³⁾ Listy těmi snažil se panovník ulehčiti adresátovi úkol naň vznesený, respektive přimlouvou u jiných usnadnit mu jeho provádění.

⁴⁾ „Credentzbrief“ — vycházejí jak ve formě listů otevřených, tak i poselacích (sr. níže). Jimi panovník ověřuje poslání určitých osob.

bývají zapsány také instrukce¹⁾, t. j. ponaučení, jak se má adresát v jisté záležitosti zachovati, abschiedy (t. j. rozhodnutí panovníkova stylisovaná v nepřímé formě), rozsudky a j.

Celkem lze říci, že zvyk tento udržuje se asi až do let čtyřicátých; potom zápisy listů otevřených jsou již jen výjimkou. V době Rudolfově pak nanejvýš — a to rovněž jen zcela výjimečně — přichází instrukce.²⁾

Hlavní obsah všech svazků těchto register jsou záznamy listů poselacích. V českých svazcích nemají zvláštního pojmenování,³⁾ v knihách německých missiv bývají též ony až do let čtyřicátých vesměs, později pak jen některé z nich pojmenovány určitými názvy. Tak nejčastěji zvou se „schreiben“, „bevelh“ a „antwort“, vedle toho však i „credentz“, „commission“, „antzaigung“, „citation“ a pod.

Řeč zápisů jest dána již samým rozdělením register na dvě řady: v české řadě ovšem přicházejí zápisy české, v německé řadě německé; proti tomu není celkem poklesků.⁴⁾ Zápisy latinské — neboť panovník v některých listech, zejména králi polskému a někdy i duchovenstvu, užívá latiny — přicházejí v řadě obojí;⁵⁾ snad záleží to na tom, která expedice je vydala.

¹⁾ Pro instrukce musela však býti vedena zvláštní registra; vysvítá tak ze zápisu ve Sv. 13 pag. 284: „Instruccí od nejjasnějšího knížete a pána, pana Ferdinanda oc. na uro. Jana z Kunovic podkomořího oc. do jiných register, kde se instrukcí registrují, je vepsána“. — Registra ta se však ztratila.

²⁾ Sv. 107 fol. 7, Sv. 114 fol. 138', Sv. 116 fol. 196—200.

³⁾ Výjimku činí listy věřící, jež — jak svrchu řečeno (pozn. 34) — občas vychází ve formě listů otevřených, brzy poselacích — a snad proto jsou pokaždé nadpisovány. — Někdy jsou zapsány jen ve formě zkrácené; tak na př. Roudnický sv., str. 134, svazek 13 str. 175 a j.

⁴⁾ Toliko v českých svazcích bývá výjimečně učiněn i zápis německý; tak ve svazku 62 na listech 178', 179, 393 a 407', Sv. 97 — na konci pět missiv něm., Sv. 101 fol. 6 a 62', Sv. 114 fol. 63' a 225. — Něco jiného jest, když se ve svazku poznamená, že podobný list vyšel v druhé řeči. Viz na př. ve svazku 7 str. 469—70 „Hern Bernharten von Zierotin ist behamisch geschriben worden“, nebo ve svazku 115 na listě 60' „In simili oc. německy též psáno bylo“ a pod.

⁵⁾ Tak v českých Sv. 62 fol. 177', Sv. 110 fol. 138', Sv. 111 fol. 199' a 218', Sv. 113 fol. 196 a 216', Sv. 114 fol. 132, Sv. 115 fol. 186' a 187', Sv. 116

Zápisy missiv do register dějí se určitým způsobem. Před vlastním zápisem textu předchází vždy jakési záhlaví (nadpis), jež bývá psáno písmem větším a silnějším, často i jinými typy, aby se od textu odlišilo a aby se tím zároveň jednotlivé zápisy zřetelněji od sebe rozeznaly.

Ve stylisaci tohoto záhlaví pozoruje se pak jistý rozdíl v registrech českých a v registrech německých.

V prvních svazcích českých register v nadpise tom udán jest v dativu adresát příslušného listu („Panu Smilovi Kunovi z Kunštátu“, „Žateckým“ a pod.), a hned pod tím, aniž by byla psána intitulace,¹⁾ následuje vlastní text listu. Intitulace začíná se psátí pravidelně teprve od r. 1544, takže pak forma zápisu jest následující: Adresát (v dativu) jako nadpis, vždy však ještě bez udání obsahu,²⁾ pod ním ve zvláštní řádce stojí intitulace pouhým jménem anebo jen siglou panovníkova jména naznačená, a pak vlastní znění missivy. Tato forma udržuje se pak po celou dobu vlády Ferdinandovy.

Jistá změna nastává za Rudolfa. Tehdy totiž do nadpisu vedle adresáta bývá připsán i stručný obsah listu; intitulace pak se přestává psátí ve zvláštní řádce a spojuje se s textem tím, že jest psána v prvé jeho řádce přímo před oslovením adresáta. Toto schema zápisu: „Adresát a obsah“ v nadpise³⁾ a „Rudolf oc. Urození“... jako začátek textu — jest opět jednou z charakteristických známek českých register Rudolfových, jimiž se na prvý pohled liší od Ferdinandových.

fol. 57' a 58' a Sv. 55 fol. 256; — tedy zejména za Rudolfa II. — V německých registrech na př. Sv. 48 fol. 66, 72, 203--210, Sv. 54 fol. 74' a j., Sv. 97 fol. 147', 167' a 173 a pod. — Ve Sv. 44 fol. 28 je zapsán německy „Furschrift an kunig zu Polen“, ale je zmřežován s pozn. „Ist lateinisch gestelt worden“.

¹⁾ Přichází jen výjimečně a to zpravidla při prvním zápisu toho kterého měsíce; je pak spojována s adresátem („Ferdinand oc. Brněnským“).

²⁾ Obsah udán jest toliko výjimečně; tak na př. ve svazku roudnickém na pag. 1/2, 23—29 a j., Sv. 11 fol. 95—128 a pod.; děje se tak stručnými hesly — na př. „N. N. o rok složení“, „N. N. aby v úradě zuostal“ a j.

³⁾ Pořad toho není ustálen, brzy „adresát + obsah“ (na př. „Lounským o Jana Koska“), brzy „obsah + adresát“ („Přijetí do stavu rytířského Pavla Janešského stavu rytířskému v král. českém“).

V německých registrech se forma zápisů postupem času vůbec nemění. V nadpisu jest uveden jednak název příslušného listu,¹⁾ jednak adresát (zpravidla obratem „An N. N.“), a pak na rozdíl od českých register vždy i obsah listu dosti obšírně stylisovaný.²⁾ Pod nadpisem tím³⁾ ve zvláštním řádku stojí intitulace panovníkova (opět zkracovaná) a pod ní na nové řádce začíná oslovením adresáta vlastní text. Úprava tato je stejná v době Ferdinandově i Rudolfově.

Vlastní znění listu jest vypsáno plně, nezkráceně. Toliko stereotypně znějící obraty, jako na př. ono „věrný náš milý“ — „lieber getrewer“ v oslovení pravidelně přicházející, nebo oslovení arciknížete v listech jemu posílaných anebo také ustálené formule závěrečné bývají zkracovány nebo jen naznačovány prvním slovem.⁴⁾ Stejně jest kráceno i datum, v němž — opět po vzoru konceptů — léta vlády bývají pravidelně vypouštěna, ač ovšem i v tom jsou jisté výjimky.⁵⁾ Kromě toho v těch případech, kde v týž den vyšlo více listů, bývá datum plně vypsáno toliko u zápisu prvního, kdežto u ostatních následujících jest označeno pouhým „Datum ut supra“. Podobné zkracování vyskytuje se v českých registrech i tehdy, kdy dvě různá data jsou označena týdenními dny podle téhož svátku.⁶⁾

¹⁾ Až do čtyřicátých let u listů všech, pak jen u těch, které neunesou označení „bevelh“ a „schreiben“, ač i pak při „bevelh“ některý písař označený to píše!

²⁾ Viděli jsme na př., že často převzat jest sem z konceptu onen regist císaři na čistopise psaný a pod.

³⁾ Příklad jednoho: „Schreiben an den haubtman der Furstenthumber Schwaidnitz und Ihawer Haus Seydlitz sich der Ambter noch lenger zu beladen“ a pod.

⁴⁾ Tak buď siglami jako: „Urozený v. n. m.“ nebo Gestrenger l. g.“, anebo jen náslovím dotčeného obratu: „Nejjasnější (kníže) oc.“, „Durchleuchtiger oc.“, „Vědouce, že oc.“, „Na tom oc.“ a tak pod.

⁵⁾ Tak pravidelně jsou léta kralování uváděna v letech 1529—1538 (v německých sv. Vídeň 1c, Sv. 6, 7, 2, 12, 14, 17 a poč. 18). Později záleží to již jen na zvyku písařově — tak uvádí je na př. písař píšící říjen a listopad 1541 a listopad a prosinec 1542 (ve Sv. 25) a pod. — Jindy uváděna jsou jen naznačením „a kralovství ut supra“ (sv. 38, 41 a j.). — Tam, kde přichází v jich číslech změny, stávají však pravidelně.

⁶⁾ Tak na př. jest zápis s datem „ve čtvrtek po Sv. Kříži“; následující pak velice často jen „- v sobotu ut supra“, a pod.

Byla-li k listu připojena douška, jest zpravidla zapsána za textem listu pod obvyklým označením „Postscripta“. Kromě toho bývá ojediněle nadepsána také jinak: buď „Cedule“¹⁾ anebo „Eingelegte Zetl“.²⁾ Jsou však i případy, ač vzácné, že vůbec nikterak označena není,³⁾ připojujíc se prostě k datu listu, anebo zase naopak, že jest uvedena zvláštní poznámkou.⁴⁾ Jako v čistopisech i zde má datování obvyklé „Datum ut supra“, „Datum (actum) ut in litteris“ a pod.

O eventuelním psaní adresáta v zastoupení příjemce původního zmínil jsem se již při čistopisech. Původní adresát jest zapsán ovšem v nadpise zápisu, kdežto zástupce, který měl přijmouti list místo něho, uvádí se zpravidla ve zvláštní poznámce připojené pod textem.⁵⁾

Byl-li list v stejném znění psán několika příjemcům, opsán byl do register jen jednou a podobně jako v konceptech bylo pod textem zápisu rozmanitými obraty naznačeno, kterým osobám byl poslán list stejného znění. V českých registrech přicházejí tyto obraty: „V táž slova N. N.“; „V táž slova N. N. ut supra psáno“; „V týž rozum ut supra psalo se N. N.“ a pod. Stejně je tomu i v registrech německých: „Mer ein brief an N. N.“; „Gleicherlaut ein solcher bevelh an N. N.“; „Auf solche mainung ist N. N. geschriben worden“ a j. Kromě těchto obratů které jsou každé řadě register vlastní a které se vyskytují zvláště v prvých svazcích, ustálily se časem a pak i ovládly jiné poznámky oběma řadám společné; a je zajímavé, že tyto poznámky jsou stylisovány latinsky: „Idem (an) N. N.“, „Idem (an) N. N.“, „In simili (an) N. N.“

V jiných případech⁶⁾ — zvláště byly-li listy stejného znění

¹⁾ Na př. Sv. 13 pag. 41 a j.

²⁾ Sv. 7 pag. 511, Sv. 14 fol. 179, Sv. 17 fol. 123' a j.

³⁾ Sv. 17 fol. 107', Sv. 21 fol. 160 a j.

⁴⁾ Na př. ve svazku 7. str. 139, kde za textem listu je poznámka: „Auch ist ein besonder zetl im dis obgeschribenen schreiben eingeschlossen lautund wie hernach volgt“ — a následuje text doušky.

⁵⁾ Na př. v nadpisu „Nejvyššímu purkrabí pražskému“ a jako pozn. „Bez přítomnosti purkrabí menšímu k otevření“. (Sv. 38 fol. 216'). Nebo v německých „Citacion an Wilibolden von Wirsperg“ — „Im abwesen seinem verwalter zu Waldturn zueröffnen“ (Reg. 36 fol. 64) a pod.

⁶⁾ Nutno však odlišiti od tohoto způsobu listy poselací adresované ně-

poslány velkému množství osob — jest to naznačeno tak, že již přímo v nadpise listu se praví:

„Dolepsaným osobám (a pod,) každému zvláště“
nebo „Bevelh-an nachvolgende personen (a pod.)“,
a pak pod zapsaným listem podán jest výčet příjemců.¹⁾ Někdy jest při tom poznamenáváno i příslušné oslovení adresáta.

Poněvadž pak obvykle musila býti aspoň některá slova přece jen změněna, přidává se k obratům výše uvedeným ustálené „mutatis mutandis“ (Na př. „In simili mutatis mutandis“ a pod.). Někteří písaři mají ve zvyku takovéto změny (jako je změna jmen a pod.) již i v textu zápisu přímo označovati.²⁾ Podobně bývá při těch poznámkách, je-li toho potřeba, uvedena stručným obratem také obsahová změna listu.³⁾

Často se při těchto zápisech stává, že jednomu z příjemců listu stejného znění má býti do jeho listu ještě buď něco dodáno anebo některý obrat vypuštěn. Tu si kancelář vede opět rozmanitým způsobem. Někdy na př. jest příslušná věta v textu zápisu podškrtnuta a v poznámce o opakování textu listu jest o tom učiněna vhodná zmínka⁴⁾; nebo jest jistý odstavec listu nějak vyznačen připojenou vysvětlující marginálií⁵⁾; anebo jest příslušná část listu připsána až za textem při jméně adresáta.⁶⁾ Kromě toho bývají

kolikačlenné komisi; tu v nadpisu uvedeno jest jen „komise“, ale výčet jejích členů jest opět pod textem; list však šel toliko jeden!

¹⁾ Někdy jej písař pak uvéstí zapomněl; tak na př. ve Sv. 111 fol. 56, 78' a j.

²⁾ Na př. ve Sv. 6 pag. 66, 117, 245 a j. — Činí tak takto:

„in unserm $\left\langle \begin{array}{l} \text{fursten} \\ \text{marggraf} \end{array} \right\rangle$ thumb $\left\langle \begin{array}{l} \text{Slesien} \\ \text{Ober} \\ \text{Nider} \end{array} \right\rangle$ Lausitz \rangle obermals zuhalten...“
a pod.

³⁾ Na př. Sv. 16 pag. 47 („V táž slova Volfovi z Gutštejna o padesát koní a panu hrabí Hangovi o třiceti koní ut supra psáno“ a pod.

⁴⁾ Na př. ve Sv. 44 fol. 426 „Idem an N. N. als understrichner artikl ist hinzugesetzt“ (podobně i ve Sv. 14 fol. 269, Sv. 28 fol. 4 a ř. j.) nebo naopak „Idem an N. N., als, was durchstrichen, soll ausgelassen werden“ (Sv. 23 fol. 72, Sv. 47 fol. 178 a j.).

⁵⁾ Na př. Sv. 64 fol. 158: „Nota: Dise clausel ist allain dem abt inserirt worden“; nebo „... soll allain N. N. gescrieben worden“ (Sv. 64 fol. 162 a j.) a pod.

⁶⁾ Na př. (Sv. 25 fol. 23) má býti položen jiný začátek: Idem an N. N. mit disem eingang“ a následuje odlišné jeho znění až po shodnou část.

takové změny textu ještě jinak označovány, ale to jsou již jen ojedinelé zvláštnosti, které se řídí osobitým zvykem písařovým a pro povšechnou charakteristiku nemají zvláštního významu.

Jindy se stávalo, že znění nového listu pořízeno bylo podle missivy již jednou zapsané a že opakuje buď částečně, anebo úplně její slova. V tom případě nový list zapsán tak, že uvádí se jen jeho rámeček a odchylná místa, kdežto při shodných místech vpisuje se odkaz k zápisu předešlému.¹⁾ Při úplné textové shodě listů poslaných různým osobám jest naznačen vlastně jen nadpis listu, oslovení adresáta a datum vydání, kdežto při zápisu textu missivy opět jest připojen pouze odkaz na slovní shodu jeho s některým již učiněným zápisem.²⁾

V registrech doby Ferdinandovy zápisy listů posilacích dějí se vesměs³⁾ tak, že text jejich jest plně vypsán, což ovšem bylo dáno již tím, že znění jejich nebylo nikterak ustáleno.⁴⁾ Za Rudolfa II. nastala v tom při některých družích listů podstatná změna. V dochovaných zbytcích jeho českých register setkáváme se již i se zápisy registrovými, t. j. se záznamy v nichž jest obsah jen naznačen. Platí to ovšem toliko⁵⁾ o milostech a citacích, a souvisí to se změnou povahy české kanceláře, která se tehdy stala zároveň

¹⁾ Na př. Sv. 47 fol. 315 zápis „An die Stadt Presslau...|| Ferdinand oc.|| Erbere lieben getrewen. Wir geben euch genediger mainung zuerkennen, nachdem oc. wie der anfang in des bischofs schreiben bis auf — „alles vleis verhalten, weil...“...“ atd. (—list biskupovi vřatislavskému předchází na fol. 314.) — a pod.

²⁾ Obraty k tomu užívané v registrech německých jsou na př. „von wort zu wort gestellt wie die commission in A. im ... Jar ausgangen“ (Sv. 7, pag. 160) nebo „...weiter durchaus wie vorige commission des dato... ausgangen“ (Sv. 48, fol. 146') a pod. — V českých registrech máme jeden doklad v Sv. U. K. XVII. A. 27. na fol. 62 (pak i 255): „Vyhlášení hejtmannov po krajích král. českého léta 1554 volených; psáno též i hejtmannom každému obzvláště, in forma 1533 najdeš“ — a udán jen jich výčet a datum.

³⁾ Výjimky dvě — tedy opravdu výjimky! — ve Sv. 71 na fol. 50 a 66. — [Na př. „Novoměstským psalo se o Václava Měsečníka, aby s věřiteli jeho o příročí jednali. Dán...“]

⁴⁾ U glejtů na př., kde listy stereotypně se opakovaly, registrové udávání v registrech přichází. (Sr. pozn. 32. této kap.)

⁵⁾ Jediný doklad (Sv. 114 fol. 16) týká se i missivy o „Přijetí za obyvatele do země“, ale to ojedinelé.

expedicí nejvyšší instance soudní.¹⁾ Častějším a častějším užíváním nabyly totiž obě zmíněné skupiny (milostí a citací) ustáleného znění a stereotypně se opakujícího formuláře, tak že při zápisu do registra postačilo krátké naznačení obsahu.²⁾

A tak v registrech vedle plného znění nacházíme i takovéto zápisy milostí: „Milost N. N., aby do tří let pořád sběhlých ke všem soudům král. českého prokuratory dskami zemskými zapsati dáti mohl x. ut in forma comuni“³⁾ a pod. Podobně stylisován jest i registrový zápis obeslání čili citace: „Obeslání (citací) N. N., aby se ihned do kanceláře české dvorské postavil, ut in forma communi. Dán...“⁴⁾ V obou těchto zněních, jež ovšem občas jsou i poněkud jinak stylisována, obrat „ut in forma communi“ nebo „ut forma“ a pod. někdy vůbec uveden není.

¹⁾ Srovnej str. 38 a n.

²⁾ Aby bylo možno srovnati plný text se zápisem registrovým, podávám zde také úplné znění jak milostí tak i citace:

(Sv. 55 fol. 244): „Milost JM^{ti} Donny Manriq. starší Pernštejnské z Laru a na Litomyšli.

Rudolf oc. Urození a slovatní v. n. m. Věděti Vám dáváme, že sme k tomu milostivě povolení naše císařské jakožto král český dáti ráčili, aby urozená Donna Marie Manrique starší Pernštejnská z Laru na Litomyšli, vdova nám milá, na místě svém ke všem přem a soudům, kteréž v království českém má aneb ještě jmíti bude, poručníky a prokuratory dekami zemskými do tří let pořád zběhlých zapsati a zmocniti mohla. A protož vám poroučíme, vědouce o takovém milostivém povolení našem, abyste to dekami zemskými, jakž za pořádek jest, zapsati a poznamenati dali. Na tom oc. Dán...“

(Sv. 114 fol. 24): „Obeslání Bohuslava Griespecka.

Rudolf oc. Slovatný v. n. m. Věděti milostivě dáváme, že jsou toho některé zvláštní příčiny, pro kteréžť poroučeti ráčíme, aby ihned, jakž tě toto psaní naše císařské dojde, (ničímž se nevymlouvajíc krom mocí božskou) na cestu se vypravil, sem přijel a opověda se v kanceláři naší české dvorské, příčinám obeslání svého poddaně vyrozuměl. Jináče nečiníce. Dán...“

³⁾ Sv. 101 fol. 33, 55, 61', 68', 73, 79, 85', 94' a 148 — Sv. 110 fol. 120', 158' — Sv. 111 fol. 269' — Sv. 113 fol. 14, 43', 69, 106', 184', 207' a j. — Sv. 115 fol. 20, 82, 102', 119 a 181' — Sv. 116 fol. 29', 45, 131, 188' a 229' — Sv. 55 fol. 244 a j.

⁴⁾ Sv. 101 fol. 104' — Sv. 110 fol. 162' — Sv. 113 fol. 14, 30, 31, 34, 45', 52', 53', 69, 81, 96', 115, 174, 175, 181', 191', 193', 194 a ř. j. — Sv. 114 fol. 35 — Sv. 115 fol. 198' — Sv. 116 fol. 5' a j.

Jiné listy však i v Rudolfových registrech přicházejí v úplných a nezkrácených zápisech.

V Rudolfových registrech vedle listů císařových jsou třeba jen ojediněle,¹⁾ zapsány také listy nejvyššího kanceláře českého, Zdeňka z Lobkovic.²⁾

Chceme-li poznati, z jakého asi důvodu byly pojaty do královských register, jest potřeba přihlédnouti k jejich obsahu. A tu shledáváme, že se týkají rozkazů a přání císařových, tak že vyšly jaksi v zastoupení císaře. Některé z nich³⁾ navazují v registrech přímo na list císařův⁴⁾ a týkají se téže věci jako on; z jistých obrátů v nich obsažených poznáváme, že byly vydány jako náhrada za list císařův, který nemohl býti zhotoven tak rychle, jak toho věc vyžadovala. Slouží tedy listy tyto k tomu, aby věc, o níž jde, zatím upravily jistým způsobem, dokud by nedošlo rozhodnutí císařovo.⁵⁾ A to ovšem vysvětluje a opravňuje jich zapsání do register missiv královských.

Dále nacházíme v Rudolfových svazcích register ještě jednu věc odchylnou od zvyklosti, kterou se řídila kancelář Ferdinandova při zápisech listů posélačích do register. Jest to připisování poznámek k jednotlivým zápisům ukazujících, že ten, který list vyšel

¹⁾ Sv. 110 fol. 202 -- Sv. 111 fol. 110, 111 a 202 — Sv. 113 fol. 14' — Sv. 115 fol. 176, 177, 184, 193, 193' a 199' — Sv. 116 fol. 14, 112, 113, 153', 224, 230 a 237 — Sv. 55 fol. 262', 265', 271', 273, 273', 277 a 278.

²⁾ Kromě jeho listů nacházíme i dva listy místokanceláře Jindřicha z Písnice (Sv. 116 fol. 238 a 238') s podpisem „Jindřich z Písnice“.

³⁾ Na př. ve Sv. 55 fol. 262', 265', 271' a 278'.

⁴⁾ Stylisací ovšem se na prvý pohled liší — majíť zcela formu listů osob soukromých. Začínají pravidelným obrátem „[Službu svou vzkazují] urozený pane příteli můj zvláště milý (a pod.), zdraví a v něm jiného všeho dobrého přeji vám věrně rád. Jakož...“, a právě tak pravidelné je i jejich ukončení „...S tím milost boží s námi býti rač! Dán...“. Pod datem pak obyčejně (v originále přirozeně vždy) stojí podpis odesílatele: „Zdeněk z Lobkovic (na Chlumci a Jistebnici, JMC. rada a nejvyšší kancléř král. českého)“.

⁵⁾ Na př. Sv. 55 fol. 278': „...i poněvadž psaní a poučení to, kteréž JMC. v té příčině vám činiti ráčí, při podpisu JM^{ti} zůstává a tak naspěch pro jiná mnohá a pilná JMC. zanepřázdnění zhotoveno býti nemůže, protož jménem a na místě JMC. [tudíž z úřadu svého (fol. 271')] vám poroučím, abyste je... do další JM^{ti} a spravedlivé resolucí v nejmenším nestěžovali jináče nikoliv nečiníce.“ — a pod.

podle relace a usnesení soudu appellačního. V českých registrech přicházejí obraty „Na zdání z appellací“, „Na dobré zdání z appellací vyšlo“ anebo „Na zdání pánů nad appellacemi“ a pod.;¹⁾ v německých poznámka taková zní pravidelně „Relacio appellacionum“.²⁾ Někdy dokonce jest i poznamenáno, aby zdání appellačního soudu bylo do listu vloženo jako příloha.³⁾

Zápisy listů posílačích do register dály se, jak již z dělení jednotlivých svazků na odstavce podle let a měsíců možno poznati, v pořádku chronologickém. Z toho důvodu byly koncepty, dříve nežli se podle nich registrovalo, chronologicky seřazovány, takže pak omylů v zapsání jich do register jest celkem velmi málo. Aspoň v hlavních rysech jest proto chronologie ve všech svazcích zachována.⁴⁾

Byl-li přece nějaký list opominut a teprve dodatečně do register zapsán, tu v prvých svazcích písař u zápisu nesprávně zařazeného a potom i na příslušném místě naznačuje zvláštním znaménkem s vysvětlující poznámkou, kam ten zápis měl býti správně zařazen.⁵⁾ Později pak, kdy již jednotlivé měsíce byly od sebe oddělovány prázdnými stránkami, jsou opomenuté zápisy beze

¹⁾ Sv. 101, 113, 114, 115, 116 i 55 — dokladů mnoho.

²⁾ Sv. 97 a 107.

³⁾ V tom případě stojí pozn. „Include“ nebo přímo „Includatur relacio appellacionum“.

⁴⁾ V českých registrech častěji přichází omyl zaviněný tím, že zápisy nesou datum podle svátků svatých; a tu špatné zařazení je ovšem spíše možné nežli v registrech německých, kde listy datovány jsou průběžně. — Rovněž nutno vzíti v úvahu, že hrubé porušování chronologie, v některých svazcích přicházejících, zaviněno bylo přeházením listů při vazbě a pod.

⁵⁾ Na př. Sv. 41 fol. 479: „# Na listu .9. za tímto jest ten list vepsán, kterýž zde státi měl“; a vskutku na fol. 487 jest pak dotýčný zápis učiněn; a tu k němu připojena opět pozn.: „# Hledej před tímto listem na .9. tohoto znamení“. — Podobně i v registrech německých: na př. ve Sv. 14 fol. 182 v prosinci 1535 jest učiněna pozn. „Mit disem zeichn sein zwen bevelh in marcy nachfolgend zu finden“ — a vskutku v březnu 1536 u příslušných zápisů stojí příslušné znamení s pozn. „Diser bevelh soll im monat December steen“. — Příkladů více: Sv. 7 pag. 276/284, Sv. 40 fol. 53/74, 68/75 a mn. j. — Ojediněle tento případ i za Rudolfa; tak Sv. 115 fol. 201' „Najdeš tu kopii v měsíci Octobris in numero oc. v létě 1607“ a pod. i v Sv. 101 fol. 35, Sv. 116 fol. 17 a j.

všech poznámek zapisovány na konci měsíce, do něhož patří,¹⁾ anebo i (ač velmi zřídka) na konci celého roku.

Pokud jde o úpravu register,²⁾ jest jistý rozdíl mezi dobou Ferdinandovou a Rudolfovou — a proto o této otázce pojednáme o registrech každého z těchto panovníků zvláště.

Za Ferdinanda možno o úpravě jeho register celkem říci, že při vši jednoduchosti přece jest úhledná. Zápisy jsou psány písmem kursivním, avšak ne neúpravným a nečitelným, nýbrž jen něco málo běžnějším obvyklým písmem té doby. Někteří písaři zdobí pak písmo anebo i strany vzdušnými vlnovkami; obzvláště pěkně působí vlnité ozdoby při dolním a horním okraji stránky. V některých svazcích najdeme dokonce i překrásně provedené a vyzdobené iniciálkami.³⁾

Časem ustálil se obyčej odlišovati vlastní zápis od jeho nadpisu, aby tím vzhled stránky nabyl úpravnějšího rázu a aby se jednotlivé zápisy tím zjevněji odlišovaly. Proto bývá nadpis psán buď písmem větším a silnějším anebo typy podobnými písmenám tiskařským. Obyčejně zápis i nadpis jest psán týměž písařem a snad i současně. Avšak máme (aspoň u některých písařů) přímo známky toho, že obé psáno jest odděleně, že dříve zapsán byl text a teprve potom k němu připojeno záhlaví. Tak vidíme na př., že někdy obé je psáno zjevně jiným inkoustem⁴⁾ nebo i jiným písařem⁵⁾ anebo i to, že někdy k zapsanému listu nadpis schází.⁶⁾ Poznatek, že nadpis byl psán v jiné době než text zápisu potvrzují také případy,

¹⁾ Sv. 13, 62, 97 a j.

²⁾ Jednotlivé knihy psány jsou podle všeho na nevázané složky, jež teprve pak byly dohromady sešity a svázaný. Tak v některých svazcích nacházíme ještě místy jejich značení (tak na př. ve Sv. Roudnický, Sv. 11, 26, 36, 40 a české svazky Rudolfovy); složky ty čítaly zpravidla šest dvojlistů a značeny jsou původně písmenou abecední s připojenými římskými čísly (na př. A, AI, AII, AIII, AIV. a AV.); při vazbě pak byly (v reg. Rudolfových) nově očíslovány. — Při seřezávání velice často odříznuta původní foliace, takže musela býti nahrazena novou.

³⁾ Sv. 33, 40, 44 a j.

⁴⁾ Sv. 7, Sv. 44 fol. 460 a násl. a j.

⁵⁾ Sv. 44 a j.

⁶⁾ Sv. 7 str. 472—4, 519—21 — Sv. 30 fol. 79' a 80' — Sv. 54 fol. 202' a násl. — a jinde.

kde nadpisy byly nesprávně umístěny, takže pak musily býti buď opraveny¹⁾ nebo zaměněny.²⁾

Při tom lze ještě zdůrazniti, že úprava svazků z konce let třicátých, nebo z let čtyřicátých jest daleko úhlednější nežli úprava svazků prvých. V těchto svazcích bývají totiž zápisy často mřežovány anebo připisovány tu poznámky, které se vztahují k vydávání listů a pod. — Tak se stává, že někdy zde byl zapsán jeden list dvakráte; tu ovšem jeden ze zápisů byl zmřežován a to buď beze vsí poznámky³⁾ nebo (ale jen v německých knihách) s označením „Steet hernach“⁴⁾ nebo „Steet hiervor“⁵⁾, třeba také s udáním kde.⁶⁾

Jindy zmřežování zápisu provedeno z toho důvodu, že na př. list byl zničen,⁷⁾ nebo že nebyl doručen⁸⁾ anebo že adresát jej nechtěl přijmouti⁹⁾ a pod. — v tom případě jest pokaždé po straně zrušeného zápisu vysvětleno, proč k zmřežování došlo.

Často se také stávalo, že do register vložen byl zápis listu, který vůbec nevyšel; a tu opět postranní poznámka na případ takový upozorňuje; v českých listech zní vesměs „Nevyšel“,¹⁰⁾ v německých „Ist nit ausgangen“.¹¹⁾ Podobně bývá poznamenáváno na okraji

¹⁾ Na př. Sv. 2 fol. 316, Sv. 14 fol. 126 a j., Sv. 44 fol. 415', 469 a j.

²⁾ Na př. Sv. 26 fol. 197 „Diser titel gehört hinüber und der andre herbei“, fol. 254 „Diser titel gehort zu dem ander schreiben“ a pod.

³⁾ V českých na př. Sv. 32 fol. 146, Sv. 34 fol. 110', Sv. 38 fol. 5 a j. — v německých Sv. 6 pag. 88, 126 a j., Sv. 7 p. 472—4, 519—21 a j., ve Sv. 14, 21, 36 a j.

⁴⁾ Sv. 6 p. 334/5, Sv. 7 p. 175, 345, Sv. 2 p. 299, Sv. 12 pag. 3, 313, Sv. 14 fol. 184, 210', Sv. 43 fol. 72', Sv. 44 fol. 11' a j.

⁵⁾ Sv. 14 fol. 251, Sv. 36 fol. 129' a j.

⁶⁾ Na př. „Steet hernach im marzi“ a pod.

⁷⁾ Sv. 2, pag. 302 „Ist aufgehebt und cassiert worden“.

⁸⁾ Na př. Sv. 17 fol. 55 „Ist nit geantwort“ — Sv. 36 fol. 310' „Steet im 49 Jar den 22. Marci; wiewol diese brief gefertigt, aber nicht uberantwort werden, derhalben sie aus diser registratur getan“. — Sv. 71 fol. 57 „Toto psaní z kanceláři nevyšlo, nýbrž tu zůstalo“ — a pod.

⁹⁾ Sv. 2 p. 227 „Will den brief nit annemben“ — Sv. 17 fol. 66 „Hats nit genumben“ a pod.

¹⁰⁾ Sv. 11 pag. 91, 92 a j. — Sv. 13 p. 189, 190, 423 a 550 — Sv. 16 pag. 5 a 73 — Sv. 34 fol. 32, 88 a j. — Sv. 41 fol. 235—536' (celkem 53 listů s „nevyšel“), XVII. A. 27 fol. 21, — Sv. 71 fol. 200', 249 a j.

¹¹⁾ Tak ve sv. 12 fol. 80', Sv. 6 p. 63, Sv. 14. fol. 105' a 107, Sv. 17 fol. 48' — Sv. 48 fol. 252 a 320' — a jinde.

zápisu i obnovení listu, t. j. že list příslušný v témž znění byl znovu vystaven a kdy,¹⁾ — nebo zjinačení („verbesserung“) missivy, t. j. že text její byl z nějakých příčin opraven, takže vyšla až později.²⁾ Avšak ani takovéto poznámky a škrty úpravu zmíněných svazků v podstatě neporušují.

Úprava register doby Rudolfovy celkově nevyrovnává se úpravě register Ferdinandových. Netýká se to písmá, které jsouc okrouhlejší a větší, bývá leckdy i čitelnější nežli za Ferdinanda. Méně úhledný je celkový vzhled stránek, jenž trpí tím, že jednotlivé zápisy jsou od sebe velmi nezřetelně oddělovány, a jeden na druhý těsně připojovány. Tomu neodpomáhá ani to, že nadpisy jsou často psány nejen silnějším, ale i odchylným písmem, ani zvyk některých písařů měniti ductus písmá tím způsobem, že jeden zápis píše písmem stojatějším, druhý pak ležatějším.³⁾

Od register Ferdinandových liší se svazky doby Rudolfovy na prvý pohled i tím, že zápisy v jednotlivých měsících jsou po straně průběžně číslovány;⁴⁾ čísla ta odpovídají číslům přicházejícím na konceptech, podle nichž se zapisovalo do register.

Jinou charakteristickou známkou Rudolfových register jest i to, že ve všech svazcích jest občas mezi zápisy vynechána řada mezer, do nichž zápisy teprve měly býti doplněny; místa ta byla zůsta-vena pro určité koncepty, které patrně nebyly po ruce, aby mohly býti zapsány ihned. Aby pak písař věděl, pro který koncept to které místo je necháno, poznamenal si u těch mezer pokaždé číslo příslušného konceptu. Zpravidla činili písaři tyto poznámky tak přímo do knihy,⁵⁾ ač máme i doklady, že k tomu užívali také

¹⁾ Na př. ve Sv. 16 pag. 26 „Tento list jest obnoven na dvě osoby N. N. Dán ve Vídni...“, nebo Sv. 14 fol. 163 „Ist erneuert inhalt des datum...“, „ist wie der umbgeschrieben und des dats-gesetzt“ (Sv. 43 fol. 38) a tak pod.

²⁾ Na př. Sv. 62 fol. 202 „Jest zjinačena tato relací“ — Sv. 71 fol. 200' „Nevyšel — zjinačen“, — Sv. 14 fol. 130 „Ist gepessert worden, stet hernach im December“ a p.

³⁾ Na př. ve Sv. 101, 111, 113.

⁴⁾ Provedeno jest číslování to ve Sv. 101, 111, 113, 114, 115, 116 a 55; v německých zlomech nepřichází.

⁵⁾ Sv. 100, 111, 113, 114, 115, 116 a 55.

vlepovaných lístků, na nichž je také napsáno jen číslo,¹⁾ anebo někdy i heslovitý obsah toho konceptu.²⁾

Zapoměl-li pro zápis konceptu zůstaviti prázdno místo, uvedl na příslušném místě jako marginálii jeho číslo s poznámkou „N^o—“. Jinde hledej spacium³⁾ a pod. — Ztratil-li se nějaký koncept nebo nebyl-li vůbec snad ani zhotoven, je na náležitém místě uvedeno toliko jeho číslo (aniž by však mezera byla vynechána) s poznámkou, že příslušné číslo zápisu nemá.⁴⁾

Nevyšel-li snad nějaký list nebo byl-li zjinačen, jest zapsán jen nadpis zápisu s příslušným číslem; místo pro text však vynecháno není, nýbrž pod zápisem poznamenáno prostě „Nevyšel“,⁵⁾ „Nevyšlo, jinému dáno“,⁶⁾ „Nebylo psáno“,⁷⁾ „Zjinačeno“⁸⁾ a pod.

O obnovení, t. j. druhém expedování téhož listu téměř adresátu činí se, podobně jako jsme shledali za Ferdinanda, příslušná poznámka po straně zapsaného textu s udáním, kdy se tak stalo.⁹⁾

Tyto a podobné poznámky zdály by se svědčiti, že registra Rudolfova byla psána po menších částkách v podstatě současně s dobou, z níž pocházejí listy do nich zapsané. Tomu však se knihy samy brání, odvolávající se někdy již i na rok následující¹⁰⁾ — a tak nezbývá než předpokládati, že poznámky tyto byly připsány již na konceptech, z nichž pak do register byly přepisovány.¹¹⁾ A tak možno o svazcích register Rudolfových říci,

¹⁾ Sv. 111 fol. 13 a 26.

²⁾ Sv. 111 fol. 11 — lístek týká se vyhrazení místa pro zápis čtyř konceptů: čís. 22, 23, 24 a 25. Zní pak: „22. Spokojení Ondřeje Zunik...||23. Spokojení Jana Tiss. Doroty...||24. 25. Commissi Lud. Nossovi...“

³⁾ Sv. 111, Sv. 113 fol. 119' a j.

⁴⁾ Sv. 110 fol. 198 („N° 41 deest“), Sv. 111 fol. 76 („22 Nebyla“) a j.

⁵⁾ Dokladů mnoho ve všech svazcích.

⁶⁾ Sv. 115 fol. 90'.

⁷⁾ Sv. 111 fol. 94'.

⁸⁾ Sv. 111 fol. 94' — Sv. 113 fol. 65' — Sv. 116 fol. 72 („nevyšlo, zjinačeno“), 86', 91 a j.

⁹⁾ Na př. ve Sv. 111 fol. 33' „Jest podruhé psáno a teprve v středu po - - - vyšlo“ nebo „Podruhé psáno a obnoveno s dat- -“ (fol. 52') a pod.

¹⁰⁾ Tak na př. ve Sv. 115 na fol. 150' „Ta kopie se najde v létu 1607 v Februari“, ač svazek z roku 1606 — a pod. i jinde.

¹¹⁾ Působení konceptů na registra v době Rudolfově je zvláště silné

že nebyly psány současně s expedovanými listy, nýbrž že se do nich zapisovalo až po čase (byť i časový rozdíl nebyl velký) a to najednou podle konceptů již zcela srovnaných a připravených.

Při řešení otázky doby, v níž vzrůstaly jednotlivé svazky register Ferdinandových, myslím, že je nutno činiti rozdíl mezi svazky staršími a novějšími.

Ve svazcích z let třicátých potkáváme se, jak svrchu bylo řečeno, s úpravou méně úhlednou nežli později, s písmem poměrně značně zběžným, s častým střídáním rukou i inkoustu; kromě toho v nich zvláště přicházejí i ony poznámky o tom, že list nevyšel nebo byl změněn, dále škrty celých zápisů, četné opravy v textu (ať již písařem samým nebo jiným při kollacionování učiněné) a doplňky na okrajích. To vše vedle jiných ještě určitějších známek¹⁾ nasvědčuje — jak myslím — tomu, že knihy rostly současně neb aspoň souběžně s listy, které jsou v nich zapsány. Jinak řečeno v té době se do register zapisovalo postupně.

Ale koncem let třicátých a zejména pak v letech čtyřicátých a dalších jest vzhled registraturních knih již zcela jiný. Písmo je zde klidnější, ruce se mění jen velmi zřídka, ony škrty zápisů, opravy, dodatky, jakož i poznámky na okrajích přicházejí již jen zcela vý- — tak na př. pod jejich vlivem leckdy i datum v listech českých udáno jest průběžným počítáním tím, že opsáno bylo převedené datum z konceptů; tak na př. „Dán na h. n. p. (= hradě našem pražském) 25. Aprilis 1589“ nebo „- - - 14. dne Julii léta oc. 1603“ a pod. — Příklady ovšem není příliš mnoho; tak Sv. 101 fol. 48, Sv. 111 fol. 208', Sv. 113 fol. 15, 99 a j., Sv. 116 fol. 16, 211 a j., Sv. 55 fol. 246' a pod.

¹⁾ Tak na př. ve Sv. 6 pag. 434: zapsán tu text dvou listů v jednom zápise bez udání adresáta, ale s pozn. „Zwen gleychlautund glaubbrieff an „ a „Zufragen den Zetring, an wen man die 2 überschrift dieser brief in Slesien gestellt hat“ — to bylo jistě jen možné při vzniku současném. |—| A podobně o souběžnosti vzniku register se zapsanými listy svědčí zápis ve Sv. 11 na pag. 123/124 — list zapsán a opatřen postranním „nevyšel“ — zápis totiž pořízen byl podle konceptu a když pak list nevyšel, poznámka připsána; datum listu je 6. prosince 1533. Později však list přece jen vyšel, s nepatrným škrtem v textu; tu v zápise v registrech ono postranní „nevyšel“ zmřežováno a původní datum nahrazeno nadepsaným datem novým (20./II. 1534); všechny ty změny provedeny jsou inkoustem jiným. Z toho pak plyne, že zápis prosincový musel již býti zapsán v registrech před únorem následujícího roku.

jimečně; stránky register bývají okrašlovány ozdobnými vlnovkami a iniciálkami, takže již i celé vzezření knih svědčí o zcela jiném způsobu jejich vzniku. Do knih se nezapisuje již souběžně a současně s vydáváním listů do nich zapsaných, nýbrž vždy až po čase podle shromažďovaného materiálu, a to pravidelně po větších částech najednou.

Kdy asi jednotlivé registraturní knihy byly psány, nelze přesně určit. Jen u některých¹⁾ lze podle zvláštních poznámek anebo narážek dojíti k dohadu aspoň pravděpodobnému. Tak na příklad z toho, že ve svazku 21. (pro rok 1539) v nadpise měsíce dubna byl původně napsán letopočet „Monat Aprilis 1542“, teprve později škrtnutý a správným 1539 nahrazený, lze s jakousi pravděpodobností souditi, že vznikl asi toho roku, 1542. Podobně je tomu i ve svazku 30. (na rok 1544); také zde v nadpise měsíce května bylo původně psáno „Monat May 1549“ a teprve dodatečně opraveno. Avšak větší oporou správnosti mínění, že svazek byl psán podle toho až r. 1549, jest zde i to, že též letopočet jest vepsán v ozdobných vlnovkách měsíce července jinak správně datovaného.

Ve svazku 33. z roku 1545 na pozdější vznik ukazuje již i to, že v měsíci únoru²⁾ přicházejí již i některé zápisy z r. 1546, takže již proto musíme jeho napsání klásti až za tento termín. Avšak dobu, kdy byl napsán, lze datovati ještě přesněji. Za závěrečnou poznámkou na konci knihy „Ende des XLV. Jars“ přichází totiž ještě jakýsi obrazec s letopočtem 1547 a s heslem „Sit salus sempiterna“ (zkráceno: S.S.S.). Takového rčení bylo ve středověku častěji užíváno při dokončení rukopisu a poněvadž jest při něm připsáno i datum, smíme se s velikou pravděpodobností domnívati, že ten svazek byl vskutku dopsán r. 1547.

Také svazky 24. a 28. již samy svou povahou ukazují, že byly napsány později. Svazky ty obsahující zápisy z let 1541—1543 a 1543—1547 stýkají se s jinými svazky celkové řady německých register.³⁾ A tu srovnáváme-li zápisy svazků těchto a oněch, shle-

¹⁾ Tak z německých register u Sv. 21, 24, 28, 30 a 33, u českých pak toliko u Sv. 71.

²⁾ Sv. 33 fol. 51' a 52.

³⁾ Tak Sv. 24 se Sv. 23, 25 a 26, a Sv. 28 ve sv. 26, 30, 33, 36 a 40.

dáváme, že se obsah jedněch neopakuje v druhých, nýbrž že se navzájem doplňují. Jelikož pak svazky č. 24 a 28 proti druhým registrům¹⁾ v jistých měsících mají často velmi málo zápisů, vyplývá z toho, že ony musí být svazky doplňkovými, určenými pro zápisy těch listů, které při psaní svazků celkové řady byly opomítnuty. A tím jest ovšem dáno, že mohly vzniknouti až potom, když příslušné svazky druhé byly už hotovy. Poněvadž pak, jak jsme zjistili, svazek 30. byl psán podle všeho až r. 1549, možno za ten rok posunouti i napsání doplňkových svazků č. 24 a 28.

Z českých register blíže stanoviti dobu vzniku lze toliko u sv. 71.²⁾ Celý ráz jeho písma jakož i úpravy listem 196 počínajíc, ukazuje až na dobu Rudolfovu: tak spojování intitulace s oslovením v prvé řádce textu, zkracování stereotypních obrátů závěrečných, ukončování jednotlivých měsíců obraty „Konec toho měsíce“ a zejména pak průběžné číslování zápisů v jednotlivých měsících na okraji knihy, což za Ferdinanda nikdy nepřichází.³⁾ To vše jsou přímé doklady tak pozdního vzniku v době Rudolfské.

U všech ostatních svazků, jak řady české tak i německé, dobu vzniku stanoviti nelze.

A tak jako výsledek pro všechny svazky register královských missiv lze říci, že zprvu (zhruba řečeno asi až do konce let třicátých) byly psány souběžně a postupně s vydáváním listů, které obsahují, ač ovšem psány jsou podle konceptů. Další pak svazky, a to jak Ferdinandovy tak i Rudolfovy, psány jsou vesměs vždy až po určité době (ať již delší nebo kratší) podle připravených konceptů pravidelně po větších částech najednou.

¹⁾ Často nepřichází v nich zápis žádný a tu je při názvu měsíce pozměněno „Ist nichts ausgegangen“ — avšak nelze výrok ten bráti doslovně — zápisy přicházejí v Sv. druhých —, nýbrž toliko že nebylo již co v měsících příslušných doplniti.

²⁾ Týká se let 1561—1562.

³⁾ Kniha sama hlásí se vznikem svým až k r. 1576 — obsahuje totiž na listech 152, 166 a 170 mezi správnými zápisy i zápisy z „- - - léta oc. LXXVI.“; ovšem je možno, že psána ještě později!

B. Registra missiv nejvyšších úředníků zemských.

Česká kancelář, jak jsme již dříve poznali, byla též expedicí nejvyšších úředníků zemských a místodržících, Proto by nijak nepřekvapovalo, kdyby v ní vedle register královských listů posilacích byla vedena také registra missiv, které tito úředníci ve jménu panovníkově vydávali. O tom, že jejich listy byly opravdu registrovány, nemůže býti pochybnosti, poněvadž se na konceptech jich vyskytují rovněž zřejmé stopy činnosti registrátorovy. Avšak registra ta se ztratila až na zcela nepatrný zlomek, který se týká listů nejvyšších úředníků vydaných v březnu r. 1613.¹⁾

7. Registra a kopiáře missiv české komory.

Již v prvé své instrukci pro českou komoru z 25. března 1527²⁾ nařizuje Ferdinand komornímu sekretáři Žabkovi, aby všechny důležitější listiny z komory vycházející dával řádně registrovati; listiny ty dělí pak na listy pergamenové pod velkou pečetí vydávané a na listy otevřené a poselací. Následující instrukce pro komoru z 24. dubna 1530³⁾ doplňuje předešlá ustanovení tím, že podává výčet knih registraturních a kopiářů, které má kancelář komorní vésti.⁴⁾ Jsou to 1. registra zpráv a dobrých zdání („underrichtungen und missiven“), jež komora podává ke dvoru; 2. knihy missiv („gemeine missive“), jež se píše z komory; 3. knihy nařízení („befehle und gescheffte“) daných ve věcech komorních; 4. knihy rozhodnutí a nařízení („gescheffte und antworte“), jež dojdou komoru ode dvora — a dále pak ještě 5. registra majestátů pro komoru daných a 6. kopiáře starých zápisů, svobod a privilegií.

¹⁾ Obsažen jest ve svazku 55 na listech 292—303.

²⁾ Čelakovský: „Registra“ str. 72, resp. 48 pozn. 3.

³⁾ Čelakovský, ibid. str. 72 pozn. 2.

⁴⁾ „... Und der gemelt unser chamersecretari soll furohin jerlich dise registratur puecher mit ordentlichen und vleissigen tabulatur und numerirn haltens nemlich...“ (srov. Čelakovského na uv. místě).

A skutečně tato instrukce byla pak pro vedení register v kanceláři české komory směrodatná; opravdu vidíme, že aspoň do osmdesátých let XVI. stol., pokud se nám totiž registra komorní zachovala, rozpadají se v oddíly touto instrukcí naznačené.

Pokud jde o registraturu listů poselacích v české komoře vedenou, lze ji dělití jednak v registra, t. j. knihy opisů missiv z komory vydávaných, jednak v kopiáře, t. j. knihy opisů missiv do komory došlých. Registra pak vedena v dvojím oddělení — jak to zmíněná instrukce předpisuje: v jednom zapisují se missivy různým adresátům doručované, v druhém pak zprávy komorou dvoru posílané. A podle tohoto hlediska chci v dalším postupovatí.

a) Registra missiv ve věcech komorních různým adresátům daných.

Registra tato obsahují zápisy listů poselacích jednak panovníkem samým, pokud pobýval v Čechách, jednak jeho zástupcem, jimž opět v letech 1547—1566 byl arcikníže Ferdinand, nebo samými radami české komory vydaných v záležitostech komorních.

Listy takové týkají se jednak správy majetku komorního jako statků, regálů a královských měst, těžení a prodeje kovů, vývozu a dovozu do země, celnictví a pod. — jednak správy finanční: tak o vybírání berní, posudného a jiných dávek; o platech, penězích zádušních a sirotčích, o kšaftech a pod. Jiné listy se týkají účetní kontroly a revise všech úředních výdajů v zemi; opět jiné zaslání účtů do komory. Jinými listy se ukládá berníkům a výběřím, aby na řádku u kvitanci vyložili jistou sumu na tu a tu věc. Sem patří také žádosti za poskytování úvěru králi a posečkání mu s placením dluhů a mn. j.¹⁾

Jelikož původně působnost komory vztahovala se neobmezeně na všechny země koruny české, rozdělila se časem její kancelář podobně jako královská z praktického hlediska na dvě oddělení: české a německé. A podle toho pak vedena byla i dvojí řada register. Řada česká je úplnější; zachovala se nám v poměrné úplnosti z let 1549—1579.²⁾ Z německé řady máme toliko roztroušené zlomky

¹⁾ Obsah tudíž je rovněž, byť kompetenčně omezen, velmi bohatý.

²⁾ Sr. v příloze II. A.

z let 1543—1569 a to ještě s velikými mezerami¹⁾ Všechny dochované svazky uloženy jsou opět v archivu ministerstva vnitra v Praze, jsou však tam zařazeny do jedné serie spolu s registry královské kanceláře. Na hřbetech napsáno novodobé pojmenování a to knihy české mají označení „Böhmische Ausgaben vom Jahre —“, německé „Kaiserliche Befehle vom Jahre —“.

Soudobý název české řady — jak možno seznati z nápisů přicházejících na dochovaných původních deskách²⁾ — byl týž jako dnešní „Česká vydání“. — U německých svazků lze pak jen podle dvou dochovaných titulních listů³⁾ a zmíněné instrukce vysloviti domněnku, že název jejich byl „Gemaine sachen von der camer ausgangen...“.

Jednotlivé knihy, pokud jsou v nich listy z období několika let, bývají děleny⁴⁾ v oddíly podle kalendářních let,⁵⁾ které se pak dále rozpadávají v odstavce podle měsíců.⁶⁾ Měsíce jsou zpravidla nadpisovány pouhým jménem,⁷⁾ ba někdy se stává, že, nadpisy schází, ačkoliv odstavce jsou dodržovány.⁸⁾ Jednotlivé odstavce následují někdy za sebou přímo a beze všech mezer, jindy však mezi nimi bývá i více stran prázdných. Nový rok začíná ovšem pokaždé na novém listě.

Ačkoliv jsou knihy určeny pro zápisy listů poselacích, přece podobně jako v královských registrech missiv také zde jest zregi-

¹⁾ Sr. v příloze II. B.

²⁾ Sv. 53, 61 a 69; kromě toho na ořizce sv. 46 jest rovněž psáno „Böhmische Ausgaben“. — Ostatní knihy názvů nemají.

³⁾ Sv. 29 a 83; ostatní postrádají jakéhokoliv označení.

⁴⁾ Nehledím zde k Sv. 46, v němž provedeno jest i dělení knihy podle listů arciknížete a krále Ferdinanda; tak na fol. 1: „Psaní JM^{ti} arciknížete Ferdinanda...“, fol. 6 „Počínají se psaní od JM^{ti} královské; nejprve...“ a na fol. 100 opět „Počínají se zase psaní JM^{ti} arciknížete Ferdinanda na místě JM^{ti} královské; nejprve...“. — Dále však již ani v tomto svazku dělení to není provedeno a v dalších pak již ani jednou nepřichází.

⁵⁾ V českých vždy pod nadpisem „Léta Božieho (Páně) --“.

⁶⁾ V německých registrech provedeno ve všech svazcích, v českých teprve červencem r. 1553 počínajíc.

⁷⁾ V českých někdy jméno latinsky i česky; na př. „Měsíc Julius 1553 Červenec“ a pod.

⁸⁾ Na př. ve Sv. 39 rok 1548, ve Sv. 55 a j.

strován značný počet listů otevřených; i ony se ovšem týkají věci komorních a jsou vydány rovněž králem, arciknížetem nebo i komorou. Tak nacházíme tu zejména mandáty a patenty, listy věřící (hlavně arciknížetem vydávané), rozhodnutí (abschiede) a instrukce¹⁾ v záležitostech komorních, zvláště pak celou řadu listů výhostních²⁾ a kvitancí, kteréžto dva druhy vydávají výhradně zřízené rady komory.

Přes to ovšem missivy ve všech knihách daleko převládají. Zápisy jejich mají pak v podstatě touž formu, ať jde o missivy královské nebo arciknížecí anebo i komorní.

Nad vlastním zápisem textu missivy stojí opět nadpis, v němž jest pravidelně, a to jak v registrech českých tak i německých, uveden adresát listu a stručný obsah³⁾ listu.

Pod nadpisem pak, ačť jen u listů královských a arciknížecích, jest ve zvláštním řádku označena intitlace, stylisovaná vždy „Ferdinand král oc. (kunig)“ a „Ferdinand arcikníže oc. (ertzherzog oc.)“, aby se hned na prvý pohled mohlo rozeznati, kým z obou ten který list byl vydán. U listů rad komory požadavku tomu v českých registrech učiněno jest zadost tím, že s počátku⁴⁾ bývá původ listu naznačen v záhlaví zápisů⁵⁾; později poznámkami umístěnými rovněž v řádce pod nadpisem, tudíž tam, kde v druhých listech stojí intitlace.⁶⁾ Poznámky ty bývají vyjádřeny asi takovými obraty: „Od komory oc.“, „Od pánnov rad komory české oc.“ a pod. — V německých registrech podobné označování listů z komory zpravidla nepřichází.⁷⁾

¹⁾ Avšak i pro komorní instrukce byla vedena zvláštní registra; zachoval se (ve smíšeném svazku č. 29) jich však toliko nepatrný zlomek z let 1555—1557 a 1564—1565.

²⁾ Jsou to listy stran propuštění poddaných na statech komorních z člověčenství; stylisovány jsou zcela stereotypně.

³⁾ Na př. „Rychtáři v Kaplici o silnice k pomezí rakouskému opravování“; v německých „An N. N. das und das ... betreffend“ nebo „An N. N., daß er das und das ... tun soll“.

⁴⁾ Sv. 46 — v následujícím se to již nevyskytuje.

⁵⁾ Tak na př. „Od komory české hejtmanu na Krivoklát o Augustu“ a pod.

⁶⁾ Tak ve Sv. 61 a 69 (rok 1558, 1559 a 1562).

⁷⁾ Nehledím zde k několikaletému slůvku „Chamer“

Vlastní text zápisu zachovává opět úplné a nezkrácené znění listu. Toliko někdy obvykle ustálené obraty (jako oslovení a formulky závěrečné) bývají zkracovány naznačením počátečních slov.

Kromě této pravidelné formy zápisů přichází jen v jednom svazku register úprava odchýlná, pokud jde o listy arciknížecí¹⁾ a v jiném u listů komorních.²⁾

Jsou-li listy panovníkovy ve věcech komorních za jeho pobytu v Čechách vyšle zapisovány v registrech vedených v kanceláři české komory,³⁾ tu zdá se ovšem pravděpodobným, že z ní i vycházely. Možné to ovšem bylo, neboť missivy podle usnesení sněmovního z r. 1541 mohl panovník vydávati ze všech svých kanceláří. V tom případě ovšem je pravděpodobno,⁴⁾ že, měly-li listy tyto podpisy úředníků vedle podpisu císařova, byly to podpisy presidenta, rad a sekretáře české komory.⁵⁾ — A domněnka ta, že opravdu vycházely z kanceláře komorní, posiluje se pak skutečně tím, že u některých zápisů⁶⁾ královských missiv je v registrech připsána na okraji poznámka „Vyšel z dvorské kanceláře české“. ⁷⁾ Poznámka

a stojícímu vždy vpravo pod zápisem tam, kde v originálech vskutku stojí podpis. — Jinde to není!

¹⁾ Tak ve Sv. 52. — V prvé jeho části (fol. 1—34, t. j. r. 1553) tvoří nadpis zápisu toliko intitlace arciknížete, kdežto adresa (vždy však bez udání obsahu) položena je vlevo pod text missivy. — V druhé pak části (t. j. roku 1555, fol. 35—77) naproti tomu zápis nadepsán je vždy obsahem listu, takže intitlace zde vůbec schází — adresa zůstává totiž opět vlevo pod textem.

²⁾ Sv. 29.: zde v nadpisu opět jen obsah, kdežto adresát rovněž stojí vlevo pod zápisem.

³⁾ Nepřichází toliko za Ferdinanda I., nýbrž i za Maximiliána II. (ve Sv. 84 a 90 B z let 1569—1576 přichází celkem asi 27 jeho missiv pravidelné stylisace) a Rudolfa II. (tak zejména v r. 1579 a 1581.)

⁴⁾ Určitý soud pronést se rozpakuji, neboť nepodařilo se mně podepřítí domněnku tu ani jediným originálem.

⁵⁾ Sr. instrukce pro komoru z 25. března 1527 (Čelakovský str. 48 pozn. 3.) a výše originály missiv arciknížete Ferdinanda.

⁶⁾ Na př. Sv. 53 fol. 278, Sv. 69 fol. 21', ale zejména pak za Rudolfa II. v r. 1581: Sv. 68^{1/2} pag. 468, 469, 474, 485 a j.

⁷⁾ Podobně i u jednoho listu arciknížete Ferdinanda (Sv. 55 fol. 32) jest násl. pozn. „Nota: Dise copey ist in der behemischen Hofcanzlei ausgegangen und ist doch ein Camersach!“

ta má zajisté naznačiti, že těchto několik listů vydáno bylo jinak nežli ostatní missivy panovnickovy v registrech těch zapsané.¹⁾ Ovšem bezpečný závěr dosud učiniti nemohu, třebaže domněnka zde vyslovená jest něčím více než pouhou domněnkou.

Byl-li list téhož znění psán několika adresátům, byl přirozeně do register zapsán zase jen jednou a pod textem zápisu podobnými obraty jako v registrech missiv královských. Tak na př. „In simili (mutatis mutandis) N.N.“, „V táž slova N.N.“, „Idem an N.N.“ a pod. — bylo označeno, komu ještě kromě adresáta v nadpise uvedeného list ten byl poslán.

Byl-li snad jeden a týž list omylem zapsán dvakrát, byl mřežován buď s příslušnou poznámkou anebo i bez ní; a podobně označeny byly i případy jiné; tak na př. že jistý list, ač do register zapsán, přece nevyšel²⁾ a pod.

Zápisy následují po sobě obyčejně přesně chronologicky:³⁾ byl-li některý zápis náhodou opomenut, dodán byl vždy na konci příslušného měsíce. Někdy však porušena je chronologie tím, že mezi zápisy jednoho roku vepsány jsou chronologicky zcela přesně zápisy téhož měsíce, avšak roku následujícího.⁴⁾ To ovšem jest možné jen tím, že se do knih nezapisovalo současně s vydáním listů, které jsou v nich registrovány. Je to bezpečným znamením, že zápisy do těchto register děly se podle nashromážděných konceptů teprve po delším čase.

Úprava knih jest celkem pěkná a úhledná.⁵⁾ Psány jsou sice opět obvyklou kancelářskou kursivou, při čemž však nadpis zá-

¹⁾ Zajímavé je i to, že u listů královských aspoň mnohých, v datum místo obvyklého „Dán na hradě našem pražském“ stává pouhé „Dán na hradě pražském...“. — Třebaže tomu nelze přičítati nějakou zvláštní cenu — neboť jsou to toliko zápisy v registra — přece jen ve spojení s ostatním domněnkou o vzniku listů těch v kanceláři komorní může to posílit.

²⁾ Na př. Sv. 61 fol. 149' „Tento list nevyšel, jest korigován“ — a pod.

³⁾ Nesmíme totiž přihlížeti k porušování chronologie, bylo-li zavineno přeházením složek, na něž kniha původně byla psána, při vazbě; — tak je tomu na př. ve Sv. 67 a 70 A.

⁴⁾ Tak na př. ve Sv. 55 zařazeny jsou zápisy z května 1555 do května z r. 1554, z února 1556 do února 1555 a pod.; ve Sv. 69 do května 1564 zápis z 7./V. 1565 — a tak i jinde

⁵⁾ Dnes některé svazky (zejména 52) utrpěly značně vlhkem.

pisu proveden jest často jinými typy, aby se vzhled a přehlednost jednotlivých stran i celé knihy zvýšila. Stopujeme-li pak otázku, kdy byly psány nadpisy jednotlivých listů, pozorujeme i v těchto registrech, že aspoň některý písař píše nadpis zápisu a vlastní zápis v různých dobách, tedy odděleně. Je to patrné nejen z toho, že se leckdy na př. odlišují barvou inkoustu, nýbrž i z toho, že nadpis musil býti někde až příliš těsně psán, aby se vešel do místa, které bylo k jeho doplnění vynecháno,¹⁾ anebo že některé zápisy (i v celých svazcích) nemají vůbec nadpisů.²⁾ Avšak ani zde není to pravidlem, nýbrž závisí to na zvyku písařově.

Tážeme-li se po době, kdy byly jednotlivé svazky register psány, vidíme, že některé svazky již samy hlásí se do doby o rok pozdější.³⁾ A pro pozdější vznik mluví jak úprava knihy, tak i to, že se v nich jen málokdy mění zbarvení inkoustu a že se také zřídka pozoruje změna rukou; obyčejně vždy celý svazek je psán jedním a týmž písařem. A tak bezpečně lze souditi, že tato registra nebyla psána současně s vydáním listu, nýbrž že byla napsána až po čase podle sebraného a přichystaného materiálu — t. j. konceptů.

Zbývá ještě zmíniti se o rejstřících, které se pro tuto řadu komorních register zachovaly. Rejstříků takových nemáme však ke všem svazkům, nýbrž jen k českým registrům pro léta 1549–1559 a 1569–1578.⁴⁾ U německých knih, které ostatně samy sebou jsou pouhými zlomky původní registratury, se rejstříky vesměs ztratily.

Dochované rejstříky jsou opět abecedně — foliové, t. j. děleny jsou v odstavce podle písmen abecedy, avšak v jednotlivých písmenách následují hesla zápisů po sobě v pořádku chronologickém, tedy tak jak v knize listy přicházejí. Pro prvé období (1549–59)

¹⁾ Na př. ve Sv. 69 fol. 555 a ř. j.

²⁾ Tak ve Sv. 39 únorem 1548 počínajíc; ve Sv. 69 konec roku 1563, ve Sv. 68^{1/2} r. 1568 a 1581 a pak ojedinele. — V případě tom neznáme ovšem adresáta listů; tomu je v r. 1581 zabráněno aspoň někde tím, že adresát bývá tu připsán vpravo pod textem.

³⁾ Sr. pozn. 31 — chybné chronologické zařazování. — Nic určitějšího snad nenapovídá pozn. přicházející v dolním rohu pag. 567 ve Sv. 68^{1/2} z r. 1581 — „19. 8bris 83.“ —; snad jen zase odkaz na dobu napsání knihy.

⁴⁾ Vždy je vevázán vpředu svazku; rejstřík pak ve sv. 84 týká se i sv. 90 B.

vedeny jsou podle jmen osob nebo věcí, jichž se missivy týkají, v druhém období (1569—78) pak podle adresátů. — Odkazy činěny jsou tak, že k příslušnému textu zápisu je pokaždé připsáno folio; na němž je list zapsán, v druhém období (při zřetelu k adresátům) nadpisován je při tom i heslovitý obsah. Rejstříky jsou celkem spolehlivé.

b) *Registra zpráv komory a arciknížete ke dvoru.*

Registra tato ve smyslu instrukce Ferdinandovy, o níž byla učiněna již výše zmínka, obsahují zápisy všech zpráv a listů poselacích, které ve věcech komorních radové české komory anebo v l. 1547—1566 arcikníže Ferdinand posílali ke dvoru. Registra ta se zachovala celkem z let 1531—1568, ovšem se značnými mezerami.¹⁾ Na hřbetě mají vesměs štítky s označením „Hofberichte vom Jahre 15—“.

Původní jejich název²⁾ byl asi „Registraturbuch zu den underrichtungen, so von der behemischen camer an Ku. Mt. hof gethan“. Později byl tento název zjednodušen na pouhé „Bericht an (= gen) hof“ s udáním příslušného roku.³⁾

Na začátku každého z dochovaných svazků jest vevázán vždy rejstřík, vedený opět v abecedních písmenech a chronologicky podle folií i předmětu obsahu missiv.

Jednotlivé svazky, pokud ovšem nejsou již věnovány jen jedinému roku, jsou rozděleny v oddíly podle let, jež v letech 1531—1540 jsou pravidelně nadpisovány „Underrichten an hof von der camer im — Jar ausgegangen“, po té buď bez nadpisu anebo již pod příslušným názvem celého svazku na desce knihy. Každý rok rozpadá se pak dále v odstavce podle měsíců, které jsou nadpisovány jejich pouhými jmény a které jsou od sebe oddělovány pokaždé několika prázdnými stranami.

V době, kdy panovník meškal v Praze, nebyly ovšem ke dvoru posílány žádné zprávy, takže příslušné měsíce v registrech schází,

¹⁾ Srovnej přílohu č. II. C.

²⁾ Tak aspoň zní titulní list prvního dochovaného (Sv. 9.) registra.

³⁾ Název ten zachoval se na původních deskách, jež nás při Sv. 45, 68, 72, 74, 75, 79 a 80 došly.

a to zprvu beze všech poznámek,¹⁾ později se záhlavím příslušného měsíce s poznámkou, že nic nevyšlo.²⁾

Forma zápisů, které jsou vesměs psány v řeči německé,³⁾ je pravidelná. V nadpise uveden je vždy obsah listu, čeho se týká;⁴⁾ adresát však, jímž je pokaždé císař, není nikdy⁵⁾ uváděn. Pod nadpisem následuje přímo⁶⁾ plně vypsáný text. Zkracováno bývá toliko stereotypní oslovení císaře a pak pravidelně se opakující závěrečná formule.⁷⁾

Registra tato byla podle všech známek psána opět až po některém čase,⁸⁾ samozřejmě zase podle konceptů, které si kancelář za tím účelem schraňovala a srovnávala.

Vedle této řady register zpráv komory ke dvoru máme však ještě jinou serii register, která byla až do nedávna uložena ve Vídni a teprve v poslední době byla převezena do Prahy a připojena k ostatním fondům českých register. Jak jejich titulní listy⁹⁾ samy

¹⁾ Tak ve Sv. 9, 15 a 37.

²⁾ Na př. „Februarius, Marcius, Aprilis, Maius, Junius — ist nichts ausgegangen“ (Sv. 45 fol. 6 a pod.) — nebo „October. — In disem bemelten monat Oktober ist an die Röm. Kais. Mt. oc. von der Furstl. Durchlt. oc. noch von der Camer nichts ausgegangen worden“ (Sv. 72 fol. 27c) a j.

³⁾ Listy císaři psány byly převážnou většinou německy; z komory české pak vesměs.

⁴⁾ Byl-li obsah listu složitější, tu pro přehled bývá někdy (na př. ve Sv. 68 a 81) po straně zápisu uváděn heslovitý obsah jednotlivých odstavců.

⁵⁾ Neberu tu v úvahu výjмку v prvním svazku (č. 9), kde adresa „An die ku. Mt. psána je vždy vlevo pod textem; tamtéž vpravo přichází i podpis odesilatele „Von (herrn) camerrathen“. — Nepokládám to za nutné zdůrazňovati, neboť ve všech dalších svazcích jest již pravidelná stylisace.

⁶⁾ Intitulace u listů komory přirozeně není, avšak ani ne u listů arciknížecích — i zde jen podpis pod textem, jenž však v registrech nikdy (s výjimkou zmíněného svazku 9.) označován není.

⁷⁾ Tak titul císaře v listech arciknížecích „Allergenedigister geliebter herr und vater“, v mis. komory „Allergenedigister herr oc.“ — tudíž celý začátek (sr. při originále na str. 70) schází. — Závěrečný obrát je krácen „... und thue Euer Kais. Mt. oc. mich (u komory „thuen — uns oc.) bewelhen oc.“

⁸⁾ Tak opět nepřichází změna inkoustu, rukou a pod.

⁹⁾ Tak Cod 2a (z let 1548 a 1550—51) zve se „Registratur über alle

vykládají, obsahují tyto knihy, celkem neúplně dochované,¹⁾ listy arciknížete Ferdinanda otci posílané, týkající se jak veřejných, tak i jeho soukromých záležitostí.

Vedle listů arciknížecích přicházejí v nich však i listy rad zřízené komory české ve věcech komorních císaři posílané,²⁾ avšak jen v počtu nepatrném; aby pak od missiv arciknížecích se okamžitě rozeznaly, ohlášeny jsou vždy příslušnou poznámkou.³⁾

Knihy opět děleny jsou (jako všechna ostatní registra) v odstavce podle let („Anno 15—“) a měsíců (pod nadpisy „Monat N.“), jež začínají vždy na novém listě a dělány jsou i tehdy, když v nich zápisů není.⁴⁾ V každém svazku přichází i rejstřík⁵⁾ v němž jsou opět v odstavcích podle písmen abecedy, ale v postupu chronologicko-foliovém zapsány všechny listy, a to podle hesel hledících k obsahu jednotlivých zápisů.

Zápisů jsou opět vesměs německé. Forma jejich jest táž jako v předcházející serii register: v nadpisu je zase jen obsah listu⁶⁾

bericht, so an die Rom., auch zu Hungern und Behem Ku. M^t, oc. von der Fur. Dt, ertzherzog Ferdinanden oc. als Irer M^t stathalter der Cron Beheim, im 1548, 50, 51 Jare ausgangen, wie hernach folgend zu befinden“: — ostatní knihy pak „Der Furst. Dcht^t Ferdinanden, ertzherzogen zu Osterreich oc., schriftliche bericht an die Kai. M^t oc. von anfang des — Jars bis zu ende desselben in allerlei genottigen der Kai. M^t oc. aigenen und des kunigreichs Behaimb sachen ausgangen“.

¹⁾ Srov. příloha II. D.

²⁾ Tak v prosinci 1550 a pak v lednu až březnu 1551; v té době snad arcikníže meškal při dvoře; pak v lednu 1557 a jinde.

³⁾ Děje se tak v nadpisu měsíce — tak v prosinci 1550 „Volgunde bericht seind von den verordneten rathen ausgangen“ (Cod 2^a fol. 181’), „Monat Januarius. In disem monat seind alle schreiben von der verordneten Regierung zu Brux damals ausgangen“ (Cod 2^a fol. 196) a stejně i na fol. 207 a j. — Ve Sv. Cod. 2^c přichází jediný zápis listu od komory (na fol. 53) mezi listy arciknížecími a i zde jest označen připsáním poznámky pod nadpis zápisu „Von den verordneten rathen ausgangen“, a pod.

⁴⁾ Někdy v tom případě je při názvu měsíce pozn. „Ist nichts ausgangen“.

⁵⁾ Rejstřík bývá někdy i nadpisován; tak na př. v Cod. 2^a a Cod. 2^c „Register aller vorgehenden schrifften, wie die nach dem alphabet zu suchen sein“ a pod.

⁶⁾ Obsah udáván zpravidla obraty „Das und das betreffend (belangend, berurend)“ a pod.

bez udání adresáta a pod ním plně vypsáný, jen v oslovení a závěrečných formulích krácený vlastní text.

Chronologie zápisů jest ve všech dochovaných svazcích přísně dodržována. Avšak i tato registra nejsou psána současně s vydáním listů, nýbrž až později (a to po velkých částech najednou) opět podle nashromážděných a řádně seřazených konceptů.

Zbývá ještě zjistiti, jaký jest vzájemný poměr těchto dvou řad register. Obě řady, jak řečeno, obsahují zápisy zpráv císaři posílaných,¹⁾ a — což je ještě zajímavější — obě se na několika místech²⁾ stýkají, t. j. obsahují zápisy téže doby. Srovnáme-li tato místa, shledáváme, že zápisy ty se neshodují, že se neopakují, nýbrž že se navzájem doplňují.³⁾ A tu ovšem nutno si dáti otázku, která z obou serií register je řadou doplňkovou.

Porovnáním shodných let poznáváme, že zpravidla řada vídeňská obsahuje mnohem méně zápisů, nežli v týchž měsících serie „Bericht an hof“; že v ní přicházejí i odstavce podle měsíců bez zápisů, ač tytéž odstavce v řadě druhé zápisy mají; a je-li v nich poznámka stylisovaná „Ist nichts ausgangen“, že nemůže to býti slovně bráno, nýbrž, že má to ten smysl, že nenašly se již pro ty měsíce žádné doplňky.⁴⁾ Z toho pak by se, tuším, smělo s jistou pravděpodobností souditi, že registra vídeňská byla napsána jakožto doplňky k pražské řadě register zpráv komorních.

A tak výsledkem srovnání těchto dvou řad register zpráv ke dvoru jest následující závěr: obojí řada vznikla a byla psána v kanceláři české; „Berichte an hof“ musily však býti sestaveny dříve a teprve po jejich sepsání mohla býti založena pro nezregistrované zprávy císaři ještě nová, rovněž chronologická řada register doplňkových.

¹⁾ Toliko ten, ale celkem nepatrný rozdíl je v tom, že prvá řada („Bericht an hof“) týká se věcí výhradně komorních, kdežto v druhé (vídeňské) hlásí se, třebaš jen ojedinele, i záležitosti soukromé a pod.

²⁾ Jest to sv. Cod. 2^a se sv. 37 a 45 v letech 1548 a 1550, a Cod. 2^c celým svým obsahem se Sv. 75, 79 a 80.

³⁾ Podobný případ shledali jsme již v čtyřicátých letech při německých registrech král. české kanceláře (Sv. 24 a 28).

⁴⁾ Právě tak tomu bylo i v zmíněných reg. král.

c) *Kopíře missiv komoře ode dvora daných.*

Vedle register missiv měla kancelář české komory, jak jí přikazovala instrukce z 24. dubna 1530, vésti také knihy opisů missiv jí ode dvora došlých, tedy kopíře missiv.¹⁾ A skutečně mezi registry v archivu ministerstva vnitra v Praze nalézáme jich celou řadu, celkem²⁾ neporušeně zachovanou z let 1531—1578; další tři léta (1579—1581) dochovaly se na naše časy toliko ve zlomcích.³⁾

Jaký byl jejich původní název, možno souditi z titulního listu prvé zachované knihy:⁴⁾ „Registraturbuch aller bevelh, son von Ro. Ku. M^t an die behemisch Camer ausgangen (angefangen an...) anno 3c. im 15—.“ Po čase zjednodušilo se pojmenování jich na pouhé „Kaiserliche bevelich des — jars“⁵⁾.

Základem dělení jednotlivých svazků jest opět, jak přirozeno, dělení v oddíly podle kalendářních let. Záhloví jejich stylisována jsou rozmanitě; tak v prvé době „Kuniglich bevelch, so im — jar von hof an die behemisch camer ausgangen“⁶⁾, nebo „Kuniglich bevelch vom 15— jar an ertzherzog Ferdinanden und Camer in Behaim ausgangen“⁷⁾ a pod., až se pak po jistém kolísání asi rokem 1567 počínajíc⁸⁾ ustaluje na pravidelném názvu celých knih „Kaiserliche bevelich des — jars“

¹⁾ Jakousi směsí registra a kopíře jest svazek č. 91 — jest to nepatrný celkem svazek, obsahující jednak zprávy podávané císaři Maximiliánovi od „Verordente comissari der Lehen — und Geistlich — guetter halben in Beheim“ ze srpna až září 1574 ve stylisaci obvyklé při zprávách rad komory ke dvoru — komise ostatně zřízena byla při komoře —, jednak listy poselací císaře Maximiliána, jimiž na došlé zprávy komisi odpovídá, ve stylisaci pravidelné. — Kniha tato musela vzniknouti v kanceláři komorní a měla snad zachovati doklady o činnosti té komise.

²⁾ Jediné snad rok 1537 jest neúplný.

³⁾ Sr. Příloha II. E.

⁴⁾ Sv. 8.

⁵⁾ Tak aspoň bývá psáno na dochovaných původních deskách — Sv. 85, 86, 88, 93 a 96.

⁶⁾ Tak zní nadpisy let v době od 1532—1541.

⁷⁾ Na př. v r. 1547, 1548 a j.

⁸⁾ Tudíž od Sv. 78.

Jednotlivá léta jsou pak pravidelně¹⁾ rozdělována dále v odstavce podle měsíců, které mají v nadpise buď jen příslušné jméno měsíce nebo jménem měsíce s připojeným letopočtem. Nebyl-li zapsán v některém měsíci žádný zápis (stává se tak v době císařova pobytu v Praze), tu příslušný měsíc je zcela vynechán. Mezi jednotlivými měsíci bývá vždy několikastránková mezera, takže se zdá, jakoby napřed byla napsána záhlaví měsíců a teprve potom na vytčené stránky zapisovány příslušné listy. Při tom se někdy stalo, že i po zapsání listů zůstal značný počet folií prázdných, takže, bylo-li možno, byly při vazbě vypouštěny aspoň některé už očíslované listy, které zůstaly nepopsány.²⁾

Ve svazcích pro léta 1531—1577 jest vpředu vevázán vždy rejstřík, aby se obsah knihy stal přehlednějším. Rejstříky jsou vedeny podle osob nebo věcí, jichž se registrované listy týkají. Zápisy hesel těch jsou opět rozděleny v odstavce podle písmen abecedy, avšak v každé písmeně jdou za sebou postupně tak, jak na foliích přicházejí. Rejstříky jsou sestaveny dodatečně,³⁾ proto jsou pravidelně psány vždy jinou rukou a často k nim vzat i jiný papír. Celkem jsou spolehlivé.

Do těchto register — či spíše kopířů — zapisují se výhradně listy poselací, které došly do české komory ode dvora. Týkají se samozřejmě věcí komorních, podávající buď odpovědi na dotazy, které komora nebo arcikníže ke dvoru posílali, anebo rozhodnutí v jistých otázkách, jak se radové komory zachovati mají; zejména hledí k otázkám finanční správy, k těžení v horách a dolech, k správě statků komorních atd.

Listy v těch registrech zapsané jsou téměř vesměs v řeči německé, jak u listů komoře posílaných bylo zvykem. Toliko výji-

¹⁾ Toliko ve Sv. 31 (pro léta 1544—1553) odstavců podle měsíců není, nýbrž zápisy jednotlivých let psány jsou in continuo.

²⁾ Proto se ve Svazcích těchto, v nichž vesměs nacházíme původní foliace, vyskytují v ní často i značné mezery. Tak na př. ve Sv. 57 po foliích 283, 356, 448, 507 a 558 následují hned folia 292, 364, 454, 514 a 568. A podobně i ve Sv. 82 a jiných.

³⁾ O době zhotovení máme doklad pro rejstřík ve Sv. 90 A: tam na listě písmeny Z je v dolním rohu pozn. „Actum 3. dne Septembris 93“ — tudíž o 20 let později! — A táž ruka píše rejstříky i ve Sv. 93 a 96.

mečně přichází v nich několik zápisů českých,¹⁾ ale i při nich jest nadpis obyčejně stylisován obratem německým. Kromě toho pak jest tu zapsán také jeden zápis latinský.²⁾

Forma zápisů missiv panovníkových jest ve všech svazcích táž: v nadpise jest udán pokaždé obsah listu,³⁾ pod ním ve většině svazků⁴⁾ je zapsána intitulace, za níž pak na novém řádku následuje vlastní text listu. Text podává se zpravidla v nezkráceném znění, takže ani oslovení,⁵⁾ ani závěrečná formule nebývají zkracovány. I v datu až do r. 1552 léta kralování jsou pravidelně (až na nepatrné výjimky) uváděna; teprve od té doby bývají většinou vypouštěna. Příčina tohoto úplného zapisování jest ta, že zápisy jsou tu psány podle originálů došlých missiv. Stejný důvod má i to, že v prvním svazku, v letech 1531—1533,⁶⁾ pod textem zápisu v registrech psána jest nejen adresa, ale i všechny podpisy, tak jak na čistopisech přicházejí.

Byly-li listy delší a týkal-li se jich obsah několika předmětů a věcí, býval po okraji uváděn při jednotlivých odstavcích jejich heslovitý obsah.⁷⁾ Zejména platí to o listech, které se týkaly dolů (Jáchymov, Kutná Hora, Příbram a j.), panství (Pardubice a j.) a vlastního zřízení komory. Účelem toho jest učiniti obsah listu přehlednějším.

V zastoupení císařově píší podobné listy do komory občas i jiní členové panovníckého rodu.⁸⁾

¹⁾ Přicházejí ve Sv. 57 na fol. 313, 403, 545 a 623 — Sv. 82 fol. 13, 239, 286' a 420 — Sv. 85 fol. 129 a 225' — Sv. 88 fol. 181' — Sv. 29 fol. 191' — Sv. 90 A fol. 151' a 320 — a Sv. 96 fol. 106' a 203'—205.

²⁾ Sv. 90 A fol. 13 — je to rozhodnutí (abschied); za jeho textem následuje německý překlad.

³⁾ Užívá se k tomu obratů: „N. N. (das und das) betreffend (belangend, berurend)“ nebo „N. N. wirdet --- bewilligt“ a pod.

⁴⁾ Nepřichází ve Sv. 8 fol. 222—235, ve Sv. 19, Sv. 31 fol. 1—52, Sv. 86, 88 a 96.

⁵⁾ Toliko oslovení arciknížete bývá kráceno „Durchleuchtiger oc.“; do komory jen zcela výjimečně.

⁶⁾ Sv. 8 fol. 1—217. — Snad až do té doby, byly-li již kopíře podobné dříve psány, bylo to vžitým zvykem; v dochovaných však registrech jest to doklad jediný.

⁷⁾ Sv. 19 fol. 142', 152' — Sv. 82 fol. 9' — Sv. 90 A fol. 17, 32, 324 — Sv. 93 fol. 146, 153, avšak zejména ve svazcích 85 a 86.

⁸⁾ Tak za Ferdinanda král Maximilián (od r. 1557), za Maximiliána II.

Vedle těchto listů registrovány jsou do kopiářů missiv a nařízení, které české komoře posílala nadřízená komora dvorská. Stylisace těchto listů jest ovšem odchylná, ale přes to pravidelná; mají ráz dekretů.¹⁾ Po prvé se zápis takového listu vyskytuje v provincii 1569²⁾ a odtud pak v dalších letech počet jejich vždy víc a více vzrůstá.³⁾

Zápisy do kopiářů jsou psány v jednotlivých odstavcích chronologicky a chronologie je ve většině z nich přísně dodržována. Opo-
minuté zápisy jsou dodávány⁴⁾ na konci měsíce, po případě i na konci roku. Někdy však jest chronologie příliš porušována a zápisy v jednotlivých měsících psány v pořádku zcela libovolném, takže se zdá, že si písař v tom případě označil toliko několik listů záhlavím měsíce a pak na ně zapisoval listy bez ladu a skladu tak, jak se mu dostaly do ruky.⁵⁾

Úprava jednotlivých kněh je poměrně velmi úhledná. Škrty

jednak král Rudolf (zejména již v pol. r. 1576), jednak arcikníže Karel (v roce 1566, říjnu 1575 [Bd. 93 fol. 127', 129, 135'], v červnu a srpnu 1576 [Sv. 93 fol. 292' a 345]) a pod.

¹⁾ Přicházejí celkem ve dvojí stylisaci; buď: „Von der Kai. Mt. oc. presidenten und hofcamerräthen wegen derselben verordneten herrn behaimbischen Presidenten und Camerräthen anzuzeigen --- a následuje text, jenž pak končí pravidelným: --- „--- An dem beschehe Irer Kai. Mt. gene-diger willen, Geben Prag den sechzehenden tag Februari anno oc. im dreiund-siebertzigisten.“ — (Tak ve sv. 90 A, 93 a 96) anebo druhá:

„Von der Rom Kais. Mt. oc. unsers allergenedigisten herrn wegen derselben verordneten herrn Cammerräthen im kunigreich Behaim anzuzeigen (mit gnaden zu bevelhen, zuvermelden a pod.) --- (a následuje text ukončený sice podobně jako prve, ale datum spojeno je s kancelářskou poznámkou asi těchto znění (ve Sv. 82, 85, 86, 98, 99 a 29): „Ex consilio Camerae aulicae || XI. Martii A° LXXIX“ nebo „Ex Camera aulica“ — „Decretum per imperatorem in consilio camerae aulicae“, „Ex consilio imperatoriae maiestatis“ a pod. Někdy pod tím stává i jméno sekretáře dvorské komory, jenž dekrety tyto z dvorské komory vyšle podpisoval. (Tak na př. Sv. 98 od 21. srpna 1578 poč., v roce 1580 (Sv. 29), v lednu 1581 (Sv. 99) a j.

²⁾ Sv. 82 fol. 472', 473 a 474.

³⁾ Hojně dokladů na př. v březnu až září 1575 (Sv. 93), v lednu až dubnu 1577 (Sv. 96), v srpnu až prosinci 1578 (Sv. 98) a j.

⁴⁾ Často i jinou rukou!

⁵⁾ Tak ve Sv. 96 a 98.

v nich nepřicházejí a písmo proti svazkům register je klidnější a úpravnější. Nadpis bývá odlišován od zápisu listu jinými typy písma, aby jednotlivé listy tím zřejměji vystupovaly. Na nadpisech možno i v těchto registrech z rozličných známek¹⁾ pozorovati, že aspoň za některých písařů byly přepisovány později k zápisům již hotovým.

Do knih se zapisovalo — jak řečeno — v kanceláři české komory podle došlých originálů missiv. Ale podle všeho se zdá, že tyto knihy nebyly psány postupně a aspoň přibližně v téže době, kdy listy do komory docházely, nýbrž až po čase,²⁾ a nejsou v nich zapsány všechny listy komoře dané. Řídil-li se výběr listů pro tyto kopiáře nějakým určitým předpisem, anebo byly-li do nich zapisovány listy libovolně vybrané, není nám známo. Jisto jest však to, že máme celou řadu listů do komory daných, které v těchto kopiářích zapsány nejsou.³⁾

Když registrátor vepsal příslušný zápis do kopiáře, označil takto zregistrovaný čistopis na jeho rubu znaménkem registračním. V prvních letech vlády Ferdinandovy jest tato poznámka připsána pod adresou listu a jest v ní kromě znamení R^{ta} uvedeno také jméno úředníka, který přepsal list do kopiáře, dále číslo folia příslušné knihy, do níž byl list zapsán, a převod data.⁴⁾ Později je jméno registrátorovo vypouštěno, avšak folium knihy i dále se uvádí.⁵⁾ Teprve v letech čtyřicátých a padesátých číslo folia bývá nahrazeno číslem jiným — totiž udáním, kolikátým v řadě je list zregistrovaný

¹⁾ Z různosti barvy inkoustu; z toho, že máme řadu zápisů bez nadpisu (Sv. 57 fol. 17, 72', 474' a j.), že nadpis musel býti stlačován, neboť mu necháno málo místa (Sv. 8 fol. 305, 313 a j.) anebo že byly nadpisy chybně pak umístěny (Sv. 31 fol. 6: „Nota: Dise kobericken ist versetzt, gehört auf den negst hernachvolgenden bevelh und soll die ander hieher verstanden werden“) a pod.

²⁾ Na dobu vzniku lze souditi u sv. 86 (pro rok 1571), kdež v ornamentě na titulním listě vepsán jest rok 1573 — snad tehdy svazek byl psán.

³⁾ O tom možno se i přesvědčiti srovnáním zápisů listů do komory v registrech královských, kde byly též registrovány, se zápisy v kopiářích.

⁴⁾ Sr. Arch. min. vnitřní Autografy: 1528 Febr. 25, 1529 Aug. 12, Oct. 24, Nov. 11., Dec. 7. a 19., 1530 Aug. 4. a j.

⁵⁾ Arch. min. vnitřní, Autografy, 1533 Mart. 5., Juní 10., 1534 Sept. 13. (vskutku odpovídají zápisům v Sv. 8.)

v příslušném měsíci; jindy však číslo takové udáváno není a poznámka o zápisu učiněném do kopiáře se omezuje na pouhé R připsané v jednom z rohů na rubu čistopisu.¹⁾ Někdy jest kromě toho udán v poznámce té také heslovitě obsah listu anebo aspoň jméno toho, koho se týká.²⁾ Stejný zvyk jako za Ferdinanda zůstává i za Maximiliána a Rudolfa, jenomže již nebývá uváděno číslo zápisu,³⁾ takže poznamenání, že list do kopiáře byl zapsán, děje se na rubu čistopisu jen převodem data s připojeným R.

Podle těchto poznámek na rubu přicházejících možno se ihned z originálů listů poselacích dodávaných do komory přesvědčiti, který z nich byl zapsán do kopiářů missiv v komoře vedených a který zapsán nebyl.

III.

Doba českého povstání.

Uvedl jsem již, že kancelář česká octnuvši se v rukou strany katolické, živila a dráždila nespokojenost stavů a že tak sama nejlépe připravovala půdu českému povstání.

Již za Rudolfa dávala převážnou většinou svými přehmaty příčiny ke sporům stavů českých s jeho vládou, a situace ta ještě se zhoršila za Matyáše, když se r. 1612 přestěhoval s dvorem i předními úřady z Prahy do Vídně, zřídív opět při dvoře zaniklou dvorskou exposituru české kanceláře.

Do té doby byly totiž všechny, i protizákonné kroky kanceláře jaksi kryty přítomností panovníkovou v zemi; nemohloť přece jen

¹⁾ Arch. min. vnitřní, Autografy 1547 Dec. 27., 1549 Sept. 17. a j., 1554 Febr. 24., Mart. 10. a j. — 1557 Aug. 22., Oct. 22. — 1558 Mart. 13., Mai 28. a j. [Na př. „R N° 4 Den 22 tag augusti A^o oc. 57te“ — a vskutku je zanesen v kopiáři č. 57 na fol. 141' jako čtvrtý zápis srpna.

²⁾ Na př. Arch. min. vnitřní, Autografy 1569 Nov. 17:

3	R	
„R Jeremiáš Spelt“		a vskutku registrován jest ve Sv. 82 fol. 451' jako
17. Novembris		třetí zápis listopadu.
	A ^o 69.	

³⁾ Čísla na rubu přicházejících se naší věci totiž netýkají.

býti pochybnosti o tom, že císař činnost její nejen sleduje, nýbrž i schvaluje. Když však Matyáš dlel mimo Čechy, tu kroky kanceláře pražské vykládány byly jinak a to leckdy i zcela nesprávně.

Tak na př. je známo, že dva měsíce před výbuchem povstání u příležitosti oné příkré odpovědi císařovy defensorům a stavům zmocnilo se veřejného mínění přesvědčení, že původci této odpovědi jsou sami místodržící. Avšak podezření to zašlo ještě dále; tvrdilo se, že kancelář česká přičiněním místodržících a nejvyššího kancléře vydává mnohé listy i bez vědomí císařova, majíc za tím účelem řadu prázdných listů jen podpisem císařovým opatřených v zásobě a k dispozici. Ukázalo se sice později, že podezření takové bylo nesprávné, avšak v době, kdy vzniklo, dovedlo všeobecné napětí jen stupňovati.

Z toho je patrné, že, byť i neuvědoměně, nabývá převahy domnění, že císař sám není o všech činech české kanceláře dobře zpraven, naopak vina svalována je jednak na nejvyššího kancléře, jednak na místodržící. A tak česká kancelář pražská, jsouc tehdy v první řadě expedicí místodržících, je činěna zodpovědnou nejen za své činy, nýbrž i za jejich přehmaty. Pak ovšem nás nepřekvapí, že právě její místnost stala se jevištěm ukvapeného jejich ztrestání.

Z vlastní kanceláře nebyl však ztrestán přímo nikdo. Nejvyšší kancléř Zdeněk z Lobkovic ušel osudu svých méně šťastných přátel jen tím, že v době defenestrace dlel právě při dvoře, kde se ostatně od r. 1612 větším dílem zdržoval, jsa k tomu vázán svým úřadem, takže r. 1617 nemohl ani býti jmenován mezi místodržící. A nejnaviděnější osoba tehdejší kanceláře, sekretář Pavel Michna, který ještě v poslední čas neváhal drážditi nekatolíky svými jizlivostmi a skutky, vycitív posléze dobře nebezpečí situace, zachránil se včasným útekem z Prahy do Vídně, zanechávaje mstě pobouřených stavů sekretáře místodržících (na věci celkem nezúčastněného) Filipa Fabricia.

Po defenestraci kancelář pražská přestala arci býti expedicí císařovou. Téměř všechen její personál brzy poté následoval nejvyššího kancléře a sekretáře do Vídně, takže z významnějšího úřednictva jediný místokancléř království českého Bohuslav z Michalovic, připojiv se k českému povstání, úřad svůj pro začátek i nadále podržel.¹⁾

¹⁾ Sr. Čelakovský „O dom. a ciz. reg.“ str. 58.

Zato však kancelář česká na hradě pražském začíná vyřizovati všechny písemnosti, které vycházely ze sněmů a sjezdů stavovských, pokud zasedaly, zejména však písemnosti vydávané zřízenou vládou třiceti direktorů.

Jejich listy poselací¹⁾ stylisovány jsou jako listy osob soukromých; t. j. začínají oslovením adresátovým s přáním zdraví a všeho dobrého a končí vyprošováním si milosti boží; pod textem pak stojí společný podpis celého direktoria.²⁾ Jinak však vyhotoveny jsou zcela pravidelně a rovněž i složení jich a zpečetění³⁾ je stejné, jak bylo v kanceláři posud obvyklé.

Po prvé, pokud jsem mohl zjistiti, objevuje se zde zjev při patentech již mnohem dříve obvyklý: Byl-li list stejného znění poslán několika adresátům (v značném počtu), byl text jeho plně vytištěn a toliko adresa na rubu psána.⁴⁾

¹⁾ Několik listů je na př. v arch. min. vnitř „Militare 1618—20“; tak 1618 Jun. 14., Dec. 18., 1619 Sept. 10. a ř. j.

²⁾ Tak na př. list direktorů do měst: „Slovutné a mnohovzáctné poctivosti páni přátelé nám zvláště milí, zdraví a v něm jiného všeho dobrého vám v Pánu Bohu žádajíc přejeme věrně rádi oc. Oznamujeme vám - - -“ a končí „- - - (jsme k vám té celé nepochybně naděje, že se v tom volně ukázati ráčíte.) S tím milost boží rač býti s námi se všemi. Datum na hradě pražském ve čtvrtek po památce Svaté Trojice léta oc. 1618“.

N. N. N. direktorové, správceové a rady zemské od všech tří pánův stavův král. českého tělo a krev pána Ježíše Krista pod obojí přijímajících nařízení“.

Shodně s tím jsou stylisovány také listy rytířům a pod. (jen začátek poněkud jiný) a rovněž i listy německé; tak na př. (Sept. 10., 1619):

„Unsern freundtlichen gruss und alles gutes zuvor, ernveste, erbare und weise besonders gute und liebe freund. Demnach - - - - - Geben aufm Prager schloss den 10. Septembris A^o 1619.

N. N. N. von alien dreien evangelischen Ständen des königreichs Behaimb verordnete Direktores und Landrätthe aufm Prager schloss.“

³⁾ Ovšem přitištěny jsou sekrety (resp. prsteny) všech direktorů pod společným krytem papírovým, avšak přes proužek pergamenu.

⁴⁾ Na př. arch. min. vnitř Militare 1618—20: listy jednotlivým rytířům: z direktoria 1619 Jan. 1., ze sněmu 1619 Aug. 22., a pod.

Direktorům zbylo vyřídit ještě jeden úkol zděděný z doby předchozí, a to upravit poměr zemí vedlejších k české kanceláři.¹⁾ Mezi Moravany a Čechy zůstala v platnosti smlouva ujednaná r. 1611, avšak jinak tomu bylo se Slezany.

Víme, že si Slezsko dočasně vymohlo na císařovi Matyáši zřízení vlastní samostatné kanceláře, ale že jí po krátké době pro přílišné separatistické snahy opět pozbylo. A teď za povstání zdálo se, že se naskytla vhodná příležitost k tomu, aby znovu uplatnilo své staré požadavky. Tak v dubnu 1619 za pomoc Čechům poskytnutou Slezané přímo žádali takové zřízení kanceláře, při němž by bylo šetřeno svobod každé země; domáhali se totiž toho, aby jednotlivé země byly postaveny co nejvíce možno na roveň při obsazování jednotlivých míst v kanceláři a aby měly stejný vliv na vyřizování věcí. A direktori, třebaže to zasahovalo do nadvlády české a trhalo svazky celku — povolili.²⁾

A skutečně, když se pak na druhém generálním sněmě (srpen 1619) jednalo o společné ústavě konfederovaných zemí, bylo ustanoveno: „poněvadž nejvyšší kancléř³⁾ náboženství evangelického býti má, protož mají všechny země, jakož od starodávna bývalo, při správě české kanceláře zůstávati; avšak co se místokancléře a sekretářů českých dotýče, ti mají tím způsobem dosazováni býti, jakž při partikulárním snešení jedné každé země zmínka se činí“. — Avšak Slezané ani tehdy ještě neupustili od požadavku zvláštní kanceláře slezské, takže jim direktorové posléze musili slíbiti, že jim „budoucně k vyzdvížení kanceláře na jejich další připomenutí nápomocni budou“.⁴⁾

Že pak ani po volbě Friedrichově věc tu nespustili se zřetele, svědčí to, že při holdovací cestě králově a za jeho pobytu vratislavského (v únoru 1620) sněm slezský jednal o otázce kancléřské, zejména však o jmenování slezského místokancléře. Posléze místo

¹⁾ V této části chci poněkud více přihlížeti k osudům kanceláře, neboť v celku plně zachyceny nejsou a jsou i v určité souvislosti s missivami.

²⁾ Gindely „Dějiny českého povstání“, II. str. 27.

³⁾ Vedle něho i prezident komory a sekretáři kanceláře i komory.

⁴⁾ Čelakovský „O dom. a ciz. reg.“ str. 58, pozn. 4.

to s platem 1500 zl. uděleno bylo falckému radovi Camerariovi, jímž (podle mínění Gindelyho) byl získán muž pilný a schopný, o němž Slezané mohli býti ujištěni, že v pozdějších nevyhnutelných sporech s Čechy bude hájiti slezských a tím ovšem i německých zájmů.¹⁾

Když Friedrich Falcký přijav volbu přijel do Čech a slavně byl korunován, stala se z kanceláře pražské opět kancelář královská. V čelo její postaven byl jako nejvyšší kancléř království českého bývalý president direktoria Václav Vilém z Roupova a na Žitenicích; místokancléřem jmenován byl Petr Milner z Milhauzn a sekretářem Jan Oršinovský z Firštenfeldu, oba též bývalí direktoři.

Z kanceláře vycházejí opět obvyklé druhy listin královských — tak privilegia, listy otevřené (mandáty a patenty, dekrety i recessy) i listy poselací. Vedle toho jest však kancelář královská podobně, jako tomu bylo za Habsburků, také expedicí nejvyšších úředníků zemských, zhotovujíc jejich písemnosti, jež vydávají jménem krále a v záležitostech správy zemské.²⁾

Královské listy poselací³⁾ odpovídají jak úpravou a vzhledem svým, tak i celkovou stylisací missivám doby předcházející. Psány jsou opět vždy jen na papíře a to pravidelně na prvních dvou strán-

¹⁾ Gindely „Dějiny českého povstání“ II. str. 257.

²⁾ Jsou to zejména dekrety a missivy. Pokud jde o tyto, nutno říci, že jsou to opět listy poselací osob soukromých a že jsou stejně stylisovány a upraveny (uzavření i spečetění prsteny úředníků pod krytem papírovým přes proužek pergamenu) jako až do té doby listy direktorů. Tak na př. (Arch. min. vnitřní Militare 1618—1620; 1620, Jan. 11.): „Službu svou vzkazujuem urozený pane, pane ujęe a švakře náš zvláště milý, urozený vладыko a opatrní přátelé milí, zdraví a jiného všeho dobrého na Pánu Bohu žádající přejem vašim milostem a vám rádi. Jakož - - -“ (a konec) „- - - S tím milost a ochrana boží s vámi se všemi býti rač. Dán na hradě pražském - - - N. N. nejvyšší ouředníci zemští král. českého JM^{ti} královské rady a komorníci oc.“.

³⁾ Příklady v Arch. min. vnitřní „Militare 1618—20“ — tak 1619 Nov. 13., 1620 Jun. 2., 10., Oct. 16. a ř. j. — Arch. Nár. Musea F. Litoměřice kraj 1620 Jun. 22., Aug. 8. — F. Kouřim soukr. 1620 Jul. 25. — F. Cheb ob. 1620 Sept. 27. a j.

kách dvojlistu. 1) V čele jich textu stojí nadepsána uprostřed dvouřádková intitulace, jejíž znění je stereotypně formulováno:

„Friedrich z boží milosti
český král oc.“²⁾

V listech psaných německy:

„Friderich von gottes genaden
kunig zu Beheim“.

Vlastní text jest sice stylisován v ustálených obratech, ale pod vlivem usnesení sněmovního při jednání o konfederaci³⁾ přece jest formulován mnohem mírněji nežli v listech Rudolfových a Matyášových, upomínaje tak na missivy z počátků vlády Ferdinandovy. Ukončován jest obvykle obratem rudolfinským „vědouce, že na tom jistou a milostivou vuoli naši královskou naplníš“ („vollbringet daran unsern gnedigisten willen und maynung“), avšak nikdy není vyhrocován hrozbami nemilosti. Za to tím častěji přicházejí sliby vděčnosti a odměny, jako „Zůstávajíce my vám milostí naší královskou naklonění,“ nebo „— což my tobě milostí naší královskou spomínati chtíti ráčíme“ a pod. V datovací formuli českých missiv den stále ještě jest určován podle svátků svatých dnem týdenním, kdežto v listech německých průběžným počítáním;⁴⁾ vedle let po Kr. uváděn jest pravidelně opět rok kralování.

Pod textem následují podpisy: vlevo pravidelný vlastnoruční podpis králův („Friderich“)⁵⁾ a pod ním téměř ve všech listinách podpis nejvyššího kancléře, jenž podle ustanovení konfederace má

1) Na prázdnou třetí stránku psává se eventuelně opět postscripta; na př. v uv. listě z 1620 Aug. 8.

2) Někdy: „Fridrich z boží milo || sti český král oc.“

3) Sr. Čelakovský „O dom. a ciz. reg.“ str. 58 pozn. 4: „Psaní pak, která jménem JMti královské stavům těchto sjednocených zemí anebo soudou zemskému nebo rozdílně, obzvláště z české kanceláře činěna bývají, s takovou povolností, mírností a rozšafností, jakž se to za času panování předšlých králův českých slavné paměti zachovávalo, i budoucně bez dotýkání anebo nemilostí hrožení vycházeti nemají“.

4) Někdy v německých missivách (na př. v uv. 1620 Sept. 27.) udán jest den dvojité podle opraveného a starého kalendáře; na př. „Signatum (!) uf unserem königlichen schloss zu Prag den ²⁷/₁₇ Septembris No 1620“.

5) I Fridrichovi před podpisem psán jest onen obsahový regist při dolním okraji listu a to vždy německy; často z čistopisu nebyl odříznut!

ustavičně dlíti při osobě králově. 1) Vpravo pak pod ustálenou kancelářskou poznámkou „Ad mandatum Sacrae Regiae || Maiestatis proprium“ podpisuje se pravidelně místokancléř a sekretář.

Uzavírání, zpečetění jakož i psaní adresy je pravidelné a totéž jako v missivách prvních Habsburků.

Kromě z kanceláře královské vydává král Friedrich listy poselací (ovšem jen ve věcech komorních) i z kanceláře české komory, která usnesením stavů (při konfederaci v srpnu 1619 byla vyňata z vlivu komory dvorské²⁾ a již v čelo zprvu jako místopředsident, později jako president byl postaven Krištof Harant z Polžic a Bezdruzic.

Missivy tyto se odlišují od ostatních listů krále Friedricha — pokud ovšem možno souditi a dělati závěry z jediného dokladu,³⁾ který se mi poštěstilo nalézt — jednak intitulací, která zde zní:

„Fridrich z boží milosti || volený král oc. český oc.“, jednak datem, kde i v českých listech kromě udání dne podle svátku přichází i určování průběžné,⁴⁾ posléze pak — a to zejména — změnou v podpisech, v nichž totiž na místě kancléřově stojí podpis presidenta komory a místo úředníkův král. kanceláře pod rovněž odchýlnou kancelářskou poznámkou⁵⁾ podpisují se jeden z radů a sekretářů české komory.

Jinak však vzhled, úprava i formální stylisace listů je táž jako v missivách královské kanceláře.

O řeči, v níž missivy Friedrichovy byly psány, možno opakovati totéž, co bylo řečeno o listech prvních Habsburků: do českých

1) Sr. Čelakovský „O dom. a ciz. reg.“ str. 58 pozn. 4.: „— poněvadž vedle starodávného obyčeje nejvyšší kancléř král. českého při dvoře J. K Mti ustavičně býti a zůstávati má a jest povinnen —“

2) Jbidem: o komoře české se pravilo, „aby komoře dvorské poddána nebyla a to, co by ona nařídila, činiti nemusila“.

3) Arch. min. vnitř. „Militare 1618—20“ — 1620 Mai 11.; jest to zrušený čistopis králem ještě nepodepsaný a změněný (rozdíl v oslovení a datu) v koncept úpravy pravidelné.

4) „Dán na hradě našem pražském ve čtvrtek po neděli Oculi, to jest dvacátého šestého dne měsíce března léta 1620 oc. a království našeho českého prvního“ (Uv. list.)

5) Zní zde „Ad mandatum domini || regis proprium“.

zemí píše česky, do německých končin německy; vedle toho užívá jeho kancelář i latiny a to zejména v listech do Uher nebo Polska posílaných.

Zbývá ještě přihlédnouti k registrům.¹⁾ Registra listů poselacích krále Friedricha se nám — pokud vím — nezachovala, ač je velmi pravděpodobno, že byla, anebo aspoň že měla býti vedena. K tomu domnění vedou nás koncepty²⁾, jež zejména v roce 1619 vyhlížejí stejně jako koncepty doby Rudolfovy, vyznačující se týmiž známkami činnosti registratorovy, které jsme již dříve poznali; — tak nacházíme na nich převod data, číslo s heslem obsahu a pod.³⁾ Registračního znamení však na nich nikdy neshledáváme, takže by to mohlo býti svědectvím, že registrator si látku prozatím pouze srovnával a že dříve, nežli se mohlo k vlastnímu psaní register přikročiti, vláda Friedrichova byla u konce. Tomu nasvědčovala by ostatně i ta skutečnost, že na většině konceptů z r. 1620 mnohé ze známek těchto často vůbec nepřicházejí, takže suad shromážděné koncepty již ani srovnávány nebyly. A tak, jak patrně, otázku registrace v této době nelze přesvědčivě zodpověděti.

Shrneme-li vše, co tu bylo právě řečeno, můžeme v závěru k této kapitole říci, že kancelář česká, aspoň pokud jde o missivy, v době povstání navazovala zcela na dobu předchozí, a to jak po stránce jich vzhledu, tak i formuláře, a že nový panovník nepřinesl s sebou v tomto ohledu ničeho nového.

¹⁾ Pokud jde o registra missiv direktory a pak nejvyššími úředníky vydávaných, nutno říci, že se, byla-li vedena (což na základě známek na konceptech přicházejících je pravděpodobno) opět vesměs ztratila.

²⁾ Několik jich jest na př. v Arch. mín. vnitř. „Militare 1618—20“.

³⁾ Na př. koncept z 1619 Dec. 31. (ib.):

„25. Spokojení v dluhu od Sibily Štěrbové Abrahama Langa a Víta Plocha židův.	Friedrich oc.	Kadanským
	Exp.	Opatrní
		Věduce oc. Dán na h. n. p. v úterý po Mláďátkách léta oc. 1619. 31. Xbris.

Závěr.

V předcházejících kapitolách obíral jsem se listy poselacími výhradně po stránce diplomatické. Závěrem chci však, byť jen několika slovy, nastíniti také význam, jaký mají pro historické badání, a ukázati, jak jsou cenným a dosud nedoceněným pramenem historickým.

Význam listů poselacích jako pramene historického dán je již jejich povahou. Jako listiny vůbec, tak i missivy čítáme k tomu druhu historických pramenů, které označujeme společným názvem „pozůstatků“, t. j. pramenů, které nevznikly za tím účelem, aby byly svědectvím o dobách přítomných a minulých nebo aby sloužily k poučování potomních generací. A právě proto vyznačují se pozůstatky proti historickým pramenům druhé kategorie, proti t. zv. pramenům tradičním (jako jsou kroniky, anály, memoiry a pod.) značnými přednostmi. Kdežto prameny tradiční psány jsou většinou s jistotou, byť i ne vždy špatnou a škodlivou tendencí, pozůstatky nemajíce za účel býti svědectvím a poučením pro budoucnost, jsou prostým ohlasem své doby a poněvadž postrádají všelikých rušivých motivů a vlivů, jsou upřímnější a spolehlivější.

U listů, které vedle listin a různých úředních aktů a knih v první řadě čítáme k pozůstatkům v užším slova smyslu, jest sice někdy také nutno připustiti jisté zkreslování objektivní skutečnosti, avšak zde zkreslování to má zcela jiný význam nežli u pramenů tradičních. V listech totiž i každá tendence, přispívajíc k poznání povahy pisatelovy, jeho názorů a stanoviska k událostem, o nichž píše, sama jest nám pramenem, jímž mnohem bezprostředněji můžeme proniknouti a vžítí se v myšlení zúčastněných osob.¹⁾

Význam listů poselacích, jak jsme viděli, od XV. stol. neustále vzrůstá a vrcholí v době prvních Habsburků. Přivodila to změna nazírání na cenu jednotlivých druhů listinných, která pronikla k nám — jak jsem na svém místě vyložil — za Ferdinanda I. a která vedla k stále hojnějšímu a hojnějšímu užívání missiv.

Sloužíce pouhým sdělením bez moci závazné, dotýkaly se listy poselací svým obsahem nejrůznějších otázek, a to způsobovalo, že

¹⁾ Sr. G. Wolf, „Einführung in das Studium der neueren Geschichte“. (Berlin, 1910) str. 17 n., 474 n.

— jak bylo vyloženo — znění jejich v podstatných svých částech nemohlo se ustalovati, nýbrž že každý list vyžadoval své zvláštní stylisace podle toho, čeho se týkal a komu byl psán. A právě tato vlastnost dodává missivám proti ostatním druhům listin větší ceny historické.

Privilegia doby Habsburské obsahují pravidelně buď obnovení nebo potvrzení starých práv, výsad a milostí, anebo udělení práv nových. A tak jako pramen historický nemají pro celkové dějiny podstatného významu, obsahujíce pouhý a jediný fakt, ledaže nanejvýše někdy uvádějí, jaký důvod a které příčiny panovníka ke kroku tomu přivedly. Patenty a mandáty zpravidla rovněž obsahují již jen následek jistých událostí, příkaz jimi podmíněný a vyžadující si přísného dodržování a plnění. Poněvadž však se týkají většinou otázek všeobecných a tudíž pro pochopení ducha doby důležitějších, můžeme je ceniti výše než majestáty.

Naproti tomu listy poselací, ačkoli někdy obsahují zprávy zdánlivě nedůležité, jsou historikovi pramenem nad jiné cenným. Tím, že přihlížejí k nejrozmanitějším otázkám života a společnosti té které doby, že stopují pravidelně jednotlivé fáze ve vývoji jednotlivých událostí, že nám vysvětlují jednotlivé činy, objasňujíce často i jejich příčiny a následky, stávají se v rukou vypravovacího historika vítaným materiálem, z něhož lze vytvořiti v historickém líčení scény plné života.

Obsah jejich jest skutečně velmi rozmanitý a bohatý. Není snad závažnější události té doby, aby některý z nich se jí nedotýkal a s některé stránky ji neosvětloval, přispívaje tak k lepšímu jejímu pochopení! Není snad význačnější osobnosti českých dějin v období prvých Habsburků, aby některá missiva královské české kanceláře nějakým způsobem neosvětlila osudy jejího života!

Netvrdím tím ovšem, že všechny tyto zprávy, jež nám jednotlivé listy podávají, mají pokaždé cenu opravdu značnou, nebo rozhodující, že poskytují klíč k řešení nějaké otázky; toho ostatně od pramene vždy ani žádati nemůžeme. To však mám za jisté, že sbíráním, shledáváním a spojováním jednotlivých těchto zpráv a narážek možno aspoň v mnohých případech dospěti přece jen k novým a zajímavým poznatkům, které by nám jinak zůstaly mnohdy i zcela

neujasněny a jež mohou tak cenným způsobem doplniti vědomosti získané z jiných pramenů.

Podobně neváhám tvrditi, že listy poselací po obsahové stránce jsou jedním z nejbohatších pramenů pro poznání kulturních dějin té které doby.

Avšak i pro studium zřízení a kompetence jednotlivých úřadů zemských, stavovských i královských anebo činnosti jednotlivých úředníků missivy král. české kanceláře a komory přinásejí zprávy velmi cenné. To je dáno tím, že panovník dlučí pravidelně — až na Rudolfa II. a částečně Matyáše II. — mimo zemi, velmi často ve svých listech obracel se k místodržícím, úřadům, soudům a jiným institucím v zemi, dáváje jim rady, pokyny nebo i nařízení ve věcech správy zemské, nebo se jich dotazoval po vysvětlení, byl-li některým poddaným stran čeho supplikován. A právě takovéto missivy vedle instrukcí, které přirozeně pro studium kompetenčních otázek mají cenu základní, mohou k porozumění jich často značně přispěti. Zejména platí to o české komoře, neboť missivy královské jí posílané došly nás téměř v plném počtu a kromě toho jsou bohatě doplňovány i listy komorou vydanými.

Z toho, co uvedeno, jest myslím zřejmá patrna cena, jakou mají listy poselací pro historické badání. A proto tím více překvapuje poznání, že dosud bylo jich jen velmi málo užito, takže obsah jejich jest ještě většinou „terra ignota“. Vysvětlení, proč dodnes nebylo k nim celkem přihlíženo, možno snad hledati jednak v tom, že bylo o nich poměrně velmi málo známo, jednak i v tom, že pro studium po stránce obsahové jsou poměrně těžko přístupny. Originály jejich jsou rozptýleny totiž po různých archivech, o jejichž obsahu nemáme často vůbec přehledu, ale i registra missiv, uložená v Archivu ministerstva vnitra v Praze, i když pro jistá období jsou téměř bez mezer zachována, jsou pro podobné studium rovněž nepřehledná.

A tak podle mého zdání, má-li se s úspěchem přikročiti ke studiu missiv po stránce obsahové — a ta pro obecnou historii jest ovšem nejdůležitější — bude nutno přistoupiti k edici všech jakkoliv zachovaných listů poselacích z doby prvých Habsburků. A stane-li se tak jednou, pak nepochybuji, že na základě usnadněného tím studia historie česká dospěje jistě k nejednomu a cennému výtěžku!

PŘÍLOHA.

Seznam a přehled dochovaných svazků
registratury missiv.¹⁾

I.

Registra král. české kanceláře.

A) Registra missiv českých.

Sv. Roudnický (VI. F. b. 11) Květen 1532—červen 1533.	Sv. 62. Červen 1558—červen 1561.
Sv. 11. Červen 1533—srpen 1534.	Sv. 71. Červenec 1561—květen 1562.
Sv. 13. Srpen 1534—srpen 1536.	Sv. 97. Leden—březen } 1577.
Sv. 16. Srpen 1536—červen 1538.	Červenec }
Sv. 20. Červenec 1538—únor 1540.	Sv. 101. Leden—prosinec 1589.
Sv. 32. Leden—prosinec 1544.	Sv. 110. {Leden—únor 1601.
Sv. 34. Leden 1545—leden 1546.	{Leden—červenec 1602.
Sv. 38. Únor 1546—březen 1547.	Sv. 111. Leden—prosinec 1603.
Sv. 41. Duben 1547—prosinec 1549.	Sv. 113. Leden—prosinec 1604.
Sv. 49. Leden 1551—prosinec 1553.	Sv. 114. Leden—prosinec 1605.
Univ. Knih. XVII. A. 27. Leden 1554—červenec 1556.	Sv. 115. Leden—prosinec 1606.
Sv. 60. Srpen 1556—květen 1558.	Sv. 116. Leden—prosinec 1607.
	Sv. 55. Leden—březen 1608.

B) Registra missiv německých.

Sv. 4. Červen—červenec 1527.	Sv. 30. Leden—prosinec 1544.	} 2)
Vídeň Cod. 1 ^c . Duben—prosinec 1529.	Sv. 33. Leden—prosinec 1545.	
Sv. 6. Leden—září 1530.	Sv. 36. Leden—prosinec 1546.	
Sv. 7. Říjen 1530—březen 1533.	Sv. 40. Leden—prosinec 1547.	
Sv. 2. Duben 1533—12. březen 1534.	Sv. 43. Leden—prosinec 1548.	
Sv. 12. 12. březen 1534—prosinec 1534.	Sv. 44. Leden—prosinec 1549.	
Sv. 14. Leden 1535—srpen 1536.	Sv. 47. Leden—prosinec 1550.	
Sv. 17. Září 1536—prosinec 1537.	Sv. 48. Leden—prosinec 1551.	
Sv. 18. Leden—prosinec 1538.	Sv. 54. Leden—prosinec 1554.	
Sv. 21. Leden—prosinec 1539.	Sv. 64. Leden—prosinec 1559.	
Sv. 23. Leden 1540—září 1541.	Sv. 66. Duben—2. červenec 1560.	
Sv. 25. Říjen 1541—prosinec 1542. ²⁾	Sv. 107. Leden—duben 1599.	
Sv. 26. Leden—prosinec 1543.	Sv. 97. 12. únor—14. duben 1600.	
	Sv. 110. Leden—únor 1601.	

¹⁾ Uloženy jsou vesměs v Arch. min. vnitra, takže uváděná čísla značí jejich zařazení v seriích archivů.

²⁾ K svazkům těm {Sv. 24. Červenec 1541—září 1543.
svazky doplňkové: {Sv. 28. Říjen 1543—leden 1547.

II.

Registra české komory.

A) Registra českých missiv.

(Česká vydání.)

Sv. 46. R. 1549—1552.	Sv. 68 ^{1/2} . {Leden—prosinec 1568.
Sv. 53. R. 1553—1556.	{Leden—říjen 1579.
Sv. 61. R. 1557—1559.	Leden—srpen 1581.
Sv. 69. R. 1560—1564.	Sv. 84. Leden 1569—prosinec 1572.
Sv. 68 ^{1/2} . {Únor 1560.	Sv. 90 B Leden 1573—prosinec 1578.
{Leden—červen 1565.	

B) Registra missiv německých.

(Gemeinsachen.)

Sv. 29. Leden 1543—únor 1544.	Sv. 55. Květen 1554—únor 1555.
Sv. 39. Leden 1547—prosinec 1548.	Sv. 67. Leden—prosinec 1560.
Sv. 52. {Leden—březen 1553.	Sv. 70 A Leden—18. březen 1560.
{Leden—březen 1555.	Sv. 83. Leden—září 1569.

C) Registra zpráv ke dvoru.

(Unterrichtungen (Bericht) an Hof.)

Sv. 9. Červenec 1531—prosinec 1534.	Sv. 68. R. 1560.
Sv. 15. Rok 1535—1540.	Sv. 72. R. 1561—1562.
Sv. 37. R. 1547—1548.	Sv. 74. R. 1563.
Sv. 45. R. 1549—1550.	Sv. 75. R. 1564.
Sv. 55. {Leden—březen 1560.	Sv. 79. R. 1565.
{Leden—březen 1564.	Sv. 80. R. 1566.
	Sv. 81. R. 1568.

D) Registra listů arciknížete otcí.

Vídeň Cod. 2 ^a {R. 1548.	Vídeň Cod. 2 ^b Rok 1557—1559.
{R. 1550—1551.	Vídeň Cod. 2 ^c Rok 1564—červenec 1566.
Vídeň CIII. J. 11. R. 1554—1556.	

E) Kopiáře missiv do komory ode dvora daných.

Sv. 8. R. 1531—1536 (1537).	Sv. 90 A. R. 1573—1574.
Sv. 19. R. 1538—1543.	Sv. 93. R. 1575/76.
Sv. 31. R. 1544—1553.	Sv. 96. R. 1577.
Sv. 57. R. 1554—1564.	Sv. 98. R. 1578.
Sv. 78. R. 1565—1567.	Sv. 99. {Leden—říjen 1579.
Sv. 82. R. 1568—1569.	{Březen 1580.
Sv. 85. R. 1570.	{Leden 1581.
Sv. 86. R. 1571.	Sv. 29. Leden—červenec 1580.
Sv. 88. R. 1572.	

Svidnický formulář Jana ze Středy.

Nedávno vydal¹⁾ Konrad Burdach za spolupráce Gustava Berkmayera obsáhlé dílo o slezskočeských formulářích ze sklonku 14. století. Kniha se týká velmi rozmanitých oborů, snaží se objasnit co nejdůkladněji vývoj německé řeči spisovné jakož i východiska humanismu a věnuje zvláštní péči jazykovým vlastnostem pramenů, které jsou jaksi osou celého pojednání a jsou to: codex Plagensis 194 z knihovny premonstrátského kláštera Drkolná (Schlägl) v Horních Rakousích, rukopis gymnasiální knihovny ve Schneebergu v Sasku označený II, 287 a konečně rukopis radního archivu ve Svidnici označený I, 243.

Jako při ostatních dvou rukopisech tak i při svídnickém rukopise naznačuje Burdach stručně obsah a jen o místech důležitých germanisticky vykládá podrobněji, vydává některé části tiskem. Na straně 163 svého díla praví, že svídnický rukopis má na listech 87^v až 140^v sbírku formulářů s písemnostmi ze Summy cancellariae Jana ze Středy, jichž Tadra²⁾ k svému vydání neužil, a v které je velký počet nových formulářů, posud neznámých. Předmětem³⁾ tohoto článku jest zkoumatí pramen uvedený, v němž se zachovala dosti cenná látka, a z jehož podrobnějšího studia vychází na jevo, že zde máme úplně samostatnou úpravu Summy cancellariae. Tato úprava, kterou bychom mohli prohlásiti spíše za sbírku listů nežli za sbírku formulářů a v níž je nejeden list a nejedno privilegium v úplném znění, má název: *Forme Johannis Noviforensis de cancellaria domini imperatoris*⁴⁾.

¹⁾ Weidmann, Berlín 1926.

²⁾ Ferdinand Tadra, *Summa Cancellariae (Cancellaria Caroli IV.)*, Historický Archiv VI (1895).

³⁾ Upouštím od bližší kritiky Burdachova díla, poněvadž by přesahovala rámec tohoto pojednání a vyžaduje důkladnějších filologicko-odborných znalostí.

⁴⁾ Cod. I, 243, fol. 87^v.

I. Popis rukopisu.

Rukopisný sborník I, 243 archivu městské rady ve Svidnici objevil Konrad Wutke roku 1919¹⁾ a jeho zásluhou byli jsme jak Burdach tak i já na sbírku tu upozorněni. Poněvadž Wutke popisuje rukopis dosti stručně a Burdach není obsírnější, udáváje toliko úplný obsah²⁾, nemohu opominouti rukopis i jeho písmo podrobněji popsat. Wutke chtěl naň jen upozorniti, Burdacha zajímala hlavně filologická stránka. Chci-li zde z jedné části tohoto pramene získati historický výtěžek, zdá se mi, že je nezbytno, abych pojednal o zevnějšku rukopisu zevrubněji.

Rukopis je svázan do dřevěných desek potažených koží a opatřených devíti vypouklými nýty. Jedna deska je asi uprostřed rozštípena. Z uzávěru dochovaly se toliko plíšky a hřebíky. Vazba pochází zřejmě teprve z doby po roce 1410, neboť na papíře, kterým jsou polepeny vnitřní strany desek, vidíme záznamy, které označují Zikmunda titulem římského krále. Zřetelnost jednotlivých zápisů neutrpěla ani vlhkem, ani činností červotoče, ač po nich jsou stopy dosud viditelné. Nahoře na hřbetě vazby čteme číslo 162, dole I, 243 (tato signatura je novější, a dosud se jí užívá), na přední straně pak záznam rukou století 18.: „Ohne [Jahr] und Tag.“

Přidešti je pergamenové a toliko přední list v předu na hořejším okraji popsán. Rukou 16. století je tu poznamenáno: „liber Stanislai Bernwald plebani in Sweidenitz comparatus pro III^{or} florenis, volo ut detur ad pretorium opidi Sweidenitz ad perpetuam mei memoriam“; a pod tím pozdějším a větším písmem: „ad pretorium Sweidenitzense.“ Nad tímto záznamem čte se ještě starší údaj o třech rádcích, obsahující označení dřívějšího držitele, to však bylo pravděpodobně úmyslně novým majitelem kodexu zničeno, takže některá slova jsou úplně nečitelná; čísti lze z nich toliko: „Liber Nicolai Vorberg(?)... presbiter... conventus siquidem s. Marie virginis Saganensi monasterio fratrum regularium vile licet tamen... emi pro 2... reliqui eis pro anima mea“. Učenec Stanislav Bernwald

¹⁾ Konrad Wutke, *Über schlesische Formelbücher, Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte XXVI (1919)*, 31 a násl.

²⁾ *Vom Mittelalter zur Reformation V, 162.*

byl farářem svídnickým v letech 1477—1508¹⁾). Přeloží-li se výraz *comparare* slovesem koupiti, byl kodex kdysi v držení faráře svídnického koupen třetí osobou za čtyři zlaté a velkomyslně darován městu, jak vysvítá z výrazu *volo*. Bernwald sám mohl stěžít býti dárce, zápis zněl by patrně jinak. Jisté však byl rukopis chován na faře svídnické dříve, než se dostal do definitivního opatrování městské rady, a tento fakt je pro dějiny rukopisu neobyčejně důležitosti.

Rukopis se skládá z papírových listů velikosti 31 × 22 cm, které jsou popisovány podél užší strany po jednom sloupci. Linkování omezuje se na dvě linky, které jsou vedeny rovnoběžně s okraji ve vzdálenosti 5 až 6 cm, celkem tedy po osmi na stránce. Všechny 185 je uspořádáno úplně libovolně do složek, z nichž nelze vystopovati nějaký systém. Tento zjev lze snad vysvětliti jedině tím, že listy byly popsány, dokud byly zcela volné, potom libovolně seřazeny do složek a teprve později svázaný v knihu. Jednotlivé kusy jsou tu a tam opatřeny moderními číslicemi; sčítání Forem Jana ze Středy, částečně provedené, jsem doplnil; kusů je tu celkem 423.

Vedle těchto formulářů, jimiž se hodlám zabývat v této stati, jsou v tomto rukopisném sborníku zápisy, jež vznikše z téhož prostředí a jsouce jen zřídka datovány jsou naprosto sourodé se zmíněnými Formami. Až věru překvapuje rozmanitost obsahová a množství nakupeného materiálu; není vůbec oboru v písařském, vědeckém nebo společenském životě, který by tu nebyl nějak zastoupen. Že tyto sbírky jsou jen předlohami listů, vysvítá nejen z vynechávání individuálních znaků skoro všude, nýbrž i ze stručných, zřetelných a lehce srozumitelných vysvětlivek o odborných výrazech notářských stejně jako z návodů ke koncipování listů. Kusy jsou psány jazykem latinským, k některým připojen i německý překlad²⁾. Celá látka jest rozčleněna v četná oddělení často bez systému a bez závažnějších důvodů a opatřena frázovitými, bezobsažnými tituly. Toliko nadpis Forem je jedinou výjimkou. Materiál

¹⁾ Wutke 1. c. Slezký učenec opravdu rozluštil vše, co se jen trochu dalo vyložit. Burdach 1. c. zaznamenává jako čitelná pouze slova: liber Nicolai plebani conventus emi pro 2 pro anima mea.

²⁾ Hlavně tyto části byly v Burdachově díle náležitě oceněny.

pochází skoro celý z předělu 14. století a jeho vlastní byly většinou Slezsko, Polsko, Uhry, Morava a Čechy. Říše Německá, Itálie a západní země jsou zastoupeny slaběji. V popředí všech zachycených událostí stojí ovšem vládnoucí dynastie lucemburská a Formy Jana ze Středy zapadají tudíž do takového sborníku velmi přílehavě, jakkoli časově o celé půlstoletí předcházejí zápisům ostatním; zato však svědčí o vyvrcholení lucemburské moci za Karla IV. a za autora označují obratného slezského kancléře.

Stanovil-li jsem jednotnost dochovaného materiálu jak po stránce místní tak po stránce obsahové, zbývá mi ještě dáti odpověď na otázky, je-li také sepsání jednotné, bylo-li provedeno na místě, kde moderní badání pramen objevilo, a dostalo-li se na papírové listy, svázané dnes v Cod. I, 243, zároveň anebo alespoň brzo po sebrání jednotlivých kusů. Rozbor písma opravňuje ke kladné odpovědi na všechny tyto otázky.

Písmo kodexu vypadá jako typická knižní kursiva z konce 14. století. Pravidelná, těsně za sebe pokládaná písmenka dávají mu pěkný vzhled a časté kličky horních dříků dávají jakýsi pohyb hranatému duktu částí středních, který se ovšem často tak hranatě nejeví, nýbrž stále kolísá mezi okrouhlým a hranatým ukončením. Spojování písmen mezi sebou je provedeno důsledně, ať již spojovacími čarami příčnými, ať pomocí kliček. Je charakteristické, že dolejší dříkům chybějí kličky, ani se nesetkáme se zaokrouhlením u *p*, *q*, *s* anebo *f*. Dolní ohyb *g* nebývá též vždy uzavřen. Bříško *a* splývá úplně s dříkem, což by opět ukazovalo na pozdější dobu, rovněž jako úkaz, že krátící tah vyběhá nahoru od posledního písmene, tedy z prava do leva velmi často silným obloukem. Kursivnímu charakteru písma dlužno také přičísti dále to, že zkracovací znaménka pro *er* a *ur* jsou psána skoro stejně; jsou to dvě zběžné, spojené poloelipsy anebo polokruh s uzavřeným škrtem za nimi, což zaviňuje, že tvar psaného slova nepřipouští vždy čtení bez pochybností. Při *t*, neobyčejně podobném písmenu *c*, a při *r* shledáváme, že písař užíval za zkracovací znaménka obloukovitého tvaru jazýčkového vyskytujícího se již v minuskule jako ozdoba *t*. Při zdvojeném *i* jest vždy druhý dřík prodloužen a ohnut do leva stejně jako poslední nožička písmene *m* neb *n*. Majuskulemi písař

nikterak v rukopise nešetřil, ale nevyznačoval je uprostřed textu obzvláštní velikostí, takže je lze snadno přehlédnouti.

Přihlížíme-li při kritice písma celého kodexu toliko k textu a k celkovému dojmu, soudili bychom okamžitě, kodex je jednotně sepsán jedinou osobou. Neboť všechny uvedené znaky jsou společné všem listům a jen stěží nalezla by se v textu od nich úchylna. Poněvadž však vylíčené zvláštnosti jsou zároveň charakteristické a tedy všeobecné pro písmo z konce 14. století, nesmí se v jednotlivém případě rozhodovati podle nich. Abychom ale přece dospěli k žádanému důkazu, že kodex I, 243, není-li dílem jediného a téhož písaře, byl alespoň sepsán příslušníky téže školy v stejný čas a v stejném místě, musíme si povšimnouti ještě jiných názornějších vlastností písma jako jsou iniciály, rubrikování a inkoust.

Četné stínování inkoustu, který často mění svůj tmavě černý tón ve světle hnědý, vystupuje libovolně, bez jakékoliv pravidelnosti, patrně podle toho, jaké množství vody bylo právě v inkoustu obsaženo. Jakkoli tyto rozdíly jsou oku ihned patrné, tlumočí fotografická deska barvu psací látky stejného druhu, což posílilo ve mně domněnku, že písaři měli po ruce toliko inkoust jednoho základního tónu a rozřeďovali ho podle libosti. Uvnitř rukopisu mění se rovněž často velikost písma, aniž tím trpí celkový duktus. Poněvadž úchylny velikosti písma nejsou v souvislosti s úchylnkami vzniklými inkoustem, není radno pokládati je za zvláštní způsob psaní písařova, spíše rozhodoval tu papírový materiál, který měl právě ku psaní. Rubriky jsou v celém kodexu provedeny až na sedm stránek jednotně. Rubrikátor nadpisy orámoval nebo podtrhl, incipity vět v textu vyznačil zřetelně příslušnou majuskulí, na okraji vypravil značkou odkazovou, především však vyzdobil iniciály. Inkoust i rubrikování budí domněnky o téže písařské škole, iniciály, které přece písaři vždy zaručují největší volnost a jsou téměř zrcadlem jeho tvůrčích schopností, potvrzují též názor, ba jsou jasným důkazem, že tu jde o jednotný základní rys typický jedné písařské školy. Bez obrazového doprovodu je nesnadno líčiti souhlasné momenty v iniciálách; velmi zajímavé je pozorovati, kterak převládající schema nabývá závitů a originálními ozdůbkami nejrozmanitějších tvarů. Příkladem zvláště poučným jest *S*. Jeho zá-

kladní tvar je kapitální a jeho otvory jsou uzavřeny obloukovými čarami: litera tedy není nepodobna dvěma nad sebou položeným elipsám. Na jiném místě spatřujeme obloukové linie vyzdobeny závitů, opět na jiném rubrikátor zdůrazňuje ozdobnými čarami základní tvar kapitální, a jinde vyplňuje původní elipsovité plochy a konce závitů ornamenty. Ale pokaždé lze snadno nalézt geometrický obraz schématu. Dostí význačné jest také *A*, které se vždy rovná řeckému alfa.

K podrobnějšímu zjištění, kde asi kodex byl napsán, vede rozpor mezi rozbořem po stránce paleografické a obsahové. Jakkoli bylo by písmo položiti do konce 14. stol., připomíná se v některých kusech Zikmund jako král český, čímž jest označen terminus a quo rok 1419. Tento rozpor překleneme, přeložíme-li kolébkou rukopisu na východ, který, jak známo, v písmu vždy pokulhával o několik desetiletí. Ale rukopis vznikl tam zajisté brzy po roce 1419, neboť znaky písma století 15. pronikaly rychle i na východ. K tomuto výkladu z nouze jsme oprávněni obsahem kodexu, který celkem se týká východu a jmenovitě se podrobně zabývá místními dějinami slezskými. Můžeme tudíž právem tvrditi, že náš pramen vznikl brzy po roce 1420 v onom kraji, ve kterém se s ním seznámil novověký výzkum.

II. Formy Jana ze Středy.

Na listě 87^v čteme důležitou poznámku: „Secuntur forme Johannis Noviforensis de cancellaria domini imperatoris etc.“ Oddíl označený těmito slovy sahá až k listu 117^r, kde počíná podle udání „Incipit aliud, finis illorum“ jiná část, která končí na listě 140^v poznámkou „Finis per totum.“ Dlužno nyní zjistiti, vztahuje-li se nadpis Forem jakož i věta „Finis per totum“ na oba díly či jde-li o dva různé prameny. První polovina, v níž se čítá 106 kusů, pochází z doby Karla IV. až na tři výjimky, které dlužno přičísti době ještě starší. Opisy jsou téměř úplně a skoro vždy bylo možno je datovati ne-li přesně, tedy aspoň přibližně. Většina listů je z doby výpravy římské a z doby sněmů norimberského a metského. Druhá polovina má daleko více ráz formulářů. Jen zřídka se podařilo pevně stanoviti dobu a místo jednotlivých listů. Přesto však se nemýlíme, budeme-li pokládati povšechně předěl 14. stol. za dobu vzniku těchto formulářů.

Podle obsahu zdá se tedy, že tyto dvě části nikterak spolu nesouvisejí a že se pouze prvním 106 kusům dostalo cti honositi se titulem „Forme Johannis Noviforensis.“ Přece však chtěl bych se zde krátce zmíniti i o druhé části a to z důvodu spíše vnějšího. Jsou v ní totiž zachovány čtyři formuláře ze Summy cancellariae, pouze s tím rozdílem, že označují za vydavatele Václava IV. Tato sbírka listů, která je asi o půl století mladší, přejala více kusů ze starší předlohy a provedla toliko nutné změny v textu. Jest analogií známého klasického příkladu, kdy totiž do sbírky biskupa Jana IV. z Dražic opsány byly listy ze sbírky biskupa Tobiáše z Bechyně.¹⁾

a) *Formy a Summa cancellariae.*

Se zmínkou o Summě cancellariae vynořila se nám zároveň otázka, na niž odpověď, ač velmi důležitá, není snadná. Mají Formy — kterýmžto označením rozumějme zatím jen prvních 106 kusů — nějaké příbuzenské vztahy k této proslulé sbírce formulářů? Bylo by dokonce možno označiti je za jednu z redakcí Summy cancellariae,²⁾ aby bylo zjednáno aspoň trochu světla?³⁾ Na otázku původce lze snadno odpověděti kladně. Předpoklad, že Jan ze Středy byl původcem Summy cancellariae Caroli IV, již dříve všeobecně přijatý, ač založen na domněnkách, byl potvrzen zněním rukopisu

¹⁾ J. B. Novák, Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279—1296), Historický Archiv XXII (1903).

²⁾ Srovn. Jean Lulvès, Die Summa Cancellariae des Johann von Neumarkt, Berlín 1891, a Tadra, Summa cancellariae.

³⁾ Ačkoliv jsem se již delší dobu zaměstnával těmito otázkami, přece bych se zde nerad rozhodoval, poněvadž je mnoho dosud neznámého a namnoze i ty nejnnutnější opory chybí, než aby bylo lze bezpečně souditi o rozličných redakcích Summy. Mám za to, že Lulvès šel příliš daleko a úplně přehlédl, že formuláře bývaly přejímány do jiných sbírek, a tak došel k tvrzení, které nelze ani dokázati ani vyvrátiti. Tadrův úvod k jeho vydání Summy, bohužel velmi neúplnému, naprosto nesouhlasí s rozsahem látky; tento badatel pravděpodobně nepodniknul důkladného badání po rukopisech, jak dokazuje dodatečné objevení rukopisu drkolenského. Při tisku se Tadra opíral hlavně o slovní znění rukopisu pražské kapitoly I, XXVI, ačkoliv zvláště lipské kodexy mají často lepší znění; také se mnoho nenamáhal emendacemi a filologicko-paleografickými studii.

kláštera drkolenského r. 1388 ukončeného, které se slovně úplně shoduje s ostatními a nazývá se Summa Cancellarii.¹⁾ U Forem jest jasné, že Jan jest jejich původcem, neboť nehledě k tomu, že se výslovně jmenují „Forme Johannis Noviforensis“, jsou mezi nimi také listy naprosto osobního rázu, které patří k jeho nejdůvěrnější, soukromé korespondenci a přinášejí několik nových zpráv o jeho životě.²⁾ Kromě toho nám dává obsah nesčetné důkazy, že sbírku založila nejspíše osobnost, která mohla v letech 1350—60 volně nakládati s materiálem říšské kanceláře. Co jest tedy více na snadě, než označiti za autora, koho i název výslovně uvádí.³⁾ Je to také bohatě nabubřelá frázovitost, stále se opakující, která připomíná Jana, jehož hladké vyjadřování muselo hověti politické metodě vychytralého Karla IV. Třeba si uvědomiti, že tento slezský farář, který po rychlém vzestupu vedl diplomatická jednání v době první říšské výpravy⁴⁾ a skvěle se účastnil kodifikace

¹⁾ V malém článku Věstníku české akademie V, 125 a násled., pojednal Tadra o znění Codexu plag. 214 později v klášteře drkolenském objeveného a při tom kodex popsal. Při méj návštěvě v Drkolně v srpnu 1923 nebylo lze kodex najíti. Byl poslán Tadrovi do Prahy a pak o něm chybí jakákoliv zpráva. Z Věstníku se dovídáme, že toto sepsání Summy, které se jmenuje Summa cancellarii, bylo obstaráno nějakým Johannem Puchelpergerem a bylo ukončeno roku 1388.

²⁾ K životopisu srovnej: A. Benedict, Das Leben des hl. Hieronymus in der Übersetzung des Bischofs Johannes VIII. von Olmütz, Praha 1880; Ferdinand Tadra, Jan ze Středy (Johannes Noviforensis), ČČM LX (1886); Heinrich Friedjung, Kaiser Karl IV. und sein Anteil am geistigen Leben seiner Zeit, Vídeň 1876; Lulvès, Die Summa cancellariae; Tadra, Summa cancellariae; Konrad Burdach, Vom Mittelalter zur Reformation (2. zpracování) II, 1 (1913), 15 a násled.; Max Dvořák, Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt, Jahrbuch der Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses XXII (1901); Harry Breßlau, Handbuch der Urkundenlehre II, 1 (1915), 278. — V roce 1924 podal Alfred Hansel na vratlavské universitě disertaci o Janovi ze Středy, kterou jsem bohužel dosud nemohl prohlédnouti. Dal jsem p. dru Hanselovi oněch pět kusů Forem k dispozici, které mají pro něho význam.

³⁾ Pochybnost o pravosti nadpisu zaznamenaného v 15. století nebyla by nicméně neodůvodněna.

⁴⁾ Podle Balbina, Bohemia docta II, 135, založil prý Jan ze Středy na paměť korunovace císařovy oltář zasvěcený sv. Václavu v kostele petřském v Římě. Přírovn. k tomu Fr. Geljnek, Hystorye města Litomyssle II (1838), 124.

říšských zákonů na sněmích norimberském a metském, nebyl jen obratným politikem, ale že proslul také mezi prvními humanisty zaalpskými, zakládal knihovny, podporoval malířství a sám byl, nikoli bezvýznamně, literárně činným. Dopisoval si čile s mnohými ze svých velkých vrstevníků a právě Formám děkujeme za nový doklad o stycích císařského dvora s Petrarkou. Vypočítávajíc přednosti Janovy nezapomeňme na jeho zásluhy o reorganizaci říšské kanceláře, kde vytvořil slavné a trvalé dílo. Ačkoliv byl ve svém mužném věku stále na cestách nebo v Praze, nikdy nezapomínal na svou slezskou vlast,¹⁾ které prokázal u vlády mnoho dobrých služeb, začež opět obdržel mnoho vyznamenání a obročí. Svídnický pramen má o tom několik dokladů; zvláště důležitá je zpráva, že v roce 1351 Jan ze Středy byl již kanovníkem kapituly sv. Kříže ve Vratislavi.²⁾

Avšak podle mého mínění jest společný autor jediným pojítkem mezi Summou cancellariae a svídnickým nálezem. Jistě nemůžeme svídnický rukopis označiti za redakci Summy. Pokud mi bylo možno porovnávat texty, jest pouze sedm kusů společných oběma sbírkám; čtyři z nich jsou zcela bezvýznamné formuláře, kterých — právě pro jejich po výtce formulářový ráz — nelze užití k vedení důkazu. Poněvadž pro vyřizování věcí stejného druhu byly nejrůznější způsoby znění a kancelářský personál měl hojnost předloh k propůjčení nějakého právního titulu a spojených s tím podmínek, jest nutno souditi jen s největší opatrností o závislosti nebo filiaci. Jakousi možnost rozluštění problém dává nám diplom³⁾ z 13. března 1354, kterým Karel IV. povýšil svého bratra Václava

¹⁾ Trvám zde na slezském původu Jana ze Středy. Ozývaly se v poslední době hlasy, které hledaly kolébku Janovu v Čechách. Zaujal jsem k tomuto novému názoru záporné stanovisko, viz Zeitschrift für Geschichte Schlesiens LXI (1927), 358 a násl. Hodlám v příštím svazku Časopisu archivní školy uveřejniti samostatné pojednání o původu Jana ze Středy, v kterém, maje na zřeteli všechny soudobé názory, chci, abych věc objasnil, využití všech pramenů a odůvodniti takto správnost svého názoru.

²⁾ Srovn. Acta Clementis VI., Mon. Boh. Vat. I (1903), 727, č. 1400; 1351, říjen 26: na prosby královny Anny dovoluje se Janovi ze Středy, aby přijal kromě fary ve Středě a kanonikátů sv. Kříže ve Vratislavi a v Hlohově ještě jiné prebendy.

³⁾ Reg. Imp. VIII, 143, č. 1807.

na vévodu Lucemburského a to se svolením těchto knížat, v listině jménem uvedených: arcibiskupů Viléma kolínského a Gerlacha mohučského, falckraběte Ruprechta, biskupů Engelberta lutyšského, Ademara metského a Jana olomouckého, markraběte Viléma julišského a vévody Vladislava těšínského. Znění tohoto listu zachovalo se jak ve Formách¹⁾ tak v Summě cancellariae²⁾ a rovněž v kolektáři Jana z Gelnhausenu³⁾, který jest třetí důležitou sbírkou formulářů z oné doby. Za nejbližší originálu jest pokládati formulář svídnické sbírky: jména arcibiskupů a falckraběte jsou naznačena začátečními písmeny, jména biskupů se úplně shodují, vynechán jest pouze Vladislav a datum. Karel vystupuje vždy jako císař. Summa má téměř stejné znění, ale má ráz spíše formulářový tím, že jediné určité údaje Forem, totiž vyjmenování rádců nahrazeno je výrazem „tales episcopi etc. et alii barones“. Zcela formulářový ráz nalézáme konečně u Jana z Gelnhausenu. Zde není po vlastních jménech ani stopy a chybí také sankční formule. Okolnost, že všude se užívá slova „caesareus“ místo „regius“ nebo „regalis“ přivedla Kaisera⁴⁾ k poněkud nebezpečnému a neodůvodněnému závěru, že totiž originál byl vystaven později⁵⁾. Avšak to by bylo přehlížením patrného vývoje formulářů: jsou přece určité vývojové stupně vedoucí od originálu k prostému formuláři; vzor se vždy přizpůsobuje novým poměrům. Srovnáním jsme viděli, že privilegium ze dne 13. března 1354 nejbližší jsou Formy a že je tedy dlužno ceniti je výše než podání Summy cancellariae a kolektáře. Rovněž jest jasno, že Formy nemohou pocházeti od Summy, poněvadž znění Summy jest mnohem neúplnější. Ale i opak bylo by těžko dokázati, protože všechny redakce Summy

¹⁾ Cod. I, 243, fol. 88r, první kus sbírky.

²⁾ Otiskl Tadra l. c. 18, č. 26.

³⁾ Otiskl H. Kaiser, Collectarius perpetuarum formarum Johannis de Geylnhusen (1900) 40, č. 43.

⁴⁾ Disertace Johann von Gelnhausen 54, č. 43.

⁵⁾ Proti tomuto závěru mluví také poznámka při datování listiny o vakanici trevírského arcibiskupství, která skutečně trvala od 21. ledna 1354, úmrtího dne Balduina Lucemburského, do 2. května 1354, kdy byl dosazen Boemund ze Saarbrücken. Srovn. text u Dyontera, Chronique des Ducs de Brabant II (1854), 684.

mají asi 200 kusů. kdežto Formy mají jich jen asi 100 a dále z důvodů, které poznáme při bližším zkoumání výše dotčených styků císařského dvora s Petrarkou.

K první výměně dopisů mezi Janem ze Středy a Františkem Petrarkou došlo asi v letech 1352—53¹⁾. Jan odvolává se na výpovědi florentského lékárníka Angela v Praze žijícího, prosí pokorně o dopis a to způsobem, který dostatečně ukazuje, že tehdy ještě neznal z vlastního názoru spisů a slohu obdivovaného básníka. Na podzim roku 1354 provázal pak Jan ze Středy Karla IV. do Itálie a jistě se účastnil rozhovorů krále s Petrarkou v prosinci 1354 v Mantově²⁾. Seznámil se při tom s proslulým Italem a přátelství jejich stalo se ještě srdečnější, když Petrarka navštívil v létě 1356 Prahu jakožto viskontský vyslanec. Zároveň s listinou, kterou Karel začátkem roku 1357 jmenuje Petrarku falekrabětem³⁾, posílá mu kancléř ještě jeden dopis, ve kterém píše nadšenými slovy o svém přátelství, vyřizuje pozdrav arcibiskupa pražského a biskupa olomouckého a ujišťuje „Francisci semper habere recordium, semper de ipso cordialissime meditari“. Petrarka odpovídá⁴⁾ na toto ujištění neměně lichotně: „Quid mitius quam quod in epistolae calce dixisti,

¹⁾ Stanovení doby odeslání obou dopisů bez data zachovaných vyplývá z titulu, který Petrarka dává Janovi, totiž „episcopus Neuburgensis“; podle tohoto oslovení soudíme, že se Jan ve svém listě Petrarkovi představil jakožto zvolenec naumburský, kterým byl od září 1352 do října 1353. Srovn. K. Burdach, Zur Kenntnis altdeutscher Handschriften usw., Zentralblatt für Bibliothekswesen VIII (1891), 446. Petrarkův dopis otiskl Fracasetti, Francisci Petrarcae epistolae de rebus familiaribus et variae II (1859), 101 a násl.

²⁾ E. Werunsky, Der erste Romzug Karls IV. (1878) 26 a násl.; Burdach l. c. 450.

³⁾ Friedjung, Karl IV. u. sein Anteil 308 a násl.

⁴⁾ Otiskl Fracasetti l. c. III, 53 a násl. Hádankou je mi, proč Friedjung, str. 312, datoval tento list dnem 29. dubna 1357 bez jakéhokoliv dokladu. U Fracasettiho je jen „Mediolani, III. Kal. Maias“ a v prolegomenu, str. CXLIX, jest jmenování Petrarkovo kladeno do roku 1357. Z toho však přece ještě nevysvítá, že by list shora dotčený byl rovněž odeslán v roce 1357. Dále jest tento list adresován „Johannes episcopus Olmutiensis“, kterým se Jan ze Středy stal teprve roku 1364. Zde jde asi o omyl pozdější doby, jak se i Friedjung, str. 313, domnívá; celý obsah mluví jasně pro Jana ze Středy a nikoli pro Jana Očka, který byl kolem roku 1357 biskupem olomouckým.

nunquam Francisci tui nomen de memoria Johannis abiturum?“ Avšak hrdý humanista pod zástěrkou skromnosti odmítá vyznamenání, které prý mu vůbec nepřísluší. Přesto však je mu bulla po druhé nabídnuta a provází ji třetí psaní Janovo, které končí těmito slovy: „Unum tamen absque dubietate polliceor, quia dulcis Francisci memoria nunquam separabitur a Johanne“. Tentokrát Petrarka přijímá „non grato animo sed iucundo“ a ve svém děkovném dopise takto se zmiňuje o Janově slibu: „Vale feliciter et idem oro, ut, quod pollicitus es, verum sit, ne me unquam de memoria tua locus aut tempus excludat“. ¹⁾ Konečně potom byl „poeta laureatus comes palatinus Franciscus Petrarchus, archidiacon Parviensis“ zmocněn, aby zvolil tabelliony.

Za první dva listy Jana ze Středy děkuje badání Summě cancellariae²⁾, kde jsou zachovány, po sobě následující, jakožto vyslovené formuláře. Třetí dopis byl však dosud neznám a teprve svídnický nález doplnil tuto zajímavou korespondenci. Ve Formách jsou zachovány všechny tři listy a rovněž následují za sebou. Pouze stilistické studium umožnilo rekonstrukci postupu korespondence. Kdyby tedy Summa pocházela ze svídnických forem, bylo by nevysvětlitelné, proč právě třetí dopis byl opomenut, když přece přímo Jana jmenuje a jest nejkratší a nejsrozumitelnější ze všech tří dopisů³⁾. Na jiném místě⁴⁾ ve Formách čteme čtvrté poselství italskému básníku, rovněž dosud neznámé, které pravděpodobně časově spadá do doby dosti vzdálené od prvních tří listů.⁵⁾

¹⁾ Otiskl Fracasetti III, 64 a násl.

²⁾ Otiskl Tadra 37 a násl., čís. 60 a 61.

³⁾ Proti odvozování původu Summy z Forem mluví také toto srovnání textů. Formy mají v druhém dopise: Salutant te Pragensis episcopus, Olomucensis episcopus et tuus discipulus, qui hoc scribit. V Summě, Tadra 38, zní toto místo správněji: Salutant te... archiepiscopus Prag., episcopus Olomuc. et tuus discipulus cancellarius, qui hec scribit.

⁴⁾ První tři dopisy jsou v kodexu I, 243 na listech 97v a 98r, čtvrtý na listu 109r; třetí, dosud neznámý dopis je otištěn jakožto příloha 11.

⁵⁾ Jak jest z předešlého výkladu jasno, není mezi Formami a Summou cancellariae téměř žádných vztahů; dvě naprosto rozličné sbírky jsou Formy a „Cancellaria Johannis Noviforensis episcopi Olomucensis“ celoveckého rukopisu XXXI, B, 12, kterou vydal Ferd. Tadra v Archiv für österreich. Geschichte LXVIII (1886).

b) *Formy a kolektář Jana z Gelnhausenu.*

Když jsme zjistili, že mezi svídnickými Formami a Summou cancellariae nemůže být vůbec vztahů, doporučuje se, abychom pátrali po souvislosti s druhým velkým formulářem té doby, s kolektářem Jana z Gelnhausenu (*Collectarius perpetuarum formarum Johannis de Geylnhusen*). Nehledíme-li k diplomu z 13. března 1351, výše zmíněnému, jehož znění v kolektáři mělo nejspíše ráz formuláře, jsou v obou pramenech zachovány pouze ještě dva kusy, které se staly proslulými svým obsahem: list Karla IV. Štěpánu Dušanovi srbskému ze dne 19. února 1355 a Karlovo oznámení o císařské korunovaci Janu V. Paleologovi.

Jan z Gelnhausenu,¹⁾ registrátor říšské kanceláře v letech 1366—1373, těšil se zvláštní přízni kancléře Jana ze Středy, a stal se také jeho protonotářem a sekretářem, když Jan ze Středy se odebral roku 1374 do svého biskupství olomouckého. Když Gelnhausen byl v letech 1380 až asi 1387 městským písařem v Brně, zpracoval materiál nashromážděný v době své služby v císařské kanceláři a vytvořil „*Collectarius*“. Na otázku, odkud jest materiál, jsou různé odpovědi. Za pramen vesměs uznáný²⁾ nutno pokládati registra; za druhou nejdůležitější předlohu nutno mít Summu cancellariae. Badatelé³⁾ přinášejí mnoho správných dokladů tohoto názoru. Konečně prý bylo také někdy užito sbírky Petra de Viney.⁴⁾ Na otázku, zda Janu z Gelnhausenu bylo možno užítí při sestavování kolektáře také Forem, nebo naopak, zdali kolektář byl Formám předlohou, jest po srovnání kusů v obou zněních odpovědětí záporně.

Jako vůbec jediný datovaný kus⁵⁾ sbírky přináší kolektář onen list Štěpánovi, který měl opět církevně sjednotiti západ s východem a který byl inspirován ideálními snahami císařství svět objímajícího, ačkoliv za vlastní důvod diplomatických jednání mezi Srbskem,

¹⁾ K jeho životopisu srovn. B. Bretholz, *Johann von Gelnhausen, Zeitschrift für Gesch. Mährens u. Schlesiens VII (1903), 25 a násl.*

²⁾ Tadra, *Kanceláře a písaři 88*; Tadra, *Summa canc. XX*; Kaiser, *disertace 36 a násl.*

³⁾ Tadra, *Summa XX*; Kaiser, *disert. 36 a násl.*

⁴⁾ Kaiser, *disert. 39.*

⁵⁾ Otiskl Kaiser, *Collectarius perp. form. 167, č. 179.*

kurií a římským královstvím jest pokládati hrozící válečné tažení Ludvíka Uherského proti Štěpánu.¹⁾ Svídnický pramen²⁾ naznačuje jméno papežského vyslance, biskupa Petra z Patti, jenom začáteční písmenou a v datu se spokojuje s místem vydání. To všechno má kolektář v plném znění. Konečně jest vsuvka ve Formách jinam vložena než v kolektáři. List císařův Janu Paleologovi má ve Formách³⁾ pouze první třetinu podání⁴⁾ sbírky Jana z Gelnhausenu. Druhé dvě třetiny, které se zabývají věcmi byzantské říše, chybí úplně. Zato jest uvedeno místo vydání Pisa; teprve svídnické znění umožnilo datovati vydání listu květnem roku 1355.

Pokud jde o list Dušanovi, nelze přihlížeti ke svídnickému nálezu jako k předloze a totéž platí o kolektáři hledě k listu Paleologovi, poněvadž by se nenalezl ani důvod vynechání druhých dvou třetin ani vysvětlení, odkud bylo známo místo vydání.⁵⁾ Bylo-li tedy zjištěno, že Jan z Gelnhausenu užíval většinou a tedy také asi v našich případech register, t. j. opisů originálů, a že znění kolektáře se nijak neshoduje se zněním Forem, měl původce Forem přístup ještě k jinému prameni, při čemž by bylo souditi jedině na koncepty. Kdyby byl Jan ze Středy rovněž užíval pro své Formy originálů nebo register, bylo by nepochopitelné, proč také neopsal zajímavých míst o východořímských zápletkách, nebo proč aspoň neoznačil mezeru značkou *etc.* Domněnka, že koncepty byly předlohou, by byla posílena tím, že list Paleologovi ve svídnickém

¹⁾ Srovn. S. Steinherz, *Die Beziehungen Ludwigs I. von Ungarn zu Karl IV., Mitteil. d. Instituts f. österr. Geschichtsf. VIII (1887), 219.*

²⁾ *Cod. I, 243, fol. 102r.*

³⁾ *Tamže fol. 102v.*

⁴⁾ Srovn. tisk u Kaisera 169, č. 180; znění Forem sahá až k slovům: *corporis incolumitate potimur et grata prosperitate feliciter habundamus.* Pak následuje bezprostředně: *Dat. Pis. Cancell. Se stejným zněním jako v kolektáři setkáváme se u Schannata, Vindemiae lit., coll. II, 130, č. 30, otiskem to z fuldského rukopisu. V tomto otisku je list rozdělen na tři odstavce a podání svídnické souhlasí přesně s prvním z nich. Vydavatelovo datování rokem 1355 jest čirou libovůlí, teprve podle Forem lze list vročiti.*

⁵⁾ Také kardinál biskup Petr Colombiers, který císaře korunoval, je ve Formách jmenován celým svým titulem, kdežto kolektář místo toho vykazuje mezeru.

rukopisu nemá supraskripce, spíše se adresa¹⁾ jeví jako supra-scriptio. Dopis měl býti původně odeslán zřejmě tak, jak jej nalézáme ve Formách. V oné pohnuté době docházely denně nové zprávy z Byzance, čímž byl dán podnět k dodatkům nutným pro stále se měnící stav věci. Velmi důležité věci, že oba kusy v obou sbírkách následují za sebou, nelze si nepovšimnouti, ač nejsem s to, ji dodatečně odůvodniti. Ačkoliv v obou sbírkách postrádáme důsledného rozčlenění, přece lze zjistiti ve Formách jakési seskupení podle místních a osobních hledisek, jako na př. za sebou jdoucí listy Petrarkovy, nebo i privilegia pro klášter sv. Vincence ve Vratislavi, o nichž v dalším oddíle bude zmínka.²⁾

c) Originály a jejich opisy ve Formách.

Jsem si vědom, že nemohu z úvah o částečném užití konceptů při skládání Forem odvozovati závěry, které by vycházely z nejistých předpokladů a spokojím se zjištěním, že Formy prozrazují vztahy ke každému druhu prací kanceláře a stojí tedy na nejširší basi.

Podářilo se naléztí kromě u privilegia pro Václava z Lucemburku, o němž již svrchu byla řeč, ještě u pěti kusů příslušné originály, resp. jejich hodnověrné opisy. Rozdílly textové rovněž snad trochu osvětlí podstatu Forem.

Císař Karel IV. propůjčuje 13. a 22. ledna 1359 klášteru sv. Vincence ve Vratislavi privilegia, která jsou v originále ve vratislavském státním archivu³⁾ a o kterých pojednali Kloose⁴⁾ a Böhmer⁵⁾. V první listině Karel potvrzuje majetek konventu a ve druhé bře klášter pod svoji ochranu. Oba tyto dva kusy se zachovaly ve Formách až na koroboraci, datování a jména svědků.⁶⁾ Arenga potvrzovací listiny je stejného znění s jinou arengou ze Summy can-

¹⁾ Adresa Forem jest totožná s protokolem podání v kolektáři.

²⁾ Důvody, jichž by bylo možno uvéstí pro zařazení dopisů zaslanych Srbsku a do Byzance do stejné skupiny jsou tyto: stejné místo datování, exotický charakter příjemců, jakož i orientální poloha jejich říší.

³⁾ Státní archiv ve Vratislavi, Rep. 67, Vinzenzkloster Breslau, č. 377 a 378.

⁴⁾ Kloose, Von Breslau II (1781), 209 a násl.

⁵⁾ Reg. Imp. VIII, 236, č. 2887 a 2891.

⁶⁾ Cod. I, 243, fol. 90r, č. 6, a fol. 91r, č. 7.

cellariae.¹⁾ Poněvadž ochranné privilegium neposkytuje dosti operných bodů pro úspěšné srovnání, omezím se na listinu ze 13. ledna. Je velmi pečlivě a krásně psána, pročež nelze mysliti na chyby zaviněné při opisování nečitelností textu, nanejvýše by se mohly vzítí v úvahu chyby vzniklé při poslouchání diktanda.²⁾ Je třeba též uvážiti, že písař kodexu z 15. století nesestavoval možná vzor dopisu podle konceptu, originálu nebo registra, nýbrž že mu mohl býti předlohou formulář vzniklý již ve 14. století. V originále, vyhotoveném samým kancléřem a registrovaném Miličem, jsou vesnice náležející klášteru vyjmenovány přesněji, jakož i úplněji, kdežto ve formuláři postrádáme důležité topografické vložky. Vedle těchto lehce vysvětlitelných změn nalézáme tyto neobvyklé rozdíly: Jméno opatovo je ve formuláři naznačeno jednou písmenou *H*, podruhé *n*, kdežto originál na příslušných místech vykazuje jen dvě tečky, resp. mezeru. O stáří listin se vůbec dočítáme v narratio formuláře mnohem více než v originále a poslední díl je docela rozdílný.

Privilegia Karla IV. pro Freiburg Breisgovský ze dne 28. dubna 1357³⁾ a pro arcibiskupa Vromolda z Rigy ze dne 11. června 1360⁴⁾ jsou ve formuláři úplně opsána, tedy s řadou svědků a datováním. Právě zde pozorujeme několik odchylek, které věc dobře vysvětlí, přijmeme-li domněnku o konceptech jakožto předlohách. V řadě svědků řížského propůjčení vyskytuje se na místě biskupa Dětricha wormskeho, který je zaznamenán v originále, biskup Petr veronský, který se nikde neobjevuje jakožto svědek, a Bolko Falkenberský chybí. Původně mohlo se mysliti na svědky, kteří jsou

¹⁾ Tadra, Summa canc. 69, č. 98: Imperator recipit quosdam in suam et imperii proteccionem. Vzor pro dopisy, kterými císař bře adresáta do své ochrany.

²⁾ Omyly jako „de cuius“ místo „decimis“, „fidelitate“ místo „felicitate“ nebo „lacubus“ místo „lacribus“ je asi třeba vysvětliti jakožto chyby vzniklé při poslouchání diktanda.

³⁾ Cod. I, 243, fol. 105r, č. 62; Reg. Imp. VIII, 215, č. 2644; otiskl Schreiber, Urkundenbuch der Stadt Freiburg i. B. I, 2 (1828), 454, č. 235.

⁴⁾ Cod. I, 243, fol. 93r, č. 11; Reg. Imp. VIII, 259, č. 3169; otiskli Dogiel, Cod. dipl. 5, 76, a Bunge, Liv.-Esth.-Curl. UB. 2, 662. Obě díla byla mi nepřístupna.

uvedeni ve Formách, změna byla provedena teprve při konečném vyhotovení, pocházejícím od Jana ze Středy. Ve formuláři privilegia pro Freiburg Breisgovský jsou v datování změněny roky vystavení a císařova panování¹⁾ a k řadě svědků připojen pražský arcibiskup Arnošt, olomoucký biskup Jan a Rudolf Saský, kdežto šest příslušníků šlechty,²⁾ kteří v originále uzavírají řadu svědků, není uvedeno. Snaha vyzdobiti vzor dopisu stejně jako okrášlití jej slavnými jmény je tu jistě hlavní příčinou,³⁾ závažnějších důvodů netřeba hledati.

Pátý ještě zachovaný originál, který má formulářový opis ve Formách, je rozvláčná listina ze dne 27. března 1357, kterou císař Karel IV. zakládá Karlštejnské děkanství.⁴⁾ Ze srovnání vyplývá, že tato několik stran dlouhá listina byla kopírována se značnou péčí a se všemi svými vzletnými frázemi a pedantickými jednotlivostmi. Kopista projevil velkou dávku trpělivosti, která mu arci došla, když vypočítával téměř nekonečné množství propůjčených desátků v okolních městečkách a vesnicích, částečně ke Karlštejnu patřících. Tu při poslední třetině jmen míst náhle ustává hned na začátku a utěšuje čtenáře slůvkem *etc.*, ovšem již velmi vítaným. Několik písařských chyb vzniklo asi, jak se mi zdá, že kopista nepochopil stavby vět, nabubřelé a velmi chatrně slepené, a pomohl si užitím slov podobně znějících a dávajících jakýs takýs smysl.⁵⁾ Koroborace, datování a výčet svědků jsou vynechány.

¹⁾ 1362 místo 1357, císař v 4. roce místo v druhém roce.

²⁾ Ojír a Leopold bratři z Landštejna, Oldřich z Rožmberka, Ješek z Kosoava, Boček z Poděbrad a Ješek z Kostelce.

³⁾ Tuto snahu znázorňuje v kodexu vymalovaná červeným inkoustem na okrajích řádek, v nichž jsou uvedeni svědkové.

⁴⁾ Archiv ministerstva vnitra v Praze má originál o signatuře 30, A, I; otiskl Josef Teige ve Věstníku král. České společnosti nauk, tř. fil.-hist.-jaz., ročn. 1906, č. IV: Listiny děkanství Karlštejnského z let 1322—1625, 16, č. 12. Formulář začíná v Cod. I, 243 na fol. 103^r a má číslo 61. Reg. Imp. VIII, 214, č. 2638 vztahuje se na německé znění otištěné u Hájka a Lüniga.

⁵⁾ Formulář má na příklad „piissimi redemptoris“ místo „passum redemptoris“.

d) Několik neznámých kusů ve Formách uchovaných.

Zmínil jsem se na začátku této kapitoly, že tři kusy Forem pocházejí ze starší doby než kusy ostatní. Jeden z nich je úplně opsané privilegium krále Václava II. pro Beroun z 1. září 1303, ve kterém měšťanům ukládá s výhradou možného zvýšení pozemkovou daň a má je k tomu, aby při soudech a sjednávání smluv užívali práva Starého města pražského.¹⁾ Není bez zajímavosti, že v rukopise „Chaos rerum memorabilium“²⁾ zachovalo se v opise z 15. století privilegium pro Beroun, které má totéž datum vystavení a kromě protokolu a eschatokolu ještě passus týkající se práva Starého města pražského jako náš kus.³⁾ Snad je zmínka o zavedení pražského práva v těchto dvou privilegiích, projevujících jinak rozdílné právní tituly, učiněna proto, že Václav II. o to velmi usiloval. Vnitřní známky obou listin svědčí proti domněnce, že by šlo o falsa.

Tento problém je ztížen kusem zařazeným ve formách o č. 64⁴⁾. Karel IV. potvrzuje tu a obnovuje městu Berounu privilegium⁵⁾ propůjčené Václavem II. a činí tato opatření: český podkomoří má každý rok vybrati šest mužů za Čechy a šest mužů za Němce pro úřad obecních starších, jejichž dosazení vyhrazuje si král. Čeští měšťané jsou německým postavení úplně na roveň. Přistěhovalectví z venkova dovolenému zákonem byly kladeny kterýmisi řemeslnickým cechem překážky, a proto se z moci královské zrušuje.⁶⁾ Konečně se nařizuje, aby Češi i Němci konali stejným způsobem masné trhy a provozovali řemesla, a zakazuje se soukeníkům

¹⁾ Cod. I, 243, fol. 114^v, č. 91; otištěno jakožto příloha 1.

²⁾ Archiv města Prahy, fol. 151, č. 324.

³⁾ Otiskl Čelakovský, Cod. Iur. Mun. r. Boh. II (1895), 141, č. 76. Jiné znění, kterého užil Emler v Reg. Boh. et Mor. II, 834, č. 1937, jakožto předlohy, označuje 30. srpen 1302 za den vydání, což je však nutno vysvětliti písařskou chybou, neboť jinak je slovné znění bez rozdílů.

⁴⁾ Cod. I, 243, fol. 106^r, č. 64; otištěno jakožto příloha 8.

⁵⁾ Které privilegium je tu Karlem IV. potvrzeno, není z pramene patrné, neboť je pouze naznačeno slovy: „Wen. dei gracia etc.“

⁶⁾ Tam, kde v textu se mluví o cechách, je poznamenáno na okraji: „Distruccio czecharum vel fraternitatum“.

prodávati sukna na lokte. Sukna jimi zhotovená směji prodávati jen v celku jako soukeníci pražští.¹⁾

V prvé polovině 14. století bylo cechům podniknouti těžký boj, než vnikly do radních sboru městských a než dosáhly od knížat potvrzení přimusu, který jim teprve zajistil opanování trhu a tržních cen. Tu dopadl na Evropu strašný bič, mor kosil kvetoucí životy lidské, obchod vázl a kol roku 1350 vzrůstaly se drahota a úbytek lidí; bída byla veliká a úkolem států bylo čeliti neslýchanému vzestupu cen. Začaly se stanoviti směrné ceny a přivolávati nové pracovní síly, kterážto opatření vzbudila u cechů největší odpor, neboť cechy nechtěly o konkurentech, kteří levněji pracovali, ani slyšeti a byly by chtěly monopolisováním řemesel ceny a tím svoje zisky udržeti na výši. Odpor cechů způsobil, že byly zákonitě zrušeny. Ve všech státech tehdejší západní Evropy vydali panovníci po roce 1350 takovéto výnosy: ve Francii proslulá ordonnance krále Jana, opatření v Itálii, Anglii a Španělech, a konečně listiny krále Karla IV. a markraběte Jana Jindřicha v našich zemích²⁾. Je tedy jisto, že též odbojný cech berounský brzy po roce 1350 svou výlučnost oproti přistěhovalcům z venkova musil zaplatiti svojí existencí.

Abych přesně zjistil den vydání tohoto dekrétu, pro mnohé Berouňany tak osudného, ukáži na confirmaci privilegií Ferdinanda I. ze dne 24. září 1547³⁾, ve které je krátce označena listina Václava II., potvrzená dne 8. srpna 1356 Karlem IV., udáním „na plat dávání a rady obnovení“. Berouňští očividně přišli roku 1356 do říšské kanceláře se svým privilegiem z roku 1303, které upravovalo berně, a žádali za jeho potvrzení. Jan ze Středy, který již tenkrát jakožto kancléř vedl agendu⁴⁾, opsal obsah pergamentu pro svoji sbírku písemností. Z nutností hospodářských vyplynul jakožto dodatek k dožadovanému potvrzení výnos o městské správě a cechovních zřízeních. Tuto novou listinu opsal nyní Jan pro svoje for-

¹⁾ Jakožto písař je podepsán Welco děkan žatecký, o kterém není ani u Lindnera, Urkundenwesen Karls IV., ani u Tadry, Kanceláře a písaři v zemích českých 1310—1420, zmínky.

²⁾ Srovn. Bedřich Mendl, Sociální krize a zápasy ve městech čtrnáctého věku (1926) 160 a násl.

³⁾ Archiv města Berouna; srovn. Čelakovský, Cod. Iur. Mun. II, 530, č. 362.

⁴⁾ Lindner, Urkundenwesen 16.

muláře rovněž, avšak naznačil interpolované propůjčení Václavovo jenom slovy „Wen. dei gracia. etc.“, poněvadž si již dříve zaopatřil opis. Když byla tato listina Karla IV. předložena roku 1547 Ferdinandovi I., mohla býti při confirmaci označena pozemková daň a obnovení rady plným právem jakožto její obsah. Tato listina pochází od Karla IV., ona od Václava II.

Že Jan ze Středy neopatřoval si pouze z libůstky opisů královských listin a dopisů, vysvítá z předpisů, které roku 1360 byly vydány v jeho biskupském městě Litomyšli. Mezi jinými najdeme tam také článek, podle kterého soukeníkům a tkalcům jest dovoleno krájeti sukna na lokte, leč jen sukna taková, která zhotovili sami, naproti tomu sukna koupená jest jim zakázáno krájeti.¹⁾ Ježto litomyšlský originál jest sepsán v jazyce německém, nemůže bohužel jeho text být srovnán s kusem berounským, avšak jest jasno, že se Jan v říšské kanceláři mnohemu naučil a mnohého pro své soukromé účely užil. To by byl další důvod proti domněnce²⁾ již z jiné strany³⁾ zamítnuté, že kancléř své znalosti o cechovníctví si roku 1357 v Německu osvojil a dle tamějších vzorů své směrnice sestavil. Však přes všechnu závislost na směru v říšské kanceláři převládajícím podržel Jan svůj osobní náhled. Převzal sice pravidla o krájení sukna, ale v boji proti cechům pouze omezil jejich práva, ano spíše v jistém smyslu přimusu nadále uznával, kdežto Karel IV. v létech 1352 a 1356 začal úplně odstraňovati cechy.

Berounská listina obírá se, možno-li tak říci, trojimi věcmi, z nichž o dvou bylo již blíže uvažováno. Nařízení o pozemkové dani pocházejí z doby Václava II., zrušení cechů souvisí se strašnými hospodářskými následky moru roku 1348; o třetí věci, otázce to obnovení rady a jejím národnostním seskupení nebylo ještě pojednáno a proto snad nebude nemístno uvéstí zprávu Hájka z Libočan o národnostních nepokojích v Berouně.⁴⁾ Vypukly roku 1359,

¹⁾ „... wir... den tuchmechern und webirn... ezum Leuthmuschel dirlaubet haben tuch mit der ele ze sneiden und zu vorkouffen, doch wollen wir, daz sie kein ander tuch sneiden, wenn das sie selber machen...“ Viz Mendl op. cit. 166.

²⁾ Zd. Nejedlý, Dějiny města Litomyšle a okolí I, 312.

³⁾ Mendl 167 a násl.

⁴⁾ Václav Hájek z Libočan, Kronyka Česká (1541), list 333, rok 1359.

když němečtí měšťané žádali českého faráře, aby jim v nepřítomnosti jejich německého duchovního správce pokřtil dítě, místo kterého však, jak se u křtitelnice ukázalo, nastrčili psa. Berounští Češi zabili v rozhořčení mnoho Němců a vyprosili na císaři, aby jejich usnesení, že žádný Němec nebude moci od té doby dosáhnouti berounského měšťanství, stvrdil listinou. Vypravování vyvěrá beze vší pochyby povětšinou z Hájkovy fantasie,¹⁾ nicméně byly jistě roku 1359 v Berouně národnostní třenice. Je zřejmo, že poměr obou národností byl již delší dobu napjatý a naši listinu je asi třeba pokládati za projev státních snah o zjednání klidu a ukonejšení Čechů přiznáním některých práv. O stvrzovací listině, které se roku 1359 Češi od císaře dožadovali, nenalézáme dalších stop.²⁾

* * *

Do velké politiky říšské se sousedními mocnostmi umožňuje nám nahlédnouti pět kusů, o nichž píše níže, a jež všechny pocházejí od korunovaných hlav a mocných knížat. Všechny tyto kusy se zachovaly ve Formách, a jsou až na dopis polské královny Karlu IV. nedatovány, ale někdejší věrný opis původního textu poskytl možnost časového určení.

Na západě zuřila v době, kdy Karel IV. dlel v Itálii, aby dosáhl císařské koruny, hrozná, vysilující válka anglicko-francouzská, která potměšile obracela štěstí brzy k té, brzy k oné straně a odalovala rozhodnutí do neurčita. V zimě 1354—1355 bylo štěstí příznivo Francouzům, Angličané potom chtěli upustiti od dalšího válčení; angličtí rytíři objevili se u Karla IV. v Pise, aby ho žádali o zprostředkování příměří.³⁾ Ačkoliv kardinál biskup Petr z Ostie, který zastupuje francouzské zájmy, nic neopomíjí, aby smíření zmařil, ujišťuje římský král přesto ve své odpovědi,⁴⁾ že navázání

¹⁾ O Hájkově nekritičnosti a lehkověrnosti viz V. Flajšhans, V. Hájka z Líbočan Kronika Česká, Staročeská knihovna II (1918), úvod, zvláště str. XXIV.

²⁾ Dne 9. března 1350 potvrzuje Karel IV. privilegium Václava II. ze dne 1. září 1303, jak je otištěno u Čelakovského l. c. Zda-li zde totéž privilegium bylo potvrzeno Karlem, je hledě k velkému počtu Václavových listin daných Berounu a konfirmovaných Karlem, nejisto.

³⁾ E. Werunsky, Geschichte Kaiser Karls IV., III (1892), 106.

⁴⁾ Cod. I, 243, fol. 100^r, č. 49.

styků mezi Anglií a králem francouzským bude co nejblahoskloněji nápomocen. Král Edvard III. děkuje psaním¹⁾ z 1. prosince 1355 Karlovi za tak smířlivou odpověď. Tažení z 1355 nesplnilo očekávání Britovo a poněvadž ani začátek roku 1356 nepřinesl žádného obratu ve prospěch ostrovní říše,²⁾ ubírá se znovu v únoru 1356 anglické poselstvo do Prahy, kde však Karla IV. nezastihuje, neboť Karel právě mešká u Ludvíka Uherského v Rábu.³⁾ Císař se omlouvá ve své odpovědi,⁴⁾ že k vyjednávání mohlo dojíti teprve po jeho návratu a bez obalu slíbil, že se vynasnaží o obnovení míru mezi Anglií a Francií.⁵⁾

Asi touž dobou byl Karel IV. také od dolního Rýna dožadován za prostředníka. Papežský desátek, uložený 1355 mnohým německým církevním provinciím na tři roky, vyvolal u duchovenstva nejtvrdší odpór. Císař, papež, dolnorýnská knížata vyjednávají; zdá se, že Innocenc VI. částečně získal světská knížata; císař měl býti ještě na metském sněmu učiněn povolnějším. Na konec však kurie je nucena ustoupiti a spokojiti se se subsidiem.⁶⁾ Že světská knížata, která přece jen nebyla tak papežská, za jaká je Innocenc VI. vyhlásoval, vedla, jak se zdá, dvojakou politiku, svědčí obžaloba⁷⁾ hraběte Jana Klevského, poslaná císaři. Území kolínské církevní provincie jsou prý loupežnými výpravami a pustošením, které vyvolaly neshody mezi Edvardem Geldernským a pisatelem, tolik ochuzeny, že příslušníci všech stavů bezpříkladně strádají; z části jsou vypovězeni ze země a především duchovenstvo je všech peněžitých prostředků zbaveno. Teď hrozí nebezpečí, že obyvatelstvo bude postiženo novou metlou; klerus klesl by vymáháním papežských desátků ještě hlouběji. Císař bude snad věděti, jak zabrániti této potupě v zájmu dobré pověsti říše.

¹⁾ Reg. Imp. VIII, 555, Reichssachen č. 242.

²⁾ J. Loserth, Geschichte des späteren Mittelalters (1903) 335.

³⁾ Werunsky, Karl IV., III, 137.

⁴⁾ Cod. I, 243, fol. 100^r, č. 48.

⁵⁾ Odpověď Karla IV. byla asi odeslána ještě před záludným zajištěním Karla z Navarry Janem II. Francouzským dne 5. dubna 1356, neboť potom už neměla Anglie hledě k náhlé změně mocenských poměrů zprostředkování potřebí.

⁶⁾ Werunsky, Karl IV., III, 171—175, 194.

⁷⁾ Cod. I, 243, fol. 113^r, č. 86. otištěno jakožto příloha 9.

Avšak nejenom hodnost římského krále ukládala Karlu IV. povinnosti na západě, nýbrž i starost o lucemburský domácí majetek nutila ho bděti a bylo-li radno, činně zasáhnouti. Povýšil svého nevlastního bratra Václava na vévodu lucemburského¹⁾ a oženil s Janou, dcerou vévody Jana III. z Brabantu a Limburga. Jana měla se státi podle odkazu písemně potvrzeného jedinou dědičkou otcovských zemí,²⁾ přece však po smrti zůstavitelově vzpečoval se hrabě Ludvík II. Flanderský, manžel její sestry Markéty, uznati platnost této závěti. Tento nepředvídaný nepřítel byl roku 1356 přemožen,³⁾ avšak již v první polovině května 1356 blahopřeje Karel IV. v dopise⁴⁾ své švekrui k úspěchům, které vybojoval její muž v Brabantu. Zároveň jí sděluje, že nedávno při jeho pobytu v Uhrách⁵⁾ došlo ke svatební smlouvě mezi Joštem, prvorozeným synem jeho bratra Jana, a Eliškou, dcerou kdysi vévody Štěpána Chorvatského, bratra krále Ludvíka Uherského.⁶⁾ V době trvání sněmu, který se bude za nedlouho⁷⁾ v Metách konati, a kterého by se Václav měl zúčastnit, má vévodkyně Jana pobývati v Lucembursku, aby mohla s Karlem lehčeji vésti delší rozmluvy.

Náhoda tomu chce, že právě onen kus⁸⁾ této knížecí korespondence, který je plně datován, má v sobě nejvíce záhad. Manželka krále Kazimíra Polského píše z Krakova na svátek sv. Markéty roku 1357 Karlu IV. o smlouvě uzavřené mezi Polskem a Čechami. Doufá, že přátelská shoda bude nadále panovati mezi oběma mocnáři, k čemuž chce se své strany všemožně přispěti a Karel jí má tak důvěřovati, jako kdyby byla v Praze. Kazimír byl tenkrát ženat

¹⁾ 1354, březen 13; srovn. str. 118.

²⁾ Werunsky, Karl IV., III, 132 a násl.

³⁾ Tamže 149 a násl.

⁴⁾ Cod. I, 243, fol. 102v, č. 60; otištěno jakožto příloha 7.

⁵⁾ Koncem února roku 1356 v Rábu; Werunsky op. cit. 137.

⁶⁾ Srovn. S. Steinherz, Die Beziehungen Ludwigs I. v. Ung. zu Karl IV., Mitt. des Inst. f. österr. Geschichtsf. VIII (1887), 245.

⁷⁾ Karel IV. oznamuje 30. dubna, šest dní po velikonocích, Štrasburským, že metský říšský sněm bude se konati čtyři týdny po velikonocích; v psaní Janě Lucemburské platí pátá neděle po velikonocích jakožto termín. Ve skutečnosti konal se však sněm teprve od 17. listopadu 1356 do 7. ledna 1357. Reg. Imp. VIII, 194, 197, 203, 210, č. 2414, 2447, 2519a, 2593a.

⁸⁾ Cod. I, 243, fol. 110v, č. 78; otištěno jakožto příloha 10.

s krásnou Kristinou Rokcanerovou, do které se roku 1356 v Praze zamiloval a již brzy na to vedl k oltáři, ačkoliv byla s ním od roku 1341 oddána Adelaida, dcera lantkraběte Jindřicha Hesenského. Král polský nežil s ní v míru pro věno, kterého nedostal. Jak Innocenc VI. tak Karel IV. snažili se marně zprostředkovati.¹⁾ Souhlasí-li datování se skutečností, což není bezpodmínečně jisto, je podivuhodno, že Karel IV., který před tím stál na straně legitimní manželky Kazimírovny, udržuje nyní korespondenci s její vítěznou sokyní. Tento kus může ovšem býti také první psaní Kristiny Rokcanerovny, které mělo přátelským stykům raziti cestu. Pisatelkou je asi již proto bývalá pražská měšťanka, že Adelaida při svém neutěšeném poměru ke Kazimírovi by těžko mohla na svého manžela míti patrný vliv.

* * *

Častěji již zmíněné schůzce Karla IV. s Ludvíkem I. v únoru 1356 v Rábu rovněž věnuje značnou péči psaní²⁾ Jana ze Středy vratislavskému proboštovi Petru Lounskému.³⁾ Jan líčí zde obšírně dary, které byly císařským manželům,⁴⁾ Janovi samu a Mikuláši z Kroměříže Ludvíkem odevzdány. Poněvadž Petr tomuto skvělému obdarování ušel, radí mu kancléř, aby nyní raději zůstal ve Vratislavi, kde by byla spíše vyhlídka na výdělek než v Metách, kam se chce probošt odebrati. Ve Vratislavi jsou, podle Janova mínění tu jistě směrodatného, nejvýnosnější věci už vyřízeny.

Není nemístné, přiřadíme-li k tomuto zajímavému psaní, které poslal Jan ze Středy svému vratislavskému známému, ještě zajímavější dopis,⁵⁾ jež vratislavský kanovník Oto z Donína adresuje

¹⁾ Werunsky, Karl IV., III, 139.

²⁾ Cod. I, 243, fol. 113v, č. 87; otištěno jakožto příloha 6.

³⁾ Lindner, Urkundenwesen 21 a 22, č. 2 a 11, se domníval, že tímto jménem jsou označovány dvě osoby, kdežto Tadra, Kanceláře a písaři 29, právem předpokládá jen osobu jednu. Petr z Loun je podle údajů Tadvých od roku 1343 do roku 1355 notarius secretarius canonicus Vratislaviensis, nazývá se roku 1355 proboštem vratislavským a opouští pak říšskou kancelář, aby žil ve Vratislavi.

⁴⁾ Rábských porad účastnil se též Albrecht Rakouský, o kterém ve psaní Forem není zmínka. O přítomnosti císařovny, zde předpokládané, se jinde nezachovaly zprávy. Srovn. Steinherz, D. Bezieh. Karls IV. zu Ludwig I., loc. cit. 245.

⁵⁾ Cod. I, 243, fol. 113v, č. 88; otištěno jakožto příloha 2.

Janovi a svěřuje poslu, vyslanému ze Slezska na královský dvůr, aby vyřídil rozličné věci. Oto z Donína ocitl se různými pracemi, které pro krále provedl, ve finanční tísní, pročež žádá, aby se mu přenechalo 100 marek z židovských daní, jež v knížectví zůstaly. Aby své prosbě zajistil blahovolnou odpověď, snaží se Oto svého přítele Jana pohnouti, aby věc podporoval a vyřízení poslal zpět po témže poslu. Oto se nebude po příznivém vyřízení své žádosti zdráhati, svému milému příteli za námahu a jako důkaz své vděčnosti poslati část jmenované sumy. Oto obrací se na Jana dále hledě k místu na královském dvoře, které by byl sám i jeho synovec dr. Jan z Donína rád obdržel. Pisatel nabízí jakožto odměnu jmenování Jana ze Středy kanovníkem u sv. Kříže ve Vratislavi. Kapitula tohoto kostela má u královského dvora více proseb a vyžádá si tudíž sama dopisem u Jana rady.

Jan ze Středy, který 16. října 1347 je ještě „notarius plebanus Noviforensis“, je 14. června 1351 jmenován již „honorabilis Johannes de Novoforo Wratislaviensis et Olomucensis ecclesiarum canonicus notarius secretarius“. ¹⁾ Úsilí Oty z Donína bylo zřejmě korunováno úspěchem, jeho přítel se nejpozději 1351 stal kanovníkem u sv. Kříže ve Vratislavi. Vratislavský kanovník ²⁾ a vévodský protonotář ³⁾ Oto z Donína byl známou, vlivnou slezskou osobností,

¹⁾ Lulvès, Summa cancellariae 8 a násl.

²⁾ Ve vyúčtování desátku z vratislavské diecéze papežského nuncia Galharda de Carceribus z let 1335 až 1342 je u hodností a prebend při vratislavském kostele sv. Kříže jmenován jakýsi „Ottho de Dayn“. Vydavatelé slezských regist identifikovali pouze s rezervou tuto osobnost s Otou z Donína, neboť tento šlechtic nebyl jinak jakožto kanovník u sv. Kříže znám. Obsahem dopisu Forem je tato domněnka potvrzena. Regesten zur schlesischen Geschichte č. 5409, Cod. Dipl. Sil. XXIX (1923), 32.

³⁾ Friedjung, Karl. IV. u. s. Anteil 107, zmiňuje se o Otovi z Donína jakožto říšským protonotářem roku 1348. Podnět k tomu dala poznámka Grünhagenova, že Oto z Donína objevuje se v listinách Jana a Karla z let 1346 a 1348 jakožto protonotář a kancléř králův; Grünhagen, Correspondenz der Stadt Breslau mit Karl IV., Archiv für österr. Geschichte XXXIV (1865), 362. Ačkoliv zde Karel IV. dne 24. listopadu 1348 (Stenzel, Urkundenbuch des Bistums Breslau 305, č. 278) Otu výslovně jmenuje „protonotarius noster terre Wratislaviensis“, označuje ho přesto Friedjung říšským protonotářem, předchůdcem Mikuláše z Kroměříže. Lindner nezaujímá k této otázce stanoviska; Tadra, Kanceláře a písaři 18, míní, že Oto nebyl v říšské kanceláři zaměstnán.

jehož hlavní působnost spadá do let 1330—1350. Podle listiny¹⁾ Bolka II. Svídnického ze dne 15. května 1346 studoval Otův synovec Jan z Donína v době jejího vyhotovení na universitě v Bologni.²⁾ V listině³⁾ téhož knížete ze dne 7. dubna 1354 výslovně se mluví o smrti Otově, jakož i Jana z Donína. Bohatý vratislavský kanovník byl prý též literárně činný. Sepsání domněle ztracené kroniky notáře Oty, která líčí léta 1253—1346, připisuje se z části jemu⁴⁾ a uvažuje se též, že byl asi sběratelem materiálu a spolupracovníkem kroniky Beneše z Weitmile psané na Karlův příkaz.⁵⁾ Pro Formy je zvláště důležité, že tato známá osobnost kanceláře slezského hejtmanství zastávala též úřad faráře svídnického a že v této svojí funkci velmi účinně podporovala stavbu nádherného svídnického farního kostela.⁶⁾

Oto z Donína získal si tedy velké zásluhy o zdar a prospěch města Svídnice, v literárním jako politickém životě své slezské vlasti, svým postavením k tomu povolán, byl osobností vynikající a pěstoval přátelské styky s oním Slezanem své doby, který se nejdále dopracoval. Toto zjištění je velmi důležité hledě k faktu, že rukopis I, 243 byl v 15. století v majetku svídnického faráře. Tento pramen je rukopisným sborníkem a má jen vzorky dopisů. Zdaž není možno, že již za časů Oty z Donína byla svídnická fara sběrnou formulářových knih a že tu slezská světská kancelář chtěla sestaviti podobný formulář, jako byl podán Nankerovi z Vratislavi roku 1332 biskupským notářem Arnoldem z Procan?⁷⁾ Nástupce Oty z Donína v úřadě faráře svídnického, Jan Kolmas, který byl zároveň zemským písařem vévodkyně Anežky Svídnické,⁸⁾ pokračoval v této práci.

¹⁾ Otiskl Johann Heyne, Geschichte des Bistums Breslau II (1860), 380.

²⁾ Pohřešujeme Jana z Donína mezi studujícími v Acta nationis Germanicae universitatis Bononiensis, ed. Friedländer-Malagola 1887.

³⁾ Otiskl Heyne op. cit. 380 a násl.

⁴⁾ O. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen, 3. vyd., I (1886), 314.

⁵⁾ K. Burdach, Zur Kenntnis altdt. Hss. und zur Gesch. altdt. Lit. u. Kunst, Zentralblatt f. Bibliotheksw. VIII (1891), 336.

⁶⁾ H. Schubert, Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz (1911) 199.

⁷⁾ Srovn. W. Wattenbach, Das Formelbuch des Domherrn Arnold von Protzan, Cod. Dipl. Sil. V (1862).

⁸⁾ Görlich, Versuch einer Geschichte der Pfarrkirche zu Schweidnitz (1830) 5.

čoval jistě se zájmem ve sběratelské činnosti svého předchůdce. Jak se zdá, byla Svídnice tenkrát důležitým duchovým ohniskem, které nabylo ještě většího významu, když jedna z dcer města stala se římskou císařovnou.

* * *

Poslední čtyři kusy Forem, o kterých by bylo ještě promluvití, jsou v souvislosti s první římskou výpravou Karla IV. Na hod boží velikonoční provedená korunovace na císaře nebyla vlastně tolik ztížena válečnými momenty, jako intrikami, které na dvoře avignonském se jí snažili překaziti a finančními nesnázemi, o kterých kardinál biskup Petr Colombiers z Ostie, jenž korunovaci měl provésti, Karla IV. dne 22. ledna 1355 zpravuje.¹⁾ Dovídáme se ze psaní,²⁾ které Karel IV. dne 9. února 1355 posílá králi Ludvíkovi Uherskému, že důvodem odkládání korunovačních slavností je zajetí Roberta z Durazza. Karel IV. sděluje v něm, že kardinál nastoupí svoji římskou cestu teprve, až Robert bude propuštěn na svobodu. Robert se nemá po svém propuštění zdržovati v Itálii u Viskontů, nýbrž ihned vyhledati své příbuzné v Avignonu. Král Ludvík odvrátil při návratu ze svojí výpravy, kterou podnikl do Neapole, aby pomstil úkrutné zavraždění svého bratra Ondřeje na podzim 1347, prince Ludvíka a Roberta z Durazza jakož i Roberta a Filipa z Tarentu do jistého opatrování na Uherský Vyšehrad.³⁾ Král Ludvík propustil v listopadu 1352 Roberta z Tarenta a Ludvíka z Durazza. Tito princové měli dostáti jakýmsi závazkům a teprve potom byli ostatní dva z vězení propuštěni. Všichni čtyři potkali se v Trevisu a putovali k jihu. Když jim nebylo dovoleno vstoupiti do Florencie, šli do Říma.⁴⁾ Neslyšíme na to tři roky ničeho o Robertu z Durazza. Teprve k roku 1355 dovidáme se,⁵⁾ že nepohodnuv se se svým bratrancem, králem Ludvíkem z Tarentu, opouští Itálii, nějaký čas je ve francouzských službách a konečně

¹⁾ Johannes Porta de Annoniaco liber de coronatione Karoli IV. imperatoris, Ss. rer. Germ. in us. schol. ex MG. editi (1913), 12.

²⁾ Cod. I, 243, fol. 100r, č. 50; otištěno jakožto příloha 4.

³⁾ Werunsky, Karl IV., II, 473 a násl.

⁴⁾ Matteo Villani, libro III, cap. XLV, Collezione di storici italiani V (1846), 241 a násl.

⁵⁾ Matt. Vill., lib. V, cap. III, loc. cit. 397 a násl.

v Provinci se dopouští dobrodružného násilnictví, z něhož vychází se zdravou kůží jen díky sprostředkování svého mocného strýce Talayranda z Périgordu, a o kterém se ještě zmíníme. Je skoro nemožné, výklad Karla IV. přivésti v souhlas s vypravováním Mattea Villaniho, věci jsou ještě zmatenější, když v četbě královského psaní pokračujeme a dovidáme se, že Ludvík z Tarentu bude po propuštění Robertově hleděti k přání uherského krále a Karel IV. sám, že všemožně k tomu přispěje. Bohužel je text velmi pokažený a sdělení je proto těžko porozuměti: Karel slibuje také při nastávajícím vyjednávání¹⁾ o mír mezi Benátkami a Janovem, že bude míti na mysli zájmy Ludvíka Uherského. Pisa sama, Siena²⁾ a mnohá jiná města prý mu již holdovala.³⁾

Násilnický kousek Roberta z Durazza jest hlavním předmětem zprávy poselstva⁴⁾ z Avignonu císařovi, jejíž obsah je tento: Robert z Durazza, který pevnost Balzo, ač byla obležena obyvatelstvem Provence, úspěšně udržel, se uvolil na sprostředkování kurie a zejména na prosby kardinála périgordského vstoupiti do služeb francouzského krále, jehož je zpravodaj poddaným. Pokud jde o příjezd pisatelův a jeho průvodců, římských posílů, do Avignonu, byli papežem co nepřátelštěji přijati. V přítomnosti patnácti kardinálů přednášeli vyslanci svoje poselství, načež papež mluvil jenom o svém návratu do Říma. Pisatel a Jo. de Vicedominis vyjednávali ještě dále s papežem. V Itálii prý vypukla válka mezi Milánem na jedné straně a Montferratem a Bolognou na druhé, synové Castrucciovi bojují s pomocí Florenčanů proti Luce. Vyslanec čeká jen na papežskou odpověď o císařských podáních a cestuje pak do Paříže.

Matteo Villani⁵⁾ vypravuje o tvrzi Balzo toto: Robert z Durazza zůstal, maje od francouzského krále skoupý plat, docela bez pro-

¹⁾ O benátsko-janovský mír se vážně jednalo teprve v létě roku 1355.

²⁾ Na holdování obce sienské dne 2. března nelze zde mysliti, jde tu spíše o první poselstvo Sieny ke Karlovi, které společně s posly florentskými přibýlo dne 29. ledna do Pisy a bezpodmínečně nabídl signorii; Werunsky, Der erste Romzug Karls IV. (1878) 72 a násl., 95. Je pozoruhodno, že Karel zamlčuje trapná vyjednávání s náročivými Florenčany.

³⁾ Ostatní obsah dopisu jakož i zjištění data viz v příloze.

⁴⁾ Cod. I, 243, fol. 118v, č. 79; otištěno jakožto příloha 5.

⁵⁾ Matt. Vill., lib. V, cap. III, IV a LXXI, loc. cit. 397 a násl. 453.

středků, potřeboval nutně peněz a pojal zlé úmysly. V noci 8. dubna 1355 obsadil spolu se Sirem della Guardia prázdnou tvrz Balzo v Provinci bez jediné rány mečem, obdržel od svého strýce Talayranda vojenskou pomoc a podnikal loupežné výpravy po celé krajině až ke branám Avignonu. Kolem bydlící baroni a sedláci byli pobouřeni a spojili se ke společnému boji proti nepředvídanému záškodníkovi. Avšak hrad byl nedobytný, teprve v srpnu vzdal se Robert dobrovolně a vrátil se do francouzských služeb.

Dokonalá shoda líčení vyslance a Mattea Villaniho jasně ukazuje, že v obojích případech jde o Balzo, ačkoliv zpráva z Avignonu mluví o zámku jménem Bansy.¹⁾ Italskými válkami myslí zpravodaj jistě vzbouření viskontského místodržícího v Bologni, Giovanniho da Oleggio, na jehož straně se bili markrabí Aldovrandino z Este a Giovanni z Montferratu, mantovští Gonzagové a Beccariové z Pavie.²⁾ Velký polní hejtman z časů Ludvíka Bavora, Castruccio Castracane, měl čtyři³⁾ syny. Altino byl v červnu 1355 v Pise stat⁴⁾ a Arrigo buřičským Oleggiem jakožto viskontský spiklenec v srpnu 1355 v Bologni popraven.⁵⁾ Patrně bojovali Valerano a Giovanni proti Lucce, zatím co jejich bratři našli násilnou smrt.

Nyní zbývá ještě objasnit, kdo mohl býti pisatelem tohoto zajímavého dopisu, který je 79. kusem Forem. Obsahem následujícího kusu,⁶⁾ č. 80, jsou fráze formálně dokonalé, přece však nic nepodávající, odesílatelem je generální prokurátor fisku v říšské Itálii Lello de' Coseci a na konci je sdělení, že doručitel listu má zároveň ústně vyřídit zprávy z Avignonu a z Itálie jakož i přijmouti některé pokyny císařovy pro odesílatele. Konečně u č. 80 je místem datování Avignon, rovněž u č. 79. Sloh obou dopisů je velmi příbuzný, prozrazuje humanisticky školeného pisatele a umožňuje rafinovaně vystihnouti choulostivé věci. Lellus Petri Stephani de Cosectis de urbe, jak ho č. 80 jmenuje, je Petrarkou označován jakožto jeho

¹⁾ Chyba pochází bezpochyby od kopisty, který nebyl znalý místa.

²⁾ Werunsky, Karl IV., III, 134 a násl.

³⁾ Werunsky, Erster Romzug 86 a 320.

⁴⁾ Tamže 321.

⁵⁾ Werunsky, Karl IV., III, 136.

⁶⁾ Cod. I, 243, fol. 111v.

druhé já, jakožto miláček císaři věrných Colonnů i jakožto Říman ušlechtilé krve.¹⁾ V únoru 1355 je Lello komořím Petra Colombiersa do Říma cestujícího a rytířem ve francouzských službách.²⁾ Generálním prokurátorem byl jmenován dne 22. března 1355,³⁾ z jeho úst dovidá se nově korunovaný panovník prosby římského lidu.⁴⁾ Pisatel č. 79. vydává se se svými průvodci za posly římského lidu a mluví o francouzském králi jakožto o svém pánu, což se u císařského zpravodaje jistě často nestává. Též úplně vnější znaky podání je třeba uvážiti; č. 80, psaní Lellovo, bezprostředně následuje po č. 79, č. 79 nemá ani nadpisu, ani adresy⁵⁾ a konečně je možno ve Formách konstatovati určité rozvrstvení kusů ve skupiny. Všechny tyto momenty pobízí mne k tomu, abych v Lellovi viděl pisatele zprávy. Vrátil se asi brzy po císařově korunovací do Francie a zprávu počátkem roku 1356 odeslal císaři, neboť všechny události, které líčí, dospěly v té době ke konci a mnohé věci se vztahují ještě na císařův „discessus“, zvláště veliký časový rozdíl tu asi není.

Rád bych zakončil tento oddíl zmínkou o dopisu, který jest již znám a to z rukopisu, majícího několik kusů společných s druhou polovinou našeho pramene. Rukopis H,3 pražské dómské kapituly⁶⁾ má na listě 48^r opis⁷⁾ dopisu se žalobou Karla IV. jakémusi knížeti, pravděpodobně králi uherskému, na Konrada z Aufensteinu, který se u Gemony ve Friaulsku s ním i jeho družinou důstojně rozloučil a pak u Pordenone Zbyňka z Hazmburku a jiné šlechtice jal a oloupil. Formy⁸⁾ zamlčují ovšem pachatele, jmenují ale zato

¹⁾ Fracasetti, Petrarcae epistolae II, 524.

²⁾ Werunsky, Erster Romzug 113.

³⁾ Tamže 146.

⁴⁾ Johannes Porta de Annoniaco, loc. cit. 81.

⁵⁾ Frázovitá poznámka „Littere missiles domino Imperatori per comites, duces, archiepiscopos et episcopos“ na konci č. 79 neznamená téměř nic.

⁶⁾ Pátrání po tomto rukopise v pražské kapitule u sv. Víta nemělo výsledku.

⁷⁾ Otiskl F. Palacký, Über Formelbücher II (1847), 22, č. 8; Palacký, str. 7, praví, že rukopis papírový a kvartového formátu z 15. stol. není dobře zachován, neboť pozůstává pouze ještě z 81 listů, zbytek je dávno vytržen a ztracen. Náš kus je vyjmut ze sbírky formulářů sahající od listu 35 až 81, která podle Palackého sestává ponejvíce z dopisů králi Václavovi IV. určených nebo jím psaných.

⁸⁾ Cod. I, 243, fol. 100v, č. 51.

ostatní postižené, totiž Haška ze Zvířetic, H. de Camczicz a mladšího Ondřeje z Dubé, jakož i místo vyhotovení Mantovu. Podle těchto vzájemně se doplňujících podání byla možná rekonstrukce¹⁾ dopisu, zasláního Karlem IV. v prosinci roku 1354.

III. Pokračování Forem Jana ze Středy.

Na Karlově privilegii pro Václava Lucemburského bylo lze názorně ukázati, jak se formuláře z doby královské po korunovaci císařské přizpůsobily novým požadavkům, t. j. jak byly provedeny příslušné změny v dikci. Změna na trůně roku 1378 dala opět podnět k nové změně: *Wenceslaus* nastupuje na místo *Karolus*. Čtyři bezcenné formuláře, na nichž lze tuto změnu zjistiti, protože v Summě cancellariae jsou vystaveny Karlem, v druhém díle Forem Václavem, mne podnítily, abych oba díly srovnal. Pojmenování tohoto druhého dílu způsobilo mně veliké rozpaky a jen z nedostatku přiléhavějšího názvu zvolil jsem nevhodný titul: „Pokračování Forem Jana ze Středy“. Nevhodný jest tento název především proto, že nelze mně dokázati, jde-li opravdu o vědomé pokračování sbírky; na otázku, kdo jest oním pokračovatelem, nelze dáti odpověď. Pokračování Forem má 316 kusů, které vesměs spadají do let 1385—1420 a jsou většinou vyslovené formuláře. Nejvýše 10 kusů uchovalo si tolik původních znaků, že je možno je datovati blíže a že mohou sloužiti vědeckému badání.

První kus²⁾ jest proslulý pamětní spis uherského krále Zikmunda kardinálům, ve kterém trpce nařiká na jednání papeže Bonifáce IX. a líčí živými barvami smutné poměry ve své zemi, žádaje církevní knížata, aby mu svým vlivem pomohli je napravit. Na konci je ujišťuje, že přes veškerá příkoří zůstává věrně oddaným víře. Palacký našel tento list, ovšem neúplný, v rukopise H,³⁾ pražské kapituly, ve kterém je také žaloba Karla IV. na Konrada z Aufensteinu. Formy zachovávají Zikmundův list v celém znění,⁴⁾ mnohá

¹⁾ Viz přílohu 3.

²⁾ Cod. I, 243, fol. 117r, č. 107; otištěno jakožto příloha 14.

³⁾ Cod. H, 3, fol. 31.

⁴⁾ Záznam „Dat.“ na konci svědčí pravděpodobně o tom, že č. 107 je asi úplné.

místa jsou podrobnější, pouze jedna věta kodexu kapitulního jest nahrazena slovy „Confusa sic“. Nenalézám důvodu, proč Palacký datoval¹⁾ list přesně srpnem roku 1403. Doba, do níž možno vydání prvopisu určitě klásti, jest omezena vyrovnáním Zikmundovým s velmoži uherskými na podzim r. 1401²⁾ a rokem úmrtí Bonifáce IX., tedy rokem 1404.

Třetím kusem, který jest zachován jak v pokračování Forem³⁾ tak v kapitulním kodexu H, 34) jest Zikmundova výzva⁵⁾ k českým pánům, aby se zúčastnili války proti markraběti Prokopovi a přispěli tak k jejímu úspěchu. Tuto výzvu najdeme také v třeboňském rukopise C, 66), ve sbírce Summa cancellariae regis Wenceslai IV. 7). Poněvadž oba listy Zikmundovy, jak list kardinálům tak české šlechtě, byly zajisté vydány ve více exemplářích, netřeba hledati nějaké souvislosti mezi oběma rukopisy. Přece však dlužno se zmíniti, že jsou jakési vztahy mezi pokračováním Forem a Cancellaria Wenceslai IV., která vzala většinu formulářů ze Summy cancellariae a z kolektáře Jana z Gelnhausenu. O formulářové sbírce Cancellaria

¹⁾ Palacký, Über Formelb. II, 78, č. 74.

²⁾ J. A. Feßler, Geschichte Ungarns II (1869), 286 a násl.

³⁾ Cod. I, 243, fol. 122r, č. 158.

⁴⁾ Cod. H, 3, fol. 62.

⁵⁾ Otiskl Palacký loc. cit. 75, č. 70; Palacký kladl kus na konec roku 1399. Formy zaměňují Olomouc s Litomyšlím a jmenují Otu z Bergova „Otto de K.“

⁶⁾ Cod. C, 6, fol. 47.

⁷⁾ Friedjung, Karl IV. u. s. Anteil, str. 111, mylně odkazuje na rukopis 183 vídeňského státního archivu jakožto na dílo Cancellaria Wenceslai regis. V rukopise tomto, který je nyní o čís. 2449 v archivu ministerstva vnitra v Praze, je sbírka dopisů Jana z Jenštejna a rukopis nemá nic společného s Václavovými formuláři. Dopis „Epistola cuidam poete“, který Friedjung otiskuje na str. 324, patří do této sbírky a nelze jí tedy užíti za důkaz, jak se „die Cancellaria Wenceslai regis an die Leistungen Johans von Neumarkt anlehn“. Podobnost arci zůstává. Omyl se stal tím, že Friedjung bona fide přejal nevhodnou poznámku na deskách kodexu: „Epistolae Cancellariae Bohemicae sub Wenceslao rege“. Kromě dopisů Jenštejnových je v kodexu zachováno mnoho listin Karla IV. a markrabat míšeňských a rovněž psaní Jana ze Středy vyšehradskému děkanovi Konrádu z Veselí. Několik kusů, mezi nimi také list Jana ze Středy, uveřejnil J. Loserth v Beitrage zur Geschichte der Erwerbung der Mark Brandenburg durch Karl IV., Mitt. d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen XVI (1878), 172 a násl.

regis Wenceslai IV. uveřejnil v IV. ročníku tohoto časopisu Václav Hadač pečlivou a methodicky dobře provedenou práci. Ukazují na její zajímavé závěry, s kterými úplně souhlasím.

Hadačovi se podařilo dokázat, že původcem Cancellaria Wenceslai jest Jan z Reynstejna. Zjistiti však pokračovatele Forem zdá se mi nemožným. Mohu snad jen upozorniti na některé z žáků nebo přátel Jana ze Středy, kteří napodobili jeho sloh a z nichž někteří stali se jeho nástupci v jeho hodnostech; tak přede všemi na Petra z Javoru a Mikuláše z Rýzmburku.¹⁾ Petr byl za Karla IV. v letech 1360—76 v říšské kanceláři a za Václava byl pak protonotářem. Mikuláš, pocházející ze západního Pruska, pokračoval v humanitních zálibách a slohu Jana ze Středy, byl od roku 1367 notářem, stal se roku 1374 protonotářem a Janovým nástupcem na biskupském stolci olomouckém a i kanovníkem vratislavským. Není nemožno, že se tito dva notáři nějak účastnili pokračování Forem Jana ze Středy.²⁾

Theodor Lindner patrně věděl o Formách, poněvadž se zmiňuje v pojednání³⁾ o poselství Václava IV. k papeži na podzim roku 1396 o formuláři, který náleží městu Svídnici, a cituje část královského gleitu, který je v něm zachován.⁴⁾ Avšak rukopisu asi Th. Lindner v ruce neměl, protože by druhá listina⁵⁾ důležitá pro dějiny doby Václavovy nebyla ušla jeho pozornosti. Je to totiž královský list, který je zachován pouze ve Formách, a ve kterém Václav odpovídá na dobrou zprávu, již mu přinesl jakýsi kardinál Jo. a která zřejmě pochází od nějakého vlivného knížete. Václav oznamuje, že jeho bratr Zikmund byl osvobozen, že se vyrovnal s uherskou

¹⁾ Tyto odkazy jsem přejal z díla Burdachova Vom Mittelalter zur Reformation V, 27, 30 a násl.

²⁾ Přece však je možno, že se při ještě důkladnějším studiu pramene nalezne vnitřní znak, který by dal tušiti autora. Ale vyhlídky jsou velmi nepatrné, neboť pramen má ve své druhé části příliš význačný ráz naprosto odindividualisované sbírky formulářů.

³⁾ Th. Lindner, Gesch. des deutschen Reiches unter Kg. Wenzel II (1880), 490.

⁴⁾ Ježto Lindner uvádí průvodní list jen z části, otiskl jsem jej v úplném znění jakožto příl. 12; Cod. I, 243, fol. 121v, č. 149.

⁵⁾ Cod. I, 243, fol. 128v, č. 236; otištěno jakožto příl. 13.

šlechtou a vládne nyní mocněji než dříve. Dále praví, že se Václav i Zikmund chtějí setkat s markrabaty Joštem a Prokopem a jinými knížaty a příbuznými ve Vratislavi, aby rozřešili nerozhodnuté otázky a vypravili poselství k Bonifáci IX. a k příjemci tohoto listu. Bezpochyby šlo o schůzku knížat, zamýšlenou na konci roku 1398 ve Vratislavi, která se však potom nekonala pro ochuravění krále Václava.¹⁾ Tohoto kongresu měl se také účastniti polský král Vladislav, ale o něm list Forem mlčí. Tehdy totiž po strašné porážce dne 28. září 1396 u Nikopole Zikmund uprchl a vydal svou říši v šanc vítězi a tak ztratil dočasně veškerou politickou moc a volnost. Uherští nespokojenci spojili se a za krále si přáli Ladislava Neapolského. Počátkem roku 1397 objevil se Zikmund v Dalmácii a dobyl si bývalé své moci v celém rozsahu zpět jednak smírně na sněmu v Temešváru, jednak násilným povražděním nespokojených vůdců spiknutí roku 1398.²⁾

IV. Přílohy.

Rukopis, z něhož jsou otištěny tyto listy, je v radní knihovně města Svídnice ve Slezsku o signatuře I, 243. V tomto rukopisu je na fol. 87r až 140v sbírka „Forme Johannis Novijforensis“, z níž většina stránek je o fotografickém ústavu v Praze. Vydavatel děkuje za laskavou pomoc při úpravě textů pp. zemskému archivnímu radovi dru. Bedřichovi Jenšovskému a vrchnímu komisaři státního historického ústavu, docentu dru. Bedřichu Mendlovi.

1.

1303, zdří 1

Král Václav II. ukládá měšťanům berounským daň pozemkovou a nařizuje, aby se řídili právem Starého města Pražského.

Cod. I, 243 fol. 114^v, čís. 91 (A). — V rukopise „Chaos rerum memorabilium“ archivu města Prahy, fol. 151, čís. 324, zachovalo se privilegium pro Beroun z téhož dne, které kromě protokolu a eschatokolu má ještě passus týkající se práva Starého města Pražského jako náš kus; kus otiskl Čelakovský, Cod. Iur. Mun. II, 141, č. 76 (B). — Srovn. str. 127.

Wenceslaus^{a)} dei gracia Bohemie et Polonie rex tenore presentis^{b)} notum facimus universis tam presentibus quam futuris, quod nos civium civitatis nostre Veronensis supplicacionibus favorabiliter annuentes volumus,

¹⁾ Deutsche Reichstagsakten unter Kg. Wenzel (J. Weizsäcker) III (1877), 63 a násl., č. 28 a 29.

²⁾ Feßler, Gesch. Ungarns II, 273 a násl.

ordinamus atque statuimus, ut cives ipsi de quolibet laneo ad civitatem ipsam pertinentem, in quo quidem laneo LXXII strichones¹⁾ annone valeant seminare, dimidium marcæ argenti puri Pragensis ponderis annuatim in festo beati Galli²⁾ nobis nomine census solvere teneantur ita tamen, quod nobis licebit eisdem civibus maiorem censum imponere, si nos aliis civitatibus regni nostri maiorem censum imponere vel augere contingeret.

Ceterum volumus, ut cives ipsi iure Antiquæ seu^{c)} Maioris civitatis nostre Pragensis tam in iudiciis quam in aliis eorum contractibus gaudeant et utantur. In cuius rei testimonium presentes litteras fieri et sigillo^{d)} maiestatis nostre iussimus communiri. Datum Prage per manus venerabilis Petri Basiliensis episcopi, Wissegradensis prepositi regniq[ue] Bohemie cancellarii, principis nostri dilecti,^{e)} anno domini MCCCIII, kl. Sept., ind. prima, anno regnorum nostrorum Bohemie septimo, Polonie vero tercio etc.

a) Nos Wenceslaus B. — b) presencium A. — c) chybí A. — d) sigillis B. — e) principis nostri dilecti chybí B.

¹⁾ Srovn. G. Juritsch, *Die Deutschen und ihre Rechte in Böhmen und Mähren im 13. und 14. Jahrh.* (1905), 15 a násl. — ²⁾ 16. říjen.

2.

[1346—1354]

Vratislavský kanovník Oto z Donína žádá Jana ze Středy, aby se přimluvil za jeho podání u královského dvora, přeje si pro sebe i pro svého synovce, dra. Jana z Donína, místo v říšské kanceláři a slibuje svému příznivci kanovníctví kostela sv. Kříže ve Vratislavi.

Cod. I, 243, fol. 113^v, čís. 88. — Jan z Donína studoval roku 1346 na universitě bolognské a v roce 1354 se výslovně mluví o smrti Otově, jakož i Jana z Donína, náš list tedy spadá do let 1346 až 1354. — Srovn. str. 133.

Affectu fraterne et sincere dileccionis premissis, Johannes frater et amice karissime, vobis studui presentibus explicandum, quod littera domino meo regi per exhibitorem presencium presentanda eidem domino meo, quanto humilior et efficacius potui, supplicavi et supplico, quod inspecta continua servitiorum meorum servitute ac fidelitate, quibus sibi et terre sue expensas magnas faciens, complacui capitaneo et consulibus Wratislaviensibus assistendo et cum tamen certos redditus ad sigillum non habeam, qui ad illud pertinebant ab antiquo. Unde dignetur michi centum marcas sua gracia de debitis et pecuniis per Judeos in Wratislaviensi ducatu relictis assignare, quod eo melius et fervencius sibi servire possim et facta sua attentius procurare, quas me capitaneus et consules post completam percepcionem pecunie ipsis per dominum regem alias assignate exigere et recipere permittant et michi in auxilium presentent et favorem. Quare vestre fraternitati confidenter supplico et intime per affectum, quatenus mei amore negocia mea et petitiones huiusmodi apud dominum meum regem, sicut de

vobis presumo, fideliter et legaliter dirigatis et michi super eo litteras, quas vos mei causa formare rogo, a domino meo rege impetretis ipsasque michi per nuncium presentem transmittentes, quia vobis sincere promitto, ipsius pecunie partem et quotam certam, quam, si assecutus fuero, nomine honoris et propine pro tediis vestris et laboribus deinde proculdubio erogabo.

Rogo eciam affectuose et sincere, quatenus meum^{a)} et domini Johannis de Dony, doctoris decretorum, patru^{b)} mei, in curia regia promotum intendatis, statui sibi apto et congruo ipsum, quod ambo merere^{c)} cupimus et volumus, perpetuo applicantes. Nuncium, latorem presentis peto in negociis sibi commissis ex parte dominorum capituli ecclesie sancte Crucis Wratislaviensis, cuius per dei gratiam cito eritis membrum canonicatus, peto intuitu mei efficaciter apud dominum regem promoveri et promotionem per idem capitulum domino regi porrigendo, de qua vobis specialiter scribunt, sicut meritum a deo diligitis, dirigatis, quia huiusmodi facti exordium sum principalis et origo. Item dileccionem vestram deprecor et exoro, ut domino meo regi oretenus proponatis, quod, quamvis libenter iura sua et servicia sibi debita in ducatu Wratislaviensi ostendere^{d)} ipsius nomine postularem, tamen auctoritate in eo non fungor regie sue maiestatis, quam si expediens sibi visum fuerit michi ortonum litteraliter tradi et committi. Dat. Wratislaviensi.

Otto de Dony canonice Wratislaviensis Johanni Noviforensi scribit etc.

a) me rk. — b) parvi rk. — c) mereri rk. — d) ostendi rk.

3.

[1354, prosinec]

Král Karel IV. stěžuje si do Konrada z Aufensteinu, že u Porde none zajal a oloupil několik šlechticů jeho družiny.

Cod. I, 243, fol. 100^v, čís. 51 (A). — Rukopis pražské kapituly H, 3, fol. 48^r, otiskl Palacký, *Über Formelbücher II*, 22, čís. 8 (B). — Podle těchto vzájemně se doplňujících podání byla možná rekonstrukce dopisu, zasláného Karlem IV. po dobu jeho pobytu v Mantově v prosinci roku 1354. — Srovn. str. 139.

Queremonia imperatoris super ducem Austrie.

Serenissime princeps,^{a)} frater carissime,^{a)} Rem displicentem omnino,^{b)} que vestris et quorumlibet fidem et honorem amancium cordibus nauseam potest et non inmerito preparare, ad vos querulose deducimus, qualiter Conradus^{c)} dictus ...,^{d)} sue virtutis et honoris oblitus, non considerato recessu amicabili, quo a nobis nuper a^{e)} Clemona¹⁾ recessit post exhibita nobis sue falsitatis obsequia et post sumpcionem regalium ciborum et potus a nostra maiestate discedens, dum nulla penitus^{f)} de ipso maiestati nostre foret mali suspicio, sed dum de suis obsequiis, que nobis falso prebuerat, firmam ac indubiam nostra celsitudo fiduciam retineret,^{g)} de civitate Portenaw^{h)}²⁾ avunculi nostri ducis Austrie cum complicitibus suis egressus, nobilesⁱ⁾ Sincconem^{l)} de Hasemburg,^{k)} magistrum^{l)} camere nostre, Hasconem^{m)} de Swereticz, H. de Camezicz et Andream de Duba iuniorem,^{m)} barones et familiares et^{a)}

fideles^{a)} nostros dilectos^{f)} captivavit inique, equis eisdem, rebus et pecuniis spoliando. Propter quod antedicto avunculo nostro Austrie duci, cuius idem Aussensteineriusⁿ⁾ capitaneus ligius^{a)} et vasallus existit et in cuius territorio talia perpetrata noscuntur, specialem legacionem dudum transmisimus sperantes, quod ipse considerato sinceritatis affectu, quo ipsum prosequimur, et pensatis tam fraudulentis^{o)} et iniquis iniuriis adversus predictum predonem et malefactorem publicum absque cuiuslibet more dispendio iudicium fulminet ulcionis, et de^{a)} absolucione plena nostrorum, recuperacione ablatorum quorumlibet ac ut nobis iuxta regalis honoris exigenciam super illatis ignominiiis satisfaciatur^{p)} debite et sicut amicum decet et principem solerti studio prolaboret. Predicta quoque, serenissime frater, eo ad vestri deducimus fraternalem noticiam, quo vos in quibuslibet odiosis eventibus maiestati nostre amplioris fidei studio gerere dudum agnovimus animum compassivum, non dubitando^{q)} omnino,^{a)} quin^{a)} in eum eventum, ubi vos invocaverit nostra serenitas, nobis circa premissa opportunum exhibeatis auxilium et favorem. Datum Mant.³⁾ Cancellarius.²⁾

a) chybí A. — b) animo B. — c) Jo. A. — d) V. de N. A. — e) de B. — f) chybí B. — g) obtineret A. — h) P. A. — i) nobilem B. — j) S. A. — k) Hazmburg A. — l) nostrum A. — m) Haseonem až iuniorum chybí B. — n) N. A. — o) fraudulenter A. — p) ignomiis satisfaciatur A. — q) nam dubitantur A. — r) Datum Mant. Cancellarius chybí B.

¹⁾ Gemona, provincie udtinská. Karel tam přibyl dne 13. října 1354; Werunsky, Erster Romzug 2. — ²⁾ Pordenone, provincie udtinská. — ³⁾ Král Karel meškal posledních šest týdnů roku 1354 v Mantově. Srovn. Regesta Imperii.

4.

[1355, únor 9]

Král Karel IV. oznamuje králi uherskému Ludvíkovi o potížích, které protahují neustále jeho korunování na císaře, o holdu městských států italských, jakož i o příchodu královny Anny a o brzkém příjezdu Petra z Ostie.

Cod. I, 243, fol. 100^r, čís. 50. — Přesné datování umožňují časové údaje královny, hledě k cestám královniným jakož i kardinála biskupa Petra Colombiersa do Pisy. — Srovn. str. 136.

Imperator ad regem.

Serenissime frater karissime. Inteleccio fratris, quod imperialis coronacio nostra nulla racione posset ad finem perducí speratum neque dominus^{a)} cardinalis iter ad consumacionem huiusmodi nostri honoris vellet assumere, nisi Rubertus de Duracio a captivitate nexibus solveretur. Nos, qui ad imperii sacri dilatandos honores ex assumpti cura regiminis tenemur intendere, ut propter gencium nostrarum^{b)} multiplicatam seu multitudinem Italicus populus in afflictione maneat^{c)} et ut pax et tranquillitas procurentur^{d)} fideli populo christiano, ad eius absolucionem intendimus^{e)} nolentes eum assumere nec admittere, quod nobiles Vicecomites vicarii nostri Mediolanenses ipsum assumant^{f)} sed potius ad consagvineos suos.

versus Avinionem redeat.^{g)} Sicut eciam, ut confidimus, revertetur, avito eciam tractatu cum rege Loysio¹⁾ sic disposuit nostra serenitas, quod idem rex apud nos et apud vestram celsitudinem permanebit in^{h)} fidei et devocionis constancia ac dimisso dicto Roberto vobis, karissime frater, in omnibus complacebit; sicut eciam ab eodem potestatem habemus et voluntatem omnimodam inter excellenciam vestram ab una et eum parte ab alia super omnibus inter vos verbo facto odiose commissis firmandi perpetuam concordiam et amorem. Dum tamen illud eciam ex^{h)} vestra voluntate existit, quodⁱ⁾ merito consentire potestis, qui nullam habetis dubitandi materiam, quin fraternalis illa dileccio, qua vos, amantissime frater, favore compectimur, ad hoc continua sedulitate delibere^{k)} qualiter regiminis honor vester possit in talibus custodiri et in concordia celebranda inter civitates Veneciarum et Januensium, quam breviter finiri speramus, de vestris prosperitatibus tanto vigilancius intendit nostra serenitas, quanto ad ea, que honoris vestri incrementa prospiciunt, antiquatis amicitiiis forcius inclinamur.

Ut eciam, serenissime frater, non vos lateat regie fortune prosperitas, ecce, quod serenissima Anna Romanorum semper augusta et Bohemie regina, consors nostra dilecta, preter miliciam, cum^{h)} qual^{l)} alias nostra celsitudo cenabat, cum notabili armatarum gencium multitudine ad nos, ad civitatem Pisanam applicuit²⁾ et, reverendo domino patre cardinali Ostiensi iam per VI dies in itinere constituto, eius adventum cottidie prestolamur.³⁾ Et divina favente clemencia Pisanis, Senensibus et multis aliis locis insignibus ad obedienciam nostram reductis feliciter corporis et rerum incolumitate potimur non dubitante, quin coronacio nostra et dicte nostre consortis karissime in urbe Romana debeat vel in medio Quadragesime videlicet dominica,^{h)} qua cantatur Letare Jerusalem,⁴⁾ aut in die Anuncciacionis beatissime Marie virginis letis auspiciis feliciter consumari. De novis autem aliis, quociens occurrerint, vos crebrius informare proponimus desiderantes attente, quatenus nos de statu vestro et serenissimarum principum sororum nostrarum tam genitricis vestre, quam eciam preclare vestre consortis nos velitis ad gaudium crebrius edocere etc. Datum Pisis.⁵⁾ Johannes cancellarius Luthomislensis episcopus.

a) domini rk. — b) gentes nostre rk. — c) maneret rk. — d) procurari deberet rk. — e) intendamus rk. — f) assumuntur rk. — g) rediret rk. — h) chybí v rk. — i) vestre voluntatis existit ut sicut rk. — j) delibetur rk. — l) quam rk.

¹⁾ Luigi z Tarentu, manžel Giovanny Neapolské. Karel IV. mohl plným právem býti prostředníkem svého leníka Luigiho, ježto zmocněnci Luigiho a Giovanny dne 1. února 1355 přijali z rukou Karlových markrabství Provence a hrabství Forcalquier a Piemont jakožto léna říšská a složili mu slib věrnosti. — ²⁾ 8. únor 1355; Reg. Imp. VIII, 160, č. 1982a. — ³⁾ Kardinál biskup Petr Colombiers z Ostie oznamuje Karlovi IV. dne 22. ledna 1355, že se hodlá 3. února vypravit z Avignonu, avšak skutečně odcestoval teprve 9. února. Jelikož Karel v našem dopise předpokládá, že Petr jest již šest dní na cestě, musí psáti šestý den po původním termínu, tudíž 9. února, což velmi dobře souhlasí s příjezdem královny Anny dne 8. února. — ⁴⁾ 15. březen 1355. — ⁵⁾ Karel IV. dlel poprvé v Pise od 18. ledna do 22. března 1355.

5.

[1356, počátek]

Lello de' Coseci podává císaři Karlovi IV. z Avignonu zprávu o průběhu boje o zámek Balzo, jehož se zmocnil Robert z Durazza, o svém přijetí u kurie v hodnosti římského vyslance a o italských sporech, které částečně způsobil odchod císařův.

Cod. I, 243, fol. 118^v, čís. 79. — Tento list, velmi chybně psaný, musil býti pro technické překážky bohužel při poslední revizi textu vymečán; je zachován bez udání odesílatele, avšak porovnáním jeho díkce se slohem kusu v rukopise následujícího podařilo se dokázatí domněnku, že Lello je jeho původcem. — Srovn. str. 137.

Pridem, serenissime principum, servo michi vestro per omnia et in omnibus constituto doluit^{a)} terram calcar^{b)} Germanicam premature nimium et contra spem prochdolor imperii Romani devotorum vestris festivantibus equis, dum extra portam Cremanam locus unus dominum servumque tenebat.^{c)} Magna cernens, maiora noscens et maxima potens imperialis et regia celsitudo mandavit, ut, cum in Curia essem, gravem in servi manu^{d)} inepteque cesum et fragilem vestre maiestati scribendo calamum exercerem; nova festine insinuo^{e)} queque forent,^{f)} cum nulla vel pauca reperirem,^{g)} petens actam veniam, si deliqui et^{a)} non curavi celerius accelerare scripturam. Nunc vero, mansuetissime regum, ut mandatum hoc impleam, vestre celsitudini scribo, quod maius novum, quod in Curia viderim, ex qua veni, fuit, quod preter cogitatum magnificus dominus Robertus de Duracio, qui castrum Bansy obsidentibus provincialibus^{h)} omnibus detinebatⁱ⁾ municionibus pluribus munitus ad victum pariter et ad bellum non ad modicum tempus^{j)} sed ad annum, illud de sue nobilitatis curialitate domino nostro pape restituit et se monitis^{k)} apostolicis inclinavit. Quod, ut tenetur ab omnibus, non fecissent^{l)} nisi paterne preces domini Petragoricensis cardinalis, qui tamen facinus et turbacionem Curie ac futurorum malorum consequencias abhorrebat, ut mortem iuvenilis facinoris^{m)} discretis et iustis iunctionibusⁿ⁾ maturasset eundemque^{o)} dominum Robertum serviendi domino meo, fratri vestro domino regi Francie, cui^{p)} multum placuerat et videtur in posterum placere, compulisset, disposuit^{q)} desiderium, quod, ut corde conceperat, opere manifestat, nam ad eundem Parisius iam posuit se in via. Amodo^{r)} potest dici, quod, si terra tremuit, nunc quiet,^{s)} quia ventis et mari mandatum est et facta est tranquillitas magna valde et licet novum hoc maius inter pauca commemorer, si tamen unicum^{t)} dicerem, non errarem, quia maximum novum, quod in Curia video: serenissime princeps, illud stupenter^{u)} admiror, quod in moderna Curia nullus novus^{v)} auditor, cuius ratio dicitur domini nostri pape condicio. Tenet enim imperialis memoria se legisse, ubi non fuit auditus effundi non deberem sermonem et rursus mel musce secuntur cadavera lupi, quod vel que scilicet clausa firmissima ianua non defendat, circa quod, inclitissime domine mi, cum expressa noceant, ulterius non insisto vestra namque perspicacia coram in aquam me descendisse sufficit ac movisse piscinam.

Sed ut de adventu sociorum et meo Romani populi nunciorum aliquid, cum plura non possim, auribus vestre maiestatis instillem, noscat excelencia vestra, quod in nostro Avinionensi introitu recta via dominum nostrum papam adivimus, qui letissime nos recepit et benignas nobis aures prebere permisit, sed dominos cardinales per nos primo visitari mandavit. Quod^{w)} sicut mandatum dederat nobis pati, impleto petivimus, quod in pleno consistorio nos audiret, quod materiam ambasiare presenciens nobis expressissime denegavit. Sed nobis die postmodum assignato presentibus in Curia cardinalibus XV nos audivit, ubi de dominorum cardinalium Romanorum consilio manifesto^{x)} non nisi de adventu suo Romam exponere licuit. Illa vice super quo dictos dominos cardinales et socios meos iussus ego tunc dicere et sed vos comederim bibliam non digessi nec digeram nec inde spero incrementum aliquod vel oblectamentum saltem habere. Capitulum vero de commissione regiminis urbis vobis, ut petimus, faciendum^{y)} necnon et alia capitula nobis inposita dedimus in scriptura, sed adhuc annuere noluit, quod nos audiret in illis. Dominus Jo. de Vicedominis et ego in presenciam dominorum Boleniensis¹⁾ et Ostiensis, qui plus quam propria promovent, facta vestra exposuimus illa,^{z)} que nobis vestra celsitudo mandavit, et vero, quantum in pape verbis apparet, multum nos diligit, sed dileccionem huiusmodi non obstantem^{aa)} non credo, quod de commissis illa, que^{bb)} petimus, vos honoret. Dictus dominus Jo. est in civitate Aquensi semper ad manifesta vestra sollicitus et fidelis.

Guerra, sicut vestram celsitudinem nosse credo, per dominos Vicecomes Mediolanenses mota est contra marchionem Montisferrati^{cc)} et contra Bononiam.^{dd)} Ut audivi, filii quondam domini Castrucii sunt in castro Avencie et guerram faciunt contra Lucam et videtur, quod illis faveant Florentini. Et comuniter dicitur, quod propter vestrum discessum hec^{ee)} omnia suscitantur, et dubitatur, quod alia pollulabunt. Alia vero scribenda non habeo; si^{ff)} mihi dominus propicius sit,^{g)} alia dicenda concipiam.^{gg)} Post habitam aliqualem super capitulis illis responsionem a papa, versus Parisius dante domino dirigam gressus meos. Recomendo me gracie vestre celsitudinis, quam dominus conservet. Ad votum semper feliciter actus eius, scriptum Avinione, etc.

Littere missiles domino imperatori per comites, duces, archiepiscopos et episcopos.

a) *chybí v rk.* — b) *calcare rk.* — c) *tenetur rk.* — d) *iam servo manum rk.* — e) *festinus insinuans rk.* — f) *forent que rk.* — g) *reperitum rk.* — h) *cum provincialibus rk.* — i) *detinebat et rk.* — j) *temporis rk.* — k) *monitus rk.* — l) *fecisset rk.* — m) *facinoris acerbitatem rk.* — n) *lunctionibus rk.* — o) *eundem rk.* — p) *qui sibi rk.* — q) *disponitus rk.* — r) *et sit amodo rk.* — s) *quievit rk.* — t) *unicam rk.* — u) *non stupenter rk.* — v) *nullum novum rk.* — w) *quo rk.* — x) *et manifesto rk.* — y) *faciendo rk.* — z) *illas rk.* — aa) *obstantes rk.* — bb) *quam rk.* — cc) *Mant. fratris rk.* — dd) *Bonen rk.* — ee) *hic rk.* — ff) *sed rk.* — gg) *concepi rk.*

¹⁾ *Guido de Bologna, karátnál biskup z Porta (Eubel, Hierarch. cath. 17).*

6.

[1356, jaro]

Kancléř Jan ze Středy píše vratislavskému proboštu Petrovi Lounskému o bohatém obdarování, kterého se dostalo císařským manžetům a úředníkům kanceláře za jejich návštěvy u uherského krále Ludvíka v Rábu v únoru 1356, a zrazuje svého dřívějšího kolegu v úřadě z úmyslu, aby se pro výdělek usídlil v Metách.

Cod. I, 243, fol. 113^v, čís. 87. — Srovn. str. 133.

Salute et amicia premissis domine preposite, amice karissime. Magnitudine honorum, quibus rex Ungarie personam serenissimi et invictissimi principis et domini domini imperatoris grata deliberacione respexit, nemo narrare poterit, nam liberalitas donorum regalium non solum verborum ordinem, immo cogitacionum vires excellit ut sit quodam modo ineffabilis tanti decoris claritas. Nec exprimi possit ab aliquo, quod tanti regis gloria preparavit, nam post vasorum aureorum distributionem muniticam, quibus cesari et imperatrici provisum^{a)} fore dinoscitur, ego clenodia obtinui signanter usque ad valorem mille florenorum et Nicolaus de Chremsir ad florenos trecentos et, dum plures non essent principales notarii, quasi necessitate compulsus eliciens iuniores loco maiorum institui, qui obtinuerunt centum florenos pro quolibet; et sic omnes adulti et iuvenes redierunt feliciter donis regalibus consolati. Et quia tantam fortunam neglexistis ad presens, consulo, quod non vadatis ad civitatem Mocensem, ubi multas expensas opinor incumbere et nulla vel saltem valde modica luca, cum de preterito tempore omnia sicut scitis Mocensia negocia fuerunt expedita. Unde consultum apparet, quod in Wratislavia in bonorum piscium et sapide marcialis cervisie copia maneatis. Datum etc.

Luthomislensis episcopus Johannes cancellarius scribit domino preposito Wratislaviensi.

a) previsum rk.

7.

[1356, květen]

Císař Karel IV. blahopřeje švekruši Janě k úspěchům, kterých dobyl její manžel Václav Lucemburský v Brabantsku ve sporech s Ludvíkem Flanderským, oznamuje jí sjednání svatebních smluv s uherským králem Ludvíkem a zve ji v čas sněmu v Metách k rozmluvě do Lucemburska.

Cod. I, 243, fol. 102^v, čís. 60. — Sepsání tohoto dopisu spadá pravděpodobně do první poloviny května roku 1356, neboť podle něho metský sněm se má zahájit pět neděl po velikonočních a v listě ze dne 30. dubna (Reg. Imp. VIII, 210, č. 2593a) uvádí se za zahajovací termín sněmu čtvrtá neděle po velikonočních. — Srovn. str. 132.

Imperator ducisse Lucemburgensi.

Karolus etc. Illustris soror karissima, letatur admodum et iocundatur nostra sublimitas super votivis^{a)} successibus, qui^{b)} illustri duci Lucemburgensi, Limburgensi et Lothoringensi, fratri nostro prekarissimo, tuo conthorali atque tibi circa terram Brabancie deo propicio evenerunt. Nam felices vestre dileccioni^{c)} perspicuos eventus proprios reputamus nosse te volentes, quod hiis diebus^{d)} in Ungaria fuimus, ubi cum serenissimo rege Ungarie, fratre nostro karissimo, gratam inivimus parentelam, videlicet inter primogenitum^{e)} illustris Johannis marchionis^{f)} Moravie, fratris nostri karissimi, et filiam^{g)} quondam^{h)} ducis Stephani, fratris predicti regis Ungarie, sponsalia contrahendo eademque promissisⁱ⁾ et litteris sollempnibus roborando, quem etiam dominum regem ad nostra habemus beneplacita solita sinceritate paratum.

Preterea quinque septimanis post festum Pasche⁵⁾ in civitate Metensi domino largiente esse proponimus pro variis sacri imperii negociis constituti dileccionem tuam rogantes attente, ut tunc ad comitatum Lucemburgensem velis procedere, ut longior nobis sit facultas alia aliqua nunciandi; ac predictum fratrem nostrum, consortem tuum, velis inducere, ut secundum quod sibi scribimus apud nos in prefata civitate Metensi tunc sit omnimode constitutus pro certis et multis negociis nostrum et vestrum comodum conceroentibus invicem pertractandis infra tempus illud et, antequam nobis conveniat, archiepiscopo Treverensi aut cuiquam alteri nullam penitus gwerram movendo nam ex hiis, que nostra sibi maiestas aperiet, indubitanter senciet illud, quod sibi consulimus honorif⁶⁾ et comodis suis grata perducere incrementa. Datum etc. Cancellarius Luthomislensis episcopus etc.

a) votiva rk. — b) que rk. — c) chybi v rk. — d) illustrem Johannem marchionem rk. — e) premissis rk. — f) honoris rk.

¹⁾ Koncem února roku 1356 v Rábu. — ²⁾ Jošt. — ³⁾ Alžběta. — ⁴⁾ Vévoda Štěpán Chorvatský zemřel 9. srpna 1354. — ⁵⁾ V roce 1356 připadl hod Boží velikonoční na 24. dubna.

8.

[1356, srpen 6]

Císař Karel IV. potvrzuje městu Berounu privilegium krále Václava II. ze dne 1. září 1303, naléhá na to, aby dosazování konšelů dalo se podle národnosti měšťanstva, a vyhlašuje hospodářsko-politické řády.

Cod. I, 243, fol. 106^r, čís. 64 (A). — Dne 9. března 1350 Karel IV. potvrzuje listinu Václavovu ze dne 1. září 1303, jak ji otiskl Čelakovský (viz přílohu 1). Znění této konfirmace je totožno s prvním odstavcem kusu č. 64 Forem; otiskl Čelakovský, Cod. Iur. Mun. II, 439, čís. 298 (B). — Datování se provedlo na podkladě konfirmace privilegii Ferdinanda I. ze dne 24. září 1547, ve které je krátce označena listina Václava II., potvrzená dne 8. srpna 1356 Karlem IV. udáním „na plat davání a rady obnovení“; viz Čelakovský tamže 530, čís. 362. — Srovn. str. 127.

Statuta seu concessionones civitatis Veronensis.

In nomine sancte etc. Karolus etc.^{a)} Ad perpetuam^{b)} rei memoriam universis et singulis presentes litteras inspecturis, presentibus et futuris, volumus fore^{c)} notum, quod venientes ad imperialis^{d)} maiestatis nostre presenciam fideles nostri dilecti iudex et iurati pro se ac universitate civium et hominum utriusque ligwagii et ideomatis, tam Theotunici quam Bohemici, civitatis nostre Veronensis nobis humiliter supplicare curarunt, quatenus eis et civitati predictae gratiam facientes specialem litteras incliti Wenceslai dive memorie Bohemie et Polonie regis, avi nostri karissimi, et circa^{e)} iura et emunitates in eis contenta, datas et concessas dignaremur de benignitate regia^{d)} Bohemie graciousius confirmare, quarum tenor legitur in hec verba: Nos Wenceslaus dei gracia etc.^{g)} Nos itaque supplicationibus^{h)} predictorum civium racionabilibus et condignis benigno favore facilius inclinati prefatas litteras et tenores ipsarum de benignitate sedis regie Bohemie approbamus, ratificamusⁱ⁾ et gratificamur^{j)} eisque nostrum benignum prebemus assensum pariter et consensum.

Preterea volentes, ut prefati cives et incole predictae civitatis Veronensis pacis dulcedine et quietis amenitate nostris et futuris temporibus feliciter pociantur, statuimus et decrevimus ac edicto regio perpetuo stabilimus, quod subcamerarius regni nostri Bohemie matura previa deliberacione ex nunc^{k)} inantea de utriusque ligwe tam Bohemice quam Theotunice simul eloquio et ligwagio in civitate ipsa sex viros Bohemos pro parte Bohemorum et sex viros ligwe peritos Theotunice pro parte Theotunicorum scabinos et consules legales idoneos et sufficientes ad officium^{l)} consulatus annis singulis possit et teneatur^{m)} eligere et constituere, qui dictum officium in iudicio et consilio eloqui et proferre possint et valeant ac digne facere et laudabiliter exercere. Eleccionem vero ac dispositionem de persona vel personis iudicis vel iudicum in dicta civitate statuenda vel statuendis nostre dumtaxat provisioni specialiter duximus reservandas.

Ceterum decrevimus et statuimus, quod deinceps inantea cives et incole alienigene possint et valeant in foro et platea comuni civitatis predictae domos sibiⁿ⁾ emere seu etiam edificare et constituere licite ac libere easque inhabitare et habitacionem in eis facere personalem, impedimento civium predictorum et aliorum quorumcumque non obstante. Volumus insuper et decrevimus, ut ex nunc inantea perpetuo omnes cives et incole Bohemi dicte civitatis eisdem et similibus paribusque et omnibus^{o)} et singulis iuribus, imunitatibus, consuetudinibus et comodis cum concivibus et incolis Theotunicis, in quibuscumque rebus sint vel esse poterint, quomodolibet in futurum pociantur et gaudeant paresque et equales eis sint et fiant in omnibus; et econtra Theotunici parificentur, ut predicatur, Bohemis per omnia in eisdem. Quodque omnes et singuli honesti, probi et fame bone homines tam Bohemi quam Theotunici venientes undecumque in civitatem predictam, habitacionem et incolatum inibi facere volentes

sine omni difficultate admittantur, recipiantur et assumantur ad morandum et habitandum in ea sub eisdem consuetudinibus, iuribus, comodis et oneribus ipsius civitatis, que et quas ad presens habere dinoscitur vel habitura est in futurum.

Ne autem huiusmodi hominibus dictam civitatem intrare et habitare volentibus quedam fraternitas, que inter mechanicos et artifices in ipsa civitate habetur et haberi^{p)} dicitur, impedimentum seu preiudicium possit aliquod in posterum generare, ipsam fraternitatem seu societatem regia auctoritate ex nunc tollimus, irritamus et annullamus nullamque, irritam et sublatam nunciamus nulliusque esse et fore de cetero efficacie vel momenti. Volumus insuper et sancimus decreto regio, quod tam Bohemi quam Theotunici maccella carniurn et alia quevis artificia equaliter et parili modo teneant et habeant in eis que operationes suas exercent et faciunt nec sit in carnificio seu aliis artificibus melior condicio alicuius inter eos: sed omnes paribus iuribus pociantur in eisdem. Postremo statuimus ac decrevimus, ut deinceps in posterum pannifices cives incole supradicte civitatis pannos suos per^{q)} se factos et contextos nequaquam incisos ad ulnas, sed ex integro dumtaxat et integros vendant et vendere teneantur, prout in civitate Pragensi alii pannifices pannos suos per se factos et contextos integros et integre vendere consueverunt.

Nulli igitur civium predictorum aut alii cuicumque liceat constitutionem seu statutorum nostrorum formam seu concessionis nostre ordinem infringere aut ei ausu temerario quomodolibet contraire, indignacionem nostre maiestatis^{r)} acerrimam^{s)} et penam marce unius auri puri, cuius medietatem fisco regio, residuum vero ad opus et reformationem civitatis ipsius volumus applicari, necnon penas alias gravissimas pro motu nostro infligendas si secus quispiam attemptare presumpserit, se noverit irremissibiliter incursum etc. Datum etc. Welco decanus Saccensis.

a) Karolus dei gracia Romanorum rex semper augustus et Boemie rex B. — b) perpetue A. — c) fieri B. — d) regalis B. — e) certa B. — f) regni A. — g) *Zde bylo by při A interpolovati přílohu čís. 1; při B následuje znění listu krále Václava II. d. v Praze dne 30. srpna 1303, Čel. č. 76.* — h) supplicacionis A. — i) et ratificamus. Datum Prage a. d. MCCCCL, jubileo, ind. tertia, sept. id. Marcii, regn. nostr. a. quarto B. — j) gratificamus A. — k) tunc A. — l) effectum A. — m) possint et teneantur A. — n) eis A. — o) *doplněno za nesrozumitelné slůvko A.* — p) habere A. — q) pro A. — r) *chybí A.* — s) *čtení nepřesné A.*

9.

[1356—1357, jaro]

Hrabě Jan Klevský stěžuje si do papežských desátků, které pro Dolnorýnsko, schuzené a zpustošené domácími sváry, jsou nesnesitelným břemenem, a varuje v zájmu říše samé před přílišným libovolným vykořisťování kleru.

Cod. I, 243, fol. 113^r, čís. 86. — Odesláni dopisu spadá mezi výpsání desátku dne 15. května 1355 a jeho proměnu v subsiátum na jaře roku 1357. Viz Werunsky, Karl IV., III, 171 a 194. — Srov. str. 131.

Serenissime domine, ad vestre excellencie deducimus noticiam, quomodo nobis existit insinuatam, quod dominus noster papa a clero et ecclesiasticis^{a)} personis in quadam provincia Coloniensi decimas quasdam satis ingentes nititur extorquere quodque ipse super huiusmodi exigendis et extorquendis deputaverit dominum archiepiscopum suum executorem. Super quo serenitati vestre cupimus fore notum, quod terra nostra adeo est devastata per rapinas et incendia occasione gwerrarum et dissensionum, que inter Edwardum de Gerlia et nos vigeant, occasione eciam quarum incole terre nostre, cuiuscumque condicionis aut status existant, sunt ad inopiam miserabiliter versi, exulati et ingenti mole paupertatis depressi, sic quod clerici et ecclesiastice persone in terra nostra degentes nullo^{b)} modo sufficere possunt nec^{c)} sibi ipsis ad sustentacionem alimentorum nec ad solutionem decimarum predictarum, cum sint facultatibus exinaniti.

Rogamus igitur vestram serenitatem humiliter et eciam devote interpellamus, quatenus ipsa efficere velit et procurari viis et modis sibi^{d)} notis apud dominum papam, ut ab execucione huiusmodi decimarum ceterorumque gravaminum mole desistat, cum vobis ex debito vestre excellencie hoc facere incumbit, que habet cunctos sibi^{d)} subiectos et presertim clericos circumspicere oculo clemenciori, ne pergraventur, nam per hoc pium opus circa ipsos facietis, quia versimiliter formidandum est. Si huiusmodi exaccio habuerit processum, quod altissimus avertat, status^{e)} et honor cleri in regno Alamanie vobis subiecti deprimentur. Altissimus vos conservet feliciter atque bene. Dat. Cleven. etc.

Johannes comes Clevensis imperatori scribit etc.

a) ecclesiasticis *rk.* — b) ullo *rk.* — c) eciam *rk.* — d) *cti* vobis. — e) quod status *rk.*

10.

1357, červenec 16

Manželka krále Kazimíra Kristina Rokcanerová píše císaři Karlu IV. o česko-polské smlouvě a doufá, že mezi oběma vladaři dojde i nadále k přátelským stykům.

Cod. I, 243, fol. 110^v, čís. 78. — Nelze nijak dokázati, souhlasili-ť udané datum se skutečností. — Srovn. str. 132.

Regina Polonie imperatori.

Serenissime princeps et domine graciose. Contractus inter magnificum principem et dominum dominum Kazmerum regem Polonie, consortem nostrum, ab una et personam vestram parte ab altera celebratus^{a)} vobis ad modum et honorem absque dubio provenire speramus: nam eundem conjugem nostrum ad obsequia vestra et ad perfectam constanciam vestri amoris intendimus animare, ne amplius inter vos utrumque^{b)} more solito hinc inde fluctuat materia dubiorum. Placeat igitur gracie vestre nobis tam considerate precipere non alias, quam si adhuc essemus in civitate Pragensi personaliter constitute. Etenim omni dubietate remota ad ea, que vestrum

honorem respiciunt et^{c)} quibus vestra possit procurari commoditas, fidelibus studiis diligencius intendemus nos et statum nostrum vestre benigne gracie committentes.

Dat. Crac. sub annulo nostro secreto, quo nos dominus noster et camerarium legitime desponsavit, die dominica post festum sancte Margarethe¹⁾, anno domini MCCCLVII. Cancellarius etc.

a) celebratam *rk.* — b) utroque *rk.* — c) *chybí* v *rk.*

¹⁾ Svátek sv. Markéty slaví se v arcidiecéších pražské a hnězdenské dne 13. července; v roce 1357 byl to čtvrtek.

11.

[Brzo po roce 1357]

Dopis Jana ze Středy Františkovi Petrarkovi.

Cod. I, 243, fol. 98^r, čís. 36. — Tento dopis provádí císařskou bullu, kterou Karel podruhé jmenuje vlášského humanistu falckrabětem, když začátkem roku 1357 odmítl vyznamenání. — Srovn. str. 121.

Pulcrum breve.

De fecundo pectore phebus irradians sic e gratis labiis mercennariis^{a)} largitur grata donaria ut aurum mentis, argentum ligwe poetice de tam diviti vena saturiens,^{b)} sic legentis paupertatem deterret ut quarumvis^{c)} divitiarum splendores, sic intuetur^{d)} gratissimum supereffluentis tamen thezauri inestimabilis: copia inopie scribentis se offerens et animum claudicare cogat et calamum, ut nec ad imaginandum intencio nec manus humilis quidem permaneat ad scribendum, nam non licet tanti luminis iubar emphaticum lippientibus oculis intueri. Unum tamen absque dubietate polliceor, quia dulcis Francisci memoria nunquam separabitur a Johanne etc.

a) merciarum *rk.* — b) staturiens *rk.* — c) deterrent ut quamvis *rk.* — d) intueri *rk.*

12.

[1396, podzim]

Průvodní list krále Václava IV. pro posly vyslané do Italie: kancléř Václav Králík z Buřenic, arcijáhen Petr ze Všerub, hrabě Günter ze Švarcburku, královský komorník Beneš z Choustníku a Jiří Cavalli z Milána.

Cod. I, 243, fol. 121^v, čís. 149. — Srovn. str. 142.

Credencia bona.

W. fidelis dilecte. Super certis et arduissimis negociis sacrosanctam Romanam^{a)} ecclesiam, dominum nostrum summum pontificem, nos et nostrum imperium sanctum tangentibus et signanter super facto unionis ecclesie sancte dei mittimus ad eiusdem domini nostri et tuam presenciam venerabilem Wenceslaum decanum Wisschegradensem cancellarium, honorabilem Petrum de Vsserub archidiaconem Orsoviensem, devotos spectabilem Gunterum comitem de Swarczburg et nobilem Benussium de Kusnis

regalis camere nostrum magistrum nec non Georgium de Cavall, consiliarios fideles nostros dilectos, de intencione nostra tibi referenda distinccius informatos. Tuam igitur fidelitatem affectuose requirimus et hortamur, quatenus prefatos ambasiatores nostros ad honorem et reverenciam maiestatis nostre regie benigne suscipere, exponenda per ipsos gratanter audire et ipsis in referendis pro parte nostra non minus, quam si tibi personaliter loqueremur, fidem velis et debeas credulam adhibere, prefatis ambasiatoribus nostris in omnibus et singulis, que promocionem itineris ipsorum conspiciunt, promotivam et favorabilem ostendere voluntatem. Facies enim in hoc maiestati nostre gratam complacenciam erga te suo tempore graciosis favoribus compensandam etc.

a) Romanen. rk.

13.

[1398, podzim]

Král Václav IV. oznamuje zpřátelenému vladaři, že král Zikmund šťastně potlačil povstání, které se bylo rozšířilo po porážce u Nikopole, jakož i o chystané schůzce Lucemburků ve Vratislavi.

Cod. I, 243, fol. 128^v, čís. 236. — Srovn. str. 142.

Rex intimat nova de libertate fratris sui regis Ungarie multum gratulanter.

Dilecte. Exuberans et pregnans est in conspectu nostro fidei tue constancia, quam erga maiestatem nostram clara semper operum exhibicione ostendisti, prout hoc a te providus Jo. cardinalis ad nostri culminis presenciam nunccius transmissus nostre magnificencie lucidius et aperte declaravit, quem gratanter recepimus. Hilariter vidimus ac proposicionis ipsius verba pleno collegimus intellectu, quibus eciam tenore presentis respondemus pro singularitate significantes, quod serenissimus princeps et dominus dominus Sigismundus rex Ungarie etc., frater noster karissimus, cum omnibus baronibus plene concordatus et plenaliter unius pristina gaudet libertate et^a) eciam maior et potencior universis prius denuo^b) existit, prout hoc idem ex pleno^c) nos docente in litteris suis lucidius cognovimus ab experto. Cum quo una cum illustribus Jodoco et Procopio marchionibus et quampluribus aliis principibus patruis et consagwineis nostris carissimis in civitate Wratislaviensi pretermisissis aliis nostris agendis negociis statim convenire proponimus et abinde ad sanctissimum in Christo patrem Bonifacium ac tuam dileccionem sollempnes ambasiatores volumus destinare. Quapropter sinceritatem tuam affectuose requirimus et hortamur ex animo desiderantes sincere fidei tue puritatem, quam ad nos constanter et^d) continue gessisti, ut^d) nobis pro inimicorum et rebellium nostrorum repulsi-
one fideliter et incessanter astare velis modis et viis, quibus tibi visum fuerit oportunis, prout de sinceritate et amicitia tua plenam confidenciam gerimus et indubiam tenemus presumptionem etc.

(a qui rk. — b) deo rk. — c) expien. rk. — d) chybí v rk.

14.

[1401—1404]

Pamětní spis krále Zikmunda kardinálům o nepřátelském počínání papeže Bonifáce IX.

Cod. I, 243, fol. 117^r, čís. 107 (A). — Jiné znění neúplně v rukopise pražské kapituly H, 3, fol. 31; otiskl F. Palacký, *Über Formelbücher II*, 78, čís. 74 (B). — Doba, do níž možno vydání prvopisu určité klásti, jest omezena vyrovnáním Zikmundovým s velmoži uherskými a rokem úmrtí Bonifáce IX. — Srovn. str. 140.

Reverendissimi in Christo patres, amici karissimi. Devocionem ac sinceram fidem, quas erga sacrosanctam Romanam ecclesiam maiestas^a) nostra semper habuit, toti orbi credimus esse notas nec vestra^b) venerabilitas ignorat, quomodo divine recordacionis genitor noster a principio huius pestiferi^c) scismatis partem Urbani sexti semper fovit et usque eius ad^d) obitum in illius^e) obediencia perseveravit. Et profecto, si genitor ipse noster usque ad hec tempora vixisset, non ambigimus, quod iam dudum terminum huius perniciosi scismatis leta christianitas^f) habuisset. Verum et nos per viam paternam ambulantes usque ad hec tempora debitam obedienciam primo Urbano prefato, deinde Bonifacio successori suo ut Romane ecclesie^g) presidenti constanter conservavimus et nunquam^h) regibus et principibus de contrario nosⁱ) sollicitantibus voluimus, i) licet magna et multa nobis premia promitterentⁱ) seuⁱ) proponerent, aliquid assentire. Preterea, postquam huius regni sacro fuimus diademate coronati,^k) totus orbis non ignorat, quod semper adversus perfidos paganos Romaneque ecclesie hostes scismaticos continua bella gessimus, personam nostram cunctis exponendo periculis nullisque parcendo laboribus vel expensis; ad quam rem iugiter^l) auxilia aliorum cristicolarum^m) undique conquesivimus, quorum multitudoⁿ) inenarrabilis pro christianitatis defensione sevis occubuit gladiis paganorum. Quantum^o) vero Ungarici sanguinis a die nostre coronacionis usque in hodiernum manu paganorum effusum sit,^o) quanta bella cruentissima gesta sint,^p) quanta quoque^q) dampna hoc regnum nostrum, quod in hac orientali plaga christianitatis est scutum, passum sit, nonⁱ) possumus enarrare. Heccine, qualem fructum qualeque meritum pro tantis beneficiis reportamus,^r) de^s) quibus ceteri reges condolentur, ammirantur^s)? Tacemus illatas carissimo^d) germano^b) nostro Romanorum regi contumelias inmeritas,^d) quem, quantum^d) in^d) sed^d) erat,^d) privavit^t) imperio Romano pro^u) tanta fidei sue soliditate,^u) et nostras dumtaxat iniurias recitamus. Siquidem ille^v) Romanus pontifex nichil aliud de^d) die noctuque cogitare videtur, nisi modum ut inveniatur, quomodo nos possit deicere^w) de hocⁱ) regno; nam tot et tanta mala atque scandala in regno nostro seminavit, nostrum excidium omnibus modis querens, quod horror est audire, que fuerunt flagicia et^d) immania^x) scelera prohdolor perpetrata; nam ultra quam viginti hominum milia ferro, igne et^d) fame perierunt. Quot autem ecclesie combuste, quot monasteria spoliata, quot claustra sunt^d) desolata, quot en-

docheia^{v)} destructa incredibile dictu^{z)} est. Preterimus villarum incendia, pauperum spolia, viduarum et orphanorum exterminia,^{aa)} virginum stupra, matronarum adulteria, quibus omnibus non fuit numerus neque modus. Sed et^{d)} illud^{d)} inter maxima dampna merito computari decet^{d)} sive^{d)} potest, quod,ⁱ⁾ nisi forent^{bb)} ista regni nostri distorbia suggestione pape suscitata, profecto ex quo divina clemencia per^{cc)} Tartaros^{cc)} Torcorum rabiem eliserat, facile nobis erat omnes partes^{dd)} transmarinas a^{ee)} Torcorum tyrannide liberare. Verum hec distorbia in^{d)} quibus^{d)} sedandis^{d)} adhuc ex parte detinuerunt nos ab^{ff)} opere tam laudabili, licet cum gravi merore nostri animi, retraxerunt. Et profecto, nisi divina misericordia^{d)} iusticie nostre et^{d)} christianitatis salutis misericorditer subvenisset,^{gg)} verisimillimum^{hh)} erat hoc regnum in manus paganorum miserabiliter deventurum.

Quippe excogitare nescimus, quid unquam nostra maiestas contra suam sanctitatem attemptavit,ⁱⁱ⁾ propter quod nos ita persequi deberet odio capitali. Presertim quia etⁱ⁾ predecessor suus felicitis recordacionis Urbanus sextus,^{d)} quam diu vixit, et deinde ipse^{jj)} Bonifacius usque ad hec tempora nos semper carissimum filium et verum Ungarie regem suis litteris nuncuparunt. Unde ergo proventit tam repentina mutacio, ut pater filii^{d)} fieret^{kk)} persecutor? Nam eciamsi aliquo modo nostra filiatio contra suam paternitatem excessisset, debuisset more pii patris excessum nostrum benivolis verbis primo^{l)} corripere et salubribus monitibus emendare: hoc siquidem non fecit, sed potius contrarium^{d)} verba dando nobis benivola et^{d)} clandestine de nostro exterminio pertractavit. Sollicitavit enim primo prelatos et barones nostros, ut a nostra maiestate deficerent etⁱ⁾ nobis rupta fide nepharie^{d)} rebellarent; induxit deinde Ladislaum filium quondam Karuli de Duracio,^{ll)} ut regnum nostrum impeteret et sibi tamquam hereditatem^{mm)} vendicaret, etⁿⁿ⁾ nonnullos prelatos nostre maiestati fideles et benivolos ad prefati Ladislai instanciam privavit episcopatibus et de eisdem emulis providendo;ⁿⁿ⁾ direxit preterea legatum a latere, qui regnicolas nostros a iuramentis nostro diademati prestitis absolveret et ipsos in nostrum exterminium concitaret. Suntne hec opera pii patris, suntne hec^{o)} officia boni pastoris, inter filios bella facere^{oo)} et inter oves pestem morbidam procurare?

Quare,^{pp)} reverendissimi patres et amici karissimi, in archano nostri^{qq)} pectoris equa pensantes meditatione ipsum summum pontificem iugi studio^{rr)} ad nostrum excidium inhiare et discordias assiduas in regno nostro occulte^{ss)} nutrire, ne iterum talia dampna, qualia de^{d)} ipsius procuracione hiis incapatis^{tt)} temporibus passi sumus, inⁱ⁾ regnoⁱ⁾ nostroⁱ⁾ evenire contingat ac ut suspiciones evitemus et^{d)} summa^{uu)} cumⁱ⁾ diligenciaⁱ⁾ futuris malis etⁱ⁾ scandalis occurramus, decrevimus cum consilio tamen nostrorum baronumⁱ⁾ etⁱ⁾ procerum,ⁱ⁾ ut^{vv)} deiⁱ⁾ ceteroⁱ⁾ nullus regnicolarum nostrorum audeat vel presumat ad curiam Romanam accedere vel deinde^{ww)} ad regnum venire,^{d)} donec de illatis dampnis^{xx)} et iniuriis nobis fuerit satisfactum. Nec

miretur, patres, scriptis vestra prudencia, quod talia presumimus attemptare, quia prudenter non est propriam salutem negligere et ut Comicus¹⁾ ait: Stultum est amittere, quod valeas precavere. Volumus enim per hunc modum emulis nostris et presertim nostris regnicolis subtrahere materiam delinquendi et occasionem et causam illius nephandissimi criminis, heretice videlicet simonie, simulque crassitudinem et pigwedinem deo proposito pro posse actuare, macerare et remove ab eisdem. Ab obediencia tamen sancte matris ecclesie, quam semper puro corde cum omnimoda devocione et humilitate venerari intendimus, nequaquam intendimus nos contumaciter separare etc. Dat.

a) domus B. — b) vestrum B. — c) pestifere A. — d) chybi B. — e) eius B. — f) perniciosus scisma iuxta vota christianitatis A. — g) nunc Romano B. — h) unquam A. — i) chybi A. — j) nolumus A. — k) coronatus B. — l) magis B. — m) Christianorum B. — n) multo A. — o) Confusa sic pro Quantum aŕ sit A. — p) sunt A. — q) vero B. — r) temptat A. — s) de aŕ amirantur chybi B. — t) privantes B. — u) pro aŕ soliditate chybi B. — v) ipse B. — w) ejicere B. — x) inania A. — y) exeniedochia B; snad xenodochia. — z) dictui A. — aa) gravamina B. — bb) fuisset A. — cc) Thartarorum A. — dd) personas A. — ee) et A. — ff) et ab B. — gg) devenisset B. — hh) verisimillium A. — ii) attemptaverit B. — jj) dehinc ille B. — kk) fiat B. — ll) Durachia B. — mm) hereditarium B. — nn) et aŕ providendo chybi B. — oo) serere B. — pp) Quapropter B. — qq) vestri A. — rr) studii A. — ss) mittere A. — tt) in peractis A. — uu) sume A. — vv) quod B. — ww) inde B. — xx) se slůvkem damnis končĭ B.

¹⁾ Liber Comicus aut Comitis. Comes vocatur ab Ecclesiasticis congregatio caelestium lectionum (*Papias*). Vtz *Du Cange, Glossarium II (1842), 450.*

Emil Schieche.

Rakouský státní archiv vnitra a spravedlnosti ve Vídni a jeho zkáza.

Krvavé demonstrace vídeňské, udavší se z důvodů politických po prohlášení rozsudku v tak zvaném procesu Schattendorfském ve dnech 15.—17. července 1927, rozvířily pochopitelně značnou měrou po válce světové uklidněnou již hladinu všeobecného napětí. Událost byla všude živě komentována a projevy sympatie i naprostého odporu střídaly se podle politické příslušnosti jednotlivých pozorovatelů.

Avšak na jeden neblahý následek demonstrací, který způsobil škody nenahraditelné, se při tom zapomínalo. Je to zničení rakouského státního archivu vnitra a spravedlnosti, který shořel, zúmyslně byv zapálen, při požáru justičního paláce dne 15. července. Rakouští úředníci archivní, vzpomínající této události, s oblibou užívají rčení, že od dob, kdy shořela slavná bibliotheka alexandrijská, nedoznala věda historická větší pohromy než zničením vídeňského archivu vnitra a spravedlnosti.

Vážíme-li škodu se stanoviska české historiografie, nutno k výroku rakouských archivářů podotknouti, že zažili jsme podobných katastrof bohužel již více. Nehledě k nahodilým ztrátám archiválií při různých událostech,¹⁾ dále ke ztrátám za válek husitských, kdy vzaly za své hlavně archivy klášterní,²⁾ jest zvláště litovati nenahraditelné ztráty desk zemských, zničených při požáru na hradě Pražském dne 2. června roku 1541.³⁾

¹⁾ Archiv kapituly u sv. Víta v Praze byl částečně zničen r. 1142 při dobývání města, po druhé utrpěl r. 1217 atd.

²⁾ Klášter Nepomucký zničen 25. dubna 1420 (archiv byl sice odvezen z části do Ebrachu, odkud r. 1583 jej přivezl zpět komorní rada Sebold z Plavna. Dodnes se však pohřešuje. Srovnej OSN. XVIII. 198), klášter Sezemický 29. dubna 1421, Hradiště Mnichovo 1420, Postoloprty 1420, klášter Sázavský 1421, Opatovický 1415, 1420, 1421 atd.

³⁾ Viz Klecanda V., Obnovení desk zemských po požáru 1541.

Avšak ve všech starých případech zkázy archivů zmiřuje bezprostřední dojem neštěstí dlouhý odstup časový od události. Nevíme ani přesně, co který archiv obsahoval, nemůžeme proto ani dobře ocenit ztráty a škody způsobené zničením, a konečně historiografie zvykla si již nespolehat na tyto prameny a smířila se se stavem události.

Zcela jinak je tomu v případě zničení vídeňského státního archivu vnitra a spravedlnosti. Sbírký byly teprve nedávno pečlivě a vzorně uspořádány, přístupnost usnadněna výbornými archivními pomůckami a zaručena každému liberálními a vskutku velkomyslnými ustanoveními o používání archiválií.

Je opravdu těžké zjistiti, kdo byl nejvíce poškozen zničením archivu vnitra a spravedlnosti. Aby však mohl být podán alespoň přehled všech škod, je nutné uvědomiti si, co vše bylo ve sbírkách tohoto archivu t. j. říci krátce něco o jeho vzniku, jak se vyvíjel, které fondy postupně získával a co před katastrofou červencovou obsahoval.

Rakouský státní archiv vnitra a spravedlnosti vznikl ve své nynější podobě, respektive v rozsahu, který měl před požárem, teprve po převratu.¹⁾ Jeho základem byly fondy všeobecného archivu bývalého c. k. ministerstva vnitra,²⁾ který — jak známo — obsahoval jednak spisový materiál tohoto ministerstva od doby jeho založení, jednak spisovou zůstalost úřadů, jejichž agendu převzalo ministerstvo vnitra v rámci nového uspořádání státní správy v r. 1848. Jeho posledním organisátorem a vlastním zbudovatelem v rozsahu předčervencovém je prof. Dr. Heinrich Kretschmayr, který od smrti dra Tomáše Fellnera (1883—1904) byl ředitelem tohoto archivu (do r. 1926). Nehledě k menším přírůstkům, které však z části po převratu opět z archivu byly vyloučeny,³⁾ podařilo se prof. Kretschmayrovi znamenitě rozšířiti sbírky po převratu v letech 1918—20. Toto rozšíření souvisí s reorganisací rakouského archivnictví.

¹⁾ Viz Dr. H. Seidl, Das öst. Staatsarchiv für Inneres u. Justiz, Archivvalische Zeitschrift 1926, str. 86.

²⁾ Viz Inventare österreichischer staatlicher Archive, Vídeň 1909, 1. sešit: Das Inventar des Allgemeinen Archivs des Ministeriums des Innern. Bearbeitet von den Beamten dieses Archivs.

³⁾ R. 1905 získány spisy benátského presidia 1849—1866, po převratu byly odevzdány Itálii, r. 1907 získány spisy Gubernia Terstského do r. 1814, které po převratu byly rovněž vydány Itálii.

Vláda rakouská, převzavší ihned po převratu archivy vídeňské do své správy,¹⁾ uvědomovala si včas, že nástupnické státy budou klásti jisté požadavky stran vydání archívalií z bývalých centrálních archívů. Ve snaze, aby jednání bylo vedeno jednotně a odborně, jmenovala již v dubnu roku 1919 prof. Oswalda Redlicha,²⁾ tehdy již ředitele rak. domácího dvorního a státního archívu, německo-rakouským archívním zplnomocněncem,³⁾ jehož úkolem bylo ve funkci smluvního vyjednávače, opatřeného generální plnou mocí k sjednání úmluv hledících k archívům, vésti jednání o archívech s nástupnickými státy a míti dozor nad příslušnými pracemi prováděnými v jednotlivých archívech. Prof. Redlich vybral si a jmenoval za referenty (t. zv. Delegierte des Archivbevollmächtigten) úředníky jednotlivých ministerstev, ponějvíce zapracované síly znající spisovou a archívní zůstalost jednotlivých resortů. Z ministerstev, u nichž již byly organisované archívy, byli referenty ředitelé těchto archívů. Prof. Kretschmayr byl jmenován referentem nejen pro obor ministerstva vnitra, nýbrž zároveň pro ressorty ministerstva spravedlnosti, obchodu a zemědělství. Tato personální unie v osobě referenta byla původně zcela neúmyslná. Avšak měla trvalé následky tím, že tehdy pojal Kretschmayr plán, vybudovati veliký centrální archív vnitřní správy bývalého Rakouska, jenž měl být doplňkem domácího, dvorního a státního archívu, obsahujícího materiál vztahující se výhradně ke správě společné, c. a k., tedy zahraniční především⁴⁾ a spisovou zůstalost bývalých dvorních úřadů.⁵⁾ Kretschmayrovi podařilo se získati pro svůj plán souhlas na příslušných

¹⁾ Bod 4 rak. zákona ze dne 12. listopadu 1918, Oest. Staatsgesetzblatt 1918, č. 5.

²⁾ Prof. O. Redlich byl ředitelem d. dv. a st. archívu od prosince 1918 do června 1919.

³⁾ Deutschösterreichischer Archivbevollmächtigter.

⁴⁾ O spisové zůstalosti býv. c. a k. min. financí se v této souvislosti nejednalo. Hofkammerarchív, obsahující do r. 1848 materiál tohoto resortu, byl již tehdy archívem uzavřeným t. j. nepomýšlelo se na to, doplniti jeho sbírky spisovou zůstalostí min. financí. Pro archívalie c. a k. ministerstva války byl ukládacím místem válečný archív.

⁵⁾ O domácím, dvorním a státním archívu a jeho sbírkách viz Prof. Dr. L. Gross, Das Haus- Hof- und Staatsarchiv in Wien, Archivalische Zeitschrift 1926 str.

místech a obdržel tak pro svůj archív nejprve spisovou zůstalost býv. ministerstva spravedlnosti (červenec 1920). V důsledku toho byl oficiálně změněn název archívu a od 7. července 1921 slul archív jemu podřízený: „Rakouský státní archív vnitra a spravedlnosti“ (Oesterreichisches Staatsarchiv des Innern und der Justiz). Také spisová zůstalost býv. ministerstev obchodu a zeměbrany byla nyní spojena s nově organisovaným archívem (1923)¹⁾ a získán zásadní souhlas k převzetí spisové zůstalosti býv. ministerstva zemědělství. K převzetí tohoto archívu dosud nedošlo pro nedostatek místa. Měl-li však archív vnitra a spravedlnosti být opravdu centrálním archívem vnitřní správy, patřila do něho nezbytně i spisová zůstalost býv. c. k. ministerské rady, která byla deponována v domácím, dvorním a státním archívu. Proto vymohl si Kretschmayr, že z domácího, dvorního a státního archívu mu byly r. 1925 odevzdány spisy tohoto úřadu.

V důsledku reorganisace popřevratové doznal archív též jistého zmenšení.²⁾ Tak zvaný Adelsarchív, volně spojený před převratem s archívem ministerstva vnitra, stal se úřadem zcela samostatným. Ostatně ani místně ani administrativně netvořil nikdy s archívem ministerstva vnitra jednoho celku; byl umístěn v dvorním hradě, Amalienstrasse. Nyní, podržev staré své místnosti, podléhá přímo rak. spolk. kancléřskému úřadu, tak jak všechny Vídeňské státní archívy.

Právní stránka provádění velké archívní reformy v Rakousku po převratě byla usnadněna reorganisační celou státní správou. V důsledku úsporného systému, v Ženevě smluveného, byla v Rakousku zrušena řada ministerstev a zvláště bývalá ministerstva vnitra a spravedlnosti byla spolu s bývalým ministerstvem zahraničních věcí spojena v úřad jeden, t. zv. spolkový úřad kancléřský (Bundeskanzleramt). V této formě jeví se spolkový úřad kancléřský do jisté míry nástupcem bývalého presidia ministerské rady a proto, opíraje se o tento právní nárok, obdržel prof. Kretschmayr v r. 1925 ze státního archívu spisy bývalého presidia ministerské rady a hlavně velmi cenné protokoly do r. 1918.

¹⁾ Pouze právně a administrativně, ne místně.

²⁾ Nehledě k ztrátám, způsobeným likvidací archívů vídeňských a odevzdáním části spisového materiálu nástupnickým státům.

Dějiny umístění archivu vnitra a spravedlnosti vyplývají z dějin jeho sbírek. Původně byla registratura české dvorské kanceláře uložena v budově tohoto úřadu, Vídeň I, Judenplatz. Po vystavení nové budovy na téže místě v r. 1741 (1756 přestavena) byla sem přenesena spisová zůstalost rakouské dvorské kanceláře. V těchto místnostech zůstal archiv do 1. prosince r. 1924, kdy se začalo se stěhováním do nových místností v budově justičního paláce, Vídeň I, Schmerlingplatz. Důvodem k přestěhování byl jednak naprosto nevyhovující stav dosavadních skladištních místností, jednak nedostatek místa pro nově získané archivalie.

Místnosti v budově justičního paláce byly ne-li ideální, tedy jistě naprosto vyhovující se stanoviska archivního. Byly prostranné, suché, dobře osvětlené, snadno přístupné, zdály se bezpečné, tedy vyhovovaly všem požadavkům, které klade archivář. Že došlo přesto k neštěstí, lze vysvětlit pouze tím, že luze byla dána možnost a hlavně s dostatek času, aby nástroji na rychle sehnanými vypáčila mřížoví v oknech a vnikla do skladů, kde opravdu „odborným“ způsobem zakládala oheň na mnoha místech současně. Jelikož k podpálení bylo použito vesměs látek snadno hořlavých (papírů atd.) ba dokonce benzinu, který z blízké cisterny byl donášen, nelze se divit, že zkázonosná práce se v plném rozsahu dařila a že způsobila tak veliké škody, zvláště když k hašení místností archivních se hasiči dostali téměř 12 hodin po založení ohně.

Nejstarším fondem archivu vnitra a spravedlnosti byl archiv rakouské dvorské kanceláře (1527—1740),¹⁾ který spolu s archivem direktoria in publicis et cameralibus (1749—1761) a spojené česko-rakouské kanceláře (1762—1848) byl uložen v asi 2700 kartonech a 1550 fasciklech.²⁾ K tomuto fondu patřila též menší sbírka listin

¹⁾ O obsahu poučí — ovšem nedostatečně — často citovaný inventář z r. 1909. Inventář má však tu vadu, že je pracován podle místního uložení archivalií ve starých skladištích, a hlavně že nerozpoznává vůbec jednotlivých fondů a mluví pouze o „Hofkanzleiakten“, které se skládaly v době sepsání inventáře ze spisové zůstalosti české dvorské kanceláře, rakouské dvorské kanceláře, direktoria in publicis et cameralibus a spojené česko-rakouské dvorské kanceláře.

²⁾ Starší materiál do r. 1817 byl v kartonech, od r. 1827 ve fasciklech obvyklým způsobem upravených.

počínaje rokem 1256 a dosti rukopisů hlavně z 17. a 18. století.¹⁾ Uvedené archivy jednotlivých úřadů nezachovaly se na naše časy v původním obsahu a rozsahu. Zvláště se jich dotkly skartace prováděné v letech dvacátých minulého století, kdy úřad byl veden ne jako archiv, nýbrž jako pomocná kancelář a propadly tudíž skartaci veškeré spisy, nemající již právní průkaznosti. Pouze činnosti Josefa Hormayra, tehdy ředitele státního archivu, lze děkovati, že historicky nejdůležitější spisy se zachovaly, ovšem v míře velmi ztenčené.²⁾

Časově připínala se na tyto fondy spisová zůstalost bývalého ministerstva vnitra, která byla odevzdána archivu do roku 1899 (včetně). Také v tomto fondu byla provedena skartace, avšak pouze do r. 1869. Od r. 1870 byl tento materiál v původním stavu. Obsah lze nejlépe poznati z agendy ministerstva vnitra.³⁾ Registratura

¹⁾ Ve sbírce listin bylo ze starší doby málo bohemik, pouze několik listin chebských a slezských (týkajících se hlavně Svidnicka a Javorska, tyto však v konfirmacích z pozdějších let).

²⁾ V letech dvacátých minulého století obsahovala tak zv. stará registratura do r. 1792 7755 fasciكلů. Roku 1826 seskartováno 2190 fasciكلů na 310.

³⁾ Podávám zde proto krátce dějiny ministerstva vnitra.

Když byla nejd. patentem ze dne 15. března 1848 (sb. z. pol. č. 29) slíbena ústava, bylo v Rakousku upuštěno od dosavadní soustavy ústředních úřadů dvorských a nejvyšším rozhodnutím ze dne 17. března 1848 (sb. z. pol. č. 30) ustanoveno, aby zařazena byla ministerská rada, která by za provedení oné přípovědi byla zodpovědnou a která se měla skládati z pěti ministrů: zahraničních věcí, vnitra, spravedlnosti, financí a války. Podle nejd. rozhodnutí ze dne 10. května 1848 (sb. z. p. č. 61) byla pak dnem 15. května 1848 zastavena činnost spojené (česko-rakouské) dvorské kanceláře, která splynula s taktovost povstalým ministerstvem vnitra. Tomuto přikázána též agenda policejní. Říšskou ústavou, publikovanou císař. patentem ze dne 4. března 1849 (ř. z. č. 149 a 150), která měla platnost pro celé mocnářství, stalo se min. vnitra nejvyšší instancí politickou a policejní v celé říši, včetně zemí uherských. Záležitosti duchovní (Kultus), které min. vnitra r. 1848 převzalo od spojené dvorské kanceláře, byly mu odňaty a přiděleny min. vyučování, povstalému rovněž 1848 z dvorské komise studijní.

Po vydání říjnového diplomu byly na základě nejd. vlastnoručního listu ze dne 20. října 1860 uherské záležitosti z oboru působnosti min. vnitra vyňaty a vráceny znovu reaktivovaným kancelářím dvorským zemí uherských. Zároveň zastavena činnost min. vnitra (a také min. vyučování a spravedlnosti) jako centrálního úřadu, s pravomocí pro celé mocnářství a soustředěna ve

dělila se na dvě části nestejně velikosti. Část první — praesidiální spisy — celkem v 1281 fasciklech, obsahovala spisy důležité se stanoviska vnitřní neb zahraniční politiky, týkající se zákonodárství, organizace úřadů neb vyšších úředníků. Nepoměrně větší část tvořily spisy t. zv. obecné registry, celkem 3200 fasciklů, obsahující hlavně nařízení ve věcech obecných záležitostí, pokud se projednávaly v ministerstvu vnitra.¹⁾

Důležitým archivním fondem byla praesidiální registratura rakouské ministerské rady (1861—1918).²⁾ Registratura byla uložena v asi 900 kartonech a 100 fasciklech. Nejcennější byly však protokoly ministerské rady z let 1867—1918.³⁾ V této souvislosti lze též uvést registry říšského zákoníku a německého ministra krajana.⁴⁾

zvláštním ministerstvu s názvem „státní ministerstvo“. Nejv. vlastnoručním listem ze dne 2. března 1867 (ř. z. 49) bylo toto státní ministerstvo opět zrušeno a jak min. vnitra tak i vyučování, které v letech 1860—67 tvořilo část státního ministerstva, zas jako samostatné ústředny s působností omezenou na země uherské, znovu zřízeny. Nejv. rozhodnutím ze dne 10. ledna 1868 (ř. z. č. 11) byly záležitosti vojenské, pokud byly spravovány v min. vnitra, jakož i záležitosti četnictva se týkající z ministerstva vnitra vyňaty a přikázány nově zřízenému min. zemské obrany. 1905 odstoupeny min. obchodu některé záležitosti živnostenské (23. září 1905 ř. z. č. 151); 1906 záležitosti zvěrolékařské přešly v podstatě do ministerstva orby; 1908, 6. července (ř. z. č. 124) zřízeno ministerstvo veřejných prací, jemuž z ministerstva vnitra přikázány všechny záležitosti stavební, jak správní tak technické; 13. listop. 1916 (ř. z. č. 383) zřízen úřad pro výživu lidu, který převzal agendu zásobování potravinami; 27. prosince 1917 (ř. z. č. 504) zřízeno min. sociální péče, které převzalo agendu o sociálním pojištění. 8. srpna 1918 (ř. z. č. 297) zřízeno podle nejv. rozhodnutí ze dne 24. listopadu 1917 min. zdravotnictví, jemuž připadla příslušná agenda, dosud v min. vnitra projednávaná.

¹⁾ Seznam agend ministerstva vnitra, jak jej sestavil z ustanovení po různu roztroušených min. rada Mahl-Schedl, vytištěn jest v *Mayrhoferově Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst*, V. Aufl. Herausgegeben von Grafen A. Pace, Wien 1895, I. svazek str. 279 a v *Michler-Ulbrich, Oesterreichisches Staatswörterbuch II.* vyd. Wien, 3. díl (1907). Viz též Dr. F. X. Veselý, *Všeobecný slovník právní*, Praha 1896—99, 2. díl, str. 361. Ze seznamů těch třeba ovšem vyřaditi záležitosti min. vnitra od r. 1905 ubylé.

²⁾ Spisy starší 1848—1860 jsou s registraturou kabinetní kanceláře uloženy v dom. dvor. a státním archivu.

³⁾ Protokoly z let 1848—1866 jsou rovněž v dom. dvor. a státním archivu.

⁴⁾ Registratura českého ministra krajana nalézá se nyní v Praze.

Nejcennějším fondem byly však beze sporu archivy policejní od roku 1793 do roku 1901. Obsahovaly spisovou zůstalost policejního úřadu dvorského (Polizeihofstelle 1793—1801) a policejního censorského úřadu dvorského (Polizei- und Zensurhofstelle 1801—1848). Skartace v těchto fondech byla prováděna celkem mírně, tak že z uvedených dvou úřadů se zachovalo celkem 1934 fasciklů.¹⁾ Do roku 1870, kdy trvale přešla správa policie do oboru býv. ministerstva vnitra, obsahovaly policejní archivy celkem 251 fasciklů.²⁾ Zvláštní registraturu tvořily t. zv. Sicherheitsakte, celkem 330 fasciklů, obsahující správní spisy policejních úřadů z let 1852—1901.

Spisová zůstalost býv. ministerstva spravedlnosti, odevzdaná do státního archivu vnitra a spravedlnosti, obsahovala především archiv nejvyššího soudního místa (Oberste Justizstelle 1749—1848), zřízeného při reorganizaci státní správy sloučením soudních gremií zrušených české a rakouské dvorské kanceláře. Spisy byly uloženy podle různých senátů (český, haličský, tyrolský atd.) a obsahovaly celkem 1358 fasciklů. K němu patřil zvláštní archiv t. zv. zákonodárných komisí (1709—1848) s materiálem o sjednocení práva zemích rakouských (300 kartonů). Z ministerstva spravedlnosti byl převzat také t. zv. legislativní archiv, t. j. sbírka založená v druhé polovici minulého století ministerským tajemníkem Emilem Mazakem z Ottenburgu, obsahující v opisech, excerptech neb regestech zákony, nařízení a právní platnost mající vrchnostenská nařízení od středověku do r. 1870.³⁾

¹⁾ Viz Inventář 1909, str. 95, kde je podrobněji popsán.

²⁾ Od r. 1848 do r. 1852 spravovalo záležitosti policejní ministerstvo vnitra. Státní správa policejní byla r. 1852 přenesena na nejvyšší polic. úřad (Oberste Polizeibehörde). Místní policie zůstala však v kompetenci ministerstva vnitra. R. 1859 zrušen nejvyšší policejní úřad a jeho agenda, s vyloučením záležitostí týkajících se správy četnictva, která připadla opět ministerstvu vnitra, převzalo nově zřízené policejní ministerstvo (1859—1867). Od r. 1867 spravovalo věci policejní zvláštní oddělení praesidia ministerské rady (2. března 1867—10. ledna 1868), avšak již roku následujícího připadly tyto úkoly nově zřízenému ministerstvu zemské obrany a veřejné bezpečnosti (Ministerium für Landesverteidigung und öffentliche Sicherheit). Roku 1870 vrácena celá agenda policejní ministerstvu vnitra. Tento stav trval do r. 1918.

³⁾ Tento materiál byl uložen v 10 skříních.

Konečně patřila do archivu neveliká sbírka map, počínaje 17. stoletím.¹⁾

Všechny shora uvedené fondy byly před katastrofou dne 15. července uloženy ve skladištích archivních v justičním paláci.²⁾ Jelikož oheň byl založen a mohl se po dlouhou dobu volně vyvíjeti, ztrávil dobře čtyři pětiny všeho materialu, počítáme-li, že v archivu bylo na 15.000 fasciكلů a že materiál zachráněný se odhaduje na 2500 až 3000 fasciكلů. Ovšem tím není řečeno, že by archiv vnitra a spravedlnosti ztratil pouze čtyři pětiny své ceny. Nehledě k tomu, že zachráněný materiál je ve stavu více než žalostném — není téměř listu, který by nebyl alespoň po kraji

¹⁾ V budově justičního paláce uložené registratury soudní a pozemkové knihy doznaly tyto ztráty:

Shořela veškera akta nejv. správního soudu i s protokoly, rejstříky a jmenými seznamy, celá registratura praesidiální a sbírka rozhodnutí nejv. správního soudu. Z běžných aktů zachovalo se 179 spisů civilních a 33 trestních.

U generální prokuratury byla zničena úplně registratura, sbírka normalí, sbírka rozhodnutí nejv. soudu ve věcech trestních a disciplinárních, dále rejstříky a seznamy jmenné. Běžné spisy zachovaly se až na 3.

U nejv. zemského soudu ve Vídni shořelo 59 civilních a 13 trestních spisův — vše ostatní je zachováno.

Spisy státního návladnictví neutrpěly vůbec požárem. Za to mnoho spisů vyházeli drancující s oken a mnoho jich utrpělo vodou při hašení sousedních místností.

U zemského soudu civilního vyhořelo úplně oddělení trestních senátů I—IX., oddělení konkursní a pozemkové knihy. Oddělení samosoudců zachovala se pouze z části. Z oddělení odvolacích 4 byly zničeny a 4 zachráněny, oddělení věcí nesporných jsou zničena úplně. Praesidiální spisy jsou zachovány.

Pozemkové knihy i se sbírkou listin shořely úplně, ale registratura je zachována až na ty spisy, které v běžících záležitostech se nalézaly v knihovním oddělení.

Registratura zemského soudu civilního, archiv notářský a t. zv. stará registratura ve věcech nesporných (fideikomisní a knihovní spisy), uložená v sklepních místnostech, je zničena více než z poloviny.

²⁾ Právně i správně patří rak. stát. archivu vnitra a spravedlnosti také registratury býv. ministerstva obchodu do r. 1887 (1573 fasciكلů) a registratura býv. ministerstva zeměbrany (s akty od r. 1848) do r. 1918, celkem 6400 fasciكلů. Jelikož však tyto fondy nebyly uloženy v justičním paláci, nýbrž v budově býv. c. a k. ministerstva války Vídeň I., Stubenring, netřeba se o nich zmiňovati v souvislosti s požárem v justičním paláci.

ohořel — nelze škody archivní měřiti stejným měřítkem jako jiné škody hmotné. Pro vědecké badání ztratil archiv vnitra a spravedlnosti téměř veškerou cenu. Zachráněný materiál představuje ve své nynější podobě pouze značné množství jednotlivých částí neúplných kusů, pocházejících z různých archivních fondů bez ladu a skladu, bez vnitřní i vnější souvislosti vytahanych z trosek, které bez indexů jsou materiálem bezcenným. A i když po úmorné a mnoho let trvající práci tyto chudé zbytky budou roztríděny a srovnány podle fondů, z nichž pocházejí, a zpřístupněny listkovými repertorii, najde v nich badatel materiál neúplný, na nějž se nikdy nebude moci spolehnout.

Zbývá tudíž ještě otázka, co ztratila historiografie 18. a 19. století zničením rakouského státního archivu vnitra a spravedlnosti, co ztratila zvláště naše česká historiografie a do jaké míry bude lze škodu nahraditi známostí materiálu z jiných archivů.

Všeobecně platily za nejlepší a nejčinnější fond policejní archivy zachované ve vzácné úplnosti od r. 1793. Obsahovaly materiál pro dějiny politické a kulturní v nejširším slova smyslu. Rakouská policie v době předkonstituční (Metternich, Sedlnický) i později (Kempen) bděla nade všemi vynikajícími osobnostmi a starala se o každé duševní hnutí v monarchii, sledujíc a pozorujíc výborně organizovaným policejním aparátem všechny cizince, přišlé na území mocnářství a všechny poněkud jen vynikající domácí osoby, zejména politiky a publicisty. Zvláštní departement für die Tages- und literarische Presse prováděl kontrolu nad osobami, majícími vztah k tisku: spisovateli, redaktory, knihovníky i tiskaři. V policejních spisech zachovaly se proto začasť unikáty některých konfiskovaných tisků, jejichž ostatní náklad byl zničen a této ztráty jest s našeho stanoviska litovati tím více, poněvadž česká literární historiografie dosud materiálu nepoužívala, ba ho ani neznala. Tajná státní policie neštítala se v dobách nejtuzšího absolutismu porušovati hrubým způsobem listovní tajemství a kontrolovala tak nejen veřejný, nýbrž i rodinný život významných neb obávaných lidí. Někdy originální dopisy, jindy pouze jejich opisy příkládaly se ke spisům, které staly se tím neobyčejně cenným materiálem jedinečné průkaznosti a bezprostřednosti.

Doba působnosti nejtuzšího policejního režimu kryje se časově téměř úplně s dobou našeho národního obrození. Je tudíž na snadě, že ztratitve hlavní a nejdůležitější materiál o našich nejvýznačnějších buditelích (Šafařík, Čelakovský, Amerling, Havlíček, Rieger atd.), tedy o životě generací našeho národa, a to právě těch, které položily základ k dnešnímu našemu politickému postavení i národní kultuře, ztratili jsme tím též základ a pevnou oporu pro studium doby obrozenecké.¹⁾

Ztráta policejních archivů jeví se nám proto mnohem větším neštěstím než na př. Rakušanům neb Němcům. Policie jednak neshledovala tak bedlivě německých osobností, resp. neměla proč zabývat se s nimi tak často, jednak právě o německých osobách i kulturních snahách zachovalo se dosti materiálu i jinde.

Jistou náhradou za zničený policejní materiál poskytují nám výborně zachované archivy pražské, a to policejní a bývalý místodržitelství, nyní archiv min. vnitra.²⁾ Význam obou těchto archivů se zvýšil zničením vídeňského archivu nesmírně. Ovšem původnímu materiálu se nevyrovnají pražské spisy již proto, poněvadž obsahují pouze spisy vzniklé z úředního styku s úřadem nadřízeným, tedy referáty (resp. jejich koncepty), dotazy a rozhodnutí nadřízeného úřadu (in originali). Je však důležité upozorniti, že přílohy, často nejdůležitější materiál (konfiskované tiskoviny, originální dopisy atd.), nejsou v obou uvedených archivech při konceptech uloženy a že zvláště důležité věci šly do Vídně i bez konceptů (soukromé zprávy polic. ředitele atd.). Také zprávy konfidentské a dopisy agentů z různých míst jsou materiálem na vždy ztraceným. O některých záležitostech bude lze se poučiti ze spisů státní konference (1809—1848), ač speciálně naděje kladené do

¹⁾ Podobná ztráta postihla Jihoslovany. Prof. dr. Ivič v Politice z 24. července a ve Vreme z 22. července poukazuje hlavně na ztrátu spisů, týkajících se Karađorđů, Milenka Stojkoviče, Nenadoviče, knížete Miloše Obrenoviče, Lukijana Mušického, Zeliče, Atanasija Stojkoviče atd. „Co znamenaly turecké nájezdy pro srbské dokumenty středověké, to požár policejního archivu ve Vídni značí pro srbskou politickou a kulturní minulost v 18. a první polovici 19. století.“ Také Maďari ztratili důležitý materiál (Deak atd.)

²⁾ Srovnej též článek dra Kazbundy „Archivní pohroma ve Vídni“ v Lidových novinách ze dne 28. července 1927.

důležitosti a ceny materiálu v tomto fondu obsaženého zůstávají daleko za očekáváním, které se v něj skládalo. Do roku 1827 nelze s tímto fondem jako náhradou za shořelý materiál vůbec počítati, teprve od doby nastoupení hr. Kolovrata nabývá státní konference, resp. její spisová zůstalost větší ceny, poměrně však stále nepatrné. Důležitější náhradu speciálně za policejní archivy doby předkonstituční tvoří fond t. zv. Kolowratakten (1826—1848), který obsahuje výborný materiál vnitropolitický. Také spisy státní rady (1761—1848) a zvláště kabinetní kanceláře císařovy (1802—1918) obsahují mnoho materiálu, který z části může nahradit archivy policejní. To platí zejména o spisech, týkajících se literatury a divadelnictví, tedy kulturních dějin. Ovšem materiál tento, týkající se pouze jaksi legálních záležitostí, nemá té zajímavosti jako příslušný materiál v policejních archivech. Z archivu nejvyššího policejního místa zachovaly se v domácím, dvorním a státním archivu fondy označené A, a BM-Akten, obsahující registraturu státně politickou z let 1849—1867. Její význam tkví v materiálu o politických a národních hnutích a jejich vůdcích. Částečně lze tyto zprávy doplniti též z registratury informační kanceláře Informationsbureau (1867—1918) a z „Actes de haute Police (1849—1864), kteréžto úřady tvořily zvláštní oddělení býv. min. zahraničních věcí a jejichž spisová zůstalost je proto uložena v domácím, dvorním a státním archivu.

Nejtíže bude lze sehnati náhradu za spisy rakouské dvorské kanceláře 1507—1748, direktoria in publicis et cameralibus (1749—1761) a spojené česko-rakouské dvorské kanceláře (1702—1848). Ztráta archivu rakouské dvorské kanceláře postihla ovšem v první řadě Rakušany a ne nás.¹⁾ Částečnou náhradu za ostatní uvedené archivy poskytuje od r. 1761 archiv státní rady, uložený v dom. dv. a stát. archivu. Státní rada, zabývající se výlučně otázkami vnitropolitickými, dostávala — ovšem pouze ve výtahu — jednotlivá přednesení nejen spojené dvorské kanceláře, ale i nejvyššího soudního místa.²⁾ Od r. 1802, resp. 1804 lze doplniti obraz doby

¹⁾ Archiv české dvorské kanceláře 1527—1748 byl vydán v r. 1920 RČS podle zvláštního ustanovení Pražské úmluvy z 18. května 1920. Příl. I, IIA3.

²⁾ Do roku 1761 sahá též veliké dílo Fellner-Kretschmayr „Die österr.“

z kabinetní kanceláře a státní konference. Značná část spisů spojené dvorské kanceláře zachovala se tím způsobem, že v r. 1848 byla celá oddělení registraturní od r. 1828 postoupena jednotlivým nově zřízeným ministerstvům, a to oddělení duchovních a školských věcí ministerstvu vyučování, oddělení finanční ministerstvu financí a oddělení vojenské ministerstvu války. Část spisovného materiálu býv. spojené dvorské kanceláře přešla také do registratury ministerstva veřejných prací a po jeho likvidaci dostalo se do archivu dopravnictví (Archiv für Verkehrswesen).

Pro starší dobu bude nutno poohlédnouti se za náhradou v archivech guberniálních, resp. místodržitelských v Praze a v Brně. Poučení o finančních věcech i pokud se projednávaly ve spojené dvorské kanceláři, nalezneme ve vzácné úplnosti v archivu dvorní komory (Hofkammerarchiv). Ztracená slovenica nahradí z části archivy budapeštské.

Ještě hůř jsme na tom, hledáme-li náhradu za archiv nejvyššího soudního místa, které mělo funkci nejvyššího revisního soudu a nejvyššího správního úřadu pro země české a rakouské. Náhodou zachovala se sice právě z tohoto fondu celá dvě oddělení, totiž spisy dalmatského a tyrolského senátu¹⁾, ale právě tyto části se nás vůbec netýkají. Jistou náhradu poskytují spisy chované u pražských podřízených soudů, appellačního a zemského²⁾ a brněnského soudu appellačního. Archiv zákonodárných komisí (1709—1748) nelze již ovšem vůbec ničím nahraditi a také sbírku Mazakovu nebude lze více obnoviti.

Ze spisové zůstalosti býv. ministerstva vnitra zachovala se pouze část neodevzdaná dosud do archivu, tedy spisy od r. 1900 do r. 1918, které jsou uloženy v Herrengasse 6, v budově býv. ministerské rady. Spisy do r. 1888 (s priority od r. 1868), týkající *Zentralverwaltung*“, celkem 5 svazků, které zachytilo mnoho materiálu od 1527, vztahujícího se k organizaci rak. úřadů. Materiál připravený k tisku šestého svazku shořel rovněž dne 15. července v justičním paláci. Dílo zůstane patrně nedokončeno.

¹⁾ Byly uloženy ve zvláštní místnosti, kterou demonstranti přehlédli a v níž nezaložili oheň.

²⁾ Viz K. Kazbunda I. c. Archivy těchto úřadů jsou prý však ve velmi špatném stavu.

se věci československých, byly při archivní likvidaci podle pražské úmluvy ze dne 18. května 1920 vydány již Československu. Náhradu za shořelé spisy lze nalézt v registraturách úřadů podřízených, tedy místodržitelství, okresních hejtmanství atd. Ovšem pouze za spisy z obecné registratury. Praesidiální spisy, obsahující nejdůležitější materiál, lze těžko doplniti z jiných registratur, zvláště pokud se týče personálií a věcí organizačních. Důležitější spisy byly ovšem dávány na vědomí jiným ministerstvům a proto můžeme některé ztracené věci hledati v registraturách býv. ministerstva zahraničních věcí a ministerstva války, kterážto ministerstva vyměňovala mezi sebou spisy o vnitřní situaci a vnitropolitických událostech.

Pokud se týče registratury býv. rakouského praesidia ministerské rady, je její ztráta poměrně nejmenším neštěstím v řadě ztrát ostatních, neboť kancelář ministerského předsedy byla pouze zprostředkovatelkou úlohy mezi jednotlivými ministerstvy a každá věc byla mnohem důkladněji a podrobněji zpracována v příslušném ressortu.

Za to protokoly ministerské rady měly jedinečnou historickou cenu, již tím, že se v nich zračí celá působnost státní správy. Jedině z nich bylo možno stopovati, jak byly současně posuzovány se zřetelem na celkovou situaci Rakousko-Uherska nejdůležitější věci, ať politické neb finanční, ať týkající se zákonodárství neb zřízení organizačních. Přímé náhrady za tento ztracený fond nenajdeme nikde. I když se najdou příslušné spisy o některé události neb věci v jiném úřadu a úplně bude lze sledovati vznik, průběh a působnost, přec jen beze známostí příslušného protokolu ministerské rady vždy zůstane nezodpověděna otázka včlenění této události do komplikovaného systému a spleti jiných současných událostí.

* * *

Vyhořením jednoho z největších archivů vídeňských byli rakouští archiváři postaveni před práci, která je jediná svého druhu. Šlo o to, jak zachraňovati nepatrné zbytky archívalií, jak je konservovati a znovu zpřístupniti. Dosud pracuje se ovšem pouze o úkolech záchranných a konservačních. Za pomoci vojska byly místnosti archivních skladišť vyklizeny a z popela vytaženy všechny ještě alespoň poněkud zachované spisy. Odvážely se do nových místností

archivních v budově bývalé Rakousko-uherské banky (Videň I., Bankgasse), kde první prací bylo vysušiti je a tím zabrániti další zkáze. Práce provádí se dvojím způsobem. Knihy nebo fascikly málo porušené žehlí se list po listu. Ostatní materiál byl rozložen v tenkých vrstvách na regály z latí zhotovené a suší se horkým vzduchem, přiváděným zvláštním aparátem. Vyschlý materiál svazuje se do fasciklů bez zřetele na vnitřní jeho souvislost a ukládá zvlášť. Pořádek archivní a souvislost jednotlivých fondů je při tom ovšem naprosto porušena.

Teprve až všechny zachované spisy budou takto zabezpečeny proti další zkáze, začne se s tříděním materiálu a s rekonstrukcí jednotlivých fondů. Bude nutno bráti list za listem, určovati jeho příslušnost do jednotlivých fondů, indikovati jej a zachytiti jeho obsah na listcích.

Práce vyžádá si času několika let a výsledkem bude sbírka listin různé důležitosti a ceny.

Celkem možno říci, že požárem rak. státního archivu vnitřní a spravedlnosti doznala největší škody historiografie 19. století, zvláště pokud sledovala vnitřní dějiny Rakousko-Uherska. Ve snaze zmenšiti neštěstí vrací se nynější ředitel archivu vnitřní a spravedlnosti, ministerský rada dr. R. Stritzko, intenzivněji k staršímu plánu Kretschmayrovu, aby pro archiv byly získány registratury dalších býv. rak. ministerstev, a to orby, vyučování a financí.

Tyto registratury hodlá spojit se zbytky býv. archivu vnitřní a spravedlnosti a se zachovanými registraturami ministerstva obchodu a ministerstva zeměbrany a vytvořiti tak nový archiv pro studium devatenáctého století.

Registratura býv. ministerstva orby bude určitě odevzdána do správy nově organisovaného archivu. Podaří-li se však získati také registratury ministerstva školství a financí, je velmi nejisté. Hlavní překážkou je ovšem zatím vyčerpávající zaneprázdnění všech archivních úředníků, kteří s neobyčejnou pílí a úsilím se věnují záchraně zbytků archivu vnitřní a spravedlnosti a hlavně naprostý nedostatek místa pro nově získávané fondy.

Nynější umístění je jisté pouze provisorní a zdá se, že definitivní nový domov nalezne archiv vnitřní a justice — neb později

snad archiv devatenáctého století — v budově válečného archivu, kterážto se horlivě opravuje a kde se má získati důmyslným uspořádáním vnitřním dostatek ložné plochy. Práce opravné, rozvržené původně na dobu tří roků, se urychlují v důsledku požáru justičního paláce, ale není přes to naděje, že by mohly být ukončeny dříve než za dva roky, poněvadž práce je nutno prováděti, aniž by se archiv vystěhoval.

Požár a zničení rak. státního archivu vnitřní a spravedlnosti jest zajímavý i se stanoviska archivnictví. Potvrzuje totiž starý a archiváři dávno hlásaný požadavek, že skladiště archivní nemá být bezprostředně spojeno se správní budovou. Zvláště nebezpečné je místní spojení s budovou, kde se nachází ještě nějaký jiný veřejný úřad. Při klidné úvaze nelze neuznati, že podobné případy, kdy nedisciplinované masy, pobouřené jistými zvláště politickými událostmi, dopustí se hrubého násilí ba i žhářství proti veřejným úřadům, jsou možny všude.

Že by se však zloba lidská kdy obrátila přímo proti archivům, toho nelze se nadíti. Ostatně místní spojení s úřady jinými, zvláště v nichž projde mnoho lidí, je nežádoucí již proto, poněvadž je možnější i neúmyslné poškození archívalií.¹⁾

Novum pro archivnictví je poznatek, že archívalie, uložené v pečlivě slisovaných fasciklech, hoří stejně dobře jako papír volný. Dosud se mělo za to, že pevně slisovaný papír, tedy fascikly dobře svázané nebo knihy vzdorují dobře ohni, resp. že ohoří pouze při krajích, ale že neprohoří úplně. Tato theorie platí snad pouze v tom případě, jsou-li fascikly narovnány do ohnivzdorných regálů, tak že se nemohou pohnouti. Jsou-li však fascikly uloženy v dřevěných regálech, tu v případě požáru shoří nejprve regál, plameny přepálí provázky držící fascikl pohromadě a fascikl se vlivem tepla rozvine vějířovitě tak, že prohoří úplně. Ostatně i v tom případě, když fascikly nebo knihy zůstaly v původním uložení (zvláště v dolní řadě regálů), stačil nesmírný žár, aby papír v tloušťce několika metrů úplně zuhelnatěl. *B. Matouš.*

¹⁾ Srovnej články Ernst Posner: „Der Neubau des geheimen Staatsarchivs in Berlin-Dahlem“ a Waldemar Lippert: „Das sächsische Hauptstaatsarchiv zu Dresden u. sein Neubau“, oba v *Archivalische Zeitschrift* 1925, str. 22 resp. 41.

Literatura.

August Sedláček, Českomoravská heraldika II. Část zvláštní (Nákladem České Akademie věd a umění v Praze, 1925, str. 743 in 8°).

V roce 1902 upravil a vydal August Sedláček I. díl Českomoravské heraldiky, a to všeobecnou její část podle sepsání Martina Koláře (str. 436 in 8°), druhý díl, obsahující část zvláštní, o které zde referuji, sepsal už Sedláček sám, uživ částečně výpisků Kolářových. Tak nám vyrostlo z ohromné životní práce těchto dvou nejlepších znalců naší heraldiky dvojdílné dílo vzbuzující už na první pohled úctu rozsáhlostí a všestranností podniknutého výzkumu i svéráznou původností, s kterou byly získané výsledky zpracovány. Nemohu zde podrobně provést kritiku záslužného díla Sedláčkova — znamenalo by to v leččems sepsati novou heraldiku — ježto však je druhý díl určen výhradně k praktické potřebě a má historikovi jednak udati erb po př. pečeti českomoravských rodin šlechtických a erbovních, jednak usnadnit mu poznání majitele nalezeného erbu nebo pečeti, chci čtenáři aspoň ukázat cestu, která by jej spolehlivě vedla spoustou materiálu sneseného neúnavnou plíí celého života dvou skromných a oddaných heraldiků, a upozornit na lečkeré archivní prameny i pomůcky, kterými se mohou Sedláčkovy údaje doplnit a korigovat.

Zvláštní tato část heraldiky je rozdělena ve čtyři oddělení. První z nich (str. 7—88) pojednává o velkých a rozšířených rodech pořadem starobylosti a velikosti rodu; napřed jdou rody znamení růže, Rožmberkové, páni z Hradce, z Landštejna, z Krumlova, Sezimové z Ústí, páni ze Stráže atd., pak znamení ostrve, páni z Lichtburka, z Ronova, z Lipého, z Dubé, znamení lvíce rodu Markvarticů, pánů z Michalovic, z Lemberka, ze Zvířetic, z Vartmberka, z Valdštejna atd., celkem 60 znamení. Tyto nepříliš rozsáhlé, ale zhuštěné články o erbech a rodech stejných znamení jsou pravou pokladnicí jedinečných znalostí Sedláčkových, ani ne tak souvislým výkladem o pečetech a znacích známých velkých rodů, jako tím, že zachycují a popisují takový počet staročeských a staromoravských pečeti, jaký dosud žádný moderní historik vůbec neviděl. Po té stránce zůstane navždy primát práci Sedláčkově, i když se novým a podrobným studiem v tom či onom archivu najde několik doplňků a opraví se v něčem popis pečeti, kterou unavené již oko Sedláčkovo vidělo nejasně.

Druhé oddělení (str. 89—278) obsahuje abecedně sestavené popisy erbů a pečeti starých rodin v Čechách, třetí oddělení (str. 279—331) popisuje erby a pečeti starých rodin na Moravě. Za staré rodiny počítá Sedláček všechny rodiny užívající erbu v době předhabsburské, kdy si každý svobodný člověk mohl sám vybrat erb a žije podle něho na svobodných statcích přecházel až už on sám nebo později teprve jeho dědicové do druhého stavu vladyckého a rytířského. Hledá-li tedy čtenář erb některé ze starobylých rodin, nalezne jej v druhém nebo třetím oddělení, kde jsou též odkazy na rody pojaté již do oddělení prvního. Aby pak čtenář mohl erby hledati podle znamení, je na str. 331—354 připojen „klíč k poznání starých rodů“ abecedně sestavený podle erbovních znamení. Z této části knihy byl výzkum zejména k prvním dvěma odděleními téměř dokonán, v třetím oddělení věnovaném Moravě přiznává Sedláček sám, že toho sice nasbíral dosti, „ale k jakési takési úplnosti mělo se badati ještě v zemském archivě v Brně a po venkově na Moravě, k čemuž již z nejedné příčiny nemohlo dojíti“. Vhodným doplňkem této kapitoly je nyní vycházející dílo pilného genealoga a vlastivědného spisovatele moravského Josefa Pilnáčka „Staromoravští rodové“.¹⁾

Celou druhou polovinu knihy (str. 355—691) vyplňuje čtvrté oddělení, popisující v abecedním pořádku erby nebo pečeti českomoravských rodin erbovních a přistěhovaných. Tato polovina knihy je bohužel neúplná a nepřesná, ač materiál v ní shromážděný je nadmíru bohatý. Podle slov Sedláčkových „měly se do ní přibírat rodiny dílem po r. 1527 přistěhované, dílem erbem a heslem skrze milost královskou obdařené (ale nikoli těch, které nás škrtily). Prohlížel jsem sice ve Vídni — říká autor v úvodě — velkou část k této věci se nesoucích, a to ještě za doby, kdy byl neb. M. Kolář živ a já doufal, že sám vyplní tento úkol svého života; proto jsem si poznamenal, co jsem pokládal za důležité a potřebné a to snad více probráno, nežli pro mne bylo potřebí. Jak jest viděti, sebral jsem toho dosti, ale je toho proti tomu, co mělo býti, málo“. K tomu autor dodává v „Připomenutí“, že pojal do své práce „i přistěhované rodiny, protože nejedna z nich se přizpůsobila našemu citění a myšlení a splýnula s námi, kromě jen svého příjmení. Kruté Brědy, vrahy Buttlera, Gordona a jiné schválně vynechávám, kdo by si to přál věděti, najde to v heraldických sbírkách“.

Tato vlastní slova Sedláčkova vysvětlují čtenáři, které erbovní rodiny najde v čtvrtém oddělení, a zároveň nám dají nahlédnouti

¹⁾ V pěti kvartových sešitech dosud vyšlých (v gen. komisi A. Píše v Brně) jsou popsány erby a pečeti 509 rodů moravských. O knize Pilnáčkově přinese Časopis referát, jakmile bude dokončena.

v naivně upřímný a srdečný poměr autorův k traktované látce: rodiny sobě nesympatické jednoduše pomine, ač by z podobných příčin mohl vypustit třeba Lamingery, Lichtnštejny, Buquoye a jiné a jiné. Je to význačný a svérázný rys Sedláčkova charakteru a jeví se i leckde jinde v jeho práci.

Jdeme-li po souvislých pramenech této nejrozsáhlejší části knihy, mohli bychom je v zásadě restringovat na tři hlavní skupiny: 1. registra a spisy české kanceláře, 2. registra a spisy říšské kanceláře a 3. jako doplněk, po případě kontrolu pečeti reversů k zemi, které ukládali k deskám zemským cizozemci, přijati do Čech za obyvatele, a pečeti přiznavačích listů k landfrýdu, které se obdobně vyžadovaly od nově přijatých cizozemců na Moravě, kde se mimo to zachovaly registra nově přijatých rytířů.¹⁾ První pramen býval před převrácením v šlechtickém archivu ve Vídni, kamž byl v první polovici XIX. stol. vybrán a odevzdán z českého guberniálního archivu,²⁾ nyní je uložen v archivu ministerstva vnitra v Praze,³⁾ druhý pramen byl a dosud je uložen dílem ve vídeňském Haus-Hof-Staatsarchiv (registra), dílem v šlechtickém archivu, nyní tak řečené graciální registratuře ve Vídni, třetí sbírka je v českém zemském archivu v Praze, resp. v moravském zemském archivu v Brně.

Sedláček i Kolář pracovali sice ve všech těchto archivech, ale vypisujíce v různých dobách a s nesejných hledisek, získali materiál rozličné ceny a úplnosti. A připočteme-li k tomu ještě ono svérázné citování Sedláčkovo,⁴⁾ které mohlo a mělo býti, myslím, hravě oprá-

¹⁾ Jsou to dvě rytířské knihy v moravském zemském archivu č. 11. A a B, obsahující zápisy od r. 1535 do 1618, a od 1628 do 1690. Srov. o nich Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské III., str. 48 sq., který otiskuje také seznam rytířů přijatých v letech 1535—1618.

²⁾ Ve vídeňském šlechtickém archivu byly do převratu chovány kopířské šlechtických diplomů, t. zv. Saalbücher, pořizené ve Vídni v první polovině XIX. stol. z originálních konceptů, diplomů a jiných spisů. Tyto moderní kopířské, o jejichž vzniku píše A. von Doerr v úvodě knihy *Der Adel der böhm. Kronländer* (Praha 1900), nahrazují nám mnohdy nyní ztracené koncepty erbovních listů a j. spisů šlechtických, nejsou však ani úplné, ani spolehlivé. Bohužel i Doerrův výše citovaný index k těmto kopířským je neúplný a v osobních jménech zcela nespolehlivý.

³⁾ V archivu min. vnitra se pořizuje k těmto registrům nový přesný listkový katalog.

⁴⁾ Charakter příručky nutil autora, aby nezatěžoval knihy dlouhými citáty, mám však za to, že by se bylo dokonce ušetřilo místa, kdyby se byl všude citoval správně archiv min. vnitra v Praze, třebas AMV, místo guberniálního archivu, který už od polovice minulého století neexistuje. A cituje-li Sedláček reg. král., nejsou to velmi často původní registra královské české kanceláře, nýbrž svrchu již řečené Saalbücher z XIX. stol., a mluví-li se o majestátu z české kanceláře, bývá to často diplom z říšské kanceláře. Také často citované rodopisné paměti v zem. archívech jsou nepřesně udány, a není jasno, která genealogická sbírka se tím míní. Zdá

veno v publikaci vydávané v sedmém roce po převratě, pochopíme, že Českomoravská heraldika nemůže na dlouho zůstatí naší autoritativní heraldickou příručkou.

Pokud jde o druhou praktickou stránku Českomoravské heraldiky, o terminologii, která má čtenáři v jasné formě vybavit popisovaný erb tak, aby jej mohl podle textu nakreslit, říká Sedláček v „Připomenutí“ sám: „Co se týče terminologie, nedržel jsem se té terminologie, která se nachází v německých spisech. U nich totiž jest provedeno, že je popis krátký, ale mně se zdá, že v heraldice nejde o krátkost, nýbrž o to, aby byl popis zevrubný a zřetelný. Stručný popis je dobrý, protože se vynechávají zbytečná slova, ale krátký popis, neřekne-li se dostatečně co jest, není k ničemu. Poznal jsem dobře praxi, jak byla v naší dvorské kanceláři a přizpůsobil jsem si ji tak, aby byla i stručná bez újmy zřetelnosti, protože jsem poznal, že nynější způsob zkracovati je na újmu zvučnosti a lahodnosti řeči“.

Bohužel nebylo v knize dbáno těchto správných zásad, a popisy jsou stejně tak libovolné, jako způsob citování, a mnohdy přímo odporují poučkám vyloženým ve všeobecné části Českomoravské heraldiky. Patriarcha Sedláček měl zvláštní zálibu v starobylých formách i frázích a mluví přechasto o rozích būvolových (místo būvolích), o krchově (m. hřbitově), o ústech rozzavených (m. otevřených),¹⁾ o páví kytě (m. o kytce pávích per) a j., zbytečně udává, že figura na štítu je k pravé straně obrácena,²⁾ jindy zase otiskuje slovní text erbovního listu, ač jest z druhé poloviny XVI. stol., tedy už z doby úpadku heraldického umění.

Upozornil jsem čtenáře na Sedláčkovo nepřesné citování pramenů a na nejednotnou terminologii, a zbývá ještě říci několik slov o věcné správnosti a úplnosti. Bohužel ani po této stránce nás se, že Vunšvicova, neboť sbírka Doerrova byla by Sedláčkovi poskytlá úplnějších údajů i s citáty pramenů.

¹⁾ Toto slovo je nejlepším příkladem, jak jsou archaismy dnešními čtenáři nejasny. Když Sedláček sám sepisoval, užívaje zápisků Kolářových, IX. kapitulu „Terminologie“ ve všeobecné části Českomoravské heraldiky, napsal ještě — po čtvrtstoleté bohaté praxi heraldické: „Protože se dravé zvíře v erbu má vyobraziti ve své největší divokosti, píše se obyčejně o lvích a orlicích (druhdy i o vlčích, psech a p.), že mají ústa rozžavená (t. j. rozpalená) a žhavost se značí červenou barvou“, teprve v „Připomenutí“ v druhé části říká: „Zvíře divoké obyčejně se maluje tak, že má ústa rozžavena (t. j. divoce otevřena, tžž kořen jako zívati)“. Srov. Jungmannův slovník.

²⁾ Srov. co Sedláček sám o tom říká v první části (I., str. 171): „O všech zvířatech ve všech postavách za pravidlo přijato jest, že se vyobrazují se strany neb v profilu, obrácena jsouce k pravému boku štítu a opovídá se při blasonování kromě pravého každý jiný směr, kam zvíře obráceno jest“. Právý směr se tedy nepopisuje.

Českomoravská heraldika neuspokojuje: z pramenů výše řečených bylo čerpáno nedosti soustavně, a provede-li se nový výzkum spisů a register české i říšské kanceláře v archivu ministerstva vnitra v Praze a říšské kanceláře ve Vídni, rozmnoží se počet erbů Sedláčkem popsaných snad o 50%! I z pečeti reversů v českém zemském archivu, jichž bylo jen do OZZ položeno k deskám ke 300, vyzíská se asi 150 erbů dosud nepopsaných.¹⁾ Správnost Sedláčkových údajů je velmi dobrá, pokud jde o skutečné výpisy z register, méně dobrá, pokud jde o popisy erbů podle pečeti, často velmi nejasných. To je však zaviněno chatrností zachovaného materiálu, nikoliv autorem. Leckterým chybám byl by se však vyhnul, kdyby byl užil lépe literatury, tak na př. pro značný počet Lužičanů, kteří se zejména v XVI. a XVII. stol. usazovali v Čechách a na Moravě, měl užití velkých a dobrých prací o hornolužické šlechtě.²⁾

Kdo tedy bude užívat Českomoravské heraldiky a bude snad pochybovat o správnosti Sedláčkova popisu erbů od XVI. stol. počínajíc, po případě jich tam nenajde, může se podívat do genealogické sbírky Doerrovy v českém zemském archivu, ke které je katalog o 13.896 listcích. Z těchto listků se pozná, jde-li o šlechtické spisy české nebo říšské kanceláře, a najde se signatura, kde je zachován ten či onen koncept erbovního listu nebo zápis diplomu v registrech a pod. Ale sbírka Doerrova obsahuje též popisy erbů pořizené přímo z citovaného archivního materiálu: jsou z části vepsány podle register do 18 fol. svazků, z části uloženy v 5.629 opisech v 17 kartonech.³⁾ Zůstává tedy Doerrová sbírka stále ještě nejlepší pomůckou novověké české heraldiky, pokud se hledá erb některé českomoravské rodiny. Hledá-li se však naopak majitel novověkého erbu v Čechách i na Moravě, poslouží Sedláčkův „Ukazovatel“ (str. 694—743), který je jakýmsi abecedním indexem novověkých erbovních znamení českomoravských.

Vladimír Klecanda.

¹⁾ Český zemský archiv vydá ještě t. r. I. díl katalogu reversů k zemi, obsahující registry všech přiznavačích listů, které byly položeny k deskám zemským až do OZZ. Publikace obsahuje vedle popisu pečeti též popis všech neznámých erbů rodnin, které se staly v té době obyvateli Čech.

²⁾ Dr. Hermann Knothe, *Geschichte des Oberlausitzer Adels und seiner Güter* (Lipsko, 1879), a téhož „Fortsetzung der Geschichte des Oberlausitzer Adels und seiner Güter von Mitte des 16. Jahrhunderts bis 1620“ (*Neues Lausitzisches Magazin*, svazek 63, 1888, str. 1—174) a čtyřdílné pokračování: Dr. Walter von Boetticher, *Geschichte des Oberlausitzischen Adels und seiner Güter 1635—1815* (Žhořelec 1912—1923).

³⁾ Srov. J. Borovička, *Královský český zemský archiv (1862—1912)* ve IV. svazku *Zpráv zemského archivu*, str. 119.

J. Opočenský, Beda Dudík a archivní konvence florentská. V Brně 1925, str. 57, otisk z Č. M. M. XL. 1925.

Likvidační práce archivní, k nimž došlo následkem mírových smluv, zakončivších světovou válku, a které pak na základě archivní úmluvy s rakouskou republikou byly s naší strany prováděny s takovou energií, svedly zájem dr. Opočenského také k studiu podobných jednání diplomatických, jejichž předmětem bylo postoupení archiválií a pod. Pro nás nejbližší případ jest florencká dohoda mezi Rakouskem a Itálií o vydání archiválií po válce r. 1866. Případ není nám jen časově nejbližší, nýbrž má pro nás zájem také osobou moravského historiografa B. Dudíka, který v té věci zasáhl.

B. Dudík, který stál v důvěrném poměru k císařskému rodu, súčastnil se italského tažení, jako historik a jediný úřední zpravodaj; zprávy z hlavního stanu posílal od 17. června do vídeňské *Wiener Zeitung*. Jako všichni váleční zpravodajové všech věků i rajhradský benediktin pocítil v sobě válečné nadšení, spatřoval v novém postavení takřka splněný sen svého dětství. Válka v Čechách nedopřála Dudíkovi, aby se mohl plně využít ve své nové funkci, „v čerstvém pohnutém životě vojenském“. Bitva u Králové Hradce a nabídnuté odstoupení Benátska Napoleonovi vyrazilo moravskému historikovi zpravodajské péro z ruky a připamatovalo mu jeho starší práce historické a činnost v organizaci rakouského archivnictví („in der Moderluft der Archive“, jak se tehdy po vojensku vyjadřoval), kde provedl věci nikoli bezvýznamné. Domníval se, že je jeho povinností postarat se před vyklizením Benátska rakouskými úřady o to, aby z benátských archivů a knihoven bylo odvezeno všechno, co se týká bývalých benátských zemí, tvořících část monarchie jako Dalmacie, Istrie a území patriarchy akvilejského; sledoval tím zároveň politický cíl, aby Italům byla uzavřena každá možnost vystoupit s nějakými dalšími územními aspiracemi. Když pro tuto myšlenku nenalezl u rakouských úřadů v Itálii dosti porozumění, zajel si do Vídne, aby tam u centrálních úřadů si vymohl schválení svého plánu. I zde musil vyvrátit „mnoho úředních pochybností“, ale konečně generální adjutant císařův mu vystavil 17. července 1866 rozkaz, vybrat a přestěhovat podle vlastního uvážení z benátských archivů ty spisy a archiválie, „které se nevztahují na území a administrativní poměry dnešních benátských provincií“. Je jasno, že iniciativa vyšla z Dudíka a jen jeho neústupnému a osobnímu naléhání podařilo se vymoci podivný rozkaz císařova adjutanta, datovaný téměř čtrnáct dní po odstoupení Benátska Napoleonovi.

Provedení rozkazu, který si dal Dudík vystavit, bylo stejně násilné a přičilo se všem zásadám archivní nauky jako vznik samého

rozkazu. Kořist z benátského státního archivu a knihovny převezl Dudík v 19 bednách na rakouské území; Dudíkův archivní podnik kryly vojenské kroky. Dudík sám soudil, že si počínal v Benátkách velmi blahovůlně, že toho mohl odvézt daleko více. Podrobnosti o tom, co všecko Dudík s sebou odvezl, a další jednání, které měl v zápětí husarský kousek válečného zpravodaje z Rajhradu, jsou právě vylíčeny v studii Opočenského, jež na základě spisového materiálu popisuje průběh několikaletého sporu mezi Vídní a Florencií o vrácení odvezených archiválií, resp. o provedení příslušných mírových ustanovení. Šlo při tom i o jiné věci, ale skončilo to pro Rakousko celkem dobře t. zv. konvencí florenckou, ač se zdálo zpočátku, že Dudíkova bezohlednost způsobí Rakousku více škody nežli ten křik italských vlastenců. Naopak Dudíkovi protiprávnímu počinu dlužno děkovat — abych vytkl jen nejdůležitější — že ve Vídni na konec zůstaly zprávy posílá benátských od císařského dvora, které byly vyjmuty z těch písemností, jež musilo Rakousko vrátit. A tedy také Dudíkovi nepřimo patří zásluha, že vídeňská akademie pojala do svého programu a také částečně uskutečnila vydání benátských zpráv („Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe. Dispacci di Germania“; v prvním oddělení vydal Turba 3 svazky, v druhém Příbram 1 svazek). Autor mohl se snad zmínit i o poslední fási boje o benátské archiválie, které po světové válce se konečně vrátily na svoje původní místo; originály dispacci jsou nyní opět v archivu „ai frari“ v Benátkách a Vídeň má moderní přepisy. Nebylo bez zajímavosti vítězství archivní nauky po půl století i to, jak k němu došlo.

Dudíkovo svévolné zasažení do benátských archivních pokladů i další jednání o vrácení uloupené válečné kořisti není ovšem věc zcela neznámá. Italové hned za čerstva se postarali o to, aby tento poslední barbarský čin rakouské státní správy v Benátkách byl náležitě osvětlen. Ředitel archivu hrabě Dandolo napsal italskou brožuru o „benediktinu B. Dudíkovi ve všeobecném archivu v Benátkách“ a V. Ceresole ve třech dopisech adresovaných nejlepšímu znalci benátského archivu historiku Baschetovi — byly pak otisknuty francouzsky v knižní formě — pranýřoval počínání Dudíkovo před evropskou vědeckou veřejností. Také s druhé strany případ byl objasněn. Historik Marie Terezie a ředitel státního archivu vídeňského Arneth byl odborným vyjednavatelem a vypsal obšírně svou účast na tom v bohaté knize vlastních vzpomínek (Aus meinem Leben, II, str. 205—212, 225—234), kde celé jednání je zasazeno do širokého rámce půvabného vypravování autobiografického.

K výkladu Ceresolově a Arnethově vyhledal si Opočenský ve státním archivu vídeňském příslušné spisy a po většině je otiskl

v příloze na str. 29—57. Vylíčení celého případu archivní likvidace rakousko-italské v podání Opočenského (str. 1—29) přirozeně proto přináší některé podrobnosti, které nebyly známy dosavadním autorům. Opočenský však, když již věnoval věci monografické vylíčení, měl přihlížeti větší měrou k literatuře „causa Dudík“. Ceresole sám poukazuje k Baschetovi. Baschetovo jméno je trvale spojeno s archivem benátským a dějinami diplomacie republiky a k jeho základnímu spisu Les archives de Venise. Histoire de la Chancellerie secrète (1870) musí sáhnout každý, kdo se obírá písemnostmi benátskými. V kapitole o užívání archivu obšírně vylíčil návštěvu „podivného návštěvníka“ mnicha Dudíka a jednání, které se k tomu připojilo (str. 113—124); sympatie Baschetovy byly ovšem na straně italské. Opočenskému, jak se zdá, úplně ušlo i vypravování samotného Dudíka, které v knize — zajímavé ostatně i pro poznání osobnosti moravského historiografa — Erinnerung aus dem Feldzuge 1866 in Italien (1870) vylíčil svoje počínání v Benátkách (str. 139—148). Opočenského zajímá především diplomatická stránka věci. Škoda, že neužil příležitosti, aby osvětlil Dudíkovo činnost v rakouském archivnictví a pokusech o jeho celostátní organisování. Dudíkova účast i práce v té věci není malá a souvisí s jeho benátskou eskapádou; tím pak teprve by bylo čtenářům jasno, jak se dostal k svému benátskému dobrodružství.

Náš jazyk pravidelně skloňuje vlastní jména cizí; rozhodně italská jména běžné praxi nedělají takové potíže jako autorovi.

J. Borovička.

Strassmayr Eduard, Archivar Johann Adam Trauner. Ein Beitrag zur oberösterreichischen Archivgeschichte des 18. Jahrhunderts, „Jahrbuch des Oberösterreich. Musealvereines“ sv. 81, str. 243—287 a samostatně jako zvláštní otisk. V Linci 1926.

Strassmayrova studie o archiváři Janu Adamu Traunerovi jest zajímavým příspěvkem k hornorakouským archivním dějinám v 18. století. Autor se snaží seznámit nás s vývojem hornorakouského archivnictví do 18. století a zachytiti alespoň v hlavních rysech stav hornorakouských archivů v době, kdy poprvé vystupuje Jan Adam Trauner v úloze archivního organisátora. Postava Traunerova svou činností na poli archivním přesahuje úzce lokální hornorakouské poměry a 21 pečlivě zkatologisovaných a uspořádaných archivů jest s to upoutati k sobě zájem širší archivní veřejnosti.

Jan Adam Trauner se narodil roku 1723 v hornorakouském Dolním Weissenbachu z chudých rodičů. Záhy, když mu bylo 14 let, úplně osířel a od těch dob nemáme o něm po 30 let zpráv.

Teprve roku 1766 se s ním setkáváme na Schwertberce, kde po tři čtvrti roku inventarizuje archiv hrabat Thürheimů. Odtud se počíná jeho archivně-pořadatelská činnost, již zůstává věren až do své smrti. Trauner jest zajímavým typem „pojízdného“ archiváře a registrátora, jenž na zakázku přejíždí s místa na místo uspořádati a zkatalogisovati archiv.

Ukončiv práce na Schwertberce v červnu r. 1767 odebral se Trauner na Leonstein uspořádat tamní archiv hrabat Salburských a již za 6 měsíců byl s prací hotov. Odtud se střídají v pestré směsi Traunerova působiště. Katalogisuje archiv na Pernsteině, cechovní archiv v Kirchdorfu, archiv na Scharnsteině, v Eggenberce, Hochhausu, Messenbachu, Mühlgrubu, benediktinský archiv v Lambachu, klášterní archiv ve Špitálu nad Pyhrnem atd. Není třeba zde vyčítati jména všech archivů, jež Trauner uspořádal. Téměř všude předcházela jeho katalogisační a pořádací činnost smlouva s majitelem archivu, v níž si vymíňoval stravu a byt, jakož i jistou peněžitou náhradu (obyčejně 1 zlatý denně) po dobu prací v archivu. Odevšad pak si odnášel nejlepší vysvědčení pořadatelské dovednosti, přesnosti, rychlosti, svědomitosti a zvláště — mlčelivosti. Důraz, jež všechna vysvědčení kladla na mlčelivost archivářovu jakožto zvláštní doklad jeho způsobilosti, jest charakteristickou známkou pojmání úkolu archivářova; archivář má býti především dobrým registrátorem, nikoliv historikem.

Na sklonku mužného věku, v 58 letech života chtěl si Trauner pojistiti alespoň klidné stáří a přijmouti trvale místo archiváře ve Štýru. Přijat byv štýrským magistrátem, ujal se roku 1780 úkolu městského archiváře. Než záhy se znepřátelil s magistrátem; magistrát mu vytýkal, že není dost mlčelivý, že vodí cizí lidi do archivu a půjčuje jim listiny. Trauner se zpočátku hájil, když však stížnosti neměly konce, rozhodl se roku 1784 vystoupiti z městských služeb, spokojiv se 450 zlatými odbytného. A tak místo klidného stáří musil Trauner opět nastoupiti pouť z archivu do archivu, aby si katalogisací a uspořádáním jejich fondů vydělal na živobytí. Zkatalogisoval ještě archivy ve Weissenberce a Biberbachu a pečlivě uspořádal klášterní archiv v Gleinku. Avšak kvapem se blížící stáří a ubývání tělesných sil tisnivě dolehly na Traunera, takže se rozhodl požádati magistrát města Štýru, aby ho zase přijal do svých služeb. Tentokráte byl však odmítnut. Zato vyhověl štýrský magistrát jeho úpěnlivé prosbě, aby směl zastávati místo námezdného písaře za denní odměnu 17 krejcarů. Tak se skončila kariéra „pojízdného“ archiváře, jenž se tolik zasloužil o uspořádání hornorakouských archivů! Než ani jako námezdný písař se Trauner zcela neodřekl archivářské činnosti. I ve Štýru, potřeboval-li některý cech zkatalogisovati archiv

nebo urovnati archivní fondy, ujal se Trauner ochotně tohoto úkolu. Poslední jeho práci, o níž jsme zpraveni, jest uspořádání archivu nožířského cechu ve Štýru z roku 1796. Bída s nouzí provázely poslední léta jeho života až do smrti. Když roku 1805 ve Štýru zemřel, nebylo možno z jeho pozůstalosti zaplatiti ani pohřební útraty. Za 83 léta plodného života uspořádal a zkatalogisoval neméně než 21 hornorakouských archivů.

Trauner byl výborným organisátorem jednotlivých archivův a registratur. Hledě k patrimonialním archivům, dělil Trauner archivní materiál na 3 hlavní skupiny: soudní, správní a finanční, jež opět roztřídil na četná pododdělení. Po roztřídění písemností zakládal ihned obsáhlá repertoria; ke každému repertoriu pak pořídil buď abecední heslový index anebo alespoň abecední seznam obsahu. Nadto dbal Trauner úzkostlivě, aby s pozdějším přírůstkem písemností nebylo nutno zakládati nová repertoria; ponechával pro každé oddělení vždy několik volných listů, aby tam mohl býti zaznamenán nově došlý materiál. Podle Strassmayra nebylo v 18. století v rakouských zemích archiváře nebo registrátora, který by založil tolik vzorně vedených archivních repertorií jako Trauner.

Než ani tu nebyl osud Traunerovi přízniv. Většina archivů jím uspořádaných vzala později za své, z části živelnými pohromami, z větší části však neporozuměním pozdějších desetiletí, jež neměla pochopení pro archivní péči a lehkomyšlně zničila, co Trauner neúpornou pílí vybuďoval. A tak se stalo, že na úkor historického badání a vědy vůbec se z Traunerova životního díla zachovaly jen trosky.

Otakar Bauer.

Zprávy.

Ladislav Klicman šedesátníkem. — Skoro se ani nechce věřit, že už je tomu tak dávno! Jakoby včera bylo, vidím dnešního šedesátníka v době, kdy jsem se s ním po prvé setkal a seznámil, tenkrát mladým, pohyblivým mladíkem, někdy snad trochu popudlivým, ale při tom milým a družným, k němuž nebylo možno nepřilnouti. A je tomu přece již 40 let.

Rodák z Velikého Újezda (* 5. září 1867), ale záhy s otcem, řídicím učitelem, do Nové Huti u Křivokláta přesídlivší, přišel po gymnasijských studiih v Praze na universitu Karlovu r. 1886, o rok dříve než já, a jevil se mi — přirozeně — když jsem ho poznal, nejen mnohem zkušenějším, ale také „učenějším“. Stýkali jsme se denně na nezapomenutelných přednáškách Gollových a Emlerových, a nemusím snad ani podotýkati, jak nám imponovalo, když Emler, zvláště později, pro Klicmana vybíral nejtěžší kusy z předloh k paleografickým cvičením a přinášel pro něho skutečné rukopisy a listiny, jako zase v seminárních cvičeních Gollových — ani pro ně nedovedu vybrati jiného označení než „nezapomenutelné“, — Klicman hned na sebe upozorňoval vědomostmi i bystrou kritičností, což ho záhy učinilo miláčkem tohoto vzácného učitele. Nezapírám, že jsem si velice vážil toho, když se naše časté styky změnily záhy ve styky přátelské. Nevím, vedlo-li k tomu jen odborné studium samo, či přispělo-li také vědomí stejného původu z učitelské rodiny, či zejména podobné sklony vědecké, ale tolik je jisto, že to bylo skutečné přátelství, které v těch mladých letech uzavřeno, potrvalo po celý další život. A nepamatuji se, že bychom se kdy nějak vážněji byli nepohodli, ani později, když denní styky v jiné podobě se vrátily, ani tenkrát, kdy na čas byly přerušeny.

Klicman totiž po skončení studií na filosofické fakultě university Karlovy odešel r. 1890 na ústav pro rakouský dějezpýt ve Vídni, po jehož skvělém absolvování r. 1893 ztrávil další tři léta (1893—1896) v Římě jako stipendista zemského výboru na studiu v archivech a knihovnách římských. Zatím vědecky rostl dále. Během studií na filosofické fakultě pražské začal se pod vedením Gollovým zabývatí náboženským hnutím českým, zvláště předchůdci husitství. Výsledkem těchto studií je první tištěná práce Klicmanova. Jsou to jeho: Studie o Milíčovi z Kroměříže (Listy filol. r. 1890). Titul je plně oprávněn. Práce všímá si s pronikavou kritičností zejména literární činnosti Milíčovy, a její záslužnost po této stránce zmenšuje se tím, že výsledky její jsou většinou negativní. Klicman sice zjišťuje svědomitě, které spisy Milíčovy jsou starými svědectvími a doklady zaručené a pokud jsou dochovány, ale větší část jeho vývodů obrací se proti omylům, které se do literární historie vloudily jednak nesprávným výkiadem špatně pochopených zpráv starších, jednak nedoloženými domněnkami novějšími. Tak zejména podrobně vyvrací domněnku J. Jirečkem po starších vzorech hláсанou, že by Milíč byl složil také českou Postilu a že by se ještě byla zachovala.

Jestliže samo vyvrácení nesprávných dat, která se již takofka zřila, znamená také cenný zisk pozitivní, přináší jej práce Klicmanova měrou ještě vyšší. Podstatná její část je věnována otázce, která se ozývá již ve vysvětlujícím podtitulu jejím: Kdo je spisovatelem „Knížek o zarmoucených

velikých církve svaté i každé duše věrné?“ Klicman upozorňuje hned předem, že by místo Milíčovo v literární historii české muselo býti vytýčeno mnohem výše, než se dosud stávalo, ač v jeho autorství „Knížek“ věřilo se všeobecně. Ukazuje, že by byl přímým předchůdcem Stitného ve spisování českých knih a že by mu byl ukazoval cestu. Mimo to však byl první, kdo si povšiml, že by v tomto případě Milíč musil platiti za původce přijímání pod obojí, jehož rozhodným stoupencem objevuje se spisovatel „Knížek“. Tyto pochybnosti přiměly Klicmana k důkladnému vnitřnímu rozboru „Knížek“ samých i svědectví zevních, a výsledek byl překvapující. Je tu podán důkaz — Jar. Vlček právem užil o něm slov, že je veden krásně — pronikavý a plně přesvědčující, že autorem „Knížek“ nemůže býti Milíč, nýbrž že jím jest Příbram. Zápor se mění v netušený klad, upřev Milíčovi místo, které mu literární historie neprávem vykazovala, vrátil jí za to (Ize tak říci) Příbramovi.

Pokračuje v těchto studiích i za svého pobytu ve Vídni, podnikl Klicman v té době větší vědeckou cestu po archivech a knihovnách domácích i zahraničních, jejíž výtěžky shrnuje Zpráva o cestě po knihovnách v Rakousku a Německu. (Věst. Akad. II., 1893).

Pro badání o dějinách husitství přinášela práce velmi mnoho, zejména bohatstvím materiálu a novými poznatky. Na mnohé rukopisy upozornila po prvé, mylná mínění, jež odstraňovala, nahrazovala upozorněním na data neznámá, a ještě dnes husitský badatel sáhne po ní s prospěchem. Budila proto tím větší naděje zvláště co do poznání t. zv. předchůdců Husových, jichž se především týkala látka zde sebraná. Ale k jejímu zpracování v té formě, jak původně zamýšleno, Klicman — a jest toho litovati — nedospěl. Toliko trosky bývalého plánu zachráněny částečně v jednotlivých člancích z tohoto období, psaných hlavně pro Ottův Slovník Naučný (Matěj z Janova, Milíč, Koncil Kostnický, Waldhauser a j.).

S jeho studijním pobytem v Římě souvisí především jeho instruktivní článek Z Vatikánu (ČCH. I.), podávající stručný, ale výstižný a poutavě psaný přehled o jednotlivých fondech archivu Vatikánského a poučení o jeho dějinách, zvláště pak o organizaci vědecké práce v něm od doby, kdy se liberálností papeže Lva XIII. stal přístupným. O české vědecké práci v něm bylo tu v této souvislosti psáno po prvé, a není článku k necti, že jeho přímé vylíčení a zejména poctivá kritika vzbudila nelibost tehdejšího ředitele Instituto Austriaco Theod. Sickela, jehož stanovisko k české expedici jistě nebylo objektivním. Sem náleží dále Klicmanova edice *Processus iudiciarius contra Jeronimum de Praga habitus Viennae 1410—12* (1898, Hist. Arch. Č. Akad. XII.). Klicman nalezl tento zajímavý protokol o vyšetřování, vedeném proti Jeronymovi ve Vídni v l. 1410—1412, v jednom rukopise knihovny Vatikánské, již předtím ne neznámém, ale přece nepoznaném. Dudík na př., jenž rukopis znal a popis jeho podal, právě tohoto kusu nedocenil. Vedle žalob z akt Kostnického procesu známých, pro něž zde arci najdeme z části předlohu, přináší protokol četné podrobnosti nové, zejména o známé Kvodlibetní disputaci Matěje z Knína, do níž právě Jeronym tak skvěle zasáhl, a pomáhá tak zjistiti některé záhady předtím nejasné. Německou veřejnost upozornil Klicman na svůj objev článkem *Der Wiener Process gegen Hieronymus von Prag 1410—12* (MIOG XXI., 1900), z části bohužel marně. Ještě dnes opakují někteří badatelé (na př. Hauck, ano i Loserth v druhém vydání své knihy *Hus und Wiclif*) jednotlivě nesprávnosti (na př. o autorství slavné *Defensis actum liberalium* a j.), jež vydáním protokolu definitivně byly odstraněny.

Zejména však náleží sem jeho práce spojená s přípravami k vydání listin papežských z archivů Vatikánských, pokud se vztahují k dějinám

českým. Klicmanovi připadl úkol sice nesnadný, ale přece hodný závidění, určití totiž plán celé sbírky a navrhnouti způsob vydání. A vskutku I. svazek jím vydaný, jehož text dávno před vydáním byl vytištěn, stal se vzorem celé edice, byť i nebyl později dodržen ve všem a byť i jeho I. svazek časově nebyl prvním, byv předstížen svazkem V., když se vydání Klicmanovo poněkud zdrželo. Jeho péčí, s titulem Acta Clementis VI. pontificis Romani 1342—1352 vyšel r. 1903 první svazek sbírky Monumenta Vaticana res gestas Bohemias illustrantia, přinášející neméně než 1525 listin papežských z naznačeného desetiletí buďto ve výtahu nebo v plném znění, tedy materiál vskutku ohromný, osvětlující dějiny české a obohacující naše známosti o nich způsobem svého druhu jedinečným, byť i z části běželo o materiál již předtím známý a dílem i publikovaný. Jeho cenu zvyšuje způsob vydání opravdu vzorný, jako zase spolehlivý rejstřík (170 stran) usnadňuje užívání. Jeho sestavování dalo Klicmanovi nejednu příležitost opravit omyly, jež se do literatury vloudily. Tak vznikla řada drobnějších článků jako: Mikuláš řečený Efficax z Lucemburka a Mikuláš levoboček krále Jana (ČCH. III.), Mikuláš z Brna, později biskup Tridentický a Mikuláš Luckův z Brna jsou osoby od sebe rozdílné a oba byli kancléři Karla IV., Mikuláš z Horažďovic, kancléř král. Elišky a Mikuláš Hostislavův z Horažďovic, kaplan krále Karla IV., Mistr Ladislav z Vilémova a Radslav Oldřichův, vychovatel Štěpána, bratra krále Uherského Ludvíka — jsou jedna a táž osoba: M. Ladislav Oldřichův z Vilémova (vesměš ČCH. V.). Vyznačují se vesměš svědomitostí ve sbírání dat, bystrou kritičností a pronikavostí úsudku. A tytéž vlastnosti charakterisují i článek Počátky kláštera Doubravnického na Moravě (ČCH. IV.), jenž jest jakýmsi úryvkem starších studií Klicmanových o české monasteriologii a jehož cena nijak se nezmenšuje novějším poznáním, že jedna z listin, jíž Klicman nechtěl sice podezírat, ale při níž upozornil na potřebu dalšího šetření, objevila se skutečně jako falsum Bočkovo.

Práce tyto vznikaly již v době, kdy Klicman, ukončiv své poslání v Římě, vrátil se k trvalému pobytu do Prahy. R. 1896 jmenován byl koncipistou při tehdejšími místodržitelství archivu, tenkrát nově organizovaném, a dosáhnuv r. 1897 hodnosti doktora filosofie na Pražské universitě, byl r. 1898 jmenován archivářem, r. 1904 archivním ředitelem. Měl bych z té doby — vstoupil jsem do služeb téhož archivu jen o čtvrt léta později — mnoho pěkných vzpomínek, ty však nepatří sem. Staré přátelství nemusilo býti obnovováno, ale bylo přirozeně třináctiletým denním stykem utuženo a vytrženo. I okolnosti k tomu vedly. Klicman častěji vzpomíná útrap a svízelnů, jichž zakusil zvláště během světové války (kdy jsem již v archivu nebyl). Ale vlastně také léta, která jsme společně v archivu trávili, byla léta válečná. Nemíním jen boj se životem a o život, který usnadňovalo veselé mládí, ale především naše postavení v archivu a zvláště náš poměr k šéfovi, který se po vlivných celkem začátečních změnách hlavně od přostření národnostních protív po prosincových bouřích 1897, ač také vlivem osobní povahy. Zvláště Klicman — mé postavení bylo poněkud volnější — velmi tím trpěl, až do tvrdého zahořknutí. Sama služba, v příšerných původních místnostech nevalně příjemná a všelikými jinými zjevny znesnadňovaná, stávala se tím často téměř nesnesitelnou. A chápu, jak tam asi bylo v době válečné.

Tentokrátě však opravdu konec vše napravil. 28. říjnem 1918 přinesl také Klicmanovi zadostiučinění. Archiv místodržitelství změnil se na archiv ministerstva vnitra a Klicman postaven v jeho čelo. Je to kapitola dosud

neukončená, ale již dnes lze říci, že důvěry, jíž byl poctěn, nezklamal. Nejlépe to dovede posouditi, kdo, znav tento archiv dříve, srovná s minulým jeho nynější stav. Nejen po stránce rozmnožení personálu, jímž archiv teprve vytržen ze svého ponižujícího postavení, ale celým vybavením, rozhojněním a skoro vlastně založením knihovny, opatřením pomůcek vydávaných archiv v ústav skutečně vědecký, nepozbyv arci svého důležitého poslání úředního, jemuž však také teprve po nynějším zvelebení může řádně sloužiti. A srovnání samo je také nejlepším svědectvím, jak ohromná vědecká práce byla vybudováním archivu vykonána.

Nebylo arci bez protiventství a ústrků, jak je pochopitelné zvláště u nás, kde duchaplnost bývá často zaměňována maloměstkým klepařením. Ale Klicman dovedl se hájiti a jako nejlepší prostředek osvědčilo se jeho další pokračování v začaté práci. Jestliže ještě dnes tu a tam staré pomluvy se ojedinele opakují, skutečnost vyvracející je, nutí umlknouti a kdo sám dnes pracoval v archivu ministerstva vnitra, dovede oceniti pokrok, který se tu dostavil zásluhou Klicmanovou. A skvělé začátky jistě dovolují očekávati rozvoj další, jenž se jménem Klicmanovým bude spojen trvale a na vždy.

V. Novotný.

Šedesátiny archiváře P. Františka Teplého. Veliké jihočeské archivy měly štěstí na dobré archiváře. Třeboňský Mareš, krumlovský Gross, písecký Sedláček, jindřichohradecký Tischer — všichni zanechali a zanechají kromě vlastní archivní práce ještě i řadu prací historických, vyvážení z bohatství jim svěřených archivů. V řadě těchto výborných archivářů, bez jejichž práce si nedovedeme představití jihočeské dějiny, čestné místo zaujímá jindřichohradecký archivář P. František Teplý, jenž se dne 5. února t. r. dožil věku šedesáti let.

Zivotopisná jeho data jsou stručná: narozen dne 5. února 1867 v Marčovicích u Volyně, studoval Teplý gymnasium v Klatovech a seminář v Čes. Budějovicích, byl r. 1891 vysvěcen na kněze, kaplanovo v několika místech jižních Čech (Nadějkov, Miličín) a po několikaletém působení v Tábořských Hošticích stal se zámeckým archivářem v Jindřichově Hradci, odkud válce odešel na odpočinek do Malenic nad Volyňkou, kde nyní zpracovává bohatý svůj historický materiál.

Teplého láska k historii přivedla již z počátku jeho kněžského působení k historické práci, jíž zůstal věren pak již stále. Od roku 1896 vychází ve všech takřka českých historických časopisech i v řadě denních listů dlouhá řada jeho kratších i větších prací hlavně z dějin českého jihu. Za jeho působení v Miličíně vznikly kromě celé řady menších článků i větší monografie: „Paměti města Miličína na Tábořsku“ (Kotrba 1899), „Dějiny Šebířova u Vožice“ (Sb. H. Kr. 1898), „Dějiny Vrcholtovic u Vožice“ (tamtéž 1898) a „Dopisy direktora stavů českých p. Kašpara Kaplíře ze Sulevic na Miličíně, Neustupově a Voticích“ (tamtéž roč. X.). Řadu historických prací věnoval Teplý i svému rodnému kraji Volyňsku. Kromě menších článků časopiseckých jsou to hlavně články: „Starožitná pojmenování na Volyňsku“ (Čas. Sp. Pr. St. Č. 1906), „O šlechtě ve Volyni“ (tamtéž 1903) a „Dějiny města Volyně“ (Praha, Kotrba 1903). Knížně vydal Teplý i monografii „Farní osada Předslavice na Volyňsku“ (Praha 1906) a připravil k tisku i „Dějiny města Švihova u Klatov“.

Teplého selský původ nesl s sebou jeho zájem o dějiny selského stavu, jímž věnoval mnoho pozornosti a práce. V úzkém rámci tohoto přehledu nelze podrobně vypočítávati všech drobných článků, jež vycházely v „Agrárním archivu“, v „Kodymu“, v „Československém zemědělcí“ a v jihočeských krajinských listech — z větších jsou to články: „Zlatá Ko-

runa" (Sb. H. Kr. 1901), „Osudy josefínských konfiskací na českém jihu“ (tamtéž 1911. I zvl. otisk), „Dva staří hospodáři čeští“ (Stěpán a Jiřík Vratislavové z Mitrovic. Tábor 1915), „Příspěvky k dějinám českého zemědělství“ (Praha 1926, Publikace minist. zemědělství, sv. 64) a „O Zbudovských a sedláku Kubatovi“ (Olomouc 1927). Do hradeckého listu „Ohlas od Nežárky“ a časopisu „Čsl. rybář“ napsal Teplý celou řadu cenných článků o rybníkářství na českém jihu.

Upřímné přátelství Teplého s romanopiscem Chodská J. Š. Baarem učinilo jej i jedním z předních historiků tohoto zajímavého sešského lidu. Z jeho pilných archivních studií vznikla celá řada prací o dějinách domazlických Chodů a jejich vytrvalých bojů za ztracené svobody. Dlouhou řadu drobnějších článků tomuto vděčnému tematému věnovaných zpracoval Teplý v cennou monografii „Chodové domažličtí“ (Sb. H. Kr. 1906—1907), jež vyšla knižně pod názvem „Chodové a páni z Lamingu“ (Praha 1907) a v doplněném vydání s titulem „Chodové ve sporu s Lomikary“ (Vyškov, Obzina 1926). Tyto práce a společně s Baarem vydaná monografie „Klenčí, městečko na Chodsku“ (Praha 1909) staví Teplého v čelo chodských historiků — vše, co je ve známém Vrbové románu „Chodské rebelie“ historicky správného, je čerpáno z prací Teplého. Chodsku je věnována i pietní knížka „J. Š. Baar a Chodové“ (Vyškov, Obzina 1926), v níž otiskl Teplý zajímavé ukázky z písemné pozůstalosti Baarovy, pokud se týkají chodského lidu.

Z archivních studií Teplého vznikla i celá řada článků z oboru kulturní historie a genealogie, otištěných v různých historických časopisech — z větších jsou to: „Zápisky Mikuláše Franchimonta z Frankenfeldu, protomedika království Českého“ (Č. Sp. Pr. St. Č. XVIII. I zvl. otisk, Praha 1910), „Nárky husitské 1438—1443“ (Praha 1915), „Pechlové z Weitenfeldu“ (Č. Sp. Pr. St. Č. 1901), „Nadace p. Jana Hodějovského z Hodějova“ (tamtéž XXVII.), „O Jarošovi z Drahoně“ (Sb. H. Kr. X.). O nově získaném Vitorazsku napsal Teplý podle původních archivních pramenů cennou historickou studii: „Při hranici vitorazské“ (Tábor, Hrdličkovy „Letopisy tábořské“ 1922, se 4 mapami).

Přijav místo zámeckého archiváře v bohatém černínském archivu v Jindřichově Hradci, mohl se Teplý plně věnovati historické práci, po níž volal skvělý spisový materiál zde uložený. Plně vzorně své úřední povinnosti archiváře, jichž nebylo málo, neulpěl Teplý pouze na rovnání archivního materiálu, ale jeho silný historický smysl lákal jej k systematickému studiu tohoto historického bohatství — a tak se stal Teplý v několika letech svého hradeckého působení historikem města Jindřichova Hradce. Z archivních studií Teplého vznikla celá řada prací o dějinách tohoto významného jihočeského města a jeho majitelů, hlavně z doby Slavatovy. Kromě četných menších článků, otištěných v krajském listě „Ohlas od Nežárky“, jsou to hlavně tyto větší práce: „O starých lékařích v J. Hradci“ (J. Hradec, Landfrass, 1923), „Proč se stal Vilém Slavata katolíkem“ (Sb. H. Kr. 1912), „Účast Hradeckých na českém povstání a jak je Vilém Slavata potrestal“ (tamtéž 1918—1920), „Burián Čelcerin Bramhauzský z Rozštejna, měšťan v Jindř. Hradci. Životopisný obraz z bouřlivé doby“ (tamtéž XVI.—XVII., i zvl. otisk, Praha 1915), „Náboženské poměry na Hradecku“ (tamtéž 1925), „Panství jindřichohradecké po válce třicetileté“ (Čas. pro děj. venkova IX.), „K dějinám archivu jindřichohradeckého“ (Č. Č. H. 1922), „Slavatovské palatináty“ (tamtéž 1924), „Češi a Němci na Hradecku“ (J. Hradec, Landfrass 1918, i německy), „Dějiny rybníků na Hradecku“ (Vodňany 1925). Všechny tyto práce vznikly ze systematických studií autorových k velikým dějinám města Jindřichova Hradce, jejichž

první díl, sahající do r. 1604, je již v tisku a vyjde nákladem hradecké obce. Výsledky svého bádání zhustil Teplý ve výběrom „Přehledu dějin města J. Hradce“ (Katalog krajské výstavy českomoravské vysočiny v J. Hr. 1925), jenž by nezasluhoval zapadnouti v tomto katalogu. Materiál k dalším dílům hradeckých dějin má Teplý již sebrán — jejich knižní vydání je jen otázkou času — a peněz.

Všechny uvedené práce Teplého jsou solidně založeny na původním archivním materiálu a autorův rázovitý, jadrný sloh činí je příjemnou četbou. Svým osobním smýšlením stál a stojí hradecký archivář v táboře vlasteneckých, pokrokových kněží — bojoval spolu s Baarem i veřejně za program „Jednoty“. Svoji otevřenou, přímou povahou dovedl si Teplý získati lásky a úcty všech, kdo měli příležitost blíže jej poznati — nejen v jeho hradeckém archivu, kde dovedl vytrvale vyseďavati nad archivními spisy, ale i v jeho soukromém životě, hlavně v těžkých letech světové války, v nichž mohl býti tento vzácný kněz vzorem vlastenecké neohrozenosti. Šedesátka zastihla Teplého v jeho malenickém Tusculu v plné tvřířící úradu — přejeme jubilantovi ze srdce, aby po krátké chorobě, vzniklé z přepracovanosti, mohl se opět hodně brzy vrátiti ke své historické práci, aby skončil v plném zdraví nejen hradecké dějiny, ale i realizoval všechny své ostatní vědecké plány.

Fr. Roubík.

Ze státní školy archivní. — Státní zkoušky IV. kursu konány v červnu r. 1927. Přihlásilo se k nim všech 5 řádných žáků tohoto kursu, kteří podali v ustanovené lhůtě tyto práce domácí: 1. Listiny perkmistra hor viničných. Studie k diplomacie českých listin soukromých. (PhDr. Marie Frýzová); 2. Listiny kláštera zderazského do r. 1310. (PhSt. Helena Kloboučková); 3. Šestipanský úřad Starého města Pražského. (PhSt. Miloš Kratochvíl); 4. Urbář purkrechtní a první knihy pozemkové s robotním protokolem statku dolnopřívorského na Mělnicku. (MUDr. a PhDr. Josef Řehák); 5. O knihách a písářích úradu rychtářského na Starém městě Pražském od poč. XV. století do r. 1547. (PhSt. Anna Vavroušková).

Pro závěrečnou písemnou i ústní zkoušku státní jmenována byla ministrem školství a národní osvěty dekretem ze dne 12. května 1927 č. j. 56.835-IV. tato zkušební komise: předseda Dr. Ladislav Klicman, ministr rada a ředitel archivu min. vnitra v Praze; místopředseda Dr. Jan Morávek, odb. rada min. školství a nár. osvěty; zkušební komisaři: Dr. Gustav Friedrich, profesor Karlovy university v Praze, pro středověkou palaeografii a diplomatiku, Dr. Václav Vojtíšek, archivář hlavního města Prahy a docent Karlovy university v Praze, pro středověkou diplomatiku českou, Dr. Jan Novák, zemský vrchní archivní rada a ředitel zem. archivu českého, pro novověkou palaeografii a diplomatiku, Dr. Václav Novotný, profesor Karlovy university v Praze, pro prameny dějin československých a dějiny veřejné správy na území republiky Československé (pro správu církevní, zeměpanskou a stavovskou), Dr. Miroslav Boháček, docent Karlovy university v Praze, pro hlavní prameny práva římského a kanonického a základní pojmy právní, Dr. Jan Kapras, profesor Karlovy university v Praze, pro dějiny práva v zemích českých, Dr. Bedřich Jenšovský, zemský archivní rada, pro archivnictví a dějiny veřejné správy na území republiky Československé (pro správu krajskou, městskou a patrimoniální).

Kromě těchto členů sboru archivní školy jmenováni ještě tito odborníci: Dr. Josef Šusta, profesor Karlovy university v Praze, Dr. Kamil Henner, profesor Karlovy university v Praze, Dr. Jan Opočenský, archivář ministerstva věcí zahraničních v Praze.

Písemné zkoušky ze středověké palaeografie a všeob. diplomatiky, jakož i z novověké palaeografie a moderní diplomatiky konaly se 14. a 15. června 1927. Ústní zkoušky konány pak dne 20. června t. r.

Státní zkoušku s celkovým prospěchem výborným (jeden), velmi dobrým (dva) a dobrým (dva) vykonali (pořadí abecední): 1. PhDr. Marie Frýzová; 2. PhC. Helena Kloboučková; 3. PhC. Miloš Kratochvíl; 4. MUDr. a PhDr. Josef Řehák, vrchní policejní zdravotní rada v Praze; 5. PhC. Anna Vavroušková.

V posledním roce svých studií navštívili žáci IV. kursu některé z pražských archivů: v březnu r. 1927 československý státní archiv zemědělský a český zemský archiv v Praze, dne 1. dubna archiv min. vnitra v Praze, dne 13. května archiv pražského hradu; dne 14. května podnikli vycházku do lobkovické knihovny v Roudnici.

Studijní knihovna archivní školy čítá koncem září t. r. 2545 svazků. Ve sboru profesorském nenastaly v poslední době podstatné změny. Místo sekretáře po odchodu Dra. Vladimíra Klecandy nově obsazeno nebylo; teprve dne 29. září 1927 projevil ministerstvo školství a nár. osvěty (č. j. 104.785/IV) souhlas s návrhem ředitelství školy, aby funkci sekretáře zastával člen sboru Dr. Jenšovský. Technickou správu knihovny a agendu kancelářskou obstarává JUDr. Květa Opočenská.

V pravidelném chodu školy nastává v této době přestávka, poněvadž podle rozhodnutí ministerstva školství a nár. osvěty nový kurs školy, který podle pravidelného stídního byl by otevřen počátkem školního roku 1926—27, nebude otevřen ještě ani ve školním roce 1927—28.

Jský.

Z Československého státního ústavu historického. — Od doby, kdy byla uveřejněna v tomto časopise poslední zpráva o ústavě (ve III. ročníku v r. 1926 za r. 1925), lze uvést mnoho změn, které znamenají rozvoj ústavu po všech stránkách. Lze říci s radostí, že mnohý z návrhů, které načrtl ve svém článku „O programu Státního historického ústavu vydavatelského v Praze“ (Časopis Arch. Školy, III. roč.) nový správce ústavu Dr. J. B. Novák, a které se mohly zdát tehdy jen krásnými plány, dochází uskutečnění.

Kdo si srovná tuto zprávu s programem, který vytýčil J. B. Novák ústavu pro nejbližší dobu na konci svého článku, pozná sám, že program prací ústavu nezůstal jen na papíře. Ovšem, že všechno dosud nevstoupilo v život, z různých důvodů, hlavně pro nedostatek schopných pracovníků. Ani z nejkonkrétnějších návrhů, které ze svého programu správce ústavu vybral a které po doporučení Komise ústavní (projednány na schůzi Komise dne 24. dubna 1926), byly schváleny ministerstvem školství a národní osvěty, nebylo lze dosud vše uskutečnit. A přece bylo již mnoho opravdu vykonáno.

Pro Regesta z doby Karla IV., kterýžto úkol byl ústavu vložen do vínku, doplněn byl v l. 1926 a 1927 výzkum v archívech domácích a některých zahraničních: v r. 1926 v Kladsku, Vratislavi, Zhořelci a Budyšíně (srv. zprávu Dra. B. Mendla ve IV. roč. tohoto časopisu), v r. 1927 v archívech bavorských (Mnichov, Norimberk, Magdeburk, Frankfurt n. M., Řezno). Při tom příprava Regest pokročila tak, že koncem roku 1926 bylo započato s tiskem a v nejbližší době se dostane veřejnosti prvního sešitu VI. svazku Regest (od 5. dubna 1355). O V. svazku Regest (l. 1346—1355 duben) pracuje prof. Dr. V. Hrubý, který však především dokončuje edici II. svazku „Archivum coronae regni Bohemiae“ (l. 1346—1355). I tato edice vyjde co nejdříve, stejně jako „Půhonné knihy českého soudu dvorského“, kniha I. z let 1383—1407, prací prof. Dra. G. Friedricha.

K těmto prvním publikacím ústavu přistupuje čtvrtá, „Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka“. O vzniku plánu této edice psal J. B. Novák ve svém programovém článku a jeho návrh na její vydání byl mezi těmi, které schválilo ministerstvo v r. 1926, jak výše řečeno. Tato edice byla svěřena mně, jakožto přípravná edice k Regestům krále Jiřího, o nichž pracuji z uložení ministerstva školství a národní osvěty již od r. 1924. Vykonavši potřebný výzkum archivní (zejména archivů jihočeských a zvláště Schwarzenberského archivu v Třeboni), připravila jsem k tisku zatím látku pro I. svazek Listáře, který obsáhne l. 1418—1437; s jeho tiskem bylo již započato.

Program prací ústavu rozšířen byl dále o podnik „Regesta Johannis regis Bohemiae“ rovněž v duchu téhož programu. Dru. E. Schieche-mu, který pracoval o Regestech podle směrnic zvláštní subkomise, sestavené na schůzi Komise dne 24. IV. 1926, byla v r. 1927 po návrhu Komise ministerstvem svěřena příprava a tisk edice. S tiskem nelze zatím začít, dokud nebude ukončen rozsáhlý a nákladný výzkum zahraničních archivů; s podporou Komise Čsl. ústavu v Římě byl již vykonán v l. 1926 a 1927 výzkum archivů italských a v r. 1927 ze zvláštní dotace ministerstva školství a národní osvěty na soupis bohemik v cizině umožněn výzkum archivů burgundských.

S vlastními podniky ústavu těsně souvisí edice nunciatur, jak bylo vyloženo v uvedeném článku. Edice akt pražské nunciatury Caetanovy z let 1607—1610, kterou po návrhu Komise Čsl. ústavu v Římě svěřilo ministerstvo školství a národní osvěty v říjnu r. 1926 Dr. Mil. Linhartové, jest spjata s ústavem tak, že vydavatelka pracuje o ní za zvláštní honorář za úplné odpovědnosti správy ústavu. Ústav pečuje rovněž o technickou stránku edice nunciatur, nejen úseku svěřeného Dr. Linhartové, nýbrž i akt nunciatury Spinelliho (l. 1598—1603), o níž pracuje Dr. K. Stloukal. V nejbližší době budou obě tyto edice dány do tisku.

Na podnět J. B. Nováka uvažovalo se též o plánu edice Desk zemských (srv. též program. článek) a spoluprací s Čes. Akademií věd a umění sestaven byl návrh na zřízení Komise pro vydávání desk zemských, který byl schválen ministerstvem školství a národní osvěty. Výkonným orgánem komise jest ustanoven historický ústav opět zcela v též duchu. Desky zemské budou vydávány v „Archivu Českém, řada II.“, kterýžto plán byl rovněž již schválen ministerstvem školství a národní osvěty jako jeden z návrhů Novákových z dubna r. 1926.

K rozvoji ústavu přispěla velkou měrou pozůstalost Dra. Aug. Sedláčka, kterou byla obohacena sbírka opisů a regest, položeny základy ke sbíre topografického a genealogického materiálu a rozšířena podstatně i knihovna ústavu, hlavně topografickou literaturou. Pozůstalost byla převzata brzo po smrti Sedláčkové, v březnu r. 1926 a převezena do ústavu z Písku v dubnu téhož roku. Pro nedostatek pomocných sil nebylo možno začít s pořádáním a katalogisací sbírek před r. 1928. Především bylo totiž potřeba uspořádati nově knihovnu ústavu, do níž byla věleněna knižní pozůstalost Sedláčková; nečítaje v to duplikáty, získala tím knihovna ústavu přes 1300 svazků knih. Počátkem roku 1928 bylo započato s pořádáním písemné pozůstalosti, a práce tato provedena byla již alespoň zhruba tak, že je možno podati alespoň stručný přehled celé sbírky. Nejhledanější částí pozůstalosti již nyní jest listkový materiál topografický a genealogický, uloženy chronologicky v 6 kartotékách. Nelze zatím říci, pokud jest tento materiál úplný. Užívání jeho bylo dosud ztěžováno zvláštním systémem zkratk pramenů i literatury, uvedených na listcích; nyní již podařilo se téměř všechny tyto zkratky rozluštěti. Kromě běžných zkratk vztahují se

vlastní Sedláčkovy zkratky k jeho knihám výpisků neb k literatuře jeho knihovny, kterou si označoval svérázným způsobem. Tyto zkratky budou převedeny ve zvláštním seznamu na běžná čísla rukopisů Sedláčkových i jeho knihovny. Ovšem celá práce předpokládala prohlédnutí a uspořádání celé ostatní pozůstalosti. Ta obsahuje kromě oněch kartotek jednak rukopisy děl Sedláčkových, dle kterých již tištěných, jednak výpisky z různých archivů a konečně několik zápisníků, v nichž porůznu zaznamenán materiál heraldický a genealogický. Celá rukopisná sbírka byla rozdělena podle obsahu a označena signaturou *S* s příslušným číslem pořadovým.

Uvádím zde alespoň stručný přehled rukopisných svazků, namnoze v knihu svázaných:

Regesta listin krále Václava IV. a králové Žofie s rejstříkem jmenným, regesta Jošta a Prokopa, markr. moravských, s rejstříky. Církevní topografie Čech, sestavená z Libri confirmationum, je rozdělena podle arcijáhenství do čtyř svazků. Rukopis České sfragistiky, připravený k tisku, má původní materiál o třech svazcích, obsahujících vyobrazení pečeti jednak panovníků českých a hodnostářů duchovních (ve zvl. svazku), jednak šlechty a rodů vladyských; v každém svazku jest osobní rejstřík. Sem patří i listkový seznam pečeti šlechtických a seznam erbů šlechtických. Z tištěné Česko-moravské heraldiky je tu zachována část rukopisu; k ní se pojí úplný seznam a vyobrazení všech znamení erbovních, vyskytujících se v české heraldice, uspořádaný abecedně podle názvů znamení, s udáním jména nositele jeho a citátem pramene. Pro genealogii českou je tu seznam výpisků o osudech jednotlivých panských rodů, provázený rodokmeny, rody jsou seskupeny podle erbů. Materiál v těchto výpiscích shromážděný je vlastně shrnutím toho, co je seznámenáno v listkovém katalogu Sedláčkově. K tomu se pojí rodokmeny a vývody Lobkoviců, Vchynských, Valečkův Rodopis Kolovratů a obšírné zpracování genealogie kolovratské (4 svazky). Zvláštním svazkem jsou výpisky z rukopisů univerzitní knihovny, archivů Třeboňského, desk zemských, z literatury a j. K „Hradům a zámkům“ je zachován přípravný materiál listkový jednak rodopisný, jednak místopisný s náčrtý a plány. Zvláštní svazek tvoří plány hradů. Dále je tu seznam úředníků zemských a dvorských (krále i královny), sestavený podle desk dvorských.

K topografickému materiálu patří ještě: Regesta Litomyšle a Vodňan, zpracované dějiny Litomyšle (jichž originál byl se svolením ministerstva školství a národní osvěty deponován v městském museu litomyšlském na žádost městské rady; pro sbírky ústavu byl pořízen opis) a 2 svazky označené jako Topographica, obsahující jednak drobný materiál k popisům hradů, jednak chronologicky seřazené výpisy, vztahující se k různým otázkám osídlení Čech (opevnění hradů, hrady, tůny, kostelec, stráž, újezdy atd.); dále popis bechyňského kraje a poznámkový zápisník o krajích.

Pro otázku národnostní materiál sebraný podle krajů a opatřený mapkami ve zvláštním svazku. Je zde i soupis osobních jmen staročeských a posléze rukopis otce Sedláčkova Františka: Srovnání starých domovních čísel v Praze s novými.

Další částí rukopisné pozůstalosti Sedláčkovy jsou svazečky výpisků z různých archivů domácích i zahraničních (Berlín, Mnichov, archivů prus. Slezska). Je jich přes 80 a každý z nich je vlastně malým itinerářem Sedláčkovým, zaznamenávajícím vždy obsah těch archivů, jež Sedláček na jedné cestě navštívil, s udáním doby, kdy v nich pracoval. Přehled usnadňují rejstříky: 1. duchovenstvo a kláštery, 2. rejstřík místní a 3. osobní.

Ke sfragistickému materiálu patří ještě množství odlišků a nákrešů pečeti, uložených zatím neuspořádaně v krabicích; až budou přehlednuty a zjištěny, připojí se k vlastní sfragistické sbírce ústavu.

Zvláštním oddělením jsou osobní dokumenty a korespondence Sedláčkova.

Užívání rukopisů bude usnadněno především inventářem, který zachytí nejdůležitější data a popis všech rukopisů, dále listkovým přehledem materiálu podle archivů.

Také ústavní sbírka fotografických reprodukcí bohemi vzrostla značně od r. 1926. Oddělení hussitů získalo vítaný přírůstek ve snímcích Husova traktátu „De orthographia“, uloženého ve Schwarzenberském archivu v Třeboni. K nim se druzí snímky traktátů, uložených v knihovně Vatikánské: z rukop. Ottob. lat. č. 348 „Contra articulum communionis eucharistie sub utraque specie... per mgr. Andream de Kokorsino... concepta“ (73 kusy), rk. Vat. lat. č. 976: Johannes de Turre cremata „Reprobaciones triginta octo articulorum“ (31 kus) a téhož autora traktát „De sacramento eucharistie“, a posléze Biskupcova řeč „Peccata mortalia publica...“ z rukopisu č. 1760 Jagellonské knihovny university v Krakově (23 snímky).

Zvláštním oddělením jsou reprodukcce formulářových sbírek; pro ně získány reprodukcce „Formuláře královny Kunhuty“ (247 snímků) a „Formuláře Jindřicha Vlacha z Isernie“ (326 kusů), rukopisů Národní knihovny ve Vídni, dále reprodukcce (46 kusů) z t. zv. „Cancellaria Johannis Noviforensis“, rukopisu svídnického Cod. I. 243, o němž pojednal Dr. E. Schieche výše v tomto ročníku časopisu.

Mnoho cenného materiálu osvětlujícího dobu Jiříka z Poděbrad, zvl. otázku jeho volby, bylo získáno reprodukcemi korespondence, uložené v rukopisech Státního archivu v Drážďanech (přes 660 snímků). Větším fondem jsou i reprodukcce (97 kusů) zpráv francouzských residentů v Praze z r. 1602, uložených v pařížské národní knihovně.

Uvedla jsem zde pouze větší fondy; kromě nich bylo získáno mnoho snímků z rukopisů listin (hlavně 14. století) z různých zahraničních archivů (zvláště z Mnichova a Vídně). Reprodukcce jsou uloženy v lepenkových krabicích a popsány ve zvláštním listkovém katalogu.

Co se týká technické stránky reprodukcí, jsou pořizovány buď v místě uložení rukopisů (jde-li o jednotlivé kusy nebo malé fondy), buď jsou rukopisy vypůjčovány do ústavu a fotografovány s malým finančním nákladem v konservačním a fotograf. atelieru, zřízeném s podporou ministerstva školství a národní osvěty při českém zemském archivu v r. 1926; řízení jeho bylo svěřeno oficiálovi Fr. Voldanovi, kterému se dostává od ministerstva školství a národní osvěty prostřednictvím ústavu zvláštní měsíční odměny. V r. 1927 byl pro toto atelier rovněž z dotace ministerstva školství a národní osvěty zakoupen nový dokonalejší fotografický přístroj v ceně 8.520.— Kč, který jest součástí inventáře ústavu.

Ústav se snaží ze všech sil vyplňovat své poslání ve všech směrech. Za poslední léta bylo, jak vyplývá z této zprávy, vykonáno mnoho, a to při stavu personálních dosud přece ještě nepatrném. Ovšem proti dřívějším letům i zde lze zaznamenati vzrůst. Mým jmenováním koncipistkou ústavu v říjnu 1926 bylo uprázděno místo vědecké pomocné síly, kterého se dostalo Dr. A. Vavrouškové, absolventce Státní školy archivní. V prosinci 1927 byla ústavu přidělena kancelářská úřednice, Al. Irlacherová, čímž byla vyplněna těžce pocítovaná mezera v personálních ústavu a umožněno úředníkům ústavu věnovati se plněji vědeckým úkolům.

Dr. Blažena Rynešová.

Z Československého ústavu historického v Římě. — V popředí zájmu i pracovního úkolu ústavu bylo ve studijních obdobích 1925—1926 a 1926—1927 badání o nunciatuře u dvora císařského na konci šestnáctého a na počátku sedmnáctého století. Z celkového programu ústavu v této věci, vztahujícího se na léta 1592—1628, jak o tom byla podána zpráva v III. ročníku tohoto časopisu (str. 192), pracováno jest o časovém úseku nunciatury v druhé polovici vlády císaře Rudolfa II. Archivář Národního musea Dr. Karel Stloukal pokračoval od října 1926 do května 1927 ve výzkumu pro nunciaturu Filipa Spinelliho (1598—1603) a to především pro první díl této publikace, který má obsáhnouti zprávy a korespondenci Filipa Spinelliho z let 1598 a 1599 a s jehož tiskem bude započato již na jaře r. 1928. V archivu vatikánském doplnil Dr. Stloukal dosavadní výzkum soustavnou prohlídkou všech svazků fondu Borghese, obsahujících listiny a zápisy z období nunciatury Spinelliho a provedl kollaci všech dosud získaných prepisů určených k edici; z jiných fondů archivů prohlédl některé svazky ve fondech Principi, Particolari, Cardinali, Vescovi, Soldati, Nunciature diverse, Fondo Confalonieri a Nunz. di Germania. V knihovně vatikánské věnoval se Dr. Stloukal studiu urbínských avis z doby Spinellovy, uložených v kodexech urbínských (Urbinales lat.) ve sv. 1066—1071.

Poněvadž pro další léta nunciatury Spinelliho nejsou ve vatikánských sbírkách zachovány zprávy z některé doby (první měsíce z let 1602 a 1603), pokusil se Dr. Stloukal nalézt je v rodinných archivech Aldobrandini a Doria Pamphili. Archiv rodiny Aldobrandini nepřinesl však pro rozmnožení látky ediční nic podstatného, obsahuje z největší části písemnosti o hospodářství na rodových statech. Trebaže i výzkum v archivu Doria Pamphili skončil pro vlastní účel t. j. pro nalezení hledaných zpráv Spinelliho z l. 1602 a 1603, s výsledkem záporným, přece jen byla tu nalezena řada původních písemností k nunciatuře Spinelliho. Fond Aldobrandini tohoto archivu obsahuje korespondenci a písemnosti, které se sem dostaly po sňatku kněžny Olympie Aldobrandini-Borghese s hrab. Camille Pamphilim. Nejsou tu však jen listy a dokumenty rodinné, nýbrž jsou zde i mnohé písemnosti ze státního sekretariátu papeže Klimenta VIII., které by bylo hledati v archivech vatikánských. Při studiu tohoto oddělení archivu neomezil se však Stloukal jen na období nunciatury Spinelliho, nýbrž podřídil zde své studium celkovému zájmu dějin českých ve století XVII. Výtžek této práce bude uveřejněn ve Zprávách českého zemského archivu. V archivu Borghese, kde i po koupi velikých částí archivem vatikánským, uložených ve fondu Borghese, stále ještě nutno hledati některé písemnosti z doby Pavla V. a jeho předchůdců, nebylo bohužel možno v uplynulých studijních obdobích pracovati, poněvadž po úmrtí majorátního pána rodu, pro dědické spory odtud vzniklé byl tento archiv dočasně sekvestrován a uzavřen vědeckému badání.

V přípravných pracích pro edici nunciatury nástupce Spinelliho Giovani Ferrerihovo, biskupa verceilského a nuncia u dvora císařského v l. 1603 až 1607, pokračoval státní stipendista Dr. Zdeněk Kristen, jemuž po návrhu Komise Československého ústavu historického v Římě uděleno bylo rozhodnutím ministerstva školství a národní osvěty ze dne 25. září 1925 č. j. 106.386/IV. a ze dne 15. března 1926 č. j. 6.174/IV. další stipendium na devět měsíců studijního roku 1925—1926 a dekrety téhož ministerstva ze dne 11. září 1926 č. j. 79.216/IV. a ze dne 21. dubna 1927 č. j. 151.097/IV. stipendium na stejnou dobu ve studijním období 1926—1927. Pracoval tedy Dr. Kristen po celá obě studijní období 1925—1926 a 1926—1927. Jeho výzkum soustředil se v této době především na soukromý

archiv Ferrerihovo z La Marmory u Bielly, který po svolení pí. markýzy Luisy Ferreri della Marmora, kněžny z Masserana, zapůjčen byl již v dubnu r. 1925 do státního archivu v Římě, aby tu mohl býti studován Drem Kristenem (srv. Cas. Arch. Skoly roč. III., str. 193). Doplniv výzkum i kollaci proposit kardinála Borghese Ferrerimu z let 1605—1607, Dr. Kristen ukončil výzkum originální korespondence kardinálů, státních sekretářů Ferrerimu, která v rodinném archivu Ferrerihovo zachována je — až na některé měsíce z činnosti kard. Borghese — ve značné úplnosti, čítajíc přes 860 původních listů.

Když se při těchto výzkumných pracích ukázalo, že je svým obsahem zajímavá a značného významu i část korespondence Ferrerihovo, která není přímo doplňujícím materiálem vlastní úřední korespondence nunciovy, rozhodla se Komise Ústavu římského, aby byl archiv Ferrerihovo pokud možno úplně vyčerpán pro účely ediční, a uložila Dru. Kristenovi, aby rozšířil svůj výzkum na všechnu korespondenci Ferrerihovo. Byly tudíž pořízeny a zkollacionovány dopisy jednotlivých kardinálů, biskupů, některých duchovních hodnostářů a institucí, řádů a pod. i korespondence knížat, světských úřadů a některých soukromníků, adresované Ferrerimu. Celkem vytěženo z archivu La Marmora mimo proposity státních sekretářů a deníky a jiné úřední zápisy nunciovy na 700 dokumentů, z nichž největší částí bude moci býti s velikou výhodou užito jakožto doplňujícího materiálu edice nunciatury, některé části pak, které tvoří i větší samostatné celky, jako na př. listy kardinála Pia Savojského v otázce sassuolské, zprávy biskupa Forgáče zvláště o válce s Turky, korespondence vratešlavského probošta Pistoria nebo listy brněnského probošta Hovory, budou podle potřeby zvláště zpracovány a publikovány. — Vedle prací o archivu la-marmorském pokračoval Dr. Kristen zároveň i v heuristických pracích v archivech vatikánských, kde vedle zpráv Ferrerihovo zabýval se ve fondu Borghese také korespondencí pražského internuncia Sebastiana Lamberta Fornariho, arcikněze ravenského a auditora pražské nunciatury, který po odjezdu nuncia Spinelliho do Rezna v dubnu r. 1603 vedl pražskou nunciaturu až do příjezdu nového nuncia Ferrerihovo. Posléze počal Dr. Kristen pracovati i v archivu státního sekretariátu breví a na zpáteční cestě z Říma do Prahy zastavil se ve státním archivu v Modeně, kde prohlédl zprávy estenských residentů Girolama Manzuoliho a Attilia Ruggierihovo, kteří působili v Praze v době nunciatury Ferrerihovo.

Nástupcem Giov. Ferrerihovo v pražské nunciatuře byl v l. 1607—1610 arcibiskup capujský Antonio Caetani, jehož nunciaturou zabýval se již v l. 1924 a 1925 Dr. Milena Linhartová. Po návrhu Komise ústavu římského udělilo ministerstvo školství a nár. osvěty dne 11. srpna 1925 č. j. 91.527/IV. Dr. Mileně Linhartové studijní stipendium k dalším pracím v římských archivech o nunciatuře Caetaniho. Dr. Linhartová pracovala v Římě od října 1925 do května 1926 a věnovala se především korespondenci nunciově z l. 1607 a 1608, kterou obsáhne první svazek nunciatury Caetaniho. V archivech vatikánských prohlédla Dr. Linhartová podrobně celou druhou, část třetí a celou čtvrtou serií kodexů fondu Borghese, všímajíc si vedle nunciatury Caetaniho a korespondence státního sekretariátu kurie též zpráv sousedních nuncií německých kolínského a štyrskohradeckého, které jsou namnoze velmi důležité pro lepší porozumění akcí nuncia Caetaniho ve věcech říšských zvláště ovšem v době, kdy arcikníže Ferdinand zastupoval císaře Rudolfa II. na sněmu řízenském. Na druhé straně bylo pak nutno přihlížeti částečně k nunciatuře polské a benátské, které stýkají se s nunciem pražským v zájmu o poměry uherské a turecké. V knihovně vatikánské věnovala se Dr. Linhartová

studium avis z let 1607—1610 ve fondu urbinském svazky Urbin. lat. 1075—1078.

V celku lze s potěšením konstatovati, že přípravné práce o všech třech nunciaturách, které byly zahájeny Komisí římského ústavu, dospěly tak dalece, že v nejbližší době bude možno přikročiti k tisku prvních svazků všech nunciatur. Prací Dra. Karla Stloukala vyjde I. svazek nunciatury Filipa Spinelliho, který obsáhne léta 1598 a 1599. V prvním svazku nunciatury Gio. Stefana Ferreriho, připravované Drem Zdeňkem Kristenem vytištěna bude korespondence nuncia od dubna 1604 až do konce pontifikátu Lva XI. a převzetí státního sekretariátu kardinálem Borghesem v dubnu resp. květnu 1605. Dr. Milena Linhartova otiskne pak v prvním svazku písemnosti nunciatury Caetanovy od jeho jmenování nunciem v květnu 1607 do uzavření smlouvy libeňské v červnu 1608, resp. do přjezdu kard. Millina do Prahy.

Archivář Dr. Karel Stloukal, jemuž pro jeho studia v Římě poskytnuta byla zemským správním výborem dovolená z úřadu, pracoval z usnesení zemského výboru též pro český archiv zemský, prováděje podle celkového plánu soustavného výzkumu bohemik v italských archívech a knihovnách, řízeného českým archivem zemským v Praze, podrobný výzkum fondu vatikánského archivu Varia miscellanea, který v 15 armariích obsahuje diplomatické církevně právní náboženské i politické spisy a různé zprávy ze století patnáctého až sedmáctého. Podle instrukce archivu zemského rozepsal Dr. Stloukal prvních padesát svazků II. armaria tohoto oddělení. Rozpisy uloženy jsou v archivu zemském. Český zemský archiv účastnil se i jinak vydatně prací československého ústavu historického v Římě jednatelům, že badatelům o nunciaturách zapůjčil na celou dobu jejich studia v počtu několika tisíc všechny potřebné přepisy z archivů italských a vatikánských ze sbírek zemského archivu, jednak tím, že stále doplňuje dosavadní své sbírky přepisy nových důležitých dokumentů z období pražské nunciatury, vydávané československým ústavem historickým v Římě, jednak posléze i tím, že vydavatelé nunciatur používají v Praze knihovny zemského archivu, která obsahuje zvláštní značně úplně oddělení pomocné literatury historické pro edice pramenů z archivů italských.

Pro edici Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia, vydávanou nákladem zemským péčí českého archivu zemského, pracovala v Římě ve studijním období 1925—1926 koncipistka zemského archivu Dr. Věra Kosinova, vyslaná do Říma zemským správním výborem českým v r. 1925. Dr. Kosinova pokračovala v archívech a v knihovnách vatikánských ve výzkumu register a akt papežů Jana XXII. (1316—1334) a Benedikta XII. (1334—1342) pro „tomus prodromus“ jmenované publikace zemské. Vedle toho prováděla se zřetelem k dějinám českým i slovenským soustavný výzkum ve fondech středověkých listin t. zv. Instrumenta miscellanea a archivu svatoandělského. — O velikonočních prázdninách 1926 pracovala Dr. Kosinova ve vládní knihovně v Luce, kde prozkoumala důležité kodexy Cod. No 1856, („Perizie, disegni ed altre scritture“), No 2074 (Sbozzo circa il modo di tenere e adoperare le misure etc.) a No 2357 („Lettere varie“), obsahující literární pozůstalost architekta Domenika Martinelliho, který zaujímá významné místo v dějinách architektury barokové nejen v Itálii, nýbrž i v zemích českých a rakouských a jímž již v l. 1924 a 1925 za svého pobytu v Itálii se zabýval státní stipendista arch. Oldřich Stefan. Poněvadž zvláště kodex č. 1856 obsahuje velmi důležité dokumenty k poznání působení Martinelliho v zemích českých, byly rukopisy č. 1856 a č. 2074 laskavostí ředitelství knihovny lucké zapůjčeny do knihovny Vittorio Emanuele v Římě, kde byly pro účely české vědy

excerpovány, přepsány a částečně fotografovány. K dalšímu studiu arch. Stefana byly pak r. 1926 oba uvedené kodexy zapůjčeny ještě do zemského archivu v Praze.

Mimo vlastní program ústavu pracovali v uplynulých obdobích při československém ústavě historickém v Římě o themech historických ještě státní stipendisté Dr. Jaroslav Prokeš a Dr. Emil Schieche. Dr. Jar. Prokeš, státní archivář v archivu ministerstva vnitra v Praze, obdržel dekretem ministerstva školství a nár. osvěty v Praze ze dne 5. srpna 1925 č. j. 74.087/IV. čtyřměsíční stipendium studijní, pracoval v Římě od října 1925 do konce ledna 1926, doplňuje hlavně v knihovně vatikánské látku k dějinám českým z let 1420 až 1440 pro svou práci o thematu „Česká otázka a koncil basilejský“. Při studiu rukopisů v knihovně vatikánské neomezoval se Dr. Prokeš jen na bohemika, nýbrž přihlížel i k soudobé literatuře o koncilu, zvláště k traktátům, důležitým pro studium konciliární teorie, kterých, namnoze značně rozsáhlých, zachován je ve vatikánské knihovně veliký počet. Tyto traktáty mají ovšem význam i pro dané thema Dr. Prokeše, nejen proto, že se často i přímo dovolávají české otázky, nýbrž zvláště proto, že v konciliární teorii vidí Dr. Prokeš také klíč k vyřešení otázky poměru koncilu basilejského jak k papežství, tak i k husitství.

Dr. Emil Schieche, který v programu publikací Československého státního ústavu historického v Praze připravuje k edici „Regesta Johannis regis Bohemiae“, obdržel od min. školství a nár. osvěty v období 1925—26 na pět měsíců a v období 1926—27 na tři měsíce studijní stipendium do Itálie, aby tu v archívech a v knihovnách provedl soupis zachovaných listin krále Jana, zejména z doby jeho panství v severní a ve střední Itálii. Na rozdíl ode všech stipendistů, o nichž dosud byla podána zpráva, těžisko výzkumu Dra. Schiecheho není v Římě, nýbrž v archívech severoitalských; zahájil proto svůj výzkum ve státním archivu v Mantově a ve státním archivu ve Florencii, pokračoval pak v archívech vatikánských v Římě a ve státních archívech v Sienně a v Luce, ve státním archivu v Pise a v archivu kath. kapituly pisánské, který chová zbytky říšského archivu císaře Jindřicha VII., v městských knihovnách v Como a v Bergamu, kde všude zachovány jsou důležité písemnosti z doby panování Janova v těchto signoriích, a v městském archivu ve Veroně. V Modeně pracoval Dr. Schieche v archivu státním, v historickém archivu městském a v archivu notářském, v Reggii Emilii v archivu státním a v městském knihovně, v Bologni v archivu státním i v archivu archigymnasia, a uzavřel svá italská studia výzkumem státního archivu v Parmě a státního, jakož i městského archivu v Turíně.

Výhradně studiem pomocných věd historických zabýval se PhC. Josef Gabriel, jemuž uděleno bylo dvouměsíční stipendium k pokračování studia o dějinách renaissanční minuskuly. Střediskem jeho studií byla medicéjská knihovna Laurenziana ve Florencii, kde v dubnu a v květnu r. 1927 prohlédl písmo všech kodexů datovaných v letech 1390 až 1420. Sleduje zpět renaissanční minuskulu, až k počátkům XV. století, pokládá za nejstarší rukopis, psaný tímto písmem, kodex Laur. 67, 15, psaný známým humanistou Fr. Poggio Bracciolinim v l. 1408 až 1409. Jsou-li ještě v tomto kodexu zřejmě patrné stopy napodobení písma XII. století, vykazují kodex Livia (o sign. Laur. 63, 5), psaný r. 1412 Janem Arnetinem florencským, již čistý, krásný charakter renaissanční minuskuly. Badání Gabrielovo v jiných velikých knihovnách italských (vatikánská knihovna v Římě, universitní knihovna v Bologni, Antoniana v Padově a Marciana v Benátkách) nepřispělo již zvláště k výsledkům získaným v Laurenzianě, ani nic na nich nezměnilo.

Z historiků klasického středověku a z historiků umění studovali v Římě v uvedených studijních obdobích, Dr. Jaroslav Ludvíkovský, Dr. Růžena Vacková, Dr. Antonín Salač a Dr. Vojtěch Volavka. Dr. Jaroslav Ludvíkovský, profesor gymnasia Jiráskova v Praze, konal v Římě svá studia pro práci o řeckém románě. Dr. Růžena Vacková, asistentka semináře pro klasičtí archeologii na universitě Karlově v Praze, po dobu svého čtyřměsíčního stipendia studijního v únoru až květnu r. 1926 studovala antické památky k práci o rozdílu komposice řecké a římské na podkladě římských císařských reliéfů votivních a oslavných a zpracovala k tomuto účelu po stránce ikonografické i formální reliéfy od I. století př. Kr. do IV. století po Kristu. V knihovně vatikánské prohlédla pozdější křesťanské kodexy ilustrované ještě podle vzorů římských. Vedle této práce sbírala Dr. Vacková látku k soupisové práci římských náhrobků zvláště se zřetelem k řemeslným náhrobkům drobných občanů římských. Dr. Antonín Salač, jemuž uděleno bylo studijní stipendium římské na dobu čtyř měsíců, pobyl v Itálii od počátku října 1926 do konce ledna 1927, z toho největší část v Římě, dokončuje tu svou práci o řeckých nápisech z Delphi, která bude vytištěna ve francouzském díle „Fouilles de Delphes“, a shromažďuje studium ve vykopávkách, museích i ve vědeckých ústavech římských (zvláště v American Academy v Římě a École française de Rome a v německém ústavě archeologickém) látku pro práce o nimbu na památkách antických, pohanských i křesťanských a pro monografii o třech reliéfech musea vatikánského.

Dr. Vojtěch Volavka, odborný úředník Moderní galerie v Praze, obdržel tříměsíční studijní stipendium do Itálie, kde prodlel v Římě, Bologni a ve Florencii v březnu až květnu 1927, zabývá se tu pro dokončení své monografie o sochaři Ignáci Fr. Platzerovi studiem barokního sochařství, zvláště směru Giovanniho da Bologna, jehož vliv severně od Alp byl velmi citelný.

Druhý historik umění asistent Ústavu pro dějiny umění Karlovy university v Praze Dr. Ant. Friedl nepožíval sice stipendia pro práce při římském ústavě, ale užívaje jiného studijního stipendia min. školství a nár. osvěty spolupracoval také s ústavem při svém studiu iluminovaných rukopisů českého původu v knihovně vatikánské.

Správce numismatické sbírky Národního musea v Praze Dr. Gustav Skalský, jemuž dekretem min. školství a nár. osvěty ze dne 20. února 1926 č. j. 134.776/IV. uděleno bylo čtyřměsíční stipendium, mohl ze služebních důvodů po souhlasu předsidia Komise vyčerpatí zatím jen první polovinu svého stipendia. Dr. Skalský studoval v Itálii jednak mincovnictví italské ve středověku, zvláště v první jeho polovině, a vlivy jeho na mincovnictví středoevropské a západoevropské, jednak italské medailérství renesanční, jehož vlivy rovněž zasáhly do celé Evropy a ve století XVI. a XVII. i do Čech, jednak posléze věnoval se i studiu numismatiky antické, aby získal byl podklad pro vybudování veliké sbírky antického mincovnictví v Praze. K tomu účelu pracoval Dr. Skalský v benátském Museo Civico, kde mohl studovati velikou a právě pro středověkou numismatiku italskou důležitou sbírku, kterou teprve r. 1924 daroval městu hr. Papadoli Aldobrandini, v městském museu v Padově i v městském museu v Bologni, které má krásnou kolekci vlášských medailí, zejména renesančních, důležitou pro poznání uměleckých styků česko-italských v druhé polovině XVI. a na počátku XVII. století. Ve Florencii studoval Dr. Skalský v obou velikých sbírkách numismatických v Bargelu i v museu archeologickém, kde je rozsáhlá sbírka mincí italských a antických, zvláště však zdržel se v Miláně, kde veliká sbírka městská v Castello Sforzesco, doplněná bohatou knihovnou, umožňuje pronikavé studium numismatické.

Výhod člena ústavu používal též člen kláštera v Malackách na Slovensku P. Let Daniševič O. F. M., který pracoval po tři týdny v archívech vatikánských, hledaje tu příspěvky k dějinám františkánů v zemích československých.

Knihovna ústavu vzrostla od července 1925 do července 1927 koupí, darem i výměnou celkem o 309 inv. čísel, takže čítá koncem července 1927 úhrnem 2728 svazků. Počátkem listopadu r. 1926 odstěhoval se ústav z dosavadních místností ve Via Pompeo Magno 10, které dávno již nedostačovaly vzrůstajícím potřebám ústavu byt o pěti pokojích. Via Crescenzi 91, kde zakoupen byl pro ústav byt o pěti pokojích.

Komise Československého ústavu historického v Římě konala své plenární schůze za předsednictví prof. Dra. Jos. Susty pravdělně dvakrát do roka na jaře a na podzim. V těchto schůzích vedle převzetí zpráv o činnosti a stavu československého ústavu v Římě a vedle návrhů na stipendia pro jednotlivá studijní období Komise zabývala se podrobně všemi zásadními otázkami, jak pokud jde o vědecké řízení a program výzkumu italských archívů, jakož i o úpravu a řízení edice pražské nunciatury, tak pokud jde o administrativu, vybavení a postavení ústavu v Římě. Pro otázky, které vyžadujíce podstatnějšího studia, nemohly býti rozřešeny hned v komisi, bývaly ustanoveny subkomise, jejichž členové pak podali v plénu příslušný referát. Tak stalo se na př. v otázce edice středověkých pramenů pro diecese slovenské (Dr. V. Chaloupecký, Dr. B. Jenšovský), nebo při stanovení směrnice pro vydání korespondence Ferrerihovo (prof. Dr. J. Šusta a arch. radové Dr. J. Borovička a Dr. B. Jenšovský). Komise usnesla se také spolupracovati na novém velkém naučném slovníku italském „Enciclopedia Italiana“, kterou za patronance italského krále a za vědeckého řízení senátora Giovanni Gentileho bude vydávati „Istituto Giovanni Treccani“; i v této věci ustanovena byla subkomise (řed. Dr. J. B. Novák, Dr. B. Jenšovský a Dr. K. Stloukal), jejíž úkolem bude opatřiti pro jmenovanou encyklopedii hesla z oboru československých dějin politických a církevních.

Bedřich Jenšovský.

Z českého zemského archivu v Praze. — Ještě do prázdnin r. 1928 vydán bude další svazek (VII.) Zpráv Českého zemského archivu v Praze, kde bude také podána zpráva o činnosti archivu v letech 1923 až 1927. Poukazuje pro podrobnější údaje na tuto zprávu, pro souvislost pak a podrobnou charakteristiku některých podniků zemského archivu na poslední zprávu, uveřejněnou v tomto časopise (roč. III. str. 169—175), omezím se zde jen na zaznamenání činnosti archivní v letech 1926—1927.

V pracích pořadatelských dlužno především uvésti nové uložení a katalogisaci listin archivu korunního, které se dějí zároveň s přípravou tisku katalogu listin tohoto archivu. V uvedeném období byla také instalována a katalogisována sbírka rukopisů zemského archivu, takže tyto rukopisy různé proveniencie, které dříve měly různé signatury podle umístění nebo podle obsahu věcného (62 A—F s příslušnými čísly pořadovými), rozděleny byly nyní vedle souborných svazků korespondence Sporckovy (sig. 62 A I) toliko ve skupinu rukopisů (62 A) a ve skupinu moderních prepisů starých rukopisů z cizích archívů (62 B), při čemž některé rukopisy, které svou proveniencí náležejí do jiných fondů archivních, byly zařazeny na správné místo do těchto fondů. Nový katalog rukopisů bude publikován ve sbírce katalogů zemského archivu.

Stará registratura zemského výboru od dvacátých let století osmnáctého do doby císaře Josefa II. jest nově upravována po stránce

technické, ukládána v archivních krabicích; řádně uložená akta, opatřená starými dorsálními registry, jsou nově popisována přehledným označením obsahu, k jednotlivým spisům pak pořizuje se zároveň listkový index jmenný i věcný. Také katalogisace těchto spisů děje se již zároveň se zřetelem k event. publikaci v uvedené sbírce katalogu archivu zemského.

Také některá oddělení staré spisovny zemského výboru převzatá v roce 1920 zemským archivem, vyžadují a zasluhují podrobnějších pomůcek evidencí, jak pro potřeby úřední, tak již i nyní pro studia vědecká. Zatím, pokud dovolí veliké zaměstnání odborných sil archivních, pořizován je listkový rejstřík k rozsáhlému oddělení F 85.

Zároveň s pořádáním spisů býv. zemského sněmu král. Českého zakládá se karthotheka zemských poslanců, kandidátů mandátů na sněmu zemském, přisedících zemského výboru, vyšších resp. vedoucích úředníků zemských úřadů a ústavů, jakož i vynikajících politických nebo správních pracovníků v zemi a okresní samosprávě. Tato karthotheka, kde poznameňována budou důležitá data životopisná i odkazy bibliografické, má být podkladem event. biografického slovníku české zemské samosprávy.

V pořádání archivu Vlastenecko-hospodářské společnosti pokračoval v roce 1926 koncipista státního archivu zemědělského Dr. Václav Černý, který zároveň věnuje se zpracování tohoto fondu pro Zemědělské museum (v. Č. A. S. III., str. 170).

Vedle toho pokračováno v technické úpravě katastrů tereziánských i katastru josefského, v pořádání soukromé i hospodářské korespondence hrabat Sporků ze stol. XVIII. a XIX., v pořádání patrimoniálního archivu krnského, nově pak pořádaná registratura panství dolnokralovického.

Ve výzkumu archivů zahraničních, který se děje především se zřetelem k velikým edičním podnikům zemského archivu, je stále v popředí výzkum archivů italských. Čtyřicetiletá tradice zemského výzkumu archivů italských, zvláště vatikánských, který — i když snad lze mít námitky proti jeho organizaci v některých starších obdobích — přinesl mimořádný zisk celé české vědě historické a který může se vykazati krásnými výsledky pracovními a publikacemi vysoké vědecké úrovně světové, tato tradice zavazuje zemský archiv, aby v novém státě československém i po nové organizaci historických studií římských, dále zůstal vedle státní historické komise římské důležitým činitelem při našich historických a zvláště heuristických studiích italských, jsa střediskem historického materiálu získaného v Itálii, důležitých pomůcek studijních, zvláště pak velikých edičních podniků z archivů italských.

Pokračuje proto ve svém rozsáhlém programu výzkumu italských archivů a v publikaci pramenů k českým dějinám z archivů římských, český zemský archiv přihlíží také k širším zájmům české vědy historické a k potřebám všech československých pracovníků v archivech italských, aby před svým odjezdem do Itálie mohli zde získati potřebné informace a dostatečné poučení pro první orientaci v italských archivech a ústavech, po svém návratu pak, aby zde našli příznivé pracovní podmínky a pomůcky pro zužitkování výtěžků svých studií ať již ve zpracování monografického nebo účastí na velikých podnicích edičních.

Velká sbírka prepisů z archivů a knihoven italských, zvláště vatikánských a z archivu kongregace de Propaganda fide, čítá dnes již ve 140 krabicích na 50.000 prepisů a jest stále doplňována kopii nových důležitých dokumentů k dějinám československým ve středověku i v novověku, v posledním období vedle prepisů z fondů archivů vatikánských, zvláště také prepisy zpráv vyslanců a residentů italských států v Praze v době

Rudolfa II. ze státních archivů italských v Modeně, ve Florencii, v Lucce, v Mantově, v Turině a v Janově. K těmto prepisům, které slouží nejen k potřebě edičních podniků zemského archivu, ale jsou zapůjčovány i pro studium členů Československého historického ústavu v Římě a pro práce vydavatelů pražské nunciatury v programu tohoto ústavu, pořizován je ve zvláštní karthothece listkový rejstřík jednak provenienční podle jednotlivých archivů a fondů, jednak alfabetycký jmenný a věcný (na př. Consistorialia, Rota romana a pod.), jednak podle potřeby též chronologický. Vedle podrobných studijních zpráv badatelů v archivech vatikánských, ukládaný jsou v zemském archivě též povšechné popisy jednotlivých archivních fondů i rozpisy prohlédnutých kodexů; zakládá se bibliografický listkový index spisů, článků, po př. i instruktivních poznámek provenienčních (při edicích) o italských archivech a knihovnách nebo jednotlivých jejich fondech. Odborná knihovna zemského archivu byla v oddělení pomocné literatury pro edice pramenů z archivů italských doplněna dalšími cennými a důležitými publikacemi jednak koupí, jednak výměnnými zásiilkami apoštolské knihovny vatikánské, historického ústavu belgického v Římě, francouzské školy v Římě a Akademie věd v Krakově. Pro podrobné dějiny výzkumu italských archivů, zvláště se zřetelem k dějinám československým, jakož i pro přehled práce českých historiků, archeologů, historiků umění a filologů při býv. rakouském ústavě historickém v Římě opatřen byl cenný a důležitý materiál opisy českých dokumentů, z úřední registratury býv. rakouského ministerstva kultu a vyučování ve Vídni.

Podle rozsáhlého studijního programu zemského archivu pokračováno ve výzkumu pro Monumenta Vaticana, v soustavném soupisu bohemik i ve vyhledávání pramenů italských pro zemskou publikaci Sněmů českých. Usnesením zemského správního výboru ze dne 22. července 1925 č. j. 44.756/X. vyslána byla do Říma koncipistka zemského archivu Dr. Věra Kosinova, aby tam pokračovala ve výzkumných pracích pro publikace Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia, v níž byla jí svěřena edice akt papežů Jana XXII. (1316—1334) a Benedikta XII. (1334—1342). Dr. Věra Kosinova pracovala ve vatikánských archivech a knihovnách od října 1925 do května 1926 a ukončila svůj výzkum úplně pro prvních dvanáct let pontifikátu Janova. Poněvadž pro značný rozsah látky bylo rozhodnuto, aby svazek I. bis (tomus prodromus) českých Monument vatikánských, který má obsahovati akta jmenovaných papežů, byl rozdělen ve dvě části, mohla slečna Dr. Kosinova brzy po svém návratu z Říma, započítí s tiskem první části tohoto úvodního svazku Monument. Při svém výzkumu přihlížela Dr. Kosinova zároveň i k pramenům, vztahujícím se na území dnešního Slovenska, které budou vydány ve zvláštní publikaci akt slovenských českým ústavem historickým v Římě.

V soustavném výzkumu italských archivů připadl Dr. Kosinové soupis bohemik ve dvou fondech archivů vatikánských t. zv. Instrumenta miscellanea a archiv svatoandělský. Fond Instrumenta miscellanea, obsahuje přes 5400 dokumentů od IX. do XIX. století, z nichž však největší část spadá do století XIV. až XVII., obsahem týkají se tyto prameny především finanční správy a finančních potřeb kurie. Archiv svatoandělský, jenž vznikl v době Sixta IV., jest rozdělen ve dvě oddělení, armaria inferiora a armaria superiora, a obsahuje originály již od roku 1227. Práce v tomto archivě nebyla ještě ukončena. Soupis bohemik fondu Instrumenta miscellanea i archivu svatoandělského bude časem uveřejněn ve Zprávách zemského archivu. Další práci o soustavném výzkumu bohemik účastnil se archivář Národního musea Dr. Karel Stloukal, který za svého studijního pobytu v Římě v roce 1926—1927 podle rozhodnutí zemského správního výboru ze dne

30. září 1926, č. 105.091/X. a podle instrukce ředitelství českého zemského archivu prohlížel ve vatikánských archivech oddělení Varia miscellanea. Tento fond, který je součástí archivu státního sekretariátu papežské kurie, obsahuje v patnácti armariích několik set svazků různých písemností povahy politické i náboženské z největší části ze stol. XVI. a XVII.; Dr. Stloukal prohlížel soustavně první část II. armaria těchto miscellanei, které celkem obsahuje 176 svazků dokumentů většinou politických. I v tomto fondu nalezeny byly četné zajímavé a důležité dokumenty z českých zemí a k českým dějinám.

Výzkum italských archivů pro zemskou publikaci Sněmy české nemohl být v tomto období pro přílišné zaměstnání úředníků zemského archivu prováděn nikým z těchto úředníků; když však studoval v Itálii pro své práce o listinách krále Jana Lucemburského pomocný vědecký pracovník zemského archivu Dr. Emil Schieche, zabýval se mimo tento úkol podle instrukce zemského archivu též výzkumem státních archivů italských pro Sněmy české, prohlížel zprávy vyslanců a residentů u dvora císařského v Praze a sepisuje tyto zprávy ve státních archivech v Janově, v Mantově a v Lucce. Mimo to byly podle starších údajů úředníků zemského archivu ve státním archivu v Modeně opisovány relace residentů estensských v Praze v době Rudolfa II., totiž zprávy residentů Valentina Floria, Ascania Geraldiniho, Marc Antonia Ricciho, Attilia Ruggieriho, Girolama Manzuoliho a zvláště Cesare Floria, který podával zprávy od devadesátých let století XVI. až do doby bělohorské. Pouze tyto zprávy residentů estenských vyplňují v několika stech opisech patnáct krabic. Podobně jak v letech minulých, bylo i v tomto období zapůjčeno několik tisíc přepisů členům Československého ústavu v Římě Dr. Karlu Stloukalovi, Dr. Zdeňku Kristenovi a Dr. Mileně Linhartové pro jejich práce o edicích pražské nunciatury Spinelliho, Ferreriho a Caetaniho. Pro Československé oddělení konsultační knihovny vatikánské (Bibl. Leonina), získána koupí a darem řada svazků, které budou v nejbližší době zaslány na místo svého určení. Seznam tohoto oddělení doplňován je v zemském archivu. Výkaz darů uveřejněn bude ve Zprávách zemského archivu.

Z jiných zahraničních archivů dlužno zmíniti se ještě o výzkumu v Paříži, kde podle údajů archiváře Dra Karla Stloukala pořízeno bylo v Národní knihovně nákladem zemského archivu přes dva tisíce fotografických snímků z rukopisů, obsahujících zprávy francouzských residentů v Praze a jejich korespondenci se státním kancléřem Ancelem v prvních letech XVII. století a v době českého povstání.

Také sbírka opisů z domácích archivů Československých doplněna byla několika sty prepisy. V repertorisování této sbírky nemohlo, bohužel být pokračováno pro zaměstnanost všech úředníků agendou úřední a naléhavými pracemi pořadatelskými.

Příruční knihovna zemského archivu rozmnožena byla v l. 1926 a 1927 koupí, dary a výměnou celkem o 1129 svazků, při čemž zvláště opětně doplněno bylo oddělení literatury, potřebné k vydání pramenů z archivů římských. Odborných časopisů dochází do zemského archivu domácích 68, zahraničních 28.

Úřední agenda zemského archivu jeví stále tendenci vzestupnou, vykazujíc nejen vyšší počet vyřízených spisů, nýbrž rozšiřujíc se i na nové obory. Vedle agendy, která jest v souvislosti s vědeckými a publikačními podniky zemského archivu, dochází stále velký počet dotazů od úřadů státních i samosprávných, od ústavů i soukromníků, v odborných věcech historických, ve věcech povahy historicko-právní, církevně-právní, organizace archivů a pod. Z těchto dotazů značné procento zaujímají stále

ještě spisy, vyřizované v souvislosti se zákonem o pamětních knihách obecních; také dotazy ve věcech genealogických a rodopisných, které v prvních letech po převratu téměř ustaly, docházejí stále ve větším množství, dostupující téměř čísla předválečného. V odborných dotazech ve věcech historicko-právních a církevně-právních dlužno zvláště vytknouti podání učiněná z uložení zemského správního výboru a vyžadující pravidelné značného studia předběžného. Vykazoval-li podací protokol zemského archivu roku 1925 3130 čísel, stoupl počet došlých a vyřízených spisů v roce 1926 na 3177, v roce 1927 dosáhl pak koncem roku již výše 3738 čísel. V téže době užívalo archiválií a sbírek zemského archivu nebo vyžádalo si osobně odborných informací v roce 1926 2133 návštěv, v roce 1927 2075 návštěv.

Tato rozsáhlá agenda úřední, jakož i naléhavé práce pořadatelské ve fondech zemského archivu, jsou příčinou, že publikace zemského archivu, o nichž někteří úředníci mohou pracovat jen v hodinách mimoúředních, nepokračují ještě stále tak, jak by bylo přáním ředitelství zemského archivu. Přesto však přece právě v posledním období většina právě tištěných svazků dospívá ke svému ukončení. Druhý svazek XV. dílu Sněmů českých (r. 1611), vydávaný prací ředitele Dra J. B. Nováka, bude vydán ještě roku 1928. Zároveň s ním vyjde třetí svazek téhož dílu, obsahující podrobné rejstříky k oběma svazkům předchozím prací Dra Jenšovského. Tisk XII. dílu Sněmů českých, v němž Dr. Josef Borovička vydává akta Sněmů roku 1606, pokročil rovněž o další archy. V publikacích pramenů k dějinám českým, čerpaných z archivů italských, vyjde ještě v tomto roce úvodní svazek publikace „Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemias illustrantia“, obsahující rozsáhlé pojednání řed. H. Kollmanna o organizaci a písemnostech jmenované kongregace. Ještě do prázdnin letošního roku dokončen bude tisk III. svazku publikace „Monumenta Vaticana res gestas bohemias illustrantia“, v němž vydána jsou akta Urbana V. (1362—1370) prací Dra Jenšovského. Akta nástupce Urbana Řehoře XI. vydávána jsou Drem Karlem Stloukalem ve IV. svazku Monument, jehož tisk dospěl koncem roku 1927 k archu desátému. Jak již výše poznamenáno, mohlo být také již započato s tiskem úvodního svazku (tomus I bis) Monument, v němž prací koncipistky Dr. Věry Kosinovy vydávána jsou akta papeže Jana XXII. Přípravný materiál k VI. svazku Monument, jehož první část obsáhne dokumenty vatikánských archivů z doby Innocence VII., Řehoře XII. a Alexandra V., připraven jest Drem. Jenšovským tak, že s tiskem může být započato ihned po vyjití svazku III.

Ve vydávání katalogů a soupisů zemského archivu ukončen byl tisk textu Katalogu archivu korunního dílu II., jenž zahrne nejstarší listiny archivu až do roku 1346 prací Dra Rudolfa Kossa; I. díl téhož Katalogu, který přinese úvodní pojednání Dra Kossa o dějinách archivu korunního, je již rovněž připraven k tisku. Katalog reversů k zemi, pořizovaný prací Dra Vladimíra Klecandy, dospěl v tisku k archu desátému. Již na počátku této zprávy bylo uvedeno, že ještě do prázdnin vyjde VII. svazek Zpráv českého zemského archivu. Tento svazek obsahuje práci Dr. Věry Kosinovy o dějinách úřadu nejvyššího purkrabí pražského do roku 1526, studii Dra Rudolfa Kossa o výkladu záznamu Mocran et Mocran v bulle Fridricha II. (tato studie vyšla již ve zvláštním otisku) studii Dra Emila Schiecheho o listinách krále Jana Lucemburského v archivech italských, stať Dra Josefa Borovičky o generálním sněmu českém r. 1606, článek Dr. Vladimíra Klecandy o českých erbovních rodinách před OZZ, popis patrimoniálního archivu nejvyššího purkrabství od Dra Bedřicha Jenšovského a pojednání Dra Jaroslava Werstadta o vzniku Památníku odboje a Archivu národního osvobození.

V oddělení Archivu národního osvobození pokračuje se v definitivním uspořádání a katalogisaci uložených zde písemností revolučních pracovníků a orgánů zahraničních i domácích. Knihovna tohoto oddělení vzrostla v posledních dvou letech o 1470 čísel, takže koncem roku 1927 čítá 7843 katalogisované svazky domácí i světové literatury, vztahující se k dějinám československého odboje domácího i zahraničního, k dějinám světové války, a světové diplomacie a politiky před válkou i po válce.

V osobním stavu úřednictva zemského archivu nastala změna jen potud, že v říjnu roku 1926 jmenován byl zatímním asistentem archivu absolvent státní školy archivní PhDr. Otakar Bauer. Koncem roku 1927 odešla ze zemského archivu správkyně knihovny archivní paní Zdeňka Hlochová-Brožíková, která vystoupila dne 31. prosince 1927 ze služeb zemských. *Bedřich Jenšovský.*

Z archivu pražského hradu: Letos poprvé možno odborné veřejnosti podati zprávu o tomto archivu, který vznikl již v podzímku roku 1920 a jemuž po šestiletém trvání dostalo se i důstojného umístění. Vlastním podnětem k jeho zřízení bylo vrácení archivu býv. pražského zámeckého hejtmanství z Vídně, k němuž došlo dne 2. května 1920, tedy ještě krátce před uzavřením známé úmluvy o archivní a spisové rozluce s Rakouskem, a sice na přímou žádost kanceláře presidenta republiky. V enumerativní I. příloze pražské úmluvy uveden byl tento archiv dodatečně. Archiv čítající veliký počet fasciкул a rukopisných svazků z let 1564—1847, srovnaný ne odborně a povrchně v jakousi chronologickou řadu, odvezen byl do Vídně z rozkazu nejv. hofmistrovského úřadu roku 1910 a zůstal uložen v naprosto netknutém stavu ve dvorském a státním archivu (odd. Hofarchiv). Po jeho vrácení do Prahy bylo prvním úkolem podepsaného archiváře a do archivu přiděleného hradního inspektora Frant. Horálka (dříve registraturního úředníka vídeňského nejv. lovčího úřadu), aby vrácené písemnosti doplněny byly vším, co po uvedeném roce 1910 ještě na hradě zůstalo z bývalé i novější agendy úřadů hradních i z jiných památek písemného rázu. Stalo se tak především sloučením vrácených archiválií s četnými fasciку a doklady XVI.—XIX. století, jež omylem nebyly do Vídně zaslány, a s novější registraturou hradních úřadů z let 1848—1899. Došlo i k převzetí rozsáhlé neuspořádané sbírky map a plánů z kanceláře hospodářské hradní správy, písni obrozené hudební sbírky býv. dvorní kaple, administrativní knihovny býv. zámeckého hejtmanství a spisů správy obory Hvězdy z let 1852—1890.

Hned při prvních pořádacích pracích ukázalo se nutným nové seskupení materiálu podle jeho provenience. Příslušným rozdělením aktů a knih, z velké části nadobro neuspořádaných, vznikla 3 hlavní oddělení: 1. král. zámecký (později dvorní) stavební úřad 1548—1860, 2. zámecká inspekce 1777—1860, 3. zámecké hejtmanství 1860—1899. Stalo se tak po déle trvající práci, při níž tříděn byl kus za kusem a přihlíženo bylo jak k podstatným změnám, jež nastaly během doby ve vedení a uspořádání hradních registratur (zejména počátkem r. 1795 a v roce 1864) tak i k dřívějším pokusům inventarisacím. Z těch ponecháno bylo v původní podobě jen oddělení sestavené brzy po roce 1722 ve 263 konvolutech podle materie systémem abecedním a opatřené současným primitivním inventářem. Také o sto let později stal se pokus o jakési materiální zmanipulování jisté části hradních aktů, avšak způsobem tak nedokonalým, že nebylo možno respektovati dochovaných z něj 75 fasciкул, jež byly tudíž po zralé úvaze rozpuštěny. Naopak zase vedly pořádací práce k tomu, že od materiálu svrchu uvedených tří hradních úřadů bylo třeba jako zvláštní oddily vyloučiti: 1. knihy privátní pokladny císaře Ferdinanda V. (1851—1884), 2. protokoly o pozem-

kovém majetku hradním z let 1840—42 (22 svazky). 3. sbírku instrukcí, normalíí a patentů, 4. četné inventáře hradu pražského a 5. t. zv. sbírku Dienebierovu, sestavenou z velmi četných výpisků, poznámek a různých kolektaně stavebního pisáře Jana Jindřicha Dienebiera, vzniklou v době jeho působení na hradě pražském (1720—1748). Ostatní hradní archivní materiál, mající zejména od roku 1722 ráz řádně vedené agendy správní a účetní, rekonstruován byl v systému přísně chronologickém a číselném. Zachovalé knihy vedle kopiíů a obvyklých registraturních pomůcek jsou vesměs rázu účetního, vyjímaje několik málo, jež mohou býti označeny jako rukopisy. Podle toho, jak postupovala pracná rekonstrukce a prozatímní inventarisace jednotlivých skupin, ukládána byla akta postupně do nově pořízených sklapovacích lepenkových krabic foliového formátu.

V roce 1922 dostalo se archivu dalšího přírůstku rozlukou spisů nejv. hofmistrovského úřadu vídeňského podle známé pražské úmluvy z 18. května 1920. Tak zejména všech týkajících se pražského hradu (registraturní odd. 78, z let 1792—1918), akt korunovačních (1791—1836), zvláštní sbírky 191 právních listin (1558—1913), spisů o pražských dvorních zahradách (1893—1918), o dvorních cestách do Čech (1791—1891) a ceremonielních písemností (1848—1918). K nim přibýly později ještě některé spisy z úřadu nejv. komořího, spisy o hradním vodovodě (1903—1918), veliká část knih a spisů účetního rázu a několik ceremonářských rukopisů. Většina těchto vídeňských spisů byla podle skupin a časového postupu zatímž zkatalogisována hned v roce 1923. Poněvadž převzaté vídeňské spisy obsahovaly aktový materiál až do samého převratu, byly z důvodů administracních odevzdány archivu též zbývající spisy pražského zámeckého hejtmanství z let 1900—1918 a jeho sbírka právních listin, čítající 242 kusy, s příslušnými pomocnými knihami. Z doby popřevratové chová archiv zatím jen některé originály právních listin o majetku hradním, jež byly sem uloženy kanceláří presidenta republiky z důvodů technických. Také tyto přírůstky byly podrobně perlustrovány, znovu uspořádány, namnoze i znovu inventarisovány. Že i jinde možno ještě naléztí starší archiválii býv. hradních úřadů, o tom svědčí objemný konvolut z let 1773—1802, objevený roku 1925 ve spisovně ministerstva národní obrany v kadetce, která po převratu byla na čas umístěna na hradě pražském.

Z ostatních písemností převzatých archivem v roce 1921 dostalo se nejdrive odborné katalogisace sbírce hudebnin býv. dvorní kaple, pocházející z polovice 19. století. Všech jejích 354 čísel bylo abecedně popsáno na kvarťových listcích, určujících signaturu, autora, titul a druh skladby, její tóniny, počet zachovaných hlasů vokálních a instrumentálních, provenienci, starou značku a na vtištěných notových linkách i citáty hlavních temat. Vedle starší chrámové hudby české, italské a německé v opisech jsou ve sbírce též některé skladatelské autografy (Fr. Skuherský, Jan Skroup, Candotti, Gordigiani, Tomadini). Sbírkou map, plánů a skizz čítala nejprve asi 2000 kusů, vzniklých z činnosti stavebního úřadu nebo zámeckého hejtmanství a ne odborně, ba nebezpečně uložených u hospodářské hradní správy. Byly nalezeny též její inventáře z roku 1795 a z let 50tých minulého věku; přírůstky pozdější býv. hradními úřady inventarisovány nebyly, ač bylo jich přirozeně nejvíce. Sbírkou tuto doplnila správa archivu na číslo více než dvojnásobně plány a skizzami vyřazenými z veškerých dnešních hradních archiválií a odevzdanými po provedené rozluce z vídeňského dvorního plánového archivu. Byla v roce 1923 uvedena v nový přehledný systém, podle něhož byla zatímž inventarisována a uložena do nových účelných thék. Její poškozené kusy se postupně knihařsky konservují (doposud 370 čísel). Vedle ní vznikla teprve v archivu sbírka rytin a reprodukcí, jež doplňuje jednak předchozí

skupinu reprodukcemi plánů hradních, uložených jinde a pro badání těže přístupných, jednak rozmnožována jest postupně staršími rytinami, pohledy a fotografiemi hradu pražského a jeho jednotlivých částí k účelům badatelským. Největší její součástí jest několik set fotografovaných obrazů a uměleckých děl bývalé hradčanské obrazárny a klenotnice, jež uloženy jsou dnes ve sbírkách vídeňských. Fotografie tyto doplňuje jich odborný listkový soupis pořízený historikem umění Dr. E. Winklerem. Celá sbírka rozmnožována jest dary a příležitostnou koupí. Zapsána jest prozatím v přírůstkovém katalogu archivním, neboť teprve po odevzdání obdobného materiálu dnešní stavební správou hradu pražského bude možno ji souborně zkatalogisovati. Příruční kniha vna archivu sestává ve své starší části (od 1712) z kalendářů, dvorských schematismů a různých zákoníků, v archivu samém doplněna byla koupí i darem řadou odborných bibliografií, děl, časopisů i edicí rázu všeobecného, vedle toho pak snaží se obsáhnouti i starší a novější speciální literaturu o hradě pražském a jeho dějinách. Z darců třeba uvést zejména ministerstvo školství, Českou akademii věd a umění, Zemský správní výbor v Čechách, hl. město Prahu jakož i řadu archivních badatelů. Knihovna jest z větší části svázána, umístěna ve 2 velkých starožitných skříních archivní pracovny a od roku 1923 opatřena prozatímním listkovým katalogem.

V archivech býv. dvorních úřadů ve Vídni provádí se podle zdejší instrukce z r. 1922 soupis bohemiik, jež podle pražské úmluvy nebyla rozloučena a vydána. Soupisy tyto resp. opisy aktů podle nichž zapůjčených jsou ukládány zvláště a budou jedenkrát důležitým doplňkem převzatého materiálu vídeňského. Činnost tato souvisí do značné míry s archivním výzkumem k stavebním i správním dějinám a k topografii hradu pražského, počínaje 16. stoletím, jež jest jedním z předních úkolů správy archivu hradního a jest prováděn také soustavně v archivech domácích. Přirozeno, že větší část běžné agendy archivu jest i tehdy rázu výzkumného, slouží-li dnešním potřebám hradní správy, soustředěně v hl. odboru kanceláře prezidentovy, o čemž bylo by možno za uplynulé šesti letí uvést celou řadu dokladů.

Celkem čítá dnes archiv pražského hradu 433 listiny, 1134 fasciкул aktových (uložených v 672 krabicích), 1360 knih, 354 hudebnin, kolem 4500 plánů, kolem 1500 rytin a reprodukcí a 1384 čísel příruční knihovny.

Kromě vlastních archiválií hradu pražského chová však archiv jako prozatímní státní deposit i celé české oddělení archivu býv. dvorské komory, které odevzdáno bylo Československu v letech 1922 a 1923 z vídeňského Hofkammerarchivu podle znění pražské úmluvy a jejího III. annexu. O tomto rozsáhlém fondu, jeho obsahu i významu pro naše badání historické pojednal jsem již podrobněji v I. ročníku tohoto časopisu (srv. článek J. Opočenského, Archivní úmluva Československa s Rakouskem, str. 98—100). Druží se k němu též ze státního vídeňského archivu vydaná „Bořkova Collectanea“ a akta českého úřadu deputovaných (srv. tamtéž str. 87). V uplynulých letech pořízeny byly k těmto archiváliím některé zatímní inventáře a veškeren aktový materiál uložen postupně do lepenkových krabic. Hned od počátku přístupen jest celý fond domácímu badání a správa archivu jest nucena zodpovídati o něm častěji i různé dotazy z ciziny (hlavně z Vídne a Německa). Plánová sbírka tohoto fondu doplňována jest soustavným soupisem dalších bohemiik vídeňského Hofkammerarchivu a jejich reprodukcemi, důležitými hlavně pro dějiny našeho hornictví, splavnění řek a celní organizace ve stol. 18tém. V roce 1926 počato bylo též podle podrobné instrukce archivářovy s odborným soupisem bohemiik v jiných odděleních bohatého vídeňského archivu dvorské komory, jehož výsledek doplní a pro badatele rozšíří část převzatou.

Celý fond čítá dnes 481 listin, 137 rukopisů a 27 pomocných knih, 1300 krabic s akty a 54 plány (z nich 32 reprodukované).

Vedle českého rozsáhlého oddělení dvorské komory uložena byla v archivu hradním prozatímně za účelem odborné revize též vídeňská „Jesuitica“ (82 fasc.) o jejichž provenienci a obsahu dozví se čtenář větších podrobností rovněž v I. ročníku tohoto časopisu (str. 88). Uložena jsou všechna v jedné z archivních skříní a přístupna badání pomocí staršího inventáře.

Od svého vzniku až do podzimu 1925 umístěn byl archiv pražského hradu prozatímně ve čtyřech přízemních klenutých místnostech městského traktu nad Rajskou zahradou ve starých skříních a regálech. Tehdy přestěhován byl celý do nových pěti prostorných a bezpečných místností téhož jižního traktu nad hradními Valy, kde již v druhé polovině XVII. století bývaly registratury nejvyšších úřadů zemských. První místnost zařízena jako pracovna pro úředníky i badatele, v dalších čtyřech prostorech, opatřených 50 novými dvojdílnými, 3 metry vysokými skříněmi a jiným potřebným nábytkem, jest vlastní archivní depôt, osvětlovaný podle potřeby bezpečně vedeným elektrickým světlem a v zimě vytápěný. Díky těmto opatřením vyhovuje dnes archiv všem podmínkám řádného uložení archiválií svěřených jeho péči.

Dr. Jan Morávek.

Z Čsl. státního archivu zemědělského v Praze. — Rok 1926 jest ve vývoji našeho archivu významnou mezí, neboť dostalo se tohoto roku archivu definitivních místností, odborně zařízených pro archivní účely podle moderních technických vymožeností v Domě zemědělské osvěty na Král. Vinohradech, Chocholeuškova 7. Vedle 6 prostorných, vzdušných a světlých kanceláří a badatelný má dnes archiv velké železobetonové skladiště, zařízené železnými policemi systémem inž. O. Podhajského v Hostivaři. Stejnými policemi vybavena jest též příruční archivní knihovna.

Přestěhování vyžádalo si arci velmi mnoho času a práce, ačkoli přípravy konány byly již od minulého roku. Vlastní převoz kancelářského zařízení a archiválií proveden v 11 dnech, konečné uložení vyžádalo si ovšem měsíce práce. Stěhování bylo provedeno s takovým zdarem, že při konečné přehlídce nebyla shledána žádná ztráta.

V pořádacích pracích bylo pokračováno jak před stěhováním tak v nové budově, a to zejména ve fondech ministerstva orby, archivu tucho-měřického, archivu státních statků (Hodonín, Holíč, Saštín), a archivu býv. úřadu nejvyššího dvorského štolby. Dokončena katalogisace map státních statků. Pokračováno v pořádání archivu „Hospodářské společnosti“. — Ve vědeckých pracích stanoven program edice hospodářských instrukcí a urbárů, započato se sbíráním pramenů k dějinám státních statků.

V správě statkových archivů, uložených při venkovských správách státních statků, započato se soustředováním oblastním pro severní Čechy v Zákupci, kam převezen archiv panství Rumburského. Znovu přehlédnuty byly archivy v Cerveném Poříčí a Kácově, jež budou letos převezeny do našeho archivu jako součástka pododdělení archivu pražského ředitelství státních statků.

Knihovna archivní doplněna byla na 6309 inventárních čísel. Časopisy, odbírané archivem, sepsány jsou v „III. Dodatku k seznamu časopisů Ústřední slovanské zemědělské knihovny a čítárny Č. A. Z.“, vydané tiskem (Praha, 1927, nákladem Československé Akademie Zemědělské).

Kjk.

Ze Schwarzenberských archivů za rok 1926. A. Ústřední archiv v Českém Krumlově. — Upravena nová skladiště pro archivalie vrácené z Třeboně a pro nové přírůstky. Získány některé nové místnosti pro kanceláře archivní a pro materialie. Badání vědecké bylo i v předešlém roce čilé. Jsouť v skupině archivů pod správou v Č. Krumlově zdroje několika druhů a oblastí kulturních zájmů. Mimo četná studia vykonaná badateli loco archivi bylo pro zemědělské ministerstvo podniknuto studium o chovu koní a zavádění cizích plemen ve schwarzenberských hřebčincích a konárnách a zádušnickému úřadu v Praze zasláno pojednání o duchovní správě v Jinonicích a o poměru k faře u sv. Václava v Menším městě Pražském a j.

Velkou částí agendy byly odpovědi na dotazy vnitřní, namnoze rozsáhlé a rázu historicko-právního. Jednacíh čísel bylo 703, výpůjček z archivu ústředního 80, archivu panství 71, z archivní knihovny 93.

Konán zájezd do přičleněného archivu ve Schwarzenberku, pro nějž získány v Bavořích některé archivalie. Jak knihovna archivní tak zámecká vykazují přírůstky. Sbirka mincovní obohacena nálezem v Třeboni (viz Numismatický časopis roč. II.) a několika medailemi. Vykližením zámku v Libějovicích přibýlo do rodinného archivu hojně rodinných památek obrazových. Z četných návštěv uvádím zvláště exkursi z pražského kongresu bibliotekářů (účastníků bylo přes 50, mezi nimi i učenici cizozemští) a skupinu hostů ze svazu lesních majitelů z Pruského Slezska. Personalie archivní zůstaly nezměněny. Ze soukromých literárních prací ústř. archiváře vytištěno: Náhrobní kámen a písemné památky po rožmberském hejtmanu v Čes. Krumlově Jetř. Slatinském ze Slatinky (Čas. přátel č. starožitnosti); Inventář býv. kláštera ve Zlaté Koruně z r. 1608, v němž jsou uvedeny též knihy a hudebniny (Sborn. hist. kroužku). Archivář Dr. Hašek započal soupis hudebních památek v polit. okresu krumlovském, svěřený mu ministerstvem školství a národní osvěty. H. Gross.

B. Archiv v Třeboni. — Technické změny započaté v roce předešlém dovedeny z největší částí do konce. K archivům zde uloženým již dříve přibýly ještě archivy z Hluboké, Protivína a Chýnova, takže tu nyní soustředěny jsou vedle historického a rodinného archivu rožmbersko-švaberského a archivu panství Třeboně ještě rozsáhlé archivy a registry z panství, resp. statků Bzí, Borovan, Libějovic, Netolic, Prachatic, Chýnova, Hor Ratibořských, Hluboké, Protivína a Křešovic. Převoz archiviál z Vimperka a Dlouhé vsi do Třeboně bude proveden až po získání nezbytných dalších místností. Materialie uložené dosud v Třeboni vyplňují úplně z t. zv. „Dlouhé chodby“ všechny přízemní místnosti v celkové délce 102 m a ještě 5 velkých pokojů v patře. S vnějším tímto rozsahem se shoduje také vnitřní obsah uložených zde archiviál, jež — nehledě k starému archivu rožmberskému — jsou nyní soustředěným zřídlem pro všestranné poznání minulosti velké části českého jihu. O bohatství třeboňského archivu podá názorné poučení stálá výstávka cimelií v archivních místnostech, jež se právě instaluje.

V archivech severočeských pořádána novější akta v Citolibech a Lovosicích.

Agenda archivního ředitelství v Třeboni vykazuje za uplynulý právě rok 419 čísel jednacíh; z toho největší část vyplňuje běžná agenda správní a dotazy vlastní správy statků, rázu historického i právního. Dotazů od Ředitelství státních lesů a statků v Třeboni bylo 12, všechny vyřízeny. Soukromých badatelů bylo téměř půl sta, z nichž řada studovala na místě, některým výjimečně zapůjčeny rukopisy do Českého zemského archivu a do Archivu ministerstva vnitra v Praze. Pro ministerstvo zemědělství sbírána historická data o španělských koních knížecího hřebčince v 18. sto-

letí, jež maloval Hamilton, a jejichž obrazy jsou na zámku Hlubokém. Účelnému doplňování archivní knihovny věnována zvýšená pozornost. V personáliích nebylo změn.

Hledě k písemnostem ze schwarzenberských archivů, na něž by se mohl vztahovati § 33. zákona náhradového, svolal Státní pozemkový úřad anketu na den 13. ledna 1926 do Prahy. Zástupcové schwarzenberští předložili tam propracovaný písemný návrh, na nějž Státní pozemkový úřad však odpověděl až v měsíci prosinci, takže konečného vyřešení lze se nadíti až v roce příštím. A. Markus.

Z městského archivu v Plzni. — V roce 1926 nenastaly podstatnější změny v situaci archivu, jak jsem ji vylíčil v první své zprávě ve III. svazku tohoto časopisu. Archiv stále trpí vadami, poněvadž se musí dělit jak o místnosti, tak i o správu a práci úřední i odbornou s městským historickým museem, veřejnou vědeckou knihovnou i různými funkcemi kulturními, které doléhají svoji neodkladností, takže archiv stává se v tomto prostředí skoro Popelkou. Bylo také během roku pracováno jen na doplnění těch všech zařízení odborných, o nichž jsem již zprávu podal, a jedině ve vnější agendě archiv plnil několik důležitých úkolů a vystoupil na veřejnost se svými podniky.

Činnost výstavní spíše hledí do rámce činnosti musea než archivu, nicméně právě v poslední době z vnějších podnětů došlo k uspořádání výstav, jejichž materiálem byly převahou památky archivní. Archiv tím také nahrazuje stálou výstavu památek archivních, která původně byla instalována roku 1913 při historickém museu, ale která byla zrušena, když bylo nutno uvážiti podstatné námitky, které je možno vysloviti proti stálému vystavování archiviál a zvláště pergamenů. Za to ovšem při dočasných výstavách vystavují se archivalie, arci se všemožnou opatrností, jsouce chráněny před prachem a hlavně před světlem mimo nejnnutnější potřebu. Tak tomu bylo při velké výstavě hudebního rozvoje města Plzně, která byla uspořádána již roku 1924 při vzpomínce jubilea Bedřicha Smetany, jehož životní pouť také se dotkla Plzně; roku 1925 byla pořádána velká výstava památek plzeňských z XV. století k plzeňským oslavám Žižkovým, kde mimo sbírky archeologické bylo nutno ponechati významné místo památkám archivním dokládajícím postavení Plzně v době válek husitských. V roce 1926 pak byla uspořádána výstava památek po Jos. Kaj. Tylovi, kde byla vystavena nejkrásnější část z oddělení literárních pozůstalostí a autografů, poněvadž pozůstalost Tylova se dostala do Plzně ve svých částech daleko nejcenějším darem rodiny Turnovských. Originál Fidlovačky s originálním rukopisem naší národní hymny jest z nejceněnějších našich písemných památek vůbec. Některé archivní památky byly vystaveny také na výstavě sociální péče pořádané v Plzni v létě roku 1926.

Z jiné agendy stoupá ustavičně styk archivu s jinými příbuznými ústavy vzájemným půjčováním studijního materiálu. Z vnitřní agendy archiv jest zaměřován na dlouhou dobu a intenzivně skartací novější městské registry, kterou provádí městská registratura spolu s archivem. Skartovány byly spisy z let osmdesátých minulého století podle zásad stanovených archivem a tak, že archiv vykonal poslední revidi všeho skartování; skartovány byly jen spisy, o nichž bylo písemně rozhodnuto blanketem nebo stejnou formulí, kde tedy pro statistiku případů stačí záznam v pomocných knihách úředních. Bylo možno se při tom poučiti, jak i registratura poměrně nová obsahuje dnes již plno cenných historických detailů kulturních, hospodářských i politických a jak její soustavné prostudování jednou ponese užitek pro hlubší poznání poměrů v době poměrně nedávné.

Z elaborátů vypracovaných pro potřebu městských úřadů nejobsáhlejší bylo jednání spojené s novým pojmenováním všech asi 130 ulic v obcích připojených k Velké Plzni. Při pojmenování bylo hleděno výhradně k charakteru místa nebo k jeho minulosti a až na vzácné výjimky zvláště odůvodněné nebylo použito t. zv. slavných jmen pro uliční tabulky.

Pro pomůcku k historickému studiu osvědčuje se prospěšně bibliografie, kterou archiv sestavil a pro niž dodává hodně lístkových výpisů rada městských úřadů v. v. Jar. Schiebl. Částečná publikace této důležité pomůcky připravuje se pro X. sv. Sborníku.

V rozpočtu města Plzně na rok 1927 jest pro městský archiv, historické museum a jeho knihovnu preliminována částka 356.225 Kč, z čehož 303.860 Kč musí nésti sama obec plzeňská.

Fr. Macháček.